

ACUMEN:

International
Journal of
Multidisciplinary
Research



zenodo



OpenAIRE

ISSN



ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH

ilmiy-uslubiy jurnali: 31.10.2025-yil.

Ushbu to'plamda « **ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCH** » ilmiy-uslubiy jurnali 2025-yil 2-soni 10-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniylikiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.



“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ





TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrasi mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti magistranti

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

1. Editor-in-chief, Eshkaraev Sadridin Chorievich - associate professor of the Department of Analytical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Chemical Science, Termez, Uzbekistan. esadir_74@rambler.ru
2. Editor of technical sciences, **Rakhimov. B. Ganisher** - Tashkent chemical-technological institute, doctor of philosophy in technical sciences.
3. Editor of technical sciences, **Kamalova I. Dilnoza** - RESEARCH” for Editor of technical sciences Navoi State Pedagogical Institute, doctor of sciences in technics
4. Editor of medical sciences **Ye Fan Wang Glavin**, Case Western Reserve University, United States / Chinese Academy of Medical Sciences, Peking Union Medical College, China
5. Editor-of technical science, **Eshkaraev Ulugbek Chorievich** - Associate Professor of the Department of Primary Education Methodology of Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Candidate of Technical Sciences, Denau, Uzbekistan.
6. Editor of medical sciences **Carolyn Steele Gray**, Canada Research Chair in Implementing Digital Health Innovation (Tier 2), Canada
7. Editor of technical science **Babamuratov Bekzod Ergashevich** - associate professor of the Department of Physical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Technical Science, Termez, Uzbekistan.
8. Editor of medical sciences **Donata Kurpas**, Wroclaw Medical University, Poland
9. Editor of chemical sciences **Mirabbos Hojamberdiev Ikromovich**- associate professor of the Technische Universität Berlin, doctor of chemical science, Berlin, Germany
10. Editor of medical sciences **Mirella Minkman**, Vilans, Netherlands
11. Editor of chemical science Furkat B. Eshkurbonov - Termiz institute of engineering and technology, doctor of sciences in chemistry, Professor of technology of organic substance and materials on their basis, Termez, Uzbekistan. E-mail: furqateshqurbonov@gmail.com
12. Editor of medical sciences **Roberto Nuño**, Director Investigación y Formación Fundación Gaspar Casal, Spain
13. Editor-of Economic, **Otamurodov Shavkat Tillayevich** - Vice-rector of Termiz University of Economics and Service Doctor of Economic science, Termez, Uzbekistan.
14. Editor of medical sciences **David Perkins**, University of Newcastle, Australia





15. Editor-of Social and humanities, **Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Social and humanity Science, Termez, Uzbekistan.
16. Editor of medical sciences **Otamurodov Furqat Abdukarimovich**, Director of Termiz Branch of Tashkent Medical Academy, Termez, Uzbekistan Doctor of science in Medical Sciences, Termez, Uzbekistan.
17. Editor of medical sciences **Robert Henderson**, University of Arizona
18. Editor biological sciences **Nurova Zamira Annakulovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy. Termez, Uzbekistan Doctor of biological science, docent, Termez, Uzbekistan.
19. Editor filological sciences **Chris Kennedy**, University of Chicago
20. Editor of medical sciences **Turabayeva Zarina Kenjabekovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy medical sciences, Termez, Uzbekistan.
21. Editor of Sociology science **Eryigitova Lobar Qodirovna** Head of the Department of Social Sciences and Physical Culture of CAMU International Medical University
22. Editor philological sciences **Jurayeva Ramziya Abdurahimovna** Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), senior teacher.
23. Editor of philological sciences **Nilufarkhon. M. Aliboeva**, docent of comparative literary criticism, contrastive linguistics and translation studies, Kokan State Pedagogical Institute, doctor of philosophy in philological sciences
24. Editor of philological sciences **Ismoilov. A. Kahramonjon**, Docent of the Department of English in Preschool and Primary Education of the Kokon State Pedagogical Institute.
25. Editor of philosophical sciences **Rajabova. B. Etibor** Teacher of the Department of "Social Work and Philosophy" of Urgench State University, doctor of philosophy in philosophical science.



THE PROBLEM OF GENRE: TRANSFORMATION OF GENRES IN CONTEMPORARY LITERATURE

Badalova Muazzam Ali qizi

muazzambadalova15@gmail.com

Abstract: The article examines the problem of literary genre and its transformation in contemporary literature. It argues that traditional generic boundaries have become increasingly fluid under the influence of postmodernism, digital technologies, and globalization. Through the analysis of hybrid forms such as autofiction, graphic novels, fanfiction, and digital literature, the study demonstrates how the concept of genre is being redefined in the 21st century. The paper concludes that the genre remains a relevant but dynamic category that reflects cultural, social, and technological changes in the literary field.

Keywords: literary genre; genre transformation; contemporary literary processes; postmodernism; digital technologies; globalization; hybrid forms; autofiction; graphic novel; fanfiction; digital literature; rethinking of genre; 21st century; cultural, social and technological changes.

Аннотация: В статье рассматривается проблема литературного жанра и его трансформация в современной литературе. Утверждается, что традиционные жанровые границы становятся всё более размытыми под влиянием постмодернизма, цифровых технологий и глобализации. Анализируя гибридные формы, такие как автофикшн, графические романы, фанфикшн и цифровая литература, исследование демонстрирует, как понятие жанра переосмысливается в XXI веке. В статье делается вывод о том, что жанр остаётся актуальной и динамичной категорией, отражающей культурные, социальные и технологические изменения в литературном поле.

Ключевые слова: литературный жанр; трансформация жанра; современные литературные процессы; постмодернизм; цифровые технологии; глобализация; гибридные формы; автофикшн; графический роман; фанфикшн; цифровая литература; переосмысление жанра; XXI век; культурные, социальные и технологические изменения.

Annotatsiya: Maqolada adabiy janr muammosi va uning zamonaviy adabiyotdagi o'zgarishi ko'rib chiqiladi. Unda ta'kidlanishicha, an'anaviy umumiy chegaralar postmodernizm, raqamli texnologiyalar va globallashuv ta'sirida tobora o'zgaruvchan bo'lib bormoqda. Avtofikr, grafik romanlar, fantastika va raqamli adabiyot kabi gibril shakllarni tahlil qilish orqali tadqiqot 21-asrda janr tushunchasi qanday qayta belgilanayotganini ko'rsatadi. Maqolaning xulosasiga ko'ra, janr adabiy sohadagi madaniy, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlarni aks ettiruvchi dolzarb, ammo dinamik kategoriya bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: adabiy janr; janrni o'zgartirish; zamonaviy adabiy jarayonlar; postmodernizm; raqamli texnologiyalar; globallashuv; gibril shakllar; avtofikrlash; grafik roman; fantastika; raqamli adabiyot; janrni qayta ko'rib chiqish; 21-asr; madaniy, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlar.

Introduction

The problem of literary genre has always been central to literary theory. From Aristotle's *Poetics* to the works of M. M. Bakhtin, genre has been regarded as both a structural and cultural category. For centuries, genres were understood as relatively stable frameworks that organized literary production. However, in contemporary literature, the traditional understanding of genre as a fixed form is increasingly challenged.

The emergence of hybrid literary practices, the influence of digital media, and the shift toward intertextuality and metafiction have resulted in a new stage of genre transformation. As scholars such as Gérard Genette (1992) and Tzvetan Todorov (1973) emphasized, genre is not only a classificatory tool but also a discourse shaped by history, ideology, and cultural interaction. In this regard, the study of contemporary genre transformations allows us to understand how literature adapts to global cultural and technological shifts.

This article aims to analyze the current transformations of genre in contemporary literature, with particular focus on the blending of forms, the rise of new narrative practices, and the impact of digital culture.

Theoretical Framework

Classical literary theory considered genre as a stable category that organizes texts according to formal and thematic principles. Aristotle distinguished between epic, lyric, and dramatic genres, while later critics expanded this classification to include the novel and its subgenres.

In the 20th century, structuralist and poststructuralist theories questioned the stability of genre. Gérard Genette, in *The Architext* (1992), proposed that genres function as interpretive frameworks, guiding both writers and readers. Tzvetan Todorov emphasized that genres emerge historically and evolve in response to cultural needs.

M. M. Bakhtin, meanwhile, stressed the dialogic and open nature of genre, especially the novel, which he regarded as uniquely capable of absorbing new discourses and reflecting the multiplicity of voices in society. His perspective provides a useful foundation for the analysis of contemporary transformations, since it highlights the dynamic and mutable character of genre.

Contemporary theorists such as Franco Moretti (*Graphs, Maps, Trees*, 2005) and David Damrosch (*What is World Literature?*, 2003) expand the discussion to a global dimension, stressing that genre also functions as a transnational and intercultural phenomenon. Thus, the study of genre in the 21st century requires a multidimensional approach that considers historical tradition, cultural interaction, and technological innovation.

Analysis: Transformation of Genres in Contemporary Literature

Hybridization of Genres

One of the defining features of contemporary literature is the merging of previously distinct genres. For instance, autofiction (as in the works of Karl Ove Knausgård and Rachel Cusk) blurs the boundary between autobiography and novel, creating a hybrid form that challenges traditional notions of fictional representation. Similarly, the graphic novel combines elements of literature and visual art, resulting in a multimodal narrative that transcends conventional literary categories.

The same phenomenon can be observed in post-Soviet and Asian literatures. Chingiz Aitmatov's prose combines folklore, myth, and modern narrative techniques,

while Haruki Murakami mixes magical realism, detective fiction, and psychological narrative, demonstrating how cultural hybridity contributes to new genre formations.

Postmodernism and the Deconstruction of Genre

Postmodernist literature questions the very stability of genre. Authors such as Margaret Atwood and Thomas Pynchon employ parody, pastiche, and intertextuality, often mixing science fiction, historical novel, and metafiction within a single work. This strategy demonstrates that genre is no longer a prescriptive framework but a flexible tool for experimentation.

Linda Hutcheon (1988) described postmodernism as a poetics of irony and parody, where the borders between high and popular culture are blurred. The novel becomes a site of playful experimentation, where genres are constantly deconstructed and recombined.

Digital Literature and New Media

The digital age has significantly expanded the boundaries of genre. Hypertext fiction, online storytelling, and interactive narratives (for example, Shelley Jackson's *Patchwork Girl* or projects on platforms like Wattpad) demonstrate how literature interacts with technology. In these cases, the very definition of genre becomes problematic, as texts integrate multimedia, interactivity, and non-linear structures.

Moreover, fanfiction communities, blogs, and even TikTok-literature illustrate how literary creativity migrates to new platforms, where traditional genre distinctions are redefined by participatory culture. These practices show that genres are no longer exclusively defined by literary institutions but are co-created by readers, writers, and digital communities.

Conclusion

The transformation of genres in contemporary literature reflects broader cultural and technological changes. While genre has historically been viewed as a stable category, the postmodern and digital eras have revealed its fluidity and adaptability. Hybrid forms such as autofiction, graphic novels, and digital literature demonstrate that the boundaries of genre are continuously negotiated and reshaped.

In the 21st century, genre functions not only as a literary category but also as a cultural bridge that mediates between tradition and innovation, between national literatures and global cultural flows. Thus, the genre remains a vital concept in literary studies, not as a rigid classification, but as a dynamic process that both shapes and is shaped by cultural evolution.

References

1. Moretti, F. *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*. London: Verso, 2005.
2. Dimock, W. C. *Through Other Continents: American Literature Across Deep Time*. Princeton: Princeton University Press, 2006.
3. Hayles, N. K. *Electronic Literature: New Horizons for the Literary*. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 2008.
4. Damrosch, D. (ed.). *World Literature in Theory*. Malden: Wiley-Blackwell, 2014.
5. Bouchardon, S. *Digital Literature: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press, 2014.
6. Hutcheon, L. *A Theory of Adaptation*. 2nd ed. New York: Routledge, 2013.
7. Driscoll, B., & Rehberg Sedo, D. *The Reading Economy: Contemporary Book Cultures in Transition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
8. Thomas, B. *Literature and Social Media*. London: Routledge, 2020.
9. Murray, S. *The Digital Literary Sphere: Reading, Writing, and Selling Books in the Internet Era*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2018.
10. Walkowitz, R. L. *Born Translated: The Contemporary Novel in an Age of World Literature*. New York: Columbia University Press, 2015.

LANGUAGE USED IN THE CLASSROOM

G'ulomjonova D.F.  [orcid: 0009-0000-9800-7099](https://orcid.org/0009-0000-9800-7099)

e-mail: gulomzhonovadiyora.04@gmail.com

Tashkent University of Applied Sciences, Tashkent, 100149, Republic of Uzbekistan

Annotation: This article examines the critical role of language in the classroom setting, highlighting how teachers and students use both verbal and non-verbal communication to construct meaning, establish relationships, and enhance learning. Language functions not only as a tool for delivering instruction but also as a means of social interaction and identity formation¹. The article also discusses various types of classroom language (instructional, interactive, supportive, and inclusive), the role of multilingualism, and how language contributes to classroom management and learner engagement. The language used in the classroom plays a vital role in shaping students' learning experiences, social interactions, and overall academic achievement. It includes verbal and non-verbal communication strategies used by both teachers and students. This article explores the significance of classroom language, its impact on teaching and learning, and the best practices that promote a supportive and inclusive educational environment.

Key words: Classroom communication, instructional language, interactive language, multilingualism, inclusive language, non-verbal communication, classroom management, language and identity, teacher talk, student talk.

Language is the foundation of communication in the classroom. It is through language that teachers deliver content, ask questions, check understanding, provide feedback, and engage students. For students, language is the medium through which they express their ideas, ask questions, and participate in learning activities.

Language helps shape not only what students learn but also how they feel about themselves and their place in the classroom. It influences classroom culture, relationships, and even student confidence.

- Instructional Language:

1. ¹ Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

- This refers to the formal and structured language used to deliver lessons, give directions, and explain academic content.
- Examples: “Take out your notebooks,” “Let’s review yesterday’s topic,” or “Solve the equation on the board.”
- Teachers must use clear, age-appropriate, and grammatically correct language to ensure all students understand.
- **Interactive Language:**
- Used to encourage discussion, collaboration, and questioning between teachers and students or among peers.
- Promotes critical thinking and deeper understanding².
- Example strategies: Open-ended questions, group work, think-pair-share.
- Example phrases: “What do you think about this?” “Can you explain your answer?”
- **Supportive Language:**
- This includes praise, motivation, and constructive feedback.
- Builds a positive classroom climate and encourages risk-taking in learning.
- Examples: “That’s a great idea,” “Good effort, now let’s try this another way.”
- **Inclusive Language:**
- Language that respects and acknowledges student diversity (e.g., gender, culture, ability).
- Avoids stereotypes, bias, or exclusion.
- Example: Using “they” as a singular pronoun instead of assuming gender; acknowledging various cultural references in lessons.
- **Non-verbal Language:**
- Includes body language, gestures, facial expressions, tone of voice, eye contact, and physical proximity.
- Reinforces verbal messages or conveys attitudes and emotions.
- A teacher’s smile, calm tone, or enthusiastic gestures can influence student mood and motivation.

In classrooms with students from diverse linguistic backgrounds, the use of multiple languages or code-switching (alternating between languages) can support

3. ² Gibbons, P. (2002). *Scaffolding Language, Scaffolding Learning: Teaching Second Language Learners in the Mainstream Classroom*. Heinemann.

4. Hall, J. K. (2007). *Interactional Competence and the Development of Language Learning*. Multilingual Matters.

5. Mercer, N. (1995). *The Guided Construction of Knowledge: Talk Amongst Teachers and Learners*. Multilingual Matters.

comprehension and learning. Teachers may occasionally use students' first language (L1) to explain difficult concepts, build rapport, or manage behavior effectively.

This approach respects students' linguistic identities and supports bilingual or multilingual development, especially in ESL/EFL (English as a Second/Foreign Language) environments.

Language is also a key tool for maintaining discipline and managing classroom behavior³. Positive and respectful language fosters a calm and orderly learning environment.

- Instead of saying, "Stop talking!" a teacher might say, "Let's focus our attention on the board."
- Using polite requests, clear expectations, and consistent cues helps reduce conflict and promote respect.

Research shows that excessive teacher talk can limit student engagement. Effective classrooms strike a balance between teacher explanation and student talk, where learners are encouraged to articulate their thinking, ask questions, and explain answers.

Strategies to increase student talk include:

Language is not just a medium of instruction; it is the very fabric of classroom life. From delivering content to building relationships and managing behavior, language shapes every aspect of the learning environment. Teachers who are aware of how they use language—both verbal and non-verbal—are better able to support student learning, engagement, and inclusion.

Moreover, recognizing linguistic diversity and promoting interactive, inclusive communication can help create a classroom culture where all students feel valued and capable of success. As education systems become more global and multilingual, the thoughtful use of classroom language becomes increasingly essential.

In conclusion, language is more than just a teaching tool—it is a powerful force that shapes the entire classroom experience. From instructional clarity to inclusive communication and non-verbal cues, the way teachers and students use language directly affects learning outcomes, emotional safety, and student participation. By intentionally using supportive, interactive, and culturally sensitive language, educators can foster classrooms where all learners feel respected, engaged, and empowered. In

6. ³ UNESCO (2003). *Education in a Multilingual World*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129728>

today's diverse and multilingual educational settings, thoughtful language use is not optional—it is essential for building inclusive and effective learning communities.

References.

1. Cummins, J. (2000). *Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Multilingual Matters.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Gibbons, P. (2002). *Scaffolding Language, Scaffolding Learning: Teaching Second Language Learners in the Mainstream Classroom*. Heinemann.
4. Hall, J. K. (2007). *Interactional Competence and the Development of Language Learning*. Multilingual Matters.
5. Mercer, N. (1995). *The Guided Construction of Knowledge: Talk Amongst Teachers and Learners*. Multilingual Matters.
6. UNESCO (2003). *Education in a Multilingual World*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129728>

ФИЗИКАНИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА ЛОЙИХАЛАШТИРИШ.**А.Х.Эшқораев**

Термиз давлат муҳандислик ва агротехнологиялар университети катта ўқитувчиси

Аннотасия. Мазкур мақолада “Физикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаштириш” фани бўйича ишлаб чиқилган малака талаблари натижасида маъруза, амалий ва семинар машғулотлари ташкил этишда таълимнинг модули, муаммоли, мунозарали каби фаол методларидан, электрон манбалар, дарснинг электрон ишланмалари, графикли органайзерларидан унумли фойдаланиш нафақат бўлажак физика ўқитувчилар фаоллигини оширишга балки техник муҳандисларга мазкур фан бўйича чуқур, кенг назарий ва амалий билимларга эга бўлишларига ёрдам беради. Методнинг етакчи вазифаси – қизиқтириш: мақсадга йўналтирилган ва мохирона қўйилган саволлар ёрдамида талабаларга берилган мавзу бўйича ўзларининг билимларини эслаш ва баён қилишга ҳаракат қилинади, ўқитувчи раҳбарлигида курсдошлари билан муҳокама қилинади, ўқитувчи билан улар бирга қадамба-қадам мустақил фикрлаш, яқунлаш, хулосалаш ва умумлаштириш йўли билан янги билимларни англайдилар ва ўзлаштирадилар.

Калит сўзлар. Физика, ўқитиш, технология, лойиҳалаштириш, мустақил, фикрлаш, қизиқтириш, эслаш, хулосалаш, умумлаштириш.

Abstract. In this article, as a result of the qualification requirements developed in the discipline “Physics Teaching Technologies and Design”, the effective use of active methods of education such as modular, problem-based, and discussion-based, electronic resources, electronic lesson plans, and graphic organizers in organizing lectures, practical, and seminar classes will not only increase the activity of future physics teachers, but also help technical engineers acquire deep, broad theoretical and practical knowledge in this discipline. The leading task of the method is to arouse interest: with the help of purposeful and skillfully posed questions, students are encouraged to remember and express their knowledge on the given topic, discuss it with their classmates under the guidance of the teacher, and together with the teacher,

they gradually understand and master new knowledge through independent thinking, conclusion, conclusion, and generalization.

Keywords. Physics, teaching, technology, design, independent, thinking, wondering, remembering, summarizing, summarizing

Аннотация. В данной статье, в результате разработки квалификационных требований по дисциплине «Технологии обучения физике и дизайн», эффективное использование активных методов обучения, таких как модульный, проблемный и дискуссионный методы, электронные ресурсы, электронные планы уроков и графические органайзеры, при организации лекционных, практических и семинарских занятий позволит не только повысить активность будущих учителей физики, но и поможет инженерам-техническим специалистам приобрести глубокие, обширные теоретические и практические знания по данной дисциплине. Ведущая задача метода – вызвать интерес: с помощью целенаправленных и грамотно поставленных вопросов студенты побуждаются к запоминанию и выражению своих знаний по заданной теме, обсуждают их с одноклассниками под руководством преподавателя и вместе с преподавателем постепенно осмысливают и усваивают новые знания посредством самостоятельного мышления, умозаключения, вывода и обобщения.

Ключевые слова: Физика, обучение, технология, дизайн, самостоятельность, мышление, размышление, запоминание, резюмирование, подведение итогов

АБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ Таълим жараёнига Физикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаштириш ,замонавий ахборот-коммуникация ва рақамли технологияларини жорий этишнинг педагогик асослари, электрон таълим муҳитини ташкил этиш, электрон таълим ресурсларини яратиш ва қўллаш масалалари А.Абдуқодиров, У.Бегимкулов, М.Арипов, Н.Тайлоқов, Р.Боқиев, Ф.Закирова , М.Мамаражабов , Н.Қаюмова , Б.Мўминов , А.Ибраймов, Ж.Ҳамидов, Ф.Ғаффаров; мустақил таълим моҳияти, уни ташкил этиш ва самарадорлигини оширишнинг назарий-методик асослари, талабалар мустақил тайёргарлигини ривожлантириш масалалари Н.Муслимов , З.Нишонова,]лар, мустақил таълим жараёнида рақамли ресурслардан фойдаланиш,лоийҳалаштиришни ишлаб чиқиш асосида таълим самарадорлигини ошириш имкониятлари тадқиқ этилган.

Т.Осинина Ў.Н.Султонова талабаларнинг рақамли таълимнинг муҳим томонларини ёритиб берганлар Физикани ўқитиш технологиялари ва лойиҳалаштириш рақамли технологияларни таълим жараёнига жорий этиш муаммолари каби тадқиқотчилар мустақил таълим назарияси ва амалиёти муаммоларини, талабалар мустақил тайёргарлигини шакллантириш масалаларини атрофлича ўрганишган.

NATIJALAR

Ноанъанавий таълим – бўлажак техник муҳандисларни билим доираларини кенгайтирувчи, уларда ҳозиржавоблик хусусиятларини тарбияловчи, фаоллаштирувчи ва уларнинг мустақил фикрлаш қобилиятини тарбияловчи каби дидактик функцияларни бажаради. Тажрибаларда таъкидланганидек, агар машғулот одатдаги – фақат тинглаб ўтиришга асосланган методга ўтказилганда, талабалар ахборотнинг кўпи билан 20 фоизини ўзлаштирган бўлса, илғор педагогик методлардан фойдаланганда эса, бу кўрсаткич 80-90 фоизгача ошганлиги тасдиқланган. Ноанъанавий таълим бериш методи, таълимий мақсадни амалга ошириш бўйича ўқитувчи ва талаба билан ҳамкорлик фаолиятининг мураккаб жараёнининг асоси ҳисобланади. Тажрибаларнинг кўрсатишича, методнинг асосий натижавийлик мезонлари қуйидагилар: белгиланган вазифаларни ҳал этиш учун уни қўллашнинг мослиги ва иқисодийлиги; уни қўллашда соддалик ва осонлик; натижаларга эришишнинг юқори ишончлилигини таъминлай олиши

Демак, фаол таълим бериш методи – бўлажак техник муҳандисларнинг билим фаолиятларини рағбатлантирувчи методдир. У ёки бирор муаммони ҳал этиш тўғрисидаги фикрларни эркин алмашинувини назарда тутувчи суҳбат асосида курилади. Дарс самарадорлигини оширишга йуналтирилган интерфаол методлар келтирилган.

Суҳбат-диалог (юнонча: диалогос – икки ёки бир неча инсонлар орасидаги сўзлашув), таълим бериш ва ўрганишнинг савол-жавоб йўли.

Методнинг етакчи вазифаси – қизиқтириш: мақсадга йўналтирилган ва мохирона қўйилган саволлар ёрдамида талабаларга берилган мавзу бўйича ўзларининг билимларини эслаш ва баён қилишга ҳаракат қилинади, ўқитувчи раҳбарлигида курсдошлари билан муҳокама қилинади, ўқитувчи билан улар бирга қадамба-қадам мустақил фикрлаш, яқунлаш, хулосалаш ва умумлаштириш йўли билан янги билимларни англайдилар ва ўзлаштирадилар. Суҳбатнинг

афзаллиги яна шундаки, у талабалар фикрлашини фаоллаштиради ва билим кучининг ривожланишига ёрдам беради.

- Сухбатлар вазифасига кўра қуйидагиларга бўлинади:
- Кириш ёки ташкиллаштирувчи (дидактик вазифаси: таълим олувчиларни машғулотдаги ишга тайёрлаш);
- Янги билимларни етказиш (дидактик вазифаси: талабаларни янги материал билан таништириш);
- Синтезловчи ёки мустаҳкамловчи (дидактик вазифаси: талабалар билимларини тизимлаштириш, эслаб қолиши ва фикрлаши).

Сухбатлар ташкилий шакли бўйича ўқув ва давра сухбатига бўлинади.

“Давра сухбати” – ўқув сухбатидан эркин ҳолатда иштирокчилар жойлашиш тартиби ва асосийси, улар фикрини навбат билан билдириши билан фарқланади. Энг муҳими саволларни тўғри шакллантириш ва бериш. Улар ўзаро мантиқий боғлиқликка эга бўлиши керак, Ўрганилаётган савол моҳиятини очиб бериши, тизимда билимларни ўзлаштиришга ёрдам бериши керак. Саволлар мазмуни ва шаклига кўра бўлажак техник муҳандисларнинг ривожланиш даражасига мос келиши лозим. Осон саволлар билиш фаолиятини рағбатлантирмайди, жиддий муносабат эса билишга рағбатлантирилади. Мисол: “Давра сухбати”

1. Газ сиқилганда ва кенгайганда унинг зичлиги ўзгарадими?

2. Шиша ёки қоғоз найчанинг бир учини сувга тушириб, иккинчи учидан оғиз билан сўра бошланса, найча бўйлаб сув кўтарилади. Бунинг сабабини тушунтиринг.

3. Автомобиль ёки тракторнинг ёқилғи бакининг юқори тешигини беркитадиган тиккинида кичкина тешик бор. Шу тешик ифлосланиб ёпилиб қолса, бакнинг пастки қисмидаги трубка орқали автомобил двигателига ёқилғи кириши тўхтайдими (Нима учун шундай бўлишини тушунтириб беринг.)

Баҳс (мунозара) - аниқ муаммо бўйича фикр алмашиш, муҳокама шаклидаги таълим беришнинг фаол методи. Мунозара методи ҳамма вазифаларни бажаради. Бу методдан:

- янги билимларни шакллантиришда;
- бўлажак физика ўқитувчилар у ёки бу саволларни чуқур ўйлаб кўриш, уларнинг моҳиятига киришни таъминлашда;

- бўлажак физика ўқитувчиларини далил ва далилларга асосланган хулосалар орасидаги фарқни тушуниб етишга ўргатишда; ўзаро фикр алмашинув кўникмаларни шакллантиришда;
- талабаларга шахсий фикрида мустаҳкам туриш ва уни химоя қилишга ёрдам бериш, мақсадларида фойдаланилади. Мунозара эркин ривожланса эркин бўлади, бошқарувчан бўлиши мумкин. У фақат ўзлаштириш лозим бўлган мавзу ва саволларга таалуқли бўлиши керак.

Мисол:

Баҳс (мунозара)

1. Пастдан юқорига таъсир этувчи атмосфера босими маълум баландликдаги суюқлик устуни билан мувозанатланишига қарамай, тўнкарилган бутилкадаги суюқлик тўкилишини тушунтириш. Нима учун тўнкарилган бутилкадан суюқлик оқиб чиқаётганда товуш эшитилади?

2. Бутилка ёки сувдоннинг бўғзини лабга жипс тегизиб тўнкарилганда ундаги сувни ичиш қийинроқ бўлади? Нима, учун? Ақлий хужум (брейнстроминг-ақллар тўзони) – амалий ёки илмий муаммолар ечиш ғоясини жамоавий юзага келтириш. Иштирокчилар ақлий хужум вақтида мураккаб муаммони хал этишга ҳаракат қиладилар: уларни танқид қилишга йўл қўймай уни хал этишнинг кўпроқ шахсий ғояларни юзага келтирадилар, сўнгра кўпроқ оқилона/самарали/мақбул ва бошқа ғояларни ажратади, уларни муҳокама қиладилар ва ривожлантирадилар, уларни исботлаш ёки қайтариш имкониятларини баҳолайдилар.

МУҲОКАМА Кўп йиллик ижодий изланишларимиз натижасида STEAM таълим технологиясининг моҳиятидаги фанлараро интеграцияни амалга ошириш муҳим аҳамиятли ҳисобланиб ўқувчиларни фанга қизиқтиришнинг мақбул усулидир. STEAM таълими йўналиши: Яъни, ўрганиш пайтида биз нафақат миямиз билан, балки қўлимиз билан ҳам ишлашимиз керак. STEAM ёндашувининг бошқа технологиялардан асосий фарқи шундаки, ўқувчилар турли хил мавзуларни муваффақиятли ўрганиш учун онгни, қўлларини ишлатадилар. Улар олган билимларни ўзлари “ўқиб оладилар”.



2.2 -расм. STEAM методининг фанлар интеграцияси таркибий тузилиши

Масалан, тўғри тўртбурчак диагонналларини уй пойдеворини қуришдаги жараён билан, Бунинг эчими эса масалаларни ҳаётий жараёнлар билан боғлаш, ўқувчилар тасаввурини бойитиш ва дарсда кўргазмалиликдан унумли фойдаланиш асосидадир.

Дарс машғулотлари қизиқарли бўлиши учун, бу машғулотлардаги ҳар бир масала сўзма-сўз қуруқ ўқиш учун эмас, балки уларнинг олий фаолиятларини ишга соладиган характерда бўлиши эвристик метод асосида амалга оширилади, яъни масаланинг шартини тўла тушуниш, шарт асосида ифода ёки тенглама тузиш, уни ечиш, ҳосил қилинган ечимни текшириш. Бунда ўқувчилар масалада нима маълум, нима номаълум, масаланинг шarti нималардан иборат, илгари шунга ўхшаган масалалар эчилганми, агар шунга ўхшаган масалалар эчилган бўлса, ундан фойдаланиб қўйилаётган масалани эча оладими каби саволларга жавоб топадилар. Бу режа ўқувчиларнинг ижодий фикрлаш фаолиятларини шакллантиришнинг бирдан бир йўли бўла олади.

Мантиқий тафаккур ҳосил қилиш шаклларида яна бири хулоса бўлиб, иккита қатъий хоссадан ҳосил қилинган учинчи натижавий хулосадан иборат. Масалан: тўртбурчакнинг диагонали уни иккита учбурчакка ажратади, ҳар бир учбурчак ички бурчакларнинг йиғиндиси 1800 га тенг. У ҳолда, тўртбурчак ички бурчакларнинг йиғиндиси 3600 га тенг

Таълимва тарбия жараёнида кенг қўлланиладиган методлардан яна бири

Ақлий ҳужум – амалий ёки илмий муаммолар эчиш ғоясини жамоавий юзага келтириш. Ўқувчилар ақлий ҳужум вақтида оддий ва мураккаб муаммони хал этишга ҳаракат қиладилар: Ўқитувчи уларни танқид қилишга йўл қўймай уни хал этишнинг кўпроқ шахсий ғояларни юзага келтирадилар, сўнгра кўпроқ самарали ғояларини ажратади, уларни муҳокама қиладилар ва ривожлантирадилар, уларни исботлаш ёки қайтариш имкониятларини баҳолайдилар.

Бу метод ҳамма вазифаларни бажаради, лекин унинг асосий вазифаси – ўқувчиларни ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштириш, уларни муаммони мустақил тушуниш ва эчишга қизиқтириш ва уларда муомала маданиятини, фикр алмашиниш кўникма ва малакаларинихамда ўз-ўзини ривожлантириши, ўртоқларининг ёрдами тўғрисида фикрлашдан озод бўлиш ва ижодий топшириқни эчишда қийинчиликпарни энгиб ўтишни тарбиялайди .

“Ақлий ҳужум” методи маълум бир бобни тугатгач муаммоли вазият сифатида, масалан, қисқа кўпайтириш мавзуларини мустаҳкамлашда Ньютон биноми формуласининг тадбиқи сифатида кўпхаднинг коэффисиентлари йиғиндиси, маълум бир ҳад олдидаги сон кўпайтувчини топиш ёки кўпхадни кўпхадга бўлишдан чиқадиган қолдиқ (Безу теоремаси) каби масалалар беришда фойдаланиш мумкин. Бунда ўқувчилар томонидан билдирилган эркин фикр ва мулоҳазаларни тўплаб, таҳлил қилиниб, энг маъқули танланади ва хулосага келинади. «Ақлий ҳужум» методи ўқитувчи томонидан қўйилган мақсадга қараб амалга оширилади:

- 1. Ўқувчиларнинг бошланғич билимларини аниқлаш мақсад қилиб қўйилганда, бу метод дарснинг мавзуга кириш қисмида амалга оширилади.**
- 2. Мавзуни такрорлаш ёки бир мавзуни кейинги мавзу билан боғлаш мақсад қилиб қўйилганда - янги мавзуга ўтиш қисмида амалга оширилади.**
- 3. Ўтилган мавзуни мустаҳкамлаш мақсад қилиб қўйилганда – мавзудан сўнг, дарснинг мустаҳкамлаш қисмида амалга оширилади.**

Ўқитувчи томонидан берилган саволга ўқувчиларнинг ҳар бири ўз фикрини оғзаки билдиради, ўз жавобларини аниқ ва қисқа тарзда баён этади.

Ёзма шаклида эса берилган саволга ўқувчилар ўз жавобларини қоғоз карточкаларга қисқа ва барчага кўринарли тарзда ёзиб, жавоблар доскага (магнитлар ёрдамида) ёки «пинборд» доскасига (игналар ёрдамида) маҳкамланади. «Ақлий хужум» методининг ёзма шаклида жавобларни маълум белгилар бўйича гуруҳлаб чиқиш имконияти мавжуддир. Ушбу метод тўғри ва ижобий қўлланилганда шахсни эркин, ижодий ва ностандарт фикрлашга ўргатади.

“Ақлий хужум” методидан фойдаланилганда ўқувчиларнинг барчасини жалб этиш имконияти бўлади, шу жумладан ўқувчиларда мулоқот қилиш ва мунозара олиб бориш маданияти шаклланади.

Хулоса ўқувчиларнинг ўз фикрини фақат оғзаки эмас, балки ёзма равишда баён этиш маҳорати уларда мантикий ва тизимли фикр юритиш кўникмасини ривожлантиради. Билдирилган фикрлар баҳоланмаслиги ўқувчиларда турли ғоялар шаклланишига олиб келади. Бу метод ўқувчиларда ижодий тафаккурни ривожлантириш учун хизмат қилади.

“Ақлий хужум” иштирокчилари олдида қўйилган муаммо бўйича ҳар қандай мулоҳаза ва таклифларни билдиришлари мумкин. Айтилган фикрлар ёзиб борилади ва уларнинг муаллифлари ўз фикрларини қайтадан хотирасида тиклаш имкониятига эга бўлади. Метод самараси фикрлар хилма-хиллиги билан тавсифланади ва хужум давомида улар танқид қилинмайди, қайтадан ифодаланмайди. Ақлий хужум тугагач, муҳимлик жиҳатига кўра энг яхши таклифлар генерасияланади ва муаммони ечиш учун зарурлари танланади.

Умумий ўрта таълим мактабларида ўтиладиган дарсда таълим жараёнини ташкил этиш дарс машғулотларини электрон таълимий дастурлардан фойдаланган ҳолда лойиҳалаштириш ишларини амалга оширамиз. Лойиҳалаш таълим жараёнини ташкил этиш ва унинг муваффақиятли кечишини таъминловчи муҳим шартлардан биридир. Таълим жараёнини лойиҳалашда: педагогик фаолият мазмунини таҳлил қилиш; натижаларни олдиндан кўра билиш; режалаштирилган фаолиятни амалга ошириш лойиҳасини яратиш каби вазифалар бажариш мақсад қилиб олинади. Ҳақиқатан ҳам, замонавий таълимда ҳар бир ўқув машғулотини таълим жараёнида олдиндан лойиҳалаштириш муҳим ҳисобланиб, уни амалга оширишда қуйидаги қоидаларга амал қилиш талаб

этилади: таълим жараёнини режалаштириш; таълим жараёнини лойиҳалаштириш; таълим жараёнида ўқитувчи ва ўқувчининг ҳамкорликдаги фаолиятини босқичма-босқич амалга оширишни аниқлаш; таълим жараёнининг ташкилий-дидактик таъминотини ишлаб чиқишдир.

Бу метод ҳамма вазифаларни бажаради, лекин унинг асосий вазифаси – талабаларни ўқув-билиш фаолиятини фаоллаштириш, уларни муаммони мустақил тушуниш ва ечишга қизиқтириш ва уларда муомала маданиятини, фикр алмашиниш малакаларини ривожлантириши, ташқи таъсир остида фикрлашдан озод бўлиш ва ижодий топшириқни ечишда бирламчи йўл фикрларини енгиб ўтишни тарбиялайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуқодиров А.А., Тўраев Б.З. Информатика ва ахборот технологиялари» соҳасидаги бўлажак мутахассис кадрларнинг касбий компетентлигини шакллантириш назарияси ва методикаси. Монография. – Т.: «Наврўз», 2015
2. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: пед. фан. док. дисс. – Т.: ТДПУ, 2007. – 305 б.
3. Арипов М., Жўраева И. Буюк Британиянинг Очик университетида масофавий ўқитиш жараёни. – Т.: ЎзМУ, 2006. –19-б.
4. Боқиев Р.Р. Электрон-ўқув методик материалларни ишлаб чиқариш ва қўллашнинг дидактик ва психофизиологик жиҳатлари // Педагогик маҳорат. – Тошкент, 2005. Ф.М.Закирова Теоретические и практические основы методической подготовки будущих преподавателей информатики в педагогических ВУЗах. Автореф. дисс. док. пед.наук. – Т.:2022, 71 с.
5. М.Э.Мамаражабов Рақамлаштирилган таълим шароитида бўлажак ўқитувчиларнинг касбий-педагогик тайёргарлигини такомиллаштириш. Пед.фанл. доктори (DSc) диссертацияси Мўминов Б.Б. Электрон ресурсларни синфлаш усули ва алгоритмлари // Научные информационные ресурсы для инновационного развития №(1) 2019, 34 – 40 б.
- 6.Муслимов Н.А. Касб таълим ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: пед.фан.док.дисс. –Т.: 2007. – 315 б.;

7.Sultanova. O'.N. Basad on students' competency – based approach to physics solve experimental and graphical problems // *International interdisciplinary research. In volume 9, May, 2021. -903-98 pp.*

8.Sultonova O'N. The Dependence of Didactic Comes on Physics in the Preparation of Technical Engineers and its Competence Approach” Vol 12 no 1 Jan-Feb-.: 2020 й, 52-57,Б www.enggjournals.com/ijet//vol12issue1.html

9.Sultanova O'.N. “Technology to improve the methods of teaching physics in higher education based on a competency approach (on the example of training

10..СултоноваЎ.Н. *Физикадан дарс ва тўғарак машгулотларида янги педагогик технологиядан фойдаланиш // Высшая школа. -2018. 23 декабрь. -С. 255-258.*

ISMOIL GASPRINSKY AND NEW METHOD SCHOOLS

Sattorova Dildora Botir qizi

Termez State University, Faculty of Foreign Philology, 1st year student, Department of Translation Theory and Practice

Annotation: The article extensively analyzes the role of Ismayl Gasprinsky in the Jadid movement, his enlightened views, and his contribution to the education system of the Turkic peoples through the New Method schools. Gasprinsky's motto "Unity of language, unity of thought, unity of work", the activities of the "Tarjimon" newspaper, and the process of the spread of New Method schools in Turkestan and other countries are studied.

Keywords: Ismoil Gasprinsky, Jadidism, New Method schools, enlightenment, press, national revival.

Introduction

In the late 19th and early 20th centuries, the peoples of the Muslim East, including Turkestan, were experiencing a period of political, economic, and social crisis. Illiteracy among the local population was high, and educational institutions were limited to religious subjects. In these conditions, the need arose to awaken the nation and arm it with modern knowledge. Ismail Gasprinsky (1851–1914) emerged as a major enlightener of that era. His educational reforms, new method schools, and activities in the field of the press were of great importance for the entire Turkic world.

Main part

Ismail Gasprinsky was born in the Crimean city of Bakhchisarai. From a young age, he became acquainted with Russian and Western culture and deeply felt the causes of backwardness in Muslim society. He realized that reforming education was the main path for the development of the nation. In his views, Gasprinsky did not deny religious knowledge, but emphasized the need to combine it with modern secular sciences. He put forward the slogan "Unity of language, unity of thought, unity of work", aiming to unite the Turkic peoples and lead them towards progress.

The learning process in schools of that time was very slow. Students were busy memorizing the Quran for years, but could not fully learn to read and write. Instead, Gasprinsky introduced a new method.

The main features of the new method schools:

- Rapid literacy - using a special method, children could learn to read and write in 40 days.
- Secular subjects - such subjects as mathematics, geography, history, and natural science were taught.
- Native language - education was conducted in Turkic languages, which played an important role in the formation of national consciousness.
- Pedagogical innovations - classroom lessons, a calendar-based lesson schedule, and the practice of using books and textbooks were introduced.

This method soon spread from Crimea to Turkestan. New Usul schools were opened in Tashkent, Bukhara, Samarkand, Kokand and other cities.

In 1883, Gasprinsky began publishing the newspaper "Tarjiman". This newspaper became a single information platform for the Turkic peoples. It published:

- news about the activities of new schools,
- scientific achievements,
- news in social life,
- articles calling for the unity of the Turkic peoples.

The newspaper was read not only in Crimea, but also in Turkestan, the Caucasus, and the Volga region. This accelerated the process of national awakening.

The Jadid movement in Turkestan was formed precisely under the influence of Gasprinsky's ideas. Enlightenment figures such as Munavvarqori Abdurashidkhanov, Abdulla Avloni, and Mahmudkhodja Behbudiy opened new Usul schools and began to arm young people with modern knowledge. Young people who studied in such schools later actively participated in the struggle for national freedom, independence, and development. Thus, Gasprinsky's new method schools not only reformed the field of education, but also strengthened national consciousness and political activism.

Conclusion

Ismail Gasprinsky's activities laid the foundation for the enlightenment movement in the East. His new method schools allowed thousands of children to become literate and learn secular knowledge. The newspaper "Tarjiman" became a platform that awakened the entire Turkic world.

Today, Gasprinsky's legacy has not lost its significance. Just as he called on young people to seek knowledge and enlightenment, we too must contribute to the development of the nation by acquiring modern knowledge.

References

1. Gasprinskiy I. Tarjimon gazetasi maqolalari. – Bahchisaroy, 1883–1914.
2. Abdurashidkhonov M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1994.
3. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Samarqand, 1913.
4. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent, 1913.
5. Qosimov B. Jadidchilik harakati tarixi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
6. Ziyov A. Jadidchilik va ma'rifatparvarlik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
7. Rashidov R. Ismoil Gasprinskiy va jadid maktablari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.

THE ART AND SCIENCE OF WORD CREATION: A COMPREHENSIVE
LOOK AT WORD FORMATION AND DERIVATION

Nabiyeva Iroda Abdurahmon qizi

Termez State University, Faculty of Foreign Philology, 1st year student, Department
of Translation Theory and Practice

Abstract: Language is a living system that constantly evolves to meet the communicative needs of its users. The creation of new words—also known as word formation—is both an art and a science, as it reflects human creativity while following linguistic rules. This paper explores the major processes of word formation and derivation in English, emphasizing their structural, semantic, and cultural significance. It also examines how modern technological and social trends influence neologism creation and how speakers intuitively understand and accept new lexical items.

Keywords: Word formation, derivation, neologism, morphology, affixation, linguistics, creativity

Introduction

The study of word formation has always been a central topic in linguistics because words are the basic building blocks of language. As society changes, language adapts, creating new expressions to describe emerging realities. The English language, in particular, demonstrates extraordinary flexibility and productivity in forming new words. Word creation can be seen as both an art, driven by imagination and culture, and a science, guided by morphological and phonological rules. This paper aims to provide a comprehensive analysis of word formation and derivation in English. It discusses the main types of morphological processes, their functions, and their importance in expanding the lexicon. Moreover, it highlights how digital communication, pop culture, and globalization contribute to the ongoing evolution of word formation.

Theoretical Background

Word formation refers to the process by which new lexical items are created. Linguists classify these processes into several categories: derivation, compounding, blending, clipping, conversion, and borrowing. Each process contributes differently to

vocabulary growth and semantic diversity. Derivation involves the addition of prefixes or suffixes to a base word, altering its meaning or grammatical category (e.g., happy → happiness, create → creation). Compounding, on the other hand, merges two or more words to form a new unit, such as toothbrush or laptop. Blending combines parts of existing words—brunch (breakfast + lunch), smog (smoke + fog)—while clipping shortens words (ad for advertisement, exam for examination). Conversion changes a word's grammatical category without altering its form (to email from email), and borrowing introduces foreign terms into English (café, kindergarten, emoji).

Word Creation as an Art

Word creation also reflects human imagination and socio-cultural identity. Writers, advertisers, and media personalities often coin words to attract attention or express new concepts. Shakespeare, for example, is credited with inventing over 1,700 English words, such as lonely, majestic, and radiance. In modern times, digital culture fosters creative word-making: selfie, hashtag, and binge-watch are now part of the everyday lexicon. These examples demonstrate that word creation is not merely a linguistic necessity—it is an artistic act shaped by human experience, humor, and innovation.

Word Formation as a Science

From a linguistic standpoint, word formation operates within specific grammatical and morphological rules. Theories in morphology describe how morphemes (the smallest units of meaning) combine systematically. Derivational morphology, for example, distinguishes between productive and non-productive affixes. The suffix -ness is highly productive (kind → kindness), while -th (warm → warmth) is less so. Scientific analysis of word formation helps linguists understand not only structure but also cognitive processes—how speakers intuitively recognize new words and assign meaning based on familiar patterns.

Modern Influences on Word Formation

Globalization, technology, and social media have significantly accelerated the pace of neologism creation. Platforms like Twitter, TikTok, and YouTube give rise to new words almost daily. Terms such as influencer, vlog, and unfriend demonstrate how language adapts to digital realities. Moreover, the blending of cultures and languages leads to hybrid forms and code-mixing, expanding linguistic creativity beyond

traditional boundaries. The scientific analysis of these changes helps document how linguistic innovation reflects human adaptability.

Conclusion

Word creation is both an art and a science—an artistic expression of culture and identity, and a scientific system governed by morphological rules. Through derivation and other formation processes, English continues to expand its vocabulary, enabling speakers to express new ideas and realities. The study of word formation, therefore, not only reveals the flexibility of language but also the endless creativity of the human mind.

REFERENCES

1. Bauer, L. (1983). *English Word-Formation*. Cambridge University Press.
2. Katamba, F. (1993). *Morphology*. Palgrave Macmillan.
3. Plag, I. (2003). *Word-Formation in English*. Cambridge University Press.
4. Yule, G. (2020). *The Study of Language*. Cambridge University Press.
5. Crystal, D. (2019). *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press.

ISHLAB CHIQUARISH OMILLARI VA INFRATUZILMASI**Alimova Sarvara**

Termiz Davlat Universiteti 2-bosqich talabasi

REZYUME. Ushbu maqolada iqtisodiy rivojlanishning asosiy poydevori bo'lgan ishlab chiqarish omillari hamda ularni qo'llab-quvvatlaydigan infratuzilmaning mohiyati, tarkibi va iqtisodiyotdagi o'rni keng yoritiladi. Ishlab chiqarish omillari yer, mehnat, kapital, tadbirkorlik qobiliyati va ilmiy-texnik taraqqiyot resurslarini samarali taqsimlash, mahsulot hajmini oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi muhim ahamiyatga ega ekanligi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Ishlab chiqarish omillari, kapital, infratuzilma, transport va logistika, energetika tizimi, kommunikatsiya, axborot texnologiyalari, iqtisodiy islohotlar, innovatsiya, modernizatsiya.

Maqolada ishlab chiqarish jarayonini qo'llab-quvvatlaydigan infratuzilma, jumladan transport, aloqa tarmoqlari, energetika, axborot-kommunikatsiya tizimlari va moliyaviy xizmatlar kabi sohalarning iqtisodiy faoliyatni rivojlantirishdagi roli chuqur ko'rib chiqiladi. O'zbekiston sharoitida infratuzilmani modernizatsiya qilish, investitsiyalarni jalb etish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishning ahamiyati alohida ta'kidlanadi..

““Infratuzilma” tushunchasi lotincha “infra – quyî, osti va struktura – tuzilma” so'zlaridan paydo bo'lib, “yo'shimcha ma'nosida talqin qilish mumkin (ya'ni, “ostki tuzilma” yoki “quyi tuzilma” ma'nosida). XX asr boshlarida bu atama orqali qurolli kuchlarning harakatini ta'minlovchi front orti moddiy vositalar omborlari, harbiy inshootlar majmui ifodalangan (masalan, poligonlar va h.k.). 40-yillarning o'rtalaridan boshlab mazkur tushuncha arb-iqtisodiy fanidan boshlab yuqoridagi xo'jalik tarmoqlari majmui tushunila boshlandi.”¹

O'zbekistonda ishlab chiqarish omillari va infratuzilma iqtisodiy rivojlanishning barqarorligini ta'minlovchi asosiy bo'g'in, davlat iqtisodiyotda muvozanatni ta'minlovchi va ishlab chiqarish omillarini samarali boshqaruvchi institut sifatida faol ishtirok etib kelmoqda. Mustaqillik yillarida ishlab chiqarishning asosiy resurslarini rivojlantirish, zamonaviy infratuzilmani shakllantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi.

¹ Sh.Shodmonov. “Iqtisodiyot nazariyasi”: Darslik. - T.: “LESSON PRESS” nashriyoti, 2021. Bet-51

Ishlab chiqarish omillari

Ishlab chiqarish omillari – bu mahsulot va xizmatlar yaratishda zarur bo‘lgan asosiy resurslar majmui bo‘lib, ular quyidagilardan iborat:

1. Yer – tabiiy resurslar, qishloq xo‘jaligi yer maydonlari, foydali qazilmalar.

2. Mehnat – malakali ishchi kuchi, mehnat unumdorligini oshirishga qaratilgan inson kapitali.

3. Kapital – ishlab chiqarish vositalari, texnika va texnologiyalar, moliyaviy resurslar.

4. Tadbirkorlik qobiliyati – ishlab chiqarishni tashkil etish, innovatsion g‘oyalarni amaliyotga tatbiq qilish.

Bu omillar o‘zaro uyg‘unlashganda iqtisodiy o‘shishning asosiy drayveriga aylanadi

Infratuzilmaning ahamiyati.

Infratuzilma ishlab chiqarishning uzluksiz faoliyat yuritishini ta‘minlaydigan xizmatlar, tarmoqlar va obyektlar yig‘indisidir. U quyidagi asosiy yo‘nalishlarni qamrab oladi:

Transport va logistika – avtomobil yo‘llari, temir yo‘llar, havo va dengiz transporti.

Energetika tizimi – elektr energiyasi, gaz ta‘minoti, qayta tiklanuvchi manbalar.

Kommunikatsiya va axborot texnologiyalari – telekommunikatsiya, internet, raqamli xizmatlar.

Ijtimoiy infratuzilma – ta‘lim, sog‘liqni saqlash, uy-joy, madaniyat sohalari.

Infratuzilma ishlab chiqarish omillarining to‘liq ishlatilishini ta‘minlab, hududlararo iqtisodiy aloqalarni kuchaytiradi.

Davlatning roli.

O‘zbekiston bozor iqtisodiyotiga o‘tishda quyidagi asosiy tamoyillarga amal qilgan:

Iqtisodiyotning siyosatdan ustuvorligi – iqtisodiy manfaatlarni birinchi o‘ringa qo‘yish.

Davlat bosh islohotchi sifatida – ishlab chiqarish omillarini rivojlantirish va infratuzilmani modernizatsiya qilish.

Qonun ustuvorligi – mulkchilik huquqini himoya qilish, tadbirkorlik erkinligini ta‘minlash.

Ijtimoiy himoya tizimini mustahkamlash – aholining ijtimoiy ehtiyojlarini qo‘llab-quvvatlash.

Bosqichma-bosqich islohotlar – ishlab chiqarish va infratuzilmani izchil rivojlantirish.

Bu tamoyillar ishlab chiqarish omillari samaradorligini oshirish, innovatsion infratuzilmani yaratish uchun mustahkam zamin yaratdi..

Ishlab chiqarish omillari va infratuzilma mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Resurslarni oqilona taqsimlash, raqobat muhitini rivojlantirish va davlatning oqilona aralashuvi O‘zbekistonni yangi bosqichga olib chiqadi. Kelgusida innovatsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, yuqori texnologiyalarni joriy etish va transport-kommunikatsiya tizimini yanada takomillashtirish ishlab chiqarishning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adam Smit. “Xalqlar boyligi”.
2. David Rikardo. “Siyosiy iqtisod va soliqqa tortish asoslari”.
3. Karl Marks. “Kapital”.
4. John Maynard Keynes. “Umumiy nazariya”.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari.
6. Oliy ta’lim muassasalari uchun “Makroiqtisodiyot” va “Mikroiqtisodiyot” darsliklari.

TEACHING ENGLISH AS A BRIDGE TO INTERCULTURAL UNDERSTANDING IN MULTILINGUAL CLASSROOMS

Jumaniyazova Lobar Sirojiddin qizi

Student of the Uzbekistan State World Languages University

lobarjumaniyazova7@gmail.com

ABSTRACT

In this article, it is discussed that contemporary English language teaching (ELT) can and should function as a deliberate bridge to intercultural understanding in multilingual classrooms. Moving beyond narrow language skills, teachers who foreground intercultural competence prepare learners to communicate across cultural boundaries, negotiate meaning with speakers of diverse English varieties, and reflect critically on their own and others' cultural assumptions. The article synthesizes influential theoretical work on intercultural competence and multilingual subjectivity, discusses practical classroom strategies (literature-based exchange, task design, reflective journals, and collaborative projects), and offers reflective vignettes from teaching contexts that illustrate how these strategies play out in practice. Finally, it outlines implications for teacher education and curriculum design, arguing that intercultural aims must be explicit, assessed meaningfully, and woven into everyday language tasks.

Keywords: English language teaching, intercultural competence, multilingual classrooms, global communication, reflective teaching, cultural awareness, language pedagogy.

English classrooms today are rarely homogeneous. Globalization, migration, and digital communication have produced classrooms where students bring multiple languages, varied cultural backgrounds, and differing experiences with English (as a national language, a foreign language, or a lingua franca). In such contexts, teaching English only as a code — pronunciation, grammar, vocabulary — misses a critical opportunity: developing learners' capacity to interpret, respond to, and create meaning across cultural difference. Intercultural competence — the ability to communicate

effectively and appropriately with people of other cultures, and to reflect on one's own cultural positioning — should therefore be a central objective of ELT in multilingual classrooms (Deardorff, 2006). Intercultural competence has been conceptualized in various ways across applied linguistics and international education. Deardorff's (2006) framework emphasizes attitudes (openness, curiosity, respect), knowledge (cultural self-awareness and others' worldviews), skills (listening, observing, interpreting), and internal/external outcomes such as adaptability and effective communication — all framed as developmental and assessable. This model is especially useful for teachers because it links classroom activities to observable learning outcomes and suggests dimensions for formative assessment. Michael Byram and colleagues have extended the argument that language education should aim for *education for intercultural citizenship*, where language teaching fosters not only communicative ability but civic-mindedness, critical cultural awareness, and ethical engagement with difference (Byram, 2008). Byram's perspective pushes educators to ask: what sorts of citizens do we want English learners to become, and how can language lessons contribute to that formation? Parallel to these intercultural frameworks, research on the multilingual subject reminds us that learners inhabit complex linguistic identities. Claire Kramsch (2009) foregrounds the ways learners negotiate identity through language learning — carrying memories, emotions, and practices from their multiple languages into classrooms. This emphasis on the learner as a socially situated, identity-forming subject encourages teachers to value learners' linguistic repertoires as resources for intercultural exchange rather than deficits to be corrected. Finally, scholarship on English as a lingua franca (ELF) — notably Jennifer Jenkins's work — challenges native-speaker norms and invites teachers to prepare students for communication with diverse international interlocutors, not only with idealized native speakers. This means teaching strategies for negotiation, repair, and accommodation, and shifting the classroom gaze from accent elimination toward intelligibility and mutual comprehension. Such an orientation is crucial when intercultural understanding is an explicit learning aim.

Why make intercultural aims explicit in ELT?

There are pragmatic and ethical reasons. Pragmatically, learners who can navigate cultural differences communicate more successfully in real-world interactions — study-abroad, workplace exchanges, or online collaborations. Ethically, education that ignores culture risks reproducing stereotypes or perpetuating a one-dimensional, often

Anglocentric vision of English. Making intercultural aims explicit helps teachers select materials and tasks that expose learners to multiple perspectives and give them tools to reflect critically on culture. Empirical classroom action research also shows that structured intercultural activities (book clubs, exchange projects) can foster curiosity and reduce stereotyping when carefully scaffolded.

1. Literature-based cultural exchanges (close reading + global book clubs)

Short stories, poems, and children’s literature are excellent vehicles for cultural exploration because they simultaneously engage language, empathy, and cultural context. Teachers can pair local texts with texts from partner classrooms abroad, or run in-class “culture circles” where students discuss characters’ values and choices. The learning objectives include perspective-taking, vocabulary in socio-cultural contexts, and reflective dialogue. Scaffolding (pre-teaching key cultural background, guided questions, language prompts) is essential to ensure discussions go beyond superficial comparisons. Empirical reports of book-club style exchanges show gains in mutual curiosity and specific cultural knowledge when discussion prompts are focused on perspective and emotion rather than trivia.

2. Reflective journals and guided self-awareness activities

Intercultural competence requires self-knowledge. Short, regular journal prompts — e.g., “Describe a time you felt misunderstood because of cultural expectations” — encourage learners to notice their assumptions and track growth. Pair journals with occasional peer feedback or teacher comments that model empathic questioning. Over a semester, journals create an evidence base for assessing internal outcomes such as increased openness or empathy.

5. Classroom discourse norms that value linguistic diversity

Simple classroom practices — asking students to compare idioms from their languages, celebrating multilingual translations, or using students’ home languages strategically for explanatory work — shift classroom identity away from monolingual normativity. Kramsch’s notion of the multilingual subject supports such practices: learners’ languages are assets that enrich classroom meaning-making and intercultural insight.

There are real challenges. Time constraints, high-stakes curricula focused on standardized tests, and teachers' limited training in intercultural facilitation can all impede efforts. Teachers must also avoid tokenism — learning activities that treat culture as a set of facts (holidays, food) rather than as systems of meaning. Finally, power asymmetries in classroom interactions (whose culture is normative?) must be addressed openly; otherwise, intercultural work can inadvertently reproduce inequalities. These challenges underscore the need for institutional support, realistic scope-setting, and ongoing professional learning. To mainstream intercultural aims, curricula should embed intercultural learning objectives at all levels (not only as optional modules). Textbooks and task banks should include materials that represent diverse cultural perspectives and provide teacher notes on scaffolding intercultural reflection. At the policy level, exam frameworks that reward communicative competence and intercultural skills (e.g., assessing negotiation or perspective-taking) would signal the importance of these aims to teachers and institutions.

Teaching English as a bridge to intercultural understanding is both feasible and necessary in multilingual classrooms. Theoretical advances (Deardorff's assessment-focused model, Byram's civic orientation, Kramsch's multilingual subjectivity) provide a strong intellectual foundation; practical strategies — literature-based exchange, task design for negotiation, reflective journals, and collaborative digital projects — show how these aims can be realized in daily practice. The work demands teacher preparation, supportive assessment approaches, and a curriculum that values cultural complexity over simplistic cultural facts. When English classrooms make intercultural aims explicit, they prepare learners not only to use a language but to engage ethically and effectively with an interconnected world.

REFERENCES

1. Byram, M. (2008). *From foreign language education to education for intercultural citizenship: Essays and reflections*. Multilingual Matters.
2. Deardorff, D. K. (2006). Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization. *Journal of Studies in International Education*, 10(3), 241–266.
<https://doi.org/10.1177/1028315306287002>
3. Jenkins, J. (2007). *English as a lingua franca: Attitude and identity*. Oxford University Press.
4. Kramsch, C. (2009). *The multilingual subject*. Continuum.

5. Wang, Y. (2017). A bridge to intercultural understanding: Reading teachers and Chinese EFL learners in a global book club. [*ERIC Document EJ1170593*].
<https://eric.ed.gov/?id=EJ1170593>

SIYOSIY SHAXSLARNING SOLISHTIRMA TA'LIM XARITASI**Jabborova Sevara Shuxratovna**

Siyosatshunos, siyosiy tahlilchi, magistr

E-mail: sevarajabborova17@gmail.com

Telefon: (99) 266-77-33

Annotatsiya: Mazkur maqola XX asr siyosiy yetakchilari — Sharl de Goll, Fransisko Franko, Adolf Gitler va Uinston Cherchillning ta'lim yo'li, intellektual shakllanishi va siyosiy faoliyatiga ta'limning ta'sirini tahlil qiladi. Tadqiqotda solishtirma-tahliliy va tarixiy-biografik metodlardan foydalanilgan. Ish natijalari shuni ko'rsatadiki, yuqori sifatli harbiy yoki intellektual ta'lim olgan yetakchilar (de Goll va Cherchill) demokratik va konstruktiv boshqaruv uslubini tanlagan, ta'limdan chetda qolgan yoki bir yoqlama tarbiya olgan shaxslar (Gitler va Franko) esa avtoritar boshqaruvga intilgan. Maqola ta'limning siyosiy yetakchilik shakllanishidagi rolini, shuningdek, tarbiya muhiti va intellektual tajribaning yetakchilarning qaror qabul qilish uslubi, mafkuraviy yo'nalishi va boshqaruv madaniyatiga ta'sirini yoritadi.

Kalit so'zlar: Siyosiy yetakchi; Ta'lim va tarbiya; Intellektual shakllanish; Avtoritar va demokratik boshqaruv; XX asr siyosati; Solishtirma-tahliliy metod; Sharl de Goll; Uinston Cherchill; Adolf Gitler; Fransisko Franko.

Аннотация: В данной статье анализируется влияние образования на образовательный путь, интеллектуальное становление и политическую деятельность политических лидеров XX века — Шарля де Голля, Франсиско Франко, Адольфа Гитлера и Уинстона Черчилля. В исследовании использовались сравнительно-аналитический и историко-биографический методы. Результаты работы показывают, что лидеры, получившие качественное военное или интеллектуальное образование (де Голль и Черчилль), выбирали демократический и конструктивный стиль управления, в то время как лица, получившие отстраненное от образования или одностороннее воспитание (Гитлер и Франко), стремились к авторитарному управлению. В статье освещается роль образования в формировании политического лидерства, а также влияние воспитательной среды и интеллектуального опыта на стиль принятия решений руководителями, идеологическую направленность и культуру управления.

Ключевые слова: политический лидер; образование и воспитание; интеллектуальное становление; авторитарное и демократическое управление;

политика XX века; сравнительно-аналитический метод; Шарль де Голль; Уинстон Черчилль; Адольф Гитлер; Франсиско Франко.

Abstract: This article analyzes the influence of education on the educational path, intellectual formation and political activity of the political leaders of the 20th century — Charles de Gaulle, Francisco Franco, Adolf Hitler and Winston Churchill. The study used comparative-analytical and historical-biographical methods. The results of the work show that leaders who received high-quality military or intellectual education (de Gaulle and Churchill) chose a democratic and constructive management style, while those who received a detached or one-sided upbringing (Hitler and Franco) sought authoritarian management. The article highlights the role of education in the formation of political leadership, as well as the influence of the educational environment and intellectual experience on the decision-making style of leaders, ideological orientation and management culture.

Keywords: political leader; education and upbringing; intellectual development; authoritarian and democratic governance; politics of the 20th century; comparative analytical method; Charles de Gaulle; Winston Churchill; Adolf Hitler; Francisco Franco.

Kirish

Bugungi globallashuv va siyosiy raqobat davrida yetakchilik fenomenini o'rganish, ayniqsa siyosiy yetakchilar shaxsini tahlil qilish, zamonaviy siyosatshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biridir. Tarix shuni ko'rsatadiki, siyosiy liderlarning qaror qabul qilish uslubi, mafkuraviy yo'nalishi va boshqaruv madaniyati ko'p jihatdan ularning olgan ta'limi, tarbiya muhiti va intellektual shakllanish jarayoniga bog'liq. XX asr siyosiy tarixida Sharl de Goll, Fransisko Franko, Adolf Gitler va Uinston Cherchill kabi shaxslar dunyo siyosatida chuqur iz qoldirgan yetakchilardir. Ularning faoliyati nafaqat o'z mamlakatlari, balki butun Yevropa tarixini belgilab bergan. Shu nuqtai nazardan, mazkur shaxslarning ta'lim yo'li, o'qigan muassasalari, o'sha davrdagi ta'lim muhiti hamda bu omillar ularning siyosiy dunyoqarashiga qanday ta'sir ko'rsatganini tahlil qilish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Har qanday siyosiy liderning shakllanishi uzoq ijtimoiy, madaniy va intellektual jarayon mahsulidir. Ta'lim bu jarayonda nafaqat bilim manbai, balki shaxsiy qarashlar, dunyoqarash va boshqaruv tamoyillarini shakllantiruvchi asosiy mexanizmdir. Masalan, Sharl de Goll va Uinston Cherchill harbiy akademiyalarda tahsil olib, strategik fikrlash va tahliliy yondashuvni o'zlashtirgan bo'lsa, Fransisko Franko ham

harbiy intizom va markazlashgan boshqaruv tamoyillarini o'qish jarayonida o'zlashtirgan. Aksincha, Adolf Gitlerning formal ta'limdan chetda qolganligi va san'at sohasidagi muvaffaqiyatsiz tajribasi uning siyosiy radikallashuviga sabab bo'lgan. Demak, siyosiy yetakchilarning qaror qabul qilish uslubi, nutq madaniyati, xalq bilan muloqot qilish uslubi va hatto mafkuraviy e'tiqodi ham ko'p jihatdan ularning olgan ta'limiga va o'sha davr ijtimoiy muhitiga bog'liq.

Tadqiqot maqsadi va metodologiyasi

Mazkur tadqiqotning maqsadi — XX asrning to'rtta mashhur siyosiy yetakchisi: Sharl de Goll, Fransisko Franko, Adolf Gitler va Uinston Cherrchillning ta'lim yo'lini, intellektual shakllanish bosqichlarini hamda ta'limning ularning siyosiy faoliyatiga ta'sirini solishtirma tahlil asosida o'rganishdan iborat. Tadqiqotda **solishtirma-tahliliy metod** qo'llanildi, ya'ni har bir siyosiy shaxsning ta'lim tarixi, ijtimoiy kelib chiqishi, intellektual muhiti va siyosiy faoliyati o'zaro qiyosiy o'rganildi. Shu bilan birga, tarixiy-biografik yondashuv asosida manbalar (xotiralar, tarixiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar) tahlil qilindi. Maqsad — ta'limning siyosiy lider shaxsiyati shakllanishidagi rolini aniqlash va turli ta'lim modellari yetakchilik uslublariga qanday ta'sir ko'rsatganini yoritishdir.

Asosiy qism

Sharl de Goll: intellektual harbiy liderlik modeli

Sharl de Goll (1890–1970) - Fransiyaning eng yirik siyosiy arboblardan biri, harbiy strateg va XX asrning eng muhim milliy liderlaridan biridir. U 1910-yilda Fransiyaning eng nufuzli harbiy o'quv yurtlaridan biri — Sen-Sir Harbiy Akademiyasiga o'qishga kirgan. Bu muassasa o'sha davrda strategik fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va rahbarlik fazilatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratgan. De Gollning o'qish davridagi eng muhim jihati — u harbiy fanning nazariy tomoniga chuqur qiziqqan va tarixiy tahlilga asoslangan fikrlash uslubini shakllantirganidir. U I jahon urushi davrida harbiy tajriba orttirib, keyinchalik bu bilimlarini siyosiy qarorlarida qo'llagan. De Gollning ta'limi uni strategik mustaqillikka, milliy g'ururni himoya qilishga va erkinlik g'oyalariga sodiq bo'lishga o'rgatdi. Shuningdek, u o'zining ilmiy ishlari orqali harbiy texnologiyalar va davlat boshqaruvi o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor qaratgan. Shu bois, uning siyosiy faoliyati intellektual asosga ega bo'lib, Fransiyani Ikkinchi jahon urushi davrida mustaqil siyosat yuritishga undagan.

Fransisko Franko: intizom va avtoritar boshqaruv namunasi

Fransisko Franko (1892–1975) - Ispaniya tarixidagi eng uzoq muddatli diktatorlardan biri bo'lib, u o'z siyosiy faoliyatida qat'iy markazlashgan boshqaruvni joriy etgan. Franko yoshligidan harbiy intizom muhitida ulg'aygan. U Toledo Harbiy

Akademiyasida tahsil olgan bo‘lib, bu o‘quv yurti o‘sha davrda qat’iy harbiy tarbiya, itoatkorlik va buyruqqa so‘zsiz bo‘ysunishni asosiy qadriyat sifatida singdirgan. Frankoning ta‘lim muhiti asosan monarxistik va konservativ qadriyatlar bilan yo‘g‘rilgan edi. U siyosiy erkinlik yoki demokratik qadriyatlarga emas, balki harbiy intizom va barqarorlikka e‘tibor qaratgan. Shu bois, uning keyingi siyosiy faoliyati ham shu ruhda markazlashgan avtoritar va diniy qadriyatlarga tayangan boshqaruv tizimi asosida qurildi.

Frankoning ta‘limi unga strategik sabr-toqat, sadoqat va qat’iylik fazilatlarini bergan bo‘lsa-da, u tanqidiy fikrlash va erkin ijtimoiy munosabatlarga imkon bermagan. Bu esa Ispaniyada siyosiy erkinliklarning uzoq vaqt davomida cheklanishiga olib kelgan.

Adolf Gitler: formal ta‘limdan chetda qolgan siyosiy radikal

Adolf Gitler (1889–1945) - Germaniya tarixidagi eng bahsli siyosiy shaxs. U o‘rta maktabni to‘liq tamomlamagan va Vena San‘at Akademiyasiga kirish uchun ikki bor uringan, ammo muvaffaqiyatga erishmagan. Shu bois, Gitlarning rasmiy ta‘lim darajasi past bo‘lgan, ammo u o‘z-o‘zini o‘qitish va notiqlik san‘ati orqali siyosiy maydonga kirgan. Gitlarning ta‘limdan chetda qolganligi uning dunyoqarashini keskin va biryoqlama shakllantirgan. U o‘zining siyosiy qarashlarini asosan tajriba, propaganda va ijtimoiy norozilik kayfiyatidan ilhomlanib rivojlantirgan. Uning o‘z-o‘zini o‘qitish jarayonida olgan “bilimi” ilmiy asosga ega bo‘lmagan, ammo ommaviy ruhiyatni manipulyatsiya qilish uchun yetarlicha kuchli edi. Natijada, Gitlarning ta‘limdagi bo‘shliqni populistik g‘oyalar to‘ldirdi. U o‘zining notiqlik iste‘dodi, radikal mafkurasi va millatchilik tuyg‘ulari orqali katta ommani o‘z ortidan ergashtirishga muvaffaq bo‘ldi. Bu holat ta‘lim yetishmovchiligi qanday qilib siyosiy ekstremizmga olib kelishini ko‘rsatuvchi tarixiy misoldir.

Uinston Cherchill: siyosiy nutq va intellektual diplomatiya namoyandasi

Uinston Cherchill (1874–1965) — Buyuk Britaniya tarixidagi eng mashhur siyosiy arboblardan biri, siyosiy notiqlik va diplomatik mahorat timsoli hisoblanadi. U dastlab Xarrou maktabida o‘qigan, keyin esa Sandxerst Harbiy Akademiyasini tamomlagan.

Cherchillning ta‘lim yo‘li uni harbiy strategiyaga, tahliliy fikrlashga va xalq bilan muloqotda nutq madaniyatini qo‘llashga o‘rgatgan. U o‘qish davridayoq tarix, falsafa va siyosat fanlariga qiziqqan, keyinchalik bu bilimlar uning siyosiy faoliyatida muhim rol o‘ynagan. Uning ta‘lim muhiti Britaniya aristokratik qadriyatlariga asoslangan bo‘lib, shaxsiy mas‘uliyat, mustaqil fikrlash va milliy manfaatni birinchi o‘ringa qo‘yish g‘oyalarini singdirgan. Cherchillning siyosiy muvaffaqiyatining asosiy

siri — ta’lim orqali o’zida shakllangan mantiqiy fikrlash, tarixiy tahlil va nutq mahoratini uyg’unlashtira olganligida edi.

Mezoni	Sharl de Goll	Fransisko Franko	Adolf Gitler	Uinston Cherchill
Ta’lim darajasi	Yuqori (akademik)	Yuqori (harbiy)	Past (o’rta maktab tugallanmagan)	Yuqori (harbiy akademiya)
Ijtimoiy kelib chiqishi	Intellektual oila	Harbiy oila	Past tabaqa	Aristokratik
Mafkuraviy yo’nalish	Milliy mustaqillik, respublika	Avtoritar, konservativ	Totalitar, fashistik	Liberal-demokratik
Ta’limdan olingan asosiy fazilat	Strategik fikrlash	Intizom	Agitatsion qobiliyat	Nutq mahorati, diplomatiya

Xulosa

Ta’lim siyosiy yetakchilarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Tarbiyaviy va intellektual tajriba yetakchilarning qaror qabul qilish uslubiga, siyosiy qadriyatlar va boshqaruv shaklini tanlashiga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, yuqori sifatli harbiy yoki intellektual ta’lim olgan shaxslar, masalan, Sharl De Goll va Uinston Cherchill, murakkab vaziyatlarda demokratik yoki konstruktiv boshqaruv yo’lini tanlagan. Ularning ta’limi nafaqat strategik fikrlash qobiliyatini rivojlantirgan, balki mas’uliyat, huquqiy me’yorlar va insoniy qadriyatlarni qadrlashni ham mustahkamlagan. Natijada ular siyosiy jarayonlarda ko’proq barqarorlik, kelishuv va ijtimoiy adolatni ta’minlashga intilgan.

Boshqa tomondan, ta’limdan chetda qolgan yoki bir yoqlama, ideologik yo’naltirilgan tarbiya olgan yetakchilar, masalan, Adolf Gitler va Fransisko Franko, ko’pincha avtoritar boshqaruv yo’lini tanlagan. Ularning etakchilik modeli kuch va nazoratga, shaxsiy manfaat va markazlashgan hokimiyatga asoslangan bo’lib, jamiyatdagi erkinlik va demokratik qadriyatlar cheklangan. Ta’limning yetarli darajada bo’lmashligi yoki siyosiy maqsadlar yo’lida qasddan bir yoqlama shaklda berilishi, yetakchining qarorlarini tor nuqtai nazardan shakllantirgan. Shunday qilib, siyosiy yetakchilarning dunyoqarashi va boshqaruv uslubi ko’pincha ularning o’qish, tarbiya va intellektual tajribasiga bog’liq. Ta’limning sifatli va har tomonlama rivojlantiruvchi bo’lishi, demokratik qadriyatlar va barqaror boshqaruv shakllanishida muhim rol o’ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre*, vol. 1 (Paris: Éditions Plon, 1954), <https://archive.org/details/mmoiresdeguerr01gauluoft>.
2. Winston S. Churchill, *My Early Life* (London: Thornton Butterworth, 1930), <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.462479>.
3. Stanley G. Payne, *Franco and Hitler: Spain, Germany, and World War II* (New Haven: Yale University Press, 2008), <https://archive.org/details/francohitlerspai0000payn>.
4. Alan Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny* (New York: Harper & Row, 1962), <https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.507192/2015.50719>
5. Raymond Aron, *Les étapes de la pensée sociologique* (Paris: Calmann-Lévy, 1967), <https://archive.org/details/LesEtapesDeLaPensee>

**YANGI O‘ZBEKISTON MAFKURASIDA YOSHLAR
VATANPARVARLIGINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY,
FALSAFIY, IJTIMOYIY VA PEDAGOGIK ASOSLARI**

Toirova Feruza Qobilovna

Yoshlar bilan ishlash, ma’naviyat va ma’rifat bo’lim boshlig’i

Elektron manzil: feruzatoirova1986@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tayyorlashning zamonaviy falsafiy, ijtimoiy va pedagogik asoslari tahlil etilgan. Tadqiqotda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, sotsiologik so‘rovlar, komparativ tahlil va diskursiv metodlar orqali yoshlarning vatanparvarlik haqidagi tasavvurlari o‘rganildi. Natijalarga ko‘ra, bugungi yoshlar orasida vatanparvarlik faqat hissiy-ideologik tushuncha emas, balki ijtimoiy faoliyat, fuqarolik mas’uliyati va raqamli ong orqali ifodalanmoqda. Maqolada ta’lim, OAV va oilaning uzviy hamkorligiga asoslangan yangi model – “amaliy patriotizm konsepsiyasi” ishlab chiqish zarurligi ilmiy asoslandi.

KALIT SO‘ZLAR: vatanparvarlik, Yangi O‘zbekiston, yoshlar, ma’naviy tarbiya, fuqarolik ong, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, amaliy patriotizm, milliy g‘oya.

KIRISH

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot bosqichida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi milliy mafkuraning markaziy yo‘nalishiga aylandi. Chunki bugungi globallashuv, raqamli kommunikatsiya va ochiq axborot makonida yoshlarda milliy o‘zlikni saqlab qolish, Vatanga sadoqatni shakllantirish nafaqat tarbiya masalasi, balki ma’naviy xavfsizlikning strategik omili sifatida qaralmoqda [1, 23]. Shu boisdan ham davlat siyosati, ta’lim tizimi va ommaviy madaniyat institutlarining asosiy vazifasi — yosh avlodda vatanparvarlikni yangi pedagogik yondashuvlar orqali ongli, faol, zamonaviy shaklda shakllantirishdir.

Bugungi kunda muammo shundaki, vatanparvarlik tushunchasi ko‘p hollarda shioriy, hissiy yoki mafkuraviy sathda talqin qilinmoqda, ammo yoshlarning real hayoti, ijtimoiy faolligi va raqamli muhitdagi ishtirokida bu g‘oya amaliy qadriyat sifatida mustahkamlanmayapti [2, 47]. Yoshlar orasida individualizm, utilitarizm va

virtual identitet kuchayib borayotgani, milliy tarix va urf-odatlariga qiziqishning sustlashayotgani bu muammoning ichki mohiyatini ko'rsatadi [3, 64].

Demak, asosiy ilmiy muammo — vatanparvarlik g'oyasini yangi avlod tafakkuriga mos shaklda, zamonaviy pedagogik vositalar va kommunikativ texnologiyalar asosida singdirish masalasidir. Endilikda yoshlarni tarbiyalash jarayonida nafaqat darsliklar, balki media ta'lim, raqamli platformalar, loyihaviy faoliyat va shaxsiy tajriba asosidagi o'qitish modellari muhim o'rin tutadi. Chunki hozirgi davr yoshlari axborotni tayyor shaklda emas, interaktiv tajriba sifatida qabul qiladi; ular ishtirokchi bo'lgan taqdirdagina vatanparvarlik g'oyasi ularning ichki qadriyatiga aylanadi [4, 58].

Shunday qilib, ushbu tadqiqotning maqsadi — Yangi O'zbekiston mafkurasida yoshlar vatanparvarligini shakllantirish jarayonini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida ilmiy tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni hal etishning amaliy yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot doirasida vatanparvarlikni o'qitish, targ'ibot va axborot texnologiyalarida qo'llanilayotgan usullar tahlil qilinadi hamda yangicha metodik modellar taklif etiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda Yangi O'zbekiston yoshlarini vatanparvarlik ruhida tayyorlash jarayoni falsafiy, sotsiologik va pedagogik metodlar asosida tahlil qilindi. Ilmiy izlanishning metodologik asosi sifatida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, milliy g'oya konsepsiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik modeli va aksilformalizm (praktik patriotizm) g'oyalari tanlandi [1, 37].

Avvalo, falsafiy metod orqali vatanparvarlik tushunchasining mohiyati, uning ontologik (borliqdagi o'rni) va aksiologik (qadriyat sifatidagi) jihatlari tahlil qilindi. Bu borada **J. Ruso, I. Kant, A. Maslou,** shuningdek, o'zbek faylasuflaridan **M. Qodirov va G. To'xtayeva** ishlarida milliy g'urur, burch va fuqarolik ongining o'zaro aloqasi asos sifatida olindi [2, 45].

Pedagogik metodlar nuqtayi nazaridan, *tadqiqotda kuzatish, intervyu va kontent-tahlil usullaridan* foydalanildi. Ayniqsa, maktab va oliygohlarda o'tkazilgan amaliy tajribalar yoshlarning vatanparvarlik haqidagi tasavvurlari ko'pincha tashqi (ramziy) ko'rinishda ekanini ko'rsatdi. Shu bois, o'quv jarayonida interfaol metodlardan — **“rol o'ynash”, “muammoli vaziyatni tahlil qilish”, “tarixiy paralellarni keltirish”** usullaridan foydalanish samaradorligi o'rganildi [3, 53].

Sotsiologik yondashuv esa yoshlar orasida o'tkazilgan so'rovnomalar asosida shakllantirildi. Tadqiqotda 200 nafar talaba ishtirok etdi; ularning 68 foizi “Vatan

uchun xizmat qilish”ni harbiy xizmat bilan, 24 foizi esa ilmiy-ijodiy mehnat bilan bog‘ladi. Bu esa yoshlar ongida vatanparvarlik tushunchasi faqat jismoniy fidoyilik bilan emas, balki intellektual faoliyat orqali ham anglayanotganini ko‘rsatdi [4, 62].

Metodologiyada empirik tahlil bilan bir qatorda komparativ (taqqoslovchi) yondashuv ham qo‘llanildi. Xususan, **Yaponiya, Turkiya va Janubiy Koreya** ta‘lim tizimlarida vatanparvarlikni tarbiyalashning tajribalari O‘zbekiston sharoitiga solishtirildi. Masalan, Yaponiyada **“Kokoro no kyoiku”** (*qalb tarbiyasi*) dasturi orqali vatanparvarlik axloqiy va estetik qadriyatlar bilan uyg‘unlashtiriladi. Bu tajriba O‘zbekiston ta‘lim tizimi uchun “ma‘naviy integratsiya modeli”ni ishlab chiqishda metodik asos bo‘lishi mumkin [5, 58].

Metodologiyaning yangiligi shundaki, **u vatanparvarlikni faqat ma‘naviy g‘oya sifatida emas, balki ijtimoiy faoliyat va kommunikativ madaniyat tizimi sifatida o‘rganishga imkon beradi.** Shunday qilib, tadqiqot milliy qadriyatlar va global jarayonlar o‘rtasida uzviy muvozanat topish zaruriyatini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

Tadqiqotda tizimli-tahliliy metod orqali O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosatiga oid nutqlari, **“Yoshlar – kelajagimiz”, “Ma‘naviyat va ma‘rifat”** dasturlari hamda 2030-yilgacha mo‘ljallangan Ta‘lim konsepsiyasi tahlil qilindi [7, 67]. Shuningdek, empirik yondashuv sifatida oliy ta‘lim muassasalari o‘qituvchilari va talabalar o‘rtasida o‘tkazilgan kuzatuv hamda so‘rov natijalari umumlashtirildi.

Tadqiqotning nazariy tayanchini **I. Karimov, A. Avloni, A. Turaqulov** singari o‘zbek mutafakkirlarining milliy tarbiya haqidagi qarashlari, shuningdek, **E. Durkheim, P. Freire, A. Bandura** kabi zamonaviy pedagogika va sotsiologiya vakillarining g‘oyalari tashkil etdi [8, 73]. Ularning qarashlari yoshlar ongida *vatanparvarlikni ijtimoiy integratsiya va shaxsiy identifikatsiya jarayoni sifatida ko‘rsatishga imkon berdi.*

Shuningdek, tadqiqotda innovatsion pedagogik texnologiyalar – loyihaviy o‘qitish, raqamli ta‘lim, ijtimoiy platformalardan foydalanish usullari tahlil qilindi. Bu yondashuvlar yoshlarni nafaqat bilim jihatdan, balki fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas‘uliyati nuqtai nazaridan ham faol shaxs sifatida shakllantirishda muhim deb topildi [9, 58].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Yangi O‘zbekiston yoshlarida vatanparvarlik tushunchasi nafaqat tarixiy va mafkuraviy mazmun bilan, balki zamonaviy fuqarolik ongining ifodasi sifatida shakllanmoqda. Bu holat, avvalo, yoshlar ongida “Vatan”

tushunchasining tor geografik makon emas, balki shaxsiy mas'uliyat va ijtimoiy faoliyat maydoni sifatida anglanayotganidan dalolat beradi [1, 23].

Shu bilan birga, amaliy kuzatuvlar natijasida aniqlandi: yoshlarning taxminan yarmi vatanparvarlikni faqat rasmiy tadbirlar, bayramlar yoki davlat ramzlariga hurmat bilan cheklaydi. Ularning ijtimoiy tarmoqlardagi faolligi esa ko'pincha shaxsiy manfaat yoki o'zini ko'rsatish motivlariga asoslanadi. Bu esa vatanparvarlikni chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega bo'lgan qadriyat sifatida emas, balki tashqi ifoda darajasida qabul qilish tendensiyasini keltirib chiqarmoqda [2, 41].

Muammo shundaki, ayrim ta'lim tizimlarida vatanparvarlikni o'rgatish hali ham nazariy shaklda — tarixiy faktlarni yod olish va shiorlarni takrorlash darajasida olib borilmoqda. Bu jarayonda yoshlarning hissiy-intellektual ishtiroki sust bo'lib, natijada ular Vatan bilan shaxsiy aloqadorlik tuyg'usini yetarli darajada his qilmaydi. Masalan, bir nechta oliygohlarda o'tkazilgan suhbatlarda talabalar **“Vatan uchun nima qildingiz?”** degan savolga aniq amaliy misollar keltira olmagan [3, 58].

Biroq ijobiy o'zgarishlar ham kuzatilmoqda. Masalan, “Yoshlar daftari” dasturi doirasida yoshlarning ijtimoiy muammolarini hal etish orqali ularning davlatga ishonchi va mas'uliyat hissi oshmoqda. Shu kabi amaliy loyihalar vatanparvarlikni his qilishni emas, uni amalda namoyon etishni rag'batlantiradi. Demak, **vatanparvarlikni tarbiyalashda deklarativ yondashuv o'rniga tajriba asosidagi (praktik) modelga o'tish zarur** [4, 32].

Muhokamadan shu xulosa chiqadiki, *bugungi yoshlar uchun “Vatanga muhabbat” tushunchasi endilikda an'anaviy shiorlar bilan emas, balki shaxsiy tashabbus, ijtimoiy foydali faoliyat va ekologik, texnologik loyihalarda ishtirok orqali ifodalanmoqda.* Masalan, iqlim o'zgarishiga qarshi o'zbek yoshlarining “Green Nation” harakati nafaqat ekologik ongini, balki milliy manfaatni himoya qilish hissini ham ifodalaydi. Bu holat vatanparvarlik tushunchasining zamonaviy — faol va mas'uliyatli shaklga o'tganini ko'rsatadi [5, 49].

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda oila, maktab, oliygoh va OAVning o'zaro integratsiyasi muhim. Ayniqsa, oila – birlamchi ma'naviy ijtimoiy institut sifatida yosh ongida **“Vatan = uy”** konsepsiyasini shakllantiradi. Shu sababli, ot-onalar uchun **“Oilada vatanparvarlik saboqlari”** moduli ishlab chiqish va uni maktab bilan bog'liq tarbiyaviy ishlar tizimiga kiritish taklif etiladi.

Shunday qilib, muhokama natijalaridan kelib chiqib aytish mumkinki, Yangi O'zbekiston yoshlarining vatanparvarlik madaniyatini shakllantirish endilikda faqat g'oyaviy targ'ibot emas, balki amaliy ishtirok, tanqidiy tafakkur va global ongini milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish jarayoni sifatida qaralishi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi davlat siyosati, ta’lim tizimi va fuqarolik jamiyati faoliyatining uzviy qismiga aylanmoqda. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, vatanparvarlik bugungi kunda shunchaki shior yoki hissiy holat emas, balki ijtimoiy ong, mas’uliyat va faol fuqarolik pozitsiyasi sifatida talqin etilishi zarur [1, 37].

Shaxsiy fikrimcha, hozirgi davrda vatanparvarlikni kuchaytirish uchun uchta yo‘nalishda izchil harakat talab etiladi: **ma’naviy ongni mustahkamlash, ijtimoiy ishtirokni kengaytirish va axborot makonida milliy mafkurani himoya qilish**. Yoshlar ongida **“Vatan uchun yashash”** g‘oyasini shakllantirish, ularni real ijtimoiy amaliyotlar — ekologik, ilmiy, innovatsion, ko‘ngillilik faoliyatiga jalb etish eng samarali tarbiyaviy yo‘l hisoblanadi.

Bugungi yoshlar avvalgi avlodlardan farqli o‘laroq, global axborot oqimida voyaga yetmoqda. Shu bois ularning vatanparvarlik hissi faqat tarixiy xotira bilan emas, balki zamonaviy raqamli madaniyat, ekologik ong va ilmiy tafakkur bilan uyg‘unlashishi lozim. Masalan, raqamli loyihalar orqali milliy merosni targ‘ib etish yoki o‘zbek tilining onlayn nufuzini oshirish harakati – bu zamonaviy vatanparvarlikning amaliy ko‘rinishidir [2, 49].

Vatanparvarlik ruhini kuchaytirishda ta’lim muassasalarida o‘quv jarayonini faqat dars shaklida emas, balki amaliy loyihalar, simulyatsiyalar, muhokama va ijtimoiy tadqiqotlar orqali tashkil etish zarur. Shu bilan birga, “Yosh vatanparvarlar akademiyasi”, “Vatan uchun ixtiro” kabi innovatsion platformalarni yaratish orqali yoshlarning tafakkurini mustaqil, tanqidiy va bunyodkorlik yo‘nalishida rivojlantirish mumkin [3, 51].

- ✓ Oila, maktab va OAV o‘rtasida vatanparvarlikka oid yagona maqsadli dastur ishlab chiqish ham muhim.
- ✓ Ommaviy axborot vositalarida yengil-yelpi kontent o‘rniga, yoshlarning o‘zini topish, jamiyatga foyda keltirish, milliy g‘ururni ifoda etish imkonini beruvchi dasturlar ko‘paytirilishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, *Yangi O‘zbekiston yoshlarini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash — bu mafkuraviy targ‘ibot emas, balki inson kapitalini milliy manfaatlar bilan uyg‘unlashtiruvchi strategik jarayondir*. Har bir yoshning o‘z Vataniga xizmat qilish istagini uyg‘otish, ularni mustaqil fikrli, ijtimoiy faol va axloqan yetuk shaxs sifatida shakllantirish — Yangi O‘zbekistonning eng muhim ma’naviy sarmoyasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov, I. A. (2008). Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma'naviyat. – 240 b.
2. Mirziyoyev, Sh. M. (2021). Yangi O'zbekiston – yangicha dunyoqarash, yangicha yondashuv. Toshkent: O'zbekiston. – 312 b.
3. Rahmonov, B. (2022). “Yoshlar tarbiyasida vatanparvarlik va milliy qadriyatlar uyg'unligi.” Ma'naviyat va hayot jurnali, №2. – B. 55–62.
4. Abdullayeva, N. (2020). “Ta'lim tizimida vatanparvarlik g'oyasining zamonaviy talqini.” Pedagogik mahorat jurnali, №3. – B. 30–38.
5. Jo'rayev, U. (2023). “Raqamli davrda yoshlar ongida vatanparvarlikni shakllantirish mexanizmlari.” Ijtimoiy fanlar va innovatsiyalar jurnali, №5. – B. 45–52.
6. Qodirov, M. (2021). Milliy g'oya va yoshlar ma'naviyati. Toshkent: Iqtisodiyot. – 198 b.
7. To'xtayeva, G. (2022). “Globallashuv sharoitida yoshlarning ma'naviy immunitetini mustahkamlash yo'llari.” Falsafa va huquq jurnali, №4. – B. 41–47.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning (2022) “Yoshlar – kelajagimiz poydevori” mavzusidagi ma'ruzasi. Prezident.uz rasmiy sayti.
9. Hasanov, D. (2020). “Vatanparvarlik – shaxsiy mas'uliyatning ifodasi sifatida.” O'zbekiston falsafasi masalalari to'plami. – B. 73–81.
10. Murodova, Z. (2024). “Ommaviy axborot vositalarida vatanparvarlik g'oyasining kommunikativ talqini.” Til va jamiyat jurnali, №1. – B. 27–34.

RAQAMLI GLOBALLASHUV FONIDA MILLIY QADRIYATLARNING
TRANSFORMATSIYASI VA HIMOYA MEXANIZMLARI

Xodjayeva Saida Sharipovna

Buxoro davlat tibbiyot instituti tyutori

Elektron manzil: Saida-4ka@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarning saqlanishi va ularning modern madaniyat bilan uyg'unlashuv muammosi tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi — raqamli va g'oyaviy bosim kuchaygan zamonda milliy o'zlikni himoya qilishning yangi nazariy va amaliy yondashuvlarini ishlab chiqishdir. Maqolada falsafiy tahlil, diskursiv yondashuv va komparativ metod asosida qadriyatlarning dinamikasi, ularning globallashuv jarayonidagi transformatsiyasi o'rganilgan. Natijalarga ko'ra, milliy qadriyatlarni asrash uchun ta'lim, madaniyat va OAV sohalarida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish, shuningdek, raqamli suverenitet konsepsiyasini kuchaytirish zarurligi asoslab berilgan.

KALIT SO'ZLAR: globallashuv, milliy qadriyat, madaniy identitet, ma'naviy xavfsizlik, kommunikativ madaniyat, falsafiy tahlil, milliy o'zlik.

KIRISH

Globallashuv insoniyat taraqqiyotining eng muhim bosqichlaridan biri sifatida madaniyatlararo almashinuv, texnologik integratsiya va kommunikatsiya erkinligini kengaytirayotgan jarayondir. Ammo bu jarayonning ikkinchi tomoni ham mavjud — u milliy o'zlik, ma'naviy qadriyatlar va an'anaviy madaniy kodlarning yemirilish xavfini keltirib chiqarmoqda [1, 37]. Raqamli texnologiyalar, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy madaniyat oqimi insonning estetik didi, axloqiy mezonlari hamda ijtimoiy orientatsiyasini qayta shakllantirmoqda.

Bugungi kunda o'zbek jamiyatida ham globallashuvning raqamli bosqichi nafaqat axborot almashuvni tezlashtirdi, balki madaniy identitetga ta'sir ko'rsatmoqda. Yoshlar orasida g'arbona turmush tarzi, chet tillaridagi so'zlardan foydalanish, milliy libos va urf-odatlariga nisbatan sovuqqonlik kabi tendensiyalar kuchaymoqda [2, 54]. Bu holat milliy qadriyatlarning transformatsiyasi muammosini dolzarb ilmiy masalaga aylantirdi.

Shu nuqtai nazardan, ushbu maqolada raqamli globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarning o'zgarish mexanizmlari ularni himoya qilishning nazariy asoslari,

hamda amaliy strategiyalarini ishlab chiqish maqsad qilib olinadi. Tadqiqotning yangiligi shundaki, u globallashuvni shunchaki madaniy almashinuv emas, balki ma'naviy xavfsizlikka ta'sir etuvchi ijtimoiy hodisa sifatida tahlil qiladi.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot falsafiy tahlil, **sotsiokulturna yondashuv va komparativ (taqqoslovchi) metod** asosida olib borildi. **Asosiy maqsad – raqamli globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarning o'zgarish qonuniyatlarini aniqlash hamda ularni saqlash mexanizmlarini nazariy va amaliy nuqtai nazardan asoslashdir.**

Tadqiqotda, avvalo, dialektik metod yordamida globallashuvning ijobiy va salbiy tomonlari o'zaro bog'liqlikda tahlil qilindi [3, 22]. Shu asosda milliy qadriyatlarning transformatsiyasi ikki yo'nalishda ko'rib chiqildi:

1. *Qadriyatlarning moslashuvchan modernizatsiyasi – zamonaviy texnologiyalar orqali ularning yangi shaklda yashab qolishi;*
2. *Qadriyatlarning devalvatsiyasi – ularning mazmunan susayishi yoki iste'molchilik madaniyati bilan almashtirilishi.*

Shuningdek, tadqiqotda madaniyatshunoslik va axborot-falsafasi tamoyillari asosida raqamli kommunikatsiya vositalarining **(ijtimoiy tarmoqlar, media-platformalar, sun'iy intellekt algoritmlari)** qadriyatlar tizimiga ta'siri o'rganildi [4, 61].

Manba sifatida zamonaviy o'zbek ijtimoiy tarmoqlaridagi diskurslar, madaniyatshunos olimlarning asarlari va globallashuv jarayonini tahlil qiluvchi xalqaro tadqiqotlar o'rganildi. Ushbu materiallar asosida raqamli makonda milliy identitetni saqlab qolish uchun falsafiy g'oyalar va amaliy mexanizmlar ishlab chiqildi.

Metodologik asos sifatida shuningdek, **“madaniy immunitet”** konsepsiyasidan foydalanildi. Bu yondashuvga ko'ra, har bir xalqning qadriyatlar tizimi global axborot oqimlari ta'siriga nisbatan o'ziga xos himoya mexanizmlarini shakllantiradi [5, 49]. Shu boisdan, tadqiqotda milliy qadriyatlar nafaqat passiv meros sifatida, balki aktiv madaniy tizim sifatida talqin qilinadi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli globallashuv jarayonida milliy qadriyatlar tizimi uch asosiy darajada — semantik, funksional va kommunikativ o'zgarishlarga duch kelmoqda. Ushbu o'zgarishlar ijobiy va salbiy jihatlarni o'zida mujassam etgan murakkab jarayondir.

1. Semantik o'zgarishlar.

Milliy qadriyatlarning mazmuni global media diskursi orqali yangicha talqin qilinmoqda. Masalan, ilgari “*baxt*” tushunchasi oila totuvligi, halol mehnat va farzand tarbiyasi bilan bog‘langan bo‘lsa, hozirda yoshlar orasida u moddiy farovonlik, brendli kiyimlar va xorijda yashash orzusi bilan o‘lchanmoqda [6, 112].

Xuddi shunday, “*hurmat*” qadriyati ham raqamli makonda transformatsiyaga uchradi — ilgari u kattalarga ehtirom ko‘rsatish orqali namoyon bo‘lsa, endi u “*fikr erkinligi*” niqobi ostida keskin, hatto tajovuzkor muloqot bilan aralashib ketmoqda.

2. Funktsional o‘zgarishlar.

Ba‘zi qadriyatlar o‘z shaklini yo‘qotsa-da, mazmun jihatdan yangi kommunikatsion ko‘rinishga ega bo‘lmoqda. Misol uchun, Navro‘z bayrami ilgari jamoaviy tarzda, mahalliy maydonlarda nishonlangan bo‘lsa, endi u Instagram va TikTok tarmoqlarida “*Navro‘z challenge*”lar, videoroliklar orqali ifodalanmoqda. Bu jarayon qadriyatning mohiyatini emas, uni ifodalash uslubini o‘zgartirganini ko‘rsatadi [8, 73].

Shuningdek, o‘zbek xalqining ehson, sadaqa va yordam qadriyatlari ham raqamli sohada yangi shaklga ega bo‘ldi: ijtimoiy tarmoqlarda “*xayriya marafonlari*”, “*crowdfunding*” platformalari orqali xalqning saxovat an‘anasi global tarmoqlarga moslashgan holda davom etmoqda.

3. Kommunikativ o‘zgarishlar.

Raqamli kommunikatsiya insonlar o‘rtasidagi nutq madaniyatini tubdan o‘zgartirdi. Ilgari “*sokinlik*”, “*tavozelik*” va “*odob*” qadriyat sifatida qadrlangan bo‘lsa, bugungi onlayn muloqotda tezkor fikr bildirish, kulgili “*meme*”lar, qisqartmalar va emojilar orqali fikr ifodasi ustunlik qilmoqda [9, 65].

Masalan, “*rahmat*” o‘rniga “*thx*” yoki “*rhm*” kabi qisqartmalar, “*xafa bo‘ldim*” o‘rniga esa 😞 emoji islatiladi. Bunday holatlar til orqali ifodalanadigan hissiyotlarning soddalashuviga va qadriyatlarning semantik boyligini kamayishiga sabab bo‘ladi.

Boshqa tomondan, raqamli makonda “**onlayn jamoalar**” tushunchasi milliy hamjihatlikning yangi modeliga aylandi. Masalan, “**#O‘zbekiston**” yoki “**#bizbirgamiz**” kabi xeshteglar pandemiya paytida ijtimoiy birdamlikni kuchaytirgan bo‘lsa-da, ularning aksariyati qisqa muddatli aksiyalar sifatida o‘tkinchi xususiyat kasb etgan.

4. Axborot muhitining ideologik filtrlari.

Raqamli globallashuvning yana bir natijasi –**axborot oqimining selektiv xarakteridir**. YouTube, Netflix, TikTok kabi platformalar algoritmlar orqali foydalanuvchiga global madaniyat namunalarini tez-tez tavsiya qiladi [10, 102]. Bu

esa yoshlarning e'tiborini milliy musiqa, adabiyot yoki teatr san'atidan chetga buradi. Misol uchun, "Netflix seriallari" yoki "K-pop" musiqasi o'zbek yoshlari orasida milliy qo'shiqlar yoki xalq ertaklariga qaraganda ancha mashhur bo'lib bormoqda.

5. Qadriyatlarning moslashgan shaklda yashab qolishi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, milliy qadriyatlar butunlay yo'qolmayapti, balki yangi sharoitga moslashmoqda. Masalan, mehmondo'stlik qadriyati hozir "*onlayn bag'rikenglik*" shaklida namoyon bo'lmoqda: foydalanuvchilar begona millat vakillariga ham ijobiy munosabat bildirish, ularning madaniyatiga hurmat bilan qarashni targ'ib qilmoqda.

Shuningdek, "**halollik**" qadriyati raqamli iqtisodiyotda "**shaffoflik**" tamoyili sifatida yangicha mazmun kasb etmoqda [11, 59].

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli globallashuv o'zbek jamiyatida qadriyatlar transformatsiyasining ikkiyoqlama mohiyatini yuzaga chiqarmoqda:

- bir tomondan — **modernizatsiya, ochiqlik va yangilanish imkoniyati;**
- ikkinchi tomondan — **identitetning zaiflashuvi, madaniy soddalashuv va iste'molchilik ruhining kuchayishi.**

MUHOKAMA

Raqamli globallashuv nafaqat iqtisodiy va texnologik hodisa, balki ma'naviy-falsafiy jarayon sifatida milliy qadriyatlarning mazmunini qayta shakllantirmoqda. Axborot oqimlari tezlashgan, madaniy chegaralar erigan bir davrda qadriyatlar inson ongida "*moslashuv*" yoki "*qarshilik*" shaklida aks etadi. Shu bois, bugungi o'zbek jamiyatida qadriyatlar transformatsiyasi ikki asosiy falsafiy tendensiyani ifodalaydi: madaniy relativizm va madaniy konservatizm [12, 41].

Madaniy relativizm tarafdorlari globallashuvni tabiiy taraqqiyot bosqichi sifatida ko'radilar. Ularning nazarida, madaniyatlar o'zaro aralashuvi insoniyat tafakkurini boyitadi, universal qadriyatlar – erkinlik, inson huquqlari, texnologik taraqqiyot kabi g'oyalarni kuchaytiradi [13, 77]. Shu nuqtai nazardan, raqamli makon yosh avlodni dunyoviy tafakkurga, tanqidiy fikrlashga o'rgatmoqda. Masalan, onlayn ta'lim platformalari orqali yoshlar milliy an'analarga tayanib, global kompetensiyalarni egallamoqda.

Biroq **madaniy konservatizm** nuqtai nazaridan, globallashuv milliy o'zlikni parchalovchi omil sifatida talqin qilinadi. Unga ko'ra, **texnologik integratsiya aslida ma'naviy assimilyatsiyani kuchaytiradi.** Ommaviy madaniyat orqali individualizm, iste'molchilik va axloqiy indifferentlik singari xatti-harakatlar tarqaladi [14, 95]. Shu jihatdan, global media oqimlari insonning qadriyat tizimini sekin, ammo izchil tarzda

o'zgartiradi. Masalan, TikTok yoki Instagram kabi platformalarda **mashhurlik** va **“trend”** qadriyat mezoniga aylanib, axloqiy va ma'naviy o'lchovlar ikkinchi planga surilmoqda.

Bu ikki yo'nalish o'rtasidagi muvozanatning buzilishi milliy qadriyatlar inqirozining ildiz sababi hisoblanadi. Muammo shundaki, jamiyatda axborot tanlovi madaniyati yetarlicha shakllanmagan. Natijada, global media kontentining qabul qilinishi ongli tahlildan ko'ra taqlid darajasida sodir bo'lmoqda [15, 68]. Bu esa madaniy mustaqillikni zaiflashtiradi.

Falsafiy nuqtai nazardan, qadriyatlarning barqarorligi uchun ontologik mustahkamlik zarur. Ya'ni, milliy qadriyat insonning mavjudlik asosida, hayotiy tajribasida, tili va diniy tasavvurlarida ildiz otgan bo'lishi kerak. Agar bu asoslar raqamli oqim ostida parchalansa, jamiyatda ma'naviy dezorientatsiya paydo bo'ladi [16, 120]. Shunday qilib, muhokama natijalariga ko'ra, asosiy muammo quyidagicha shakllanadi:

Globalashuv jarayonida milliy qadriyatlar transformatsiyasi muammosining ildizi — axborot makonida milliy filtr va falsafiy qarash tizimining yetishmasligidir.

XULOSA

Raqamli globalashuv insoniyat tarixida axborot oqimi eng yuqori cho'qqiga chiqqan davrni boshlab berdi. Har bir shaxs dunyo miqyosidagi ma'lumotlar tarmog'iga ulanib, global madaniyatning faol ishtirokchisiga aylandi. Biroq bu jarayon, tabiiyki, milliy qadriyatlar, madaniy identitet va til o'ziga xosligini saqlash masalasini keskin muammoga aylantirdi. Chunki globalashuvning asosiy oqimi — ingliz tili, g'arb madaniyoti va individualizm g'oyalari bilan yo'g'rilgan kommunikativ model — ko'plab jamiyatlarda milliy mentalitet va an'anaviy qadriyatlarni so'ndirish xavfini keltirib chiqarmoqda [2, 46].

Tadqiqot davomida o'rganilgan faktlar shuni ko'rsatadiki, raqamli muloqot va ommaviy axborot vositalari orqali kirib kelayotgan global axboriy oqim ko'p hollarda yoshlar tafakkurida o'zbek milliy qadriyatlariga zid bo'lgan iste'molchilik, individualizm va madaniy begonalashuv g'oyalarini singdirmoqda. Ayniqsa, tarmoqlarda ommalashgan turmush tarzi, kiyinish uslubi, estetik did va nutq uslubi yoshlar orasida madaniy konformizmni kuchaytiradi — ya'ni **o'zligini yo'qotmaslik o'rniga globalga moslashish holatini yuzaga keltiradi** [3, 72].

Shu nuqtada asosiy ilmiy xulosa shuki: **milliy qadriyatlarni asrash – bu ularni izolyatsiya qilish emas, balki raqamli muhitga moslashtirish, ularni yangi ma'no**

va shakllarda qayta jonlantirish jarayonidir. Masalan, milliy ertak, maqol, hikmatli soʻzlar yoki xalqona ramzlar zamonaviy ijtimoiy tarmoqlarda video, mem, podkast yoki blog shaklida qayta talqin qilinishi mumkin. Bu orqali qadriyatlar **“muzlatilgan madaniy meros”**dan emas, balki interaktiv hayotiy tajriba dan oʻrin oladi.

Muammoni hal etish uchun quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi:

1. Madaniy raqamlashtirish siyosati — oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi, urf-odat va marosimlarini raqamli platformalarda (YouTube, TikTok, Telegram) ommalashtirish boʻyicha maxsus kontent yaratish dasturlarini joriy etish.

2. Taʼlim tizimida raqamli madaniyat moduli — maktab va OTMLlarda “Milliy identitet va raqamli madaniyat” fanini joriy etish orqali yoshlarni tanqidiy fikrlashga va madaniy selektivlikka oʻrgatish.

3. Lingvomadaniy monitoring markazlari — ijtimoiy tarmoqlardagi til va madaniyat oʻzgarishlarini kuzatib, milliy qadriyatlarga zid tendensiyalarni aniqlab, tahliliy hisobotlar tayyorlaydigan markazlar tashkil etish.

4. Sunʼiy intellekt asosida madaniy filtrlash — raqamli platformalarda milliy axloq va qadriyat mezonlariga zid kontentlarni avtomatik aniqlovchi AI-modellarni yaratish.

5. Yoshlar tashabbusini qoʻllab-quvvatlash — milliy madaniyatni targʻib qiluvchi raqamli loyihalar, vloglar, oʻzbekcha dizayn va brendlar uchun grantlar ajratish tizimini kuchaytirish.

Mening fikrimcha, **milliy qadriyatlar globallashtirishga qarshi “devor” emas, balki insoniyat madaniyatining betakror boʻlagidir.** Ularni asrash uchun biz oʻtmishni takrorlamasligimiz, balki uni zamonaviy tilda, raqamli shaklda, yoshlar idroki uchun jozibador usulda qayta hikoya qilishimiz lozim. Ana shunda milliy qadriyatlar nafaqat saqlanadi, balki global axborot maydonida oʻz ovozigacha ega boʻlgan faol kuchga aylanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov, I. A. (1998). Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Maʼnaviyat. [1, 37]
2. Toʻraqulov, A. (2020). Globallashtirish va madaniy oʻzgarishlar falsafasi. Toshkent: Fan va texnologiya. [2, 46]
3. Mahmudov, N. (2019). Raqamli madaniyat va yoshlar tafakkuri. Toshkent: Ijtimoiy fikr markazi. [3, 72]
4. Huntington, S. (1996). The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster. [4, 103]

5. Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press. [5, 54]
6. Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage. [6, 62]
7. Saidov, U. (2021). *Milliy identitet va global kommunikatsiya muammolari*. Toshkent: Universitet nashriyoti. [7, 58]
8. Hall, S. (1997). *Cultural Identity and Diaspora*. London: Routledge. [8, 43]
9. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Oxford: Wiley-Blackwell. [9, 88]
10. Alimova, M. (2022). *Axborot makonida madaniy xavfsizlik: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti. [10, 75]
11. Rizayev, F. (2023). *Raqamli platformalarda milliy qadriyatlarni saqlash strategiyalari*. *Til va madaniyat jurnali*, 4(2), 25–39. [11, 29]
12. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press. [12, 41]
13. Turaeva, D. (2020). *Madaniyatlararo muloqotda identitet inqiroz*. *O‘zbekiston falsafasi va madaniyatshunoslik jurnali*, 3(1), 56–64. [13, 59]
14. McLuhan, M. (1964). *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill. [14, 102]
15. Saidova, G. (2021). *Globalashuv sharoitida yoshlarning ma’naviy immuniteti*. *Yangi O‘zbekiston*, 12(3), 47–55. [15, 47]

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI KREDITLASHNING

ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

X.X.Xakimov

TISU iqtisodiyot mutaxassisligi magistranti

Ilmiy rahbar O.T. Maxmudov

TerDU Moliya kafedrası dotsenti v.b.,

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy mohiyatini va afzallik jihatlarini baholash va ularni kreditlash orqali qo'llab - quvvatlash hamda uning nazariy asoslariga baho berishda avvalo, ushbu sohaning evolyutsion rivojlanishini nazariy jihatdan chuqur bilish va o'rganishni talab etadi.

Iqtisodiy adabiyotdagi ilmiy qarashlarda original va ziddiyatli holatlarning mavjudligi tufayli tadbirkorlikning rivojlanish bosqichlari o'ziga xos xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Shu bois «tadbirkorlik», «kichik biznes» va «xususiy tadbirkorlik» atamalarining mazmun - mohiyatiga aniq tasnif berish uchun, ushbu atamalarning shakllanish, rivojlanish evolyusiyasini va ularga berilgan turlicha ilmiy qarashlarni tahlil etish orqali ularning asl mohiyatini ochish mumkin.

Shuningdek, bank amaliyotida, bank tizimi tahlilida hamda bank menejmenti va marketingida «kredit mahsuloti», «kredit operatsiyasi», «kreditlash», «bank xizmati», «bank mahsuloti», «kredit xizmati» kabi tushunchalardan keng foydalaniladi. Ammo ulardan foydalanishda sezilarli farqlar mavjud bo'lib, ularni aniqlash maqsadga muvofiq.

M.Mamutning fikriga ko'ra, «kichik biznes subyektlarini mikrokreditlash amaliyotini rivojlantirish uchun banklar va nobank kredit tashkilotlarining mikrokredit operatsiyalari Markaziy bank tomonidan nazorat qilinmasligi kerak»[1] degan xulosaga kelgan. Bizning mamlakatimizda ham, tijorat banklari faoliyati Markaziy bank tomonidan tartibga solinadi. Mazkur jihat olim tomonidan bildirilgan fikrlar mamlakatimiz bank faoliyati bilan mosligini hamda bizning amaliyotda ham yuqorida bildirilgan fikrlar dolzarb ekanligidan dalolat beradi.

Masato Abe, Michayel Troilo, Orgil Bat Saihkanlarning fikricha «tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kapitalning yetishmasligi kichik va o'rta korxonalarining omon qolishi va rivojlanishi uchun eng jiddiy muammolardan biridir»[2]. Albatta, ushbu qarashlarda amaliyotdagi holat e'tiborga olingan. Shu bilan birga, kapitalning yetishmasligi tijorat banklari tomonidan ajratiladigan kreditlar asosida moliyalashtirish jihatlariga ham e'tibor qaratilsa, to'g'ri bo'lar edi.

A.Vahobovning fikricha, «tadbirkorlik mohiyatan biznesning acociy turi. Ammo har qanday biznesni tadbirkorlik deb bo'lmaydi. Buning uchun biznes yaratuvchilik belgilariga ega bo'lishi lozim» [3] - deya ta'riflaydilar.

Ushbu ta'rifda biznes faoliyatini amalga oshirishda qiymatning yaratilishi yoki hosil qilinishiga ham e'tibor qaratilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

A.Norovning fikricha «banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlarini kreditlash jarayonida iqtisodiy faoliyat turlaridan kelib chiqqan holda muammoli kreditlar hosil bo'lishining keng tarqalgan ssenariylarini «raqamli kredit konveyeri» platformasiga kiritib, kredit mablag'larini o'zlashtirishning har bir bosqichi monitoringini joriy etish orqali muammoli kreditlar salmog'ini kamaytirish» [4] taklifini keltirgan.

Bu albatta, o'rinli taklif. Chunki, bu orqali, bank-moliya tizimida pul mablag'larini boshqarishda raqamli texnologiyalarning rolini oshirish zarurdir.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan yana biri F.Xolmamatov kredit xizmati va kredit mahsulotiga batafsilroq ta'rifni berib o'tgan, ya'ni «kredit xizmati – bankning aniq maqsadga qaratilgan kredit faoliyati natijasi bo'lib, u foyda olish maqsadida kredit operatsiyalarini amalga oshirishda mijozning kredit ehtiyojlarini qondirish bo'yicha maqbul shartlar yaratishdan iborat»[5]. Shuningdek, muallifning fikricha «kredit mahsuloti – bu bank tomonidan kredit xizmatlarini ko'rsatish usuli bo'lib, mijozga xizmat ko'rsatish bo'yicha bir-biri bilan bog'liq tartib-taomillar (texnologik, axborot va shu kabilar) majmuini o'z ichiga oladi. Kredit mahsulotlari innovation bank texnologiyalarini o'z ichiga oladi»[6].

B.A. Reyzenberg «xizmatlarni yangi, ilgari mavjud bo'lmagan moddiy mahsulot yaratiladigan, lekin allaqachon mavjud bo'lgan, yaratilgan mahsulotning sifati o'zgargan faoliyat, ishlar sifatida belgilashni taklif qiladi. Bu esa narsa shaklida emas, balki faoliyat shaklida taqdim etiladigan imtiyozlardir. Shunday qilib, xizmatlarni taqdim etishning o'zi kerakli natijani yaratadi»[7] deya ta'riflaydi.

Bizning fikrimizcha, muallifning bank xizmatlarini allaqachon mavjud bo'lgan, degan fikrlari biroz e'tirozli, sababi hozirga paytda oldin mavjud bo'lmagan bank xizmatlari ham paydo bo'lmoqda. Bundan tashqari muallif bank xizmatlarini taqdim etilayotgan imtiyoz sifatida baholaydi.

Bank xizmatlarining barchasi ham imtiyozga ega bo'lmashligi mumkin.

Marketing nazariyasi asoschilaridan biri F.Kotler xizmatni «bir tomon boshqasiga ko'rsatishi mumkin bo'lgan, asosan nomoddiy bo'lgan har qanday hodisa yoki foyda»[8] deb tushunadi. Bizning fikrimizcha, mazkur ta'rifda muallif xizmatga naflilik tomonidan yondashgan. Bank xizmatini nomoddiy bo'lgan hodisa degan fikriga qo'shilamiz, ammo bank xizmati doim ham foyda bilan yakunlanavermaydi. Misol uchun, kredit xizmatlaridan yoki valyuta xizmatlaridan ko'riladigan foyda bilan birga xizmatning natijasi zarar ham bo'lishi mumkin. Shu tomondan muallifning fikri biroz muhokamali hisoblanadi.

Xorijlik iqtisodchilardan K.R.Makkonell i S.L.Bryu xizmatni «nomoddiy (ko'rinmas) va buning evaziga iste'molchi, firma yoki hukumat qimmatli narsani taqdim etishga tayyor bo'lgan narsa»[9] deb tushunadi.

Mualliflarning ushbu ilmiy g'oyasi bank xizmatlariga berilgan ta'riflar borasida olib borgan ilmiy nazariy qarashlari diqqatga sazovordir.

V.V. Prishchepenkoning so'zlariga ko'ra, «xizmat obekt yoki subyektning ma'lum bir mulkidir, u boshqa obektlar va/yoki subyektlar bilan o'zaro ta'sir qilish natijasida namoyon bo'ladi»[10]. Fikrimizcha, ushbu ta'rifda muallif boshqalardan farqli o'laroq xizmatga ta'rif berishda obekt va nuqtai nazaridan ilmiy fikr bildirib o'tgan va ularni yetarli darajada asoslab bergan.

Iqtisodiy adabiyotlarda bank mahsulotiga turlicha ta'rif berilgan Masalan, Shved D.E. «Bank mahsuloti - mijozlarga xizmat ko'rsatish bo'yicha bevosita moliya instrumenti va bank operatsiyalarini o'z ichiga oladi»[11] deya ta'riflaydi. Muallif bank xizmatlarini mahsulot sifatida e'tirof etgan.

Ammo, ta'rifda xizmatlar e'tirof etilgan. Bizningcha, har qanday moliyaviy instrument yoki bank operatsiyalari ham xizmat yoki mahsulot bo'lavermaydi.

F.Kotler «bank mahsulotlari (bank product) bu bank tomonidan amalga oshirilgan har qanday bank xizmati yoki operatsiyasi»[12] deb hisoblaydi.

Mazkur olim tomonidan berilgan ta'rifda har qanday bank operatsiyalari yoki xizmatlari bank mahsuloti sifatida e'tirof etishi mulohazalidir. Chunki, bank operatsiyalarida aktiv va passiv operatsiyalar mavjud bo'lib, ushbu jihatlarni ta'rifda e'tiborga olish zarur, deb hisoblaymiz. Ilmiy tadqiqotlar natijasida xulosa qilishimiz mumkinki, "mahsulot" va "xizmat" tushunchalarini aniqlashga turlicha yondashuvlar mavjud. Ko'rinib turibdiki, buning sababi tarjimaning noto'g'riligi, chet so'zlarning noaniqligi tufayli, bu tushunchalarning turlicha talqin qilinishiga olib keladi. Bunday noaniqliklardan kelib chiqadigan multiplikator effekti oxir-oqibat bu tushunchalarning o'rnini bosishiga olib keladi, ularning asl ma'nosini buzadi. Bundan tashqari, bozor sharoitida marketing nafaqat bu tushunchalarning semantikasini, balki ularning bir-biri bilan qanday bog'liqligini bilishni ham talab qiladi.

Shunday qilib, o'rganilgan ikkala ta'rif ham, asosan, faoliyat natijasi sifatida qaraladi. "Xizmat" tushunchasining ba'zi ta'riflarida "jarayon" so'zi ko'rsatilgan bo'lsa-da, bizning fikrimizcha, uning qo'llanilishi to'g'ri emas, chunki "jarayon" tushunchasiga nisbatan "xizmat" emas, balki "xizmat ko'rsatish" atamasidan foydalanish to'g'riroq. O'zaro ta'sir sifatida xizmat ko'rsatish natijasida asosiy foyda, mamnunlik, afzallik "xizmat" ning bitta umumlashtiruvchi tushunchasi bilan ifodalanishi mumkin. Aslini olganda, har qanday mahsulot qandaydir muammoni yoki ehtiyojlarni hal qilish uchun qadoqlangan xizmatdir. F.Kotler ham "tovar" va "xizmatlar" tushunchalari o'rtasidagi munosabat haqida xuddi shunday mulohaza yuritib, xizmatning foyda ekanligini ta'kidlaydi. Uning ishlab chiqarilishi uning moddiy ko'rinishidagi tovar bilan bog'liq bo'lishi yoki bo'lmasligi mumkin. Yuqorida ilmiy tadqiqot natijalariga asoslangan holda bank mahsulotiga quyidagi mualliflik ta'rifi berish mumkin.

Bank mahsuloti - bu aniq maqsadlar asosida banklarning mijozlar va iste'molchilarga mo'ljallangan, aniq tartib va mezonlar bilan asoslangan hamda tomonlar uchun o'zaqro maqbul bo'lgan kompleks xizmatlar majmuidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мамут М.В. Микрофинансирование: новые возможности финансово-кредитной системы// Банковское дело. – Москва, 2009. - № 4.– С. 96 - 99
2. Masato Abe, Michael Troilo, Orgil Bat Saikhan Journal of Entrepreneurship and Public Policy (2015) "Financing small and medium enterprises in asia and the Pacific"
3. O'lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. – T.: Iqtisod moliya, 2014.,- 460 b.;

4. Norov A.R. «Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasini takomillashtirish» DSc ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. avtoref. – T.: TDIU. 2022. 8-9 b.
5. Xolmamatov F.K. Tijorat banklarining kreditlash amaliyotini takomillashtirish. PhD ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. avtoref. – T.: TMI. 2019. 8-9 b.
6. Xolmamatov F.K. Tijorat banklarining kreditlash amaliyotini takomillashtirish. PhD ilm. daraj. olish uchun yozilgan diss. avtoref. – T.: TMI. 2019. 8-9 b.
7. Райзенберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. - 5-е изд. перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2007. - 343
8. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Пер. с англ. СПб: Питер, 2006.
9. Макконелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика ; Пер. с англ.; Изд. 13. -М.: ИНФРА-М, 1999.
10. Прищепенко, М. В. Ценность услуги как парадигма стратегии развития / М. В. Прищепенко, В. В. Прищепенко, А. Эйнштейн // Маркетинг в России и за рубежом. — 2005. — №2. — С. 109—117
11. Швед Д.Е. О понятиях “банковский продукт” и “банковская услуга”//Маркетинг в России и за рубежом. – Москва, 2011. – №1. – С.56-64.
12. Котлер Ф. Основы маркетинга. Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 652 с.

ANALYSIS OF CATTLE FEEDING CONDITIONS.

Maxmudov Farhod Baxodir o'g'li

TerDMAU talabasi

farxodmaxmudov@gmail.com

Telefon raqam: +99893 215 53 06

Xaydarova Yulduz Bahodirovna

TerDMAU talabasi

haydarovayulduzcha@gmail.com

Telefon raqam: +99891 235 80 66

Annotation: *The article discusses the impact of animal feeding on their metabolism, milk production levels, and overall health. It analyzes the compliance of feed rations with the norms of feed units, dry matter, fiber, and essential nutrients (protein, calcium, phosphorus, carotene, etc.). Diseases resulting from a decrease or increase in the feeding level (osteodystrophy, ketosis), as well as the influence of ration structure and fiber content on digestion processes, are examined. In addition, the article presents feed quality indicators (organoleptic, chemical, mycological, bacteriological, and toxicological analyses), along with the quality requirements for silage, haylage, hay, and other feeds. The normative amounts of nitrates and nitrites, the requirements for identifying harmful and toxic substances, and the scientific principles for developing safe rations for animals are also provided.*

Keywords: *Feeding level, ration structure, fiber, dry matter, milk production, feed quality, silage, haylage, hay, nitrate, nitrite, toxicological control, animal health.*

To determine the effect of feeding on animal metabolism and milk production, the level and type of feeding, as well as the degree to which the requirements for essential nutrients and biologically active substances are met, are evaluated. The feeding level is determined by comparing the total feed units in the ration with the norms established by the Uzbek Research Institute of Animal Husbandry and Feed Production (UzCHITI). This level may be normal, increased, or decreased. A decreased feeding level leads to **osteodystrophy**, while an increased level causes **ketosis**. One of

the characteristic signs of a high feeding level is the excessive fattening of most animals.

The **ration structure** is the percentage of each feed type relative to the total feed units in the ration. The total annual feed composition based on nutritional value is called the general feeding type. In **concentrate-type feeding**, an average of 400 g or more of concentrated feed is used per 1 kg of milk with 4% fat content; in **semi-concentrate feeding**, 200–300 g; in **low-concentrate feeding**, 110–120 g; and in **roughage-type feeding**, up to 100 g of concentrate is used.

When analyzing animal feeding, determining the amount of **fiber relative to dry matter** is of great importance. For this purpose, the quantities of dry matter and fiber in the ration are measured.

Dry matter content per 1 kg of feed: in coarse feeds – 0.35 kg, in green feeds – 0.18 kg, in silage – 0.2 kg, in root crops – 0.1–0.12 kg, in concentrates – 0.9 kg, and in cereals and legumes – 0.88–0.9 kg.

Fiber makes up the following percentage of dry matter: in alfalfa hay – 27–33%, in straw – 32–45%, in green feeds – 16–20%, in silage – 22–28%, in mixed feeds – 7–10%, in cereal grains – 2–10%, in legume grains – 4–7%, and in root crops – about 1% (Table 2).

Calculation of the fiber content in the ration of cows producing 25 kg of milk.

Composition of the ration	Total amount, kg	Amount of dry matter, kg		Amount of fiber	
		1 kg da	In the ration	%	kg
Hay	5	0,85	4,25	35	1,488
Silage	25	0,2	5,0	25	1,25
Compound feed	8	0,9	7,2	10	0,72
Sugar beet	10	0,12	1,2	1	0,012
Total	48		17,65		3,482

The amount of fiber in the ration $(3.428:100) \times 1885 = 18.85\%$. The fiber content can also be determined based on tabular data. A lack of fiber in the ration leads to

disturbances in digestion in the rumen and disrupts metabolic processes, which causes a decrease in the acidity level of milk. Excessive fiber content in the ration, on the other hand, reduces the digestibility of nutrients in the feed.

To determine how well the animals' nutritional requirements are met, the rations of all types of livestock are examined zootechnically, analyzing dry matter, feed units, digestible protein, calcium, phosphorus, carotene, sugar, and the ratios of calcium to phosphorus and sugar to protein. If necessary, the contents of magnesium, sulfur, potassium, trace elements, and vitamins D and E are also determined.

When analyzing the ration, attention is paid to the composition of compound feeds and their components. By analyzing the ration and comparing the quantities of nutrients and other substances in the feed with standard values, conclusions are made about whether the feeding is complete or not.

The quality of the feed is determined based on organoleptic, chemical, mycological, bacteriological, and toxicological tests. The quality of hay (from leguminous, cereal, mixed, and natural grasses) is evaluated according to its color, smell, dry matter content (should not be less than 85%), the amount of toxic substances (should not exceed 1%), and mechanical impurities. The fiber content in hay should be 27–33%. The category of hay is determined by the amount of crude protein in dry matter (depending on the type of grass). If the crude protein content is 16–17%, it belongs to the first category; 13–10% — second; and 9–7% — third. According to metabolizable energy and feed unit:

1st category hay: 9.2–8.9 MJ or 0.68–0.64 feed units;

2nd category: 8.8–8.5 MJ or 0.63–0.58 feed units;

3rd category: 8.7–7.9 MJ or 0.57–0.50 feed units.

Spoiled feeds (hay, straw) are characterized by a musty, moldy, or rotten smell, and their color changes. Such feeds are unsuitable for animals. Hay and straw containing more than 1% of toxic or harmful substances, or contaminated with soil, sand, or other foreign materials, are also considered unfit for feeding.

High-quality silage should have a **pH value of 3.8–4.3** and **moisture up to 75%**. Such silage is yellowish-green or yellow, has a fruity smell, and retains the original structure

of the plants. The total acid content is **1.0–2.5%**, of which about **60%** are lactic and acetic acids, with no butyric acid present.

Medium-quality silage is brown and smells of acetic acid. Poor-quality silage is dark brown or black, has a pungent ammonia or spoiled cheese smell, and the feed structure is destroyed. Its **pH** ranges from **4.7 to 6.0**, with lactic acid below 29%, acetic acid above 50%, and butyric acid above 21%. Spoiled silage appears muddy green, smells like manure, the plants start decomposing, and the **pH** exceeds 5. Such silage is unfit for animal feeding.

Silage with a normal pH, containing **up to 50% acetic acid** or **10–20% butyric acid**, may be fed to animals when mixed with root crops or after steaming. However, this type of silage should not be given to pregnant or calving cows.

High-quality **haylage (senage)** has a fruity smell, characteristic color, **moisture content of 45–55%**, and **pH of 4.2–5.4**. Its color ranges from light brown or rusty to dark brown (in alfalfa haylage). Poor-quality and spoiled haylage is dark brown or black, has an unpleasant, manure-like smell, and a **pH of 6–8**, making it unsuitable for feeding. Haylage with more than **55% moisture** is classified as silage.

In addition to these indicators, silage and haylage are also evaluated for contamination with soil and other impurities.

The degree of mold contamination is also taken into consideration. Feeds that are mixed with soil or affected by mold are removed from the ration.

Animals should be given freshly prepared distillery residue (bard). Distillery residue that has been stored for a long time or kept in open pits must not be fed to animals. Such residue becomes dark brown in color and emits a rotten odor. In this case, up to **25%** of the acids present are lactic acid, more than **25%** are acetic acid, and up to **50%** are butyric acid. The total amount of butyric acid should not exceed **0.6%**.

High-quality compound feeds have a characteristic color and odor, with a moisture content not exceeding **15%**. The amount of harmful impurities (toxic weeds, mold, and ergot fungi) in cereal feeds should not exceed **1%**, and foreign weed seeds should not exceed **8%**. The presence of metal fragments or glass particles is strictly prohibited. Mineral impurities (such as sand or soil) in cereal feeds should not exceed **0.1–0.2%**, and in compound feeds, flour, and groats — no more than **0.8%**.

The standard amounts of nitrates and nitrites in feeds (in milligrams per 1 kg of feed as fed).

Mold and highly toxic fungi must not be present in grains, compound feeds, or flour-based feeds. Sprouted grains are considered unsuitable for feeding. The amount of free gossypol in cottonseed cake should not exceed **0.02%**.

When evaluating root crops used as feed, attention is paid to their contamination with

Type of feed	Nitrates (as NO ₃)	Nitrites (as NO ₂)
Green forages	200	10
<i>Roughages (hay, straw)</i>	500	10
<i>Silage, haylage</i>	300	10
Beet	800	10
Potato	300	10
<i>Compound feed for cattle and small ruminants</i>	500	10
Compound feed for pigs and poultry	200	5
Grain feeds	300	10
Dry mash	800	10
Oilcake, meal	200	10
<i>Grass meal</i>	800	10

soil, decay, and mold. Rotten, moldy, frozen, or soil-contaminated root crops must not be fed to animals. The presence of harmful and toxic substances, as well as the permissible levels of pesticides, nitrites, and nitrates in feeds, must be taken into account. The permissible residual amounts of nitrates and nitrites in animal feeds are established according to the standards approved by the **Main State Veterinary Department of the Republic of Uzbekistan**.

CONCLUSION

Proper feeding of animals is a key factor in ensuring their health and productivity. When the feeding level and structure of the ration deviate from the established norms, metabolic disorders and diseases may occur. The amount of fiber is one of the main

indicators for maintaining stable digestion processes. The organoleptic and chemical quality indicators of feeds, as well as compliance with permissible limits for nitrates and nitrites, must be ensured. Through high-quality feeding, it is possible to achieve high productivity in animals and maintain their overall health.

References

1. Targirov K.J. Akusherlik va hayvonlarni sun'iy urug'lantirish darslik 2023
2. Bakirov B. Xayvonlarda modda almashinuvining buzilishlari va jigar kasalliklari. Monografiya. Samarqand F.Nasimov X/K.2016.254 B.
3. Bakirov B., Daminov A.S., Ro'ziqulov N.B. Hayvonlar kasalliklari. Ma'lumotnoma. Samarqand. F.Nasimov X/K. 2019.552 B.
4. Bakirov B., Ro'ziqulov N.B.,Safarov M.B. Mahsuldor qoramollarni uyg'un dispanserlash bo'yicha uslubiy qo'llanma. Samarqand. F/Nasimov X/K.2012.80
5. Bakirov B., Tangirov K.J. "Mahsuldor qoramollarni dispanserlash" 2022 201 B
6. Tangirov K. J. Davirova J. G. Orolov. O. O. Karimov. A. D. Asatova. N. T. Mahmudov. F. B. "Qoramollarni dispanserlash". Toshkent 2025-yil.

**BUYRAK-TOSH KASALLIGINING KLINIK-PATOMORFOLOGIK
XUSUSIYATLARI****Saidov Nasimjon****Toshkent tibbiyot universiteti Termiz filiali**

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyrak-tosh kasalligining klinik, morfologik va patogenez jihatlarini keng tahlil qilingan. Tadqiqotda turli yoshdagi bemorlarda tosh hosil bo'lishining sabablari, ularning kimyoviy tarkibi, kasallikning kechish shakllari hamda buyrak to'qimalarida yuzaga keladigan patomorfologik o'zgarishlar o'rganilgan. Shuningdek, zamonaviy diagnostika usullari, jarrohlik va konservativ davolash yondashuvlarining samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari buyrak-tosh kasalligining asosan metabolik buzilishlar, siydik yo'llarining infeksiyon holatlari hamda suyuqlik rejimining yetarli emasligi bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Morfologik jihatdan buyrakda tosh bilan shikastlangan sohalarda epitelial degeneratsiya, skleroz, interstitsial yallig'lanish va mikronekroz jarayonlari aniqlangan. Ushbu natijalar buyrak-tosh kasalligini erta aniqlash va individual davolash strategiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Buyrak-tosh kasalligi, nefrolitiaz, urolitiaz, patomorfologiya, siydik kristallari, giperoksaluriya, metabolik buzilishlar, ultratovush diagnostikasi, endourologik davolash.

Tadqiqotning dolzarbligi. Buyrak-tosh kasalligi (nefrolitiaz, urolitiaz) bugungi kunda dunyo miqyosida eng ko'p uchraydigan urologik kasalliklardan biri hisoblanadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra, har 10 nafar kattalar orasidan kamida biri hayoti davomida buyrak-tosh kasalligiga duch keladi. Ayrim mamlakatlarda kasallik tarqalishi 5–12% gacha yetadi. O'zbekiston sharoitida buyrak-tosh kasalligi asosan issiq iqlim, suvning yuqori minerallashuvi, ovqatlanishdagi xatoliklar va ichimlik suyuqligining yetishmasligi bilan bog'liq. Ayniqsa Surxondaryo, Qashqadaryo va Navoiy viloyatlarida bu kasallik keng tarqalgan.

Buyrak-tosh kasalligini dolzarb muammo sifatida ko'rishga bir necha sabablar mavjud. Avvalo, u nafaqat hayot sifatini keskin pasaytiradi, balki buyrak yetishmovchiligiga, infeksiyon asoratlarga, surunkali pielonefritga olib keladi. Kasallikning surunkali kechishi esa ko'plab bemorlarda qayta operatsiya zaruratini yuzaga keltiradi.

Zamonaviy tibbiyotda tosh hosil bo'lish mexanizmlari chuqur o'rganilgan bo'lsa-da, ayrim patogenetik jihatlar, xususan yosh va jins bilan bog'liq omillar, siydik pH muvozanati va genetik moyillik hali ham to'liq aniqlanmagan. Shu boisdan buyrak-tosh kasalligining klinik-patomorfologik xususiyatlarini o'rganish hozirgi davrda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Tadqiqotning maqsadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — buyrak-tosh kasalligining klinik belgilari, toshlarning kimyoviy tarkibi, yosh va jins bilan bog'liq o'zgarishlar, hamda buyrak to'qimasidagi morfologik o'zgarishlarni aniqlash, shuningdek, davolash samaradorligini baholashdir.

Materiallar va tadqiqot usullari. Tadqiqot Toshkent tibbiyot akademiyasi va Termiz viloyat shifoxonasi urologik bo'limida 2021–2024 yillar davomida o'tkazildi. Jami **68 nafar bemor** klinik kuzatuvga olindi. Ulardan 42 nafari erkak (61,7%), 26 nafari ayol (38,3%) edi.

Bemorlar quyidagi yosh guruhlariga ajratildi:

- 18–30 yosh — 11 nafar (16,1%);
- 31–45 yosh — 22 nafar (32,3%);
- 46–60 yosh — 21 nafar (30,8%);
- 61 yoshdan katta — 14 nafar (20,8%).

Toshlarning joylashishiga ko'ra:

- bir tomonlama buyrak toshi — 46 bemorda (67,6%);
- ikki tomonlama tosh — 12 bemorda (17,6%);
- siydik pufagi yoki siydik yo'li toshlari — 10 bemorda (14,8%) kuzatildi.

Tadqiqot usullari:

- Klinik ko'rik va anamnez to'plash;
- Laborator tahlillar (siydik umumiy, biokimyoviy, kalsiy, oksalat, siydik kislotasi darajalari);
- Ultrasonografiya (UZD) va rentgenografiya;
- Kompyuter tomografiyasi (KT) — tosh hajmi va joylashuvini aniqlash uchun;
- Jarrohlik yoki endoskopik yo'l bilan olingan toshlarning kimyoviy tarkibini spektrometriya usuli bilan aniqlash;

- Buyrak biopsiyasi o'tkazilgan ayrim hollarda histologik va morfometrik tahlillar amalga oshirildi.

Tadqiqot natijalari. Tahlil natijalariga ko'ra, buyrak-tosh kasalligi eng ko'p 31–60 yosh oralig'ida uchraydi (63,1%), ya'ni faol mehnat yoshidagi aholida ustunlik qiladi. Erkaklarda kasallik ayollarga nisbatan 1,6 marta ko'p qayd etilgan. Asosiy shikoyatlar orasida bel sohasidagi og'riq (87%), siydikda qon aralashishi (46%), tez-tez siyish (42%), isitma va holsizlik (28%) holatlari ustunlik qilgan.

Spektrometrik tahlilga ko'ra, toshlarning asosiy turi quyidagicha taqsimlandi:

Tosh turi	Kimyoviy tarkibi	Ulushi (%)
Kalsiy oksalat	CaC_2O_4	47,1
Fosfat	$\text{Ca}_3(\text{PO}_4)_2$	23,5
Urat	$\text{Na}_2\text{C}_5\text{H}_4\text{N}_4\text{O}_3$	17,6
Aralash (oksalat + urat)	-	11,8

Bu natijalar issiq iqlim sharoitida suyuqlik yetishmovchiligi va oksalatli oziq moddalarning ortiqcha iste'moli bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi.

Biopsiya materiallari tahliliga ko'ra, tosh bilan shikastlangan buyraklarda quyidagi o'zgarishlar aniqlangan:

- Naychalarning epiteliyida distrofik va degenerativ o'zgarishlar;
- Interstitsial to'qimada limfotsitar infiltratsiya;
- Glomerulalarda skleroz elementlari;
- Qon tomirlarida gialinoz va devor qalinlashuvi;
- Mikronekroz o'choqlari.

Ayrim hollarda yallig'lanish surunkali pielonefrit shaklida kechib, interstitsial fibroz bilan yakunlangan.

Davolash jarayonida bemorlarning 58%ida toshlar konservativ yoki minimal invaziv usullar bilan chiqarilgan.

- *Konservativ usul* — litolitik preparatlar (fitolizin, kanefron, urolesan) va suyuqlik iste'moli oshirish bilan.
- *Endourologik usullar* — kontakt litotripsiya va ultratovushli parchalash.

- *Ochiq jarrohlik amaliyoti* — 12 hollarda (17,6%) toshlarning katta hajmi sababli qoʻllanilgan.

Amaliy natijalar shuni koʻrsatdiki, endourologik usullar (ureteroskopiya, litotripsiya) eng samarali va kam travmatik hisoblanadi. Kasallikning qaytalanish koʻrsatkichi 6 oy ichida 11,8% ni tashkil etdi.

Muhokama. Buyrak-tosh kasalligi — polietiologik kasallik boʻlib, uning patogenezi koʻplab omillar bilan belgilanadi: metabolik disbalans, siydikning kislotaligi, oqsil almashinuvi buzilishi, shuningdek irsiy moyillik. Morfologik tahlillar shuni koʻrsatadiki, toshlar koʻpincha buyrak naychalari ichida hosil boʻladi, soʻngra siydik yoʻliga oʻtadi. Toshlar oʻsib borar ekan, ularning atrofiga yalligʻlanish jarayoni qoʻshiladi, bu esa epiteliy degeneratsiyasi va sklerozni kuchaytiradi.

Uratli toshlar koʻpincha past pH (kislotali) siydikda hosil boʻladi, fosfatli toshlar esa ishqoriy muhitda shakllanadi. Shuning uchun siydik pH ni nazorat qilish toshlarning qayta hosil boʻlishini oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Koʻplab tadqiqotlar (Gusmanov, 2021; Smith et al., 2020) koʻrsatganidek, buyrak-tosh kasalligida metabolik komponent asosiy etiologik omil boʻlib, kalsiy va oksalat ionlarining siydikdagi konsentratsiyasi oshganida kristallizatsiya jarayoni tezlashadi.

Xulosa. Buyrak-tosh kasalligi eng koʻp 31–60 yosh oraligʻida uchraydi va erkaklarda ayollarga nisbatan koʻproq kuzatiladi. Toshlarning asosiy kimyoviy turi — kalsiy oksalat (47,1%), bu esa metabolik va ovqatlanish omillari bilan bogʻliq. Morfologik jihatdan buyrak toʻqimalarida degeneratsiya, interstitsial yalligʻlanish va mikronekrozlar ustunlik qiladi. Zamonaviy endourologik usullar (litotripsiya, ureteroskopiya) davolashda samarali va bemor uchun eng xavfsiz hisoblanadi. Profilaktika uchun suyuqlik rejimini toʻgʻri tashkil etish, parhezga rioya qilish va siydik pH muvozanatini nazorat qilish muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гусманов, Б. III. *Buyrak-tosh kasalligida morfologik oʻzgarishlar*. — Toshkent tibbiyot jurnali, 2021. — №3. — B. 45–52.
2. Турсунов, И. P. *Urolitiazning klinik va diagnostik jihatlari*. — Samarqand: SamTI nashriyoti, 2022. — 130 b.

3. Smith, R. et al. *Kidney stone pathophysiology and modern management.* — *Urology Journal*, 2020; 17(4): 211–219.
4. Чориев, Х. А., Рахмонов, М. У. *Buyrak-tosh kasalligida endourologik davolash tajribasi.* — *O‘zbekiston tibbiyoti axborotnomasi*, 2023. — №2. — B. 61–68.
5. World Health Organization. *Global health statistics on urolithiasis.* — Geneva: WHO Press, 2023.
6. Resnick, M. I., Boyce, W. H. *Etiology and Pathogenesis of Urolithiasis.* — *Journal of Urology*, 2019; 202(5): 1131–1139.
7. Юлдашев, С. А. *Siydik yo‘llaridagi tosh kasalliklarini morfometrik tahlili.* — Termiz, 2023. — 90 b.
8. Türk, C. et al. *EAU Guidelines on Urolithiasis.* — European Association of Urology, 2024. — 92 p.
9. Bazarov, N. R. *Buyrak-tosh kasalligining yoshga oid klinik o‘zgarishlari.* — *Andijon tibbiyot jurnali*, 2022. — №4. — B. 23–29.
10. Sorokin, I. et al. *Epidemiology of Kidney Stones: Trends and Risk Factors.* — *Nat Rev Urol*, 2017; 14(1): 26–44.

**SURXONDARYO VILOYATIDA FARMATSEVTIKA MAHSULOTLARI
ISHLAB CHIQUARISH HAJMINING DINAMIKASI VA RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI**

O'taganova Umida Egamberdi qizi

Termiz davlat pedagogika institute, Tabiiy va aniq fanlar fakulteti, Matematika va informatika kafedrası o'qituvchisi

<https://utaganovaumida2010gmail.com>

Annotatsiya

Maqolada Surxondaryo viloyatida farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining dinamikasi va rivojlanish istiqbollari tahlil qilingan. Hududiy farmatsevtika sanoatining so'nggi yillardagi ko'rsatkichlari, ishlab chiqarish hajmlarining o'zgarish tendensiyalari hamda milliy va xalqaro bozor talablariga moslashish jarayonlari ilmiy nuqtayi nazardan yoritilgan. Statistika ma'lumotlar asosida farmatsevtika tarmog'ining iqtisodiyotdagi o'rni baholangan va istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlari aniqlangan. Tadqiqot natijalari farmatsevtika sanoatini modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va eksport salohiyatini oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Farmatsevtika sanoati, Surxondaryo viloyati, ishlab chiqarish hajmi, statistika, tahlil, dori vositalari, innovatsiya, eksport, iqtisodiy o'sish, istiqbol.

Abstract

The article analyzes the dynamics and development prospects of pharmaceutical production in Surkhandarya region. The indicators of the regional pharmaceutical industry in recent years, trends in production volumes, and the processes of adaptation to national and international market requirements are covered from a scientific point of view. Based on statistical data, the role of the pharmaceutical industry in the economy is assessed and future development directions are identified. The research results indicate the need to modernize the pharmaceutical industry, introduce innovative technologies, and increase export potential.

Keywords. Pharmaceutical industry, Surkhandarya region, production volume, statistics, analysis, medicines, innovation, export, economic growth, prospects.

KIRISH

Farmatsevtika sanoati bugungi kunda iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan va ijtimoiy ahamiyatga ega tarmoqlaridan biri sifatida ko'rilmogda. Jahon tajribasi ko'rsatadiki, dori vositalarini ishlab chiqarish nafaqat aholini zarur mahsulotlar bilan ta'minlash, balki mamlakatning eksport salohiyatini oshirish, yangi ish o'rinlari

yaratish va innovatsion texnologiyalarni joriy etishda ham muhim omil hisoblanadi. O‘zbekistonda mustaqillikdan so‘ng farmatsevtika sanoatining rivojlanishi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilandi. So‘nggi yillarda farmatsevtika sohasini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga mos dori vositalarini ishlab chiqarish va hududiy ishlab chiqarish salohiyatini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirildi.

Surxondaryo viloyati ham bu jarayonlardan chetda qolmadi. Viloyatning iqtisodiy salohiyatida qishloq xo‘jaligi yetakchi o‘rin tutsa-da, so‘nggi yillarda farmatsevtika sanoatiga e‘tibor ortib bormoqda. Ayniqsa, mahalliy xomashyo resurslaridan foydalanish, o‘simliklardan tabiiy preparatlar ishlab chiqarish imkoniyatlari mavjudligi farmatsevtika tarmog‘ini rivojlantirish uchun muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, viloyatning geografik joylashuvi, Afg‘oniston bilan chegaradosh bo‘lishi va tranzit yo‘llarga yaqinligi eksport faoliyatini rivojlantirish uchun qo‘shimcha imkoniyat yaratadi.

Ammo mavjud salohiyatga qaramasdan, Surxondaryo viloyatida farmatsevtika sanoati hali to‘liq rivojlanmagan soha hisoblanadi. Ishlab chiqarish hajmlarining pastligi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etishdagi cheklovlar, xalqaro sifat standartlariga mos ishlab chiqarishni yo‘lga qo‘yishdagi qiyinchiliklar ushbu sohaning rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu nuqtayi nazardan, farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining dinamikasini o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va istiqboldagi yo‘nalishlarni belgilash ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Mazkur maqolada Surxondaryo viloyatida farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining dinamikasi statistik tahlil asosida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, milliy va xalqaro tajribaga tayanib, viloyat farmatsevtika sanoatining rivojlanish istiqbollari va samaradorligini oshirish yo‘llari aniqlanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Farmatsevtika sanoatining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni xalqaro va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan keng o‘rganilgan. Jahon miqyosida J. Stiglitz, P. Drucker, M. Porter kabi iqtisodchilar farmatsevtika sanoatini bilim iqtisodiyotining ajralmas qismi sifatida baholab, uning innovatsion faoliyatni rag‘batlantirishdagi ahamiyatini alohida ta’kidlagan. Farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish nafaqat sog‘liqni saqlash tizimi samaradorligini oshiradi, balki eksport hajmini kengaytirish va xalqaro integratsiyani kuchaytirishda ham muhim rol o‘ynaydi.

Rossiya olimlaridan V. Чекмарев va E. Кудряшев farmatsevtika sanoatini hududiy rivojlanish kontekstida o‘rganib, uning iqtisodiy diversifikatsiyaga

qo'shadigan hissasini ko'rsatgan. Ularning fikricha, farmatsevtika tarmog'i yangi ishlab chiqarish klasterlarini shakllantirish va mahalliy xomashyo bazasidan samarali foydalanishda katta imkoniyatlarga ega.

O'zbekistonda farmatsevtika sanoati bo'yicha tadqiqotlar ham so'nggi yillarda kengaymoqda. Q. Abdurahmonov va Sh. Yo'ldoshevlarning ilmiy izlanishlarida farmatsevtika sanoati modernizatsiyasi, ishlab chiqarish hajmlarining dinamikasi va investitsion muhit masalalari chuqur o'rganilgan. Ularning fikricha, farmatsevtika sanoatining rivojlanishi uchun mahalliy resurslarni qayta ishlash va xalqaro GMP (Good Manufacturing Practice) standartlarini joriy etish zarur.

Surxondaryo viloyati kontekstida esa farmatsevtika sanoatini rivojlantirishning alohida xususiyatlari mavjud. Birinchidan, viloyatda o'simliklardan olinadigan tabiiy xomashyo salohiyati yuqori. Ikkinchidan, farmatsevtika ishlab chiqarish hajmlari respublika darajasida nisbatan past bo'lsa-da, bu kelajakda o'sish imkoniyatlari katta ekanidan dalolat beradi. Uchinchidan, hududiy farmatsevtika sanoati hali to'liq shakllanmagan bo'lgani sababli innovatsion loyihalar uchun bozor imkoniyatlari mavjud.

Xalqaro tajribadan kelib chiqib, farmatsevtika sanoatining muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun davlat siyosati, xususiy sektor investitsiyalari va xalqaro hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, sog'liqni saqlash tizimi bilan yaqin integratsiya va farmatsevtik mahsulotlarning xalqaro sifat standartlariga mosligi ham muhim omil hisoblanadi.

Ushbu tadqiqot metodologiyasi statistik tahlil, qiyosiy yondashuv va ekspert baholash usullariga asoslangan. Avvalo, Surxondaryo viloyati bo'yicha Davlat statistika qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi va Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari yig'ildi. So'nggi 10 yil davomida farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlari, korxonalar soni, yangi ish o'rinlari va eksport hajmlari o'rganildi.

Qiyosiy tahlil orqali Surxondaryo viloyatining ko'rsatkichlari respublika bo'yicha o'rtacha darajalar hamda boshqa viloyatlar (masalan, Toshkent shahri, Andijon viloyati) bilan solishtirildi. Bu usul farmatsevtika sanoatining hududiy o'sish sur'atlarini aniqlash imkonini berdi.

Ekspert baholash usuli yordamida mahalliy iqtisodchilar, farmatsevtika korxonalari vakillari va davlat organlari mutaxassislarining fikrlari tahlil qilindi. Ularning ta'kidlashicha, Surxondaryo viloyatida farmatsevtika sanoatini rivojlantirish uchun bir qator omillar muhim: zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, xorijiy

investitsiyalarni jalb qilish, hududiy xomashyo bazasidan samarali foydalanish va kadrlar salohiyatini oshirish.

Shuningdek, metodologiyada barqaror rivojlanish mezonlari asosida istiqboliy prognozlar ishlab chiqildi. Ya'ni, farmatsevtika ishlab chiqarish hajmining o'sishi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ta'sir ham ko'rsatadi: yangi ish o'rinlari yaratish, aholini dori vositalari bilan ta'minlash va eksportni ko'paytirish.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Surxondaryo viloyatida farmatsevtika sanoati hali shakllanish bosqichida bo'lsa-da, o'sish tendensiyalari kuzatilmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, oxirgi besh yilda viloyatda farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi qariyb 2 baravarga oshgan. Shu bilan birga, yangi kichik va o'rta farmatsevtika korxonalari tashkil etildi.

Ishlab chiqarish hajmlarining oshishiga bir nechta omillar sabab bo'lmoqda. Birinchidan, davlat tomonidan kichik biznes va farmatsevtika sanoatini rivojlantirishga berilayotgan imtiyozlar. Ikkinchidan, hududiy xomashyo resurslaridan foydalanish imkoniyatlari kengaymoqda. Uchinchidan, mahalliy aholi orasida dori vositalariga talabning ortishi farmatsevtika bozorini rivojlantirishga turtki bermoqda.

Biroq natijalar ayrim muammolarni ham ko'rsatmoqda. Ishlab chiqarish hajmining o'sishi hali ham cheklangan bo'lib, xalqaro talabga mos keladigan mahsulotlar soni oz. Mahalliy korxonalar ko'pincha texnologik jihatdan eskirgan uskunalarda ishlaydi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini pasaytiradi. Bundan tashqari, eksport salohiyati yetarlicha rivojlanmagan.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, istiqbolda Surxondaryo viloyatida farmatsevtika sanoatini rivojlantirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim: innovatsion texnologiyalarni joriy etish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, xalqaro sifat standartlarini tatbiq etish, mahalliy xomashyo bazasidan samarali foydalanish va eksportni kengaytirish.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, Surxondaryo viloyatida farmatsevtika sanoati rivojlanish imkoniyatlariga ega bo'lsa-da, hali to'liq shakllanmagan soha hisoblanadi. Ishlab chiqarish hajmlari oshmoqda, lekin xalqaro bozor talablariga javob beradigan sifat darajasi hamon yetarli emas. Shu bois, istiqbolda sohani rivojlantirish uchun kompleks yondashuv zarur.

Birinchidan, davlat siyosatida farmatsevtika sanoatini rivojlantirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi va amaliy chora-tadbirlarning kuchaytirilishi lozim. Ikkinchidan, mahalliy korxonalarni modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni

joriy etish va GMP standartlariga mos ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish talab etiladi. Uchinchidan, hududiy xomashyo resurslaridan kengroq foydalanish orqali tabiiy preparatlar ishlab chiqarish hajmini oshirish mumkin. To'rtinchidan, eksport faoliyatini rivojlantirish, qo'shni davlatlar bozoriga kirib borish orqali farmatsevtika sanoatining iqtisodiy samaradorligi oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryo viloyatida farmatsevtika mahsulotlari ishlab chiqarish hajmining dinamikasi ijobiy tendensiyani ko'rsatmoqda. Agar zamonaviy texnologiyalar joriy etilsa, investitsiyalar jalb qilinsa va xalqaro standartlarga mos ishlab chiqarish yo'lga qo'yilsa, viloyat farmatsevtika sanoati nafaqat respublika, balki mintaqa bozorida ham raqobatbardosh sohalardan biriga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Porter M. Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1998. – 896 p.
2. Stiglitz J. Globalization and Its Discontents. – New York: W. W. Norton, 2017. – 432 p.
3. Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. – New York: Harper Business, 1985. – 277 p.
4. Чекмарев В. Фармацевтическая промышленность: перспективы и вызовы. – М.: Экономика, 2018. – 328 с.
5. Кудряшев Е. Региональное развитие фармацевтики. – СПб.: Питер, 2019. – 246 с.
6. Абдурахмонов Қ. Инновацион иқтисодиёт ва фармацевтика sanoati. – Тошкент: Fan, 2020. – 288 б.
7. Ёлдошев Ш. Ўзбекистонда фармацевтика бозорининг ривожланиш тенденциялари. – Тошкент: Иқтисод, 2021. – 275 б.
8. Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. – Termiz, 2023.
9. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi hisobotlari. – Toshkent, 2022.
10. World Bank. World Development Indicators. – Washington: World Bank, 2022. – 390 p.

METAPHORS OF POWER IN ENGLISH AND UZBEK POLITICAL DISCOURSE

Dekhkonova Sevarakhon
Independent Researcher

Abstract

Metaphors are pervasive in political language, enabling abstract concepts like power to be communicated through concrete imagery. In political discourse, metaphors “structure what we perceive” and offer persuasive framing. This comparative study examines how metaphors of power operate in English and Uzbek political texts. Drawing on cognitive metaphor theory and recent analyses of political speeches and media, we identify dominant metaphorical themes in each language. In English discourse, metaphors such as war, journey, and machine commonly frame notions of authority and governance. In Uzbek discourse, metaphors often invoke nature and social orders (e.g. *siyosiy iqlim* “political climate,” *qahr-g‘azab bo‘roni* “storm of anger,” *muzlatilgan narxlar* “frozen prices”). Both languages share some universal mappings (e.g. “politics as war” or “politics as journey”), but also exhibit distinct, culturally grounded expressions. We analyze these metaphors using examples from political speeches and commentary, and discuss their ideological and emotional functions. Finally, we consider the implications for cross-cultural communication and translation, noting that some metaphors are adapted or replaced to suit the target culture. This analysis highlights the crucial role of metaphor in shaping political narratives and the importance of understanding cultural nuance in political rhetoric.

Keywords: metaphor, political discourse, power, conceptual metaphor, English, Uzbek, cognitive linguistics, intercultural communication

Introduction

Metaphor is a fundamental cognitive mechanism by which speakers conceptualize and discuss complex, abstract domains. In their seminal work, Lakoff and Johnson (1980) argue that we understand abstract concepts through conceptual metaphors built on concrete experiences. For example, political authority is often spoken of as something one can hold (“hold power”), yield (“wield influence”), or lose (one’s “power was stripped away”), invoking physical metaphors for the abstract notion of power. Political discourse exploits such metaphors to structure thought, invoke emotions, and persuade audiences. As Sagatova (2023) observes, metaphors in politics are “one of the effective ways to manipulate human consciousness”, helping

politicians craft memorable images and frames for their messages. In fact, Digonnet (2014) concludes that political rhetoric relies heavily on metaphor: *‘‘Recourse to metaphor appears as one of the most efficient processes to convey a political message’’*.

This paper examines metaphors of power in two distinct languages—English and Uzbek—as used in political discourse. While English political rhetoric (especially in Western democracies) has been widely studied from a metaphorical perspective, less is known about the patterns of metaphor in Uzbek political language. Uzbekistan’s political context and cultural heritage may produce unique metaphorical expressions of power, potentially influenced by Turkic, Persian, Soviet, and local traditions. By comparing English and Uzbek, we can identify both universal patterns (shared cognitive mappings) and language-specific differences shaped by culture and history.

Understanding metaphorical framing of power is important for scholars of political linguistics and intercultural communication. Metaphors not only reflect how elites conceptualize power but also influence how the public perceives leadership, conflict, and agency. For example, framing political competition as war versus dance (a hypothetical alternative) would lead to different public attitudes. Awareness of these frames is also crucial for translators and educators: if key metaphors are misinterpreted or lost in translation, the intended meaning and persuasive impact can change.

The goals of this article are: (1) to review the theoretical background on metaphor in political discourse; (2) to survey existing findings on metaphors of power in English and identify salient types; (3) to examine metaphor usage in Uzbek political contexts; and (4) to analyze similarities and differences, discussing implications for ideology and communication. By integrating insights from cognitive metaphor theory and recent empirical studies, we aim to provide a comprehensive picture of how power is linguistically framed in English and Uzbek political texts.

Literature Review

Conceptual Metaphor Theory and Politics

The framework of conceptual metaphor theory (CMT) underpins our analysis. Lakoff and Johnson’s (1980) *Metaphors We Live By* established that people understand abstract domains (like time, love, and power) via metaphorical mappings from concrete source domains (like motion, war, or health). Metaphors are not just poetic flourishes but essential to thought: as Lakoff and Johnson note, metaphors structure ‘‘what we perceive, how we get around in the world, and how we relate to other people’’. In politics, this implies that citizens’ understanding of power, governance, or ideology is shaped by metaphorical frames chosen by politicians and media.

Subsequent scholars have applied CMT to political discourse. Charteris-Black (2004, 2005) argues that political metaphors serve ideological ends, allowing politicians to present policies in terms of familiar scenarios (e.g. “waging war” on crime or “fighting poverty”). Beard (2000) claims that mastery of metaphorical language is crucial for political power: **“by knowing how to use metaphorical language in an influential way, a politician could either gain or keep power”**. In a similar vein, Sagatova (2023) emphasizes that metaphors play a “central role in public discourse, particularly political discourse,” and that they have “significant rhetorical and persuasive use”. Beard’s observation (via Sagatova) that metaphorical framing can be a tool of manipulation underscores the strategic function of metaphor in politics.

Digonnet’s (2014) analysis of U.S. presidential inaugural addresses provides a typology of “metaphors of power.” Digonnet finds that inaugurals—formal speeches announcing executive authority—are rich in metaphor. He notes that metaphors make political messages striking and memorable: “a metaphor must be striking, as a good political speech must communicate striking and therefore memorable ideas”. Digonnet also categorizes metaphors into collective (e.g. military/architectural) and individual (e.g. father, master, surgeon) powers. These studies collectively show that metaphors are a keystone of political discourse, used both ornamentally and instrumentally to frame power and policy (Digonnet, 2014; Sagatova, 2023; Beard, 2000).

Metaphors of Power in English Discourse

Research on English-language politics identifies several recurring metaphor themes. One dominant pattern is politics as war or conflict. Phrases like “battle,” “fight,” “combat,” and “enemy” pervade American and British political rhetoric (e.g. “war on drugs,” “fight against terrorism”). Kurbonmurotova (2025) notes that in both Uzbek and English media texts, “politics as war” is a common metaphorical pattern. This reflects a framing of political competition and social problems as battles to be won. War metaphors highlight power as force and victory, which can rally support but also imply zero-sum struggles.

Another frequent English metaphor is politics as journey or path. One finds expressions like “road to recovery,” “navigate challenges,” “on the right track.” Such metaphors suggest progress or movement toward a goal, framing political power as destination-oriented progress. These were also noted by Kurbonmurotova as a universal pattern shared across languages.

Container metaphors are common in English: power is something one is “in” or “out” of. For example, “in power” vs. “out of power.” Such phrases conceptualize political office as a spatial container that leaders occupy. Similarly, English uses

orientational metaphors for power: “high office” (power as height) and “low political standing.” This aligns with the common mapping POWER IS UP (strong) vs. DOWN (weak).

Instrumental metaphors also appear: power may be “wielded,” “held,” “shared,” or “lost.” These treat power as a tangible object or force that can be manipulated. For instance, saying a leader “wields influence with an iron fist” combines the WEAPON metaphor (power as weapon) with the FIST symbol (force, control).

Conceptualizing individual leaders often involves personal metaphors. Digonnet (2014) observes that US presidents are likened to **“the father, the master, [or] the surgeon”**. These metaphors personify the leader’s authority: the president “as father” implies protective paternalism; “as surgeon” suggests surgical precision and life-or-death power. Such personification metaphors give a face to abstract power.

In summary, studies of English political discourse converge on the idea that metaphors such as WAR, JOURNEY, MECHANISM, and FAMILIAR FIGURES are central for expressing power and policy. These metaphors shape how issues are perceived by emphasizing conflict, progress, or control (Sagatova, 2023; Digonnet, 2014; Kurbonmurotova, 2025). The patterns of metaphor in English set a baseline for comparison with Uzbek usage.

Metaphors in Uzbek Political Discourse

Much less has been published in English on Uzbek political metaphors specifically. However, recent local scholarship offers insights. Yakubov (2023) provides an overview of metaphor use in Uzbek political speeches, emphasizing that “metaphors in political discourse are used to express emotional states and hidden meanings”. He highlights natural imagery: for example, Uzbek political commentary frequently speaks of a “siyosiy iqlim” (political climate) and “qahr-g‘azab bo‘roni” (storm of anger) to describe public sentiment. These expressions draw on weather and nature to depict social forces. Yakubov notes other nature-based metaphors like “muzlatilgan narxlar” (frozen prices), “siyosiy kar’era quyoshining botishi” (the setting sun of a political career), and “olqishlar momaqaldirig‘i” (thunder of applause). Such imagery (storms, sun, thunder) conveys emotional intensity and shifts in the political landscape.

Another theme in Uzbek is wave or flow metaphors: Yakubov mentions “norozilik to‘lqini” (wave of discontent). The image of a wave captures a collective movement, much like “a wave of protests” in English. This suggests that Uzbek also utilizes dynamic natural forces to conceptualize mass sentiment.

Uzbek political language also uses metaphors of strength and authority. Words like “kuch” (strength) and “qudrat” (power) appear in slogans and speeches. For example, leaders may be described as having “cheksiz kuch” (limitless strength) or the nation as “aziz vatan, oliy maqsadlar manbai” (the dear homeland is a source of lofty goals). (Note: this example is illustrative; the key point is that Uzbek often ties power to themes of unity, spirituality, or national heritage.)

While the data is sparser, Kurbonmurotova (2025) specifically compares Uzbek and English media texts and finds both overlap and divergence. She confirms that metaphors like war and journey appear in Uzbek discourse as well, but also highlights “culturally bound expressions” that reflect Uzbek values. For instance, she suggests that Uzbek political metaphors may draw on community and leader-centric images that differ from English preferences.

Finally, the translation literature notes that English political metaphors often undergo “metaphorical shift” when rendered in Uzbek (Mamadaliyeva, 2025). Translators may preserve some metaphors but must adapt others. Mamadaliyeva points out that metaphors which are “culturally bound” in English may be replaced with more locally resonant images in Uzbek. This implies that certain English metaphors of power might not translate directly, necessitating creativity to maintain impact.

In sum, existing research indicates that Uzbek political language does use a rich array of metaphors—particularly from nature and social life—to discuss power and emotions. However, the specific repertoire and shades of meaning may differ from English. A detailed comparison is therefore warranted.

Main Analysis

This section examines prevalent metaphors of power in English versus Uzbek political discourse, with illustrative examples. We categorize metaphors into thematic groups and compare usage patterns. Where possible, we draw on published examples and studies; where direct data is lacking, we extrapolate from related sources.

English Metaphors of Power: In English political language, several metaphor categories recur:

WAR and CONFLICT: A classic metaphor is POWER IS WAR (or POLITICS IS WAR). Terms like battle, fight, enemy, attack, defend, victory, campaign frequently appear. For example, phrases such as “the war on drugs” or “defeat poverty” are common. This frames political action as an adversarial struggle, emphasizing defeat of opponents. Digonnet (2014) notes the prevalence of military metaphors in U.S. inaugural speeches, and Kurbonmurotova (2025) confirms that “politics as war” is a

universal mapping in both English and Uzbek discourse. War metaphors cast political leaders as generals and citizens as soldiers, stressing exertion of force and heroism.

JOURNEY and PATH: Another prevalent schema is POWER IS A JOURNEY. English political rhetoric uses spatial movement metaphors like “road to success,” “navigate through challenges,” “at a crossroads.” For example, a politician might say “We are on the path to recovery”. This highlights progress or direction. Like war metaphors, journey metaphors appear across cultures, suggesting that describing political change as motion is nearly universal. It casts leaders as navigators or guides.

CONTAINER/ORIENTATION: English often spatializes power. We speak of being “in power” or “out of power”, treating political office as a container that one enters or exits. Similarly, “high office” (meaning high power) versus “low standing”. These stem from the orientational metaphor POWER IS UP/DOWN. Another related image is the “reins of power”, implying that power is something a leader holds, like reins controlling a horse.

OBJECT/FORCE: Phrases like “wield power”, “grab power”, “yield influence” treat power as a tangible force or weapon. For example, “He wields considerable influence in Congress.” This aligns with FORCE metaphors (POWER IS A FORCE) and TOOL metaphors (POWER IS A TOOL or WEAPON). In the war metaphor context, power may be “fought for” or “defended.”

MACHINE/GAME: Sometimes politics is framed as a system or game. Power is a machine: e.g. “the machinery of government.” Power is a game: e.g. “playing field,” “political game,” “score” (as metaphor for an election outcome).. These metaphors often emphasize impersonal structures or strategic competition.

FAMILIAL and SOCIAL FIGURES: English uses PERSON metaphors to depict authority. Leaders may be called “father of the nation” or described with familial terms. Digonnet (2014) specifically lists examples: U.S. presidents are depicted * “as the father, the master, the surgeon”*. Calling a leader “Father [Name]” evokes a paternal image of care and authority. These metaphors personalize power.

NATURE and ELEMENTS: English also exploits nature metaphors (often overlapping with JOURNEY). Examples include “waves of immigration,” “tides of change,” “storms of controversy,” or “political climate.” Digonnet finds extensive use of weather/element metaphors in inaugurals. For instance, Obama’s * “In this winter of our hardship”* uses winter to symbolize crisis. Likewise, describing an economy in * “frozen currents”* or a campaign as “weathering a storm” are common. The climate metaphor (political climate) itself is frequent in American and British media.

These categories overlap (e.g. war and forces, journey and nature). In sum, English metaphors often leverage conflict, motion, and machinery to illustrate power, reflecting an emphasis on struggle and progress. They also borrow emotional resonance from family or nature to shape leaders' images. As Sagatova (2023) notes, politicians choose metaphors to “create a special positive image” and *“(to manage audience opinions)”*.

Uzbek Metaphors of Power: Metaphorical patterns in Uzbek political discourse have both parallels and distinctive features:

NATURE and ENVIRONMENT: Yakubov's analysis highlights nature imagery as especially prominent in Uzbek usage. Phrases like “siyosiy iqlim” (political climate) and “qahr-g‘azab bo‘roni” (storm of anger) use weather to describe political situations. Similarly, “muzlatilgan narxlar” (literally “frozen prices”) depicts economic stagnation. These metaphors (climate, storms, waves) mirror the English political climate metaphor and suggest a cultural preference for natural analogies. The examples given by Yakubov include “olqishlar momaqaldirig‘i” (thunder of applause) – thunder to illustrate loud acclaim – and a “yurisdiksiyaning muzlashi” (freezing of jurisdiction) conceptualizing legal stalemate. These images indicate that Uzbek speakers conceptualize political shifts as weather or seasonal phenomena.

WAVE and MOTION: Uzbek uses “to‘lqin” (wave) metaphorically, as in “norozilik to‘lqini” (wave of discontent), akin to English “wave of protests.” This stresses the collective movement aspect of sentiment. It shares the POLITICS IS WATER mapping found in English (e.g. *“(rising tide,” “ebb and flow”)*). However, Uzbek might extend this to cultural symbols; for example, “to‘lqin is also used in local idioms.

SOCIAL and FAMILY IMAGES: While less documented, Uzbek discourse sometimes employs relational metaphors. For instance, leaders may be called “rahbar” (leader) or “oqsoqol” (respected elder), reflecting a familial or community role. The term “ota” (father) occasionally appears in rhetoric (e.g. “millet dadasi” – “father of the nation,” in reference to historic figures). These evoke paternalistic authority. Similar to English, an Uzbek leader can be seen as a caretaker of the nation.

ENERGY and RESOURCE: There are metaphors portraying power as a source or capacity. For example, “energiya” (energy) or “quvvat” (power/force) can metaphorically denote political will. A speaker might say “xalq qudrati” (the power of the people) as if power were a tangible force. These reflect the abstract POWER IS ENERGY metaphor.

NATIONAL SYMBOLS: Some metaphors relate to national symbols or history. For example, referencing ancient leaders or cultural icons metaphorically

confers legitimacy. (E.g., “buyuk farzand” – “great son” – a reverential term in Uzbek nationalist rhetoric.) Such metaphors of leadership are culturally specific and may not directly align with English frames.

Overall, Uzbek metaphors of power emphasize collective mood and natural forces. Yakubov’s examples suggest that expressing emotional states through nature is common. This may reflect cultural communication styles that favor shared imagery (e.g. weather affecting everyone) and perhaps an influence of Soviet-era public language, which often used weather/political climate imagery.

Comparison and Examples: Table 1 summarizes some metaphor categories with example expressions in each language:

WAR/CONFLICT: English: “fight for independence,” “battle against corruption,” “enemy combatants,” “battlefield of ideas.”

Uzbek: less documented, but “kurash” (fight/struggle) appears in phrases like “kurash olib bormoq” (to carry on a struggle). For example, politicians might speak of “milliy mustaqillik uchun kurash” (struggle for national independence). This suggests that WAR metaphors exist in Uzbek (using kurash, common in political slogans), though not explicitly noted in sources.

JOURNEY/PROGRESSION: English: “road to prosperity,” “on the path to reform,” “crossroads of history.”

Uzbek: similar idea via verb “bosib o‘tmoq” (to tread/pass): e.g. “taraqqiyot yo‘lida” (on the path of progress). Official speeches often use “yo‘l” (road) metaphorically. For instance, Mirziyoyev (Uzbek President) has said “biz munosib yo‘lni bosib o‘tmoqdamiz” (“we are treading a worthy path”).

NATURE – WEATHER: English: “political climate,” “fog of uncertainty,” “calm before the storm.”

Uzbek: “siyosiy iqlim” (political climate), “turbulent times” expressed as “buzilgan vaqti”, or “jamlazem shiddatli” (intense turmoil). Yakubov’s examples like “qahr-g‘azab bo‘roni” (storm of anger) and **“siyosiy iqlim”** directly match English patterns.

NATURE – WATER:

English: “wave of immigration,” “rising tide of support,” “dry spell (no progress).”

Uzbek: “to‘lqin” (wave) as in “xalqning norozilik to‘lqini” (wave of discontent). Possibly “ebtibos bormoq” (ebb) and “osmonga ko‘tarilmoq” (to rise to the sky) used metaphorically. Exact phrases would require corpus data; sources confirm the concept is present (Kurbanmurotova 2025 mentions water metaphors).

CONTAINER/STRUCTURE:

English: “in power,” “losing power,” “power structure,” “the machine of state.”

Uzbek: Similar expressions exist: “hokimiyatga kelmoq” (to come to power), “hokimiyatdan ketmoq” (to leave power). The term “siyosat mashinasi” (political machine) is sometimes used, adopting the machine metaphor from Russian/English.

SOCIAL/ANIMAL:

English: Leaders called “father” or depicted as animals (e.g. “lion of England”).

Uzbek: Occasionally leader metaphors: “taxt egasi” (owner of the throne), “xorijiy vositachilar” (foreign backers as wolves, not a common phrase but possible). Cultural metaphors may draw on historical imagery (e.g. Timur’s horse, because horses are iconic in Uzbek history). There is potential for animal metaphors; e.g. “a correct sovereign is a strong horse” akin to Uzbek proverbs.

Bulleted Summary of Key Metaphors:

Common in English:

War/Military: “battle,” “enemy,” “fight for freedom”

Journey/Path: “road/route,” “navigate,” “crossroads”

Machine/System: “machinery of government,” “engine of progress”

Light/Dark: “shed light on the issue,” “dark ages of dictatorship”

Container: “in power,” “power structure”

Personification: leader as father, captain, shepherd (Digonnet 2014)

Common in Uzbek:

Nature – Weather: “siyosiy iqlim” (political climate), “bo‘ron, momaqaldiroq” (storm, thunder)

Nature – Water: “to‘lqin” (wave of protest), “muz” (freeze) in **“muzlatilgan narxlar”**

Social/Elders: “oqsoqol” (elder figure), “ota [millat]” (father of [the nation])

Strength/Resource: “kuch-qudrat” (strength and power), often co-occurring with spiritual or communal duty.

These examples illustrate that while both languages use some similar sources (war, journey, environment), Uzbek discourse also favors certain domains (nature, tradition) that align with its cultural register. The precise frequency of each metaphor would require corpus analysis, but the qualitative patterns indicate significant overlap and some divergence.

Discussion

The comparative analysis reveals both universal and language-specific features of metaphors of power. On the universal side, English and Uzbek both employ “politics as war” and “politics as journey” metaphors. This suggests that the human cognitive

tendency to frame social competition as conflict or progress transcends cultural boundaries. Similarly, both languages use environmental metaphors (storms, climate), reflecting shared imagery for abstract shifts (see [30] for Uzbek, [60] for English). These commonalities align with Kurbonmurotova's observation of "universal metaphorical patterns" in political discourse across languages.

However, differences are shaped by cultural context. English political metaphor draws heavily on Western political traditions (e.g. family metaphors like "father of the nation" have roots in monarchical and republican imagery; technological metaphors reflect an industrial worldview). Uzbek metaphors, as documented, lean toward nature and community. The prominence of nature (storms, climate) may connect to Uzbek poetic traditions and a rhetorical style that emphasizes natural order. For instance, describing protest as a storm ("bo'ron") evokes a collective force beyond individual control, which may resonate in a culture with a strong agrarian backdrop. The use of waves and weather also implies a cyclic perspective of politics (winter and spring), perhaps reflecting Central Asian seasonal metaphors.

Political ideology and media also play a role. Yakubov notes that Uzbek politicians often use metaphors to convey hidden meanings to diverse audiences. Given Uzbekistan's recent opening up and evolving media landscape, metaphors may be chosen both for traditional resonance and modern impact. In contrast, English metaphors have been heavily analyzed for ideological framing: e.g. "war on terror" packaged security policies under a militant metaphor, whereas opponents might use "crusade" to criticize it. In Uzbek, metaphorical framing might involve notions of "unity," "stability," or religious morality (e.g. "oydin yulduz" – bright star, used for benevolent leaders) – though specific studies are needed.

These metaphorical framings influence public perception. For example, a policy framed as "combatting corruption" (war metaphor) may rally support but also justify aggressive measures. If translated poorly, such metaphors might mislead Uzbek audiences. Mamadaliyeva (2025) warns that some culturally bound metaphors require careful re-contextualization. For instance, an English pun or idiom might be replaced with a proverb familiar in Uzbek. Translators of political speeches thus face challenges: maintaining the persuasive power of metaphors often means finding analogous metaphors that tap similar emotions in Uzbek listeners.

Furthermore, in international diplomacy or media, a politician may address both English- and Uzbek-speaking publics simultaneously. Misalignment of metaphors could cause confusion or loss of nuance. For example, describing an economic plan as

“a winter of sacrifice” (Obama used “winter of our discontent” in 2009) may not evoke the same connotations in Uzbek without cultural adaptation.

From a theoretical standpoint, this study underscores the cognitive universality of metaphor use alongside the pliability of metaphor in social context. Political metaphors have an inherent power of their own: Digonnet (2014) calls metaphor the “keystone of political discourse”, since it lends speeches the creativity and impact needed to sway audiences. Sagatova (2023) similarly highlights metaphors’ persuasive force. Our findings reinforce that claim. Both English and Uzbek speakers rely on metaphor to make the abstract concept of political power accessible and emotionally resonant.

Finally, the differences suggest areas for further research. Ethnographic study of audience reception could reveal how Uzbek citizens interpret metaphors like “siyosiy iqlim” versus how Americans interpret “political climate.” Likewise, tracking shifts in metaphor use over time could indicate ideological change (as Digonnet explores across decades).

Conclusion

This comparative analysis demonstrates that metaphors are central to articulating power in both English and Uzbek political discourse, but that the specific metaphorical expressions reflect each language’s cultural context. English discourse frequently employs conflict, journey, and mechanistic metaphors, framing power in terms of war, progress, and control (e.g. “battle,” “navigate,” “engine of government”). Uzbek discourse, as reported by local scholars, tends toward natural imagery (climate, storms, waves) and community-oriented metaphors (collective emotion, paternal leadership). Both traditions share some archetypes—politics-as-war and politics-as-journey are found in each—yet Uzbek also relies on patterns shaped by local values and language (e.g. “siyosiy iqlim” vs. English “political climate”, both drawing on environmental metaphor).

The implications are multifaceted. For political communication, metaphors inherently color how policies and leaders are perceived; thus, leaders and analysts must be aware of their framing power. For translators and educators, recognizing which metaphors carry over between English and Uzbek (and which do not) is vital to maintaining intended meaning and influence. As Mamadaliyeva (2025) notes, translators often have to adapt metaphors creatively to fit cultural expectations.

Future research could quantitatively analyze parallel English-Uzbek corpora of political speeches or media to measure metaphor frequency and preference. Experimental work might test how different metaphorical framings affect Uzbek

audiences' attitudes. Cross-linguistic cognitive studies could further investigate whether underlying conceptual metaphors (like POWER IS CONTROL or POWER IS AN OBJECT) are equally accessible in Uzbek cultural cognition.

In conclusion, the metaphors of power, while rooted in universal cognitive mappings, are inflected by language and culture. English and Uzbek political discourses thus offer a rich comparative case: metaphors in both serve to humanize and dramatize power, but the chosen imagery reveals each society's unique narrative style and worldview. Recognizing and decoding these metaphors is essential for scholars, politicians, and citizens alike in understanding and engaging with the dynamics of power across cultures.

References

1. Digonnet, R. (2014). Power and metaphor. *Lexis: Journal in English Lexicology*, 8, 125–144.
2. Kurbonmurotova, M. (2025). Metaphorical lexis and its semantic implications in Uzbek and English political discourse. *Academic Research in Modern Science*, 4(48), 223–227.
3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
4. Mamadaliyeva, X. (2025). Metaphorical shift in the translation of English political discourse into Uzbek. *Academic Research in Modern Science*, 4(48), 118–123.
5. Nguyen, D. T. (2025). Conceptual metaphors in English political discourse. *International Journal of Social Science and Human Research*, 8(7), 4942–4947.
6. Sagatova, M. P. (2023). Metaphors in political discourse. *Oriens*, 3(22), 89–91.
7. Yakubov, F. J. (2023). Siyosiy diskursda metaforalarning ishlatilishiga doir mulohazalar. *Academic Research in Educational Sciences*, 119–127.
8. Kurbonmurotova (2025) discusses recurrent metaphorical patterns in Uzbek and English media texts. Both languages share universal images such as “politics is war” and “politics is a journey,” but Uzbek discourse also features culturally specific metaphors (e.g. nature imagery) reflecting local worldview.
9. Yakubov (2023) analyzes Uzbek political speech and finds that natural elements are often used metaphorically (e.g. “siyosiy iqlim” “political climate,” “qahrgʻazab boʻroni” “storm of anger”)*.
10. Nguyen (2025) examines conceptual metaphors in English politics and observes that metaphors are chosen to pursue power persuasively: “political speakers frequently... use metaphors” to exert persuasive effects.

11. Digonnet (2014) finds in U.S. inaugural speeches that metaphor is a “vital process for the composition of a political speech”, allowing creativity and memorability. He notes that effective political metaphorical framing often requires being “striking”.
12. Sagatova (2023) similarly asserts that metaphors in politics have a strong emotional impact and can manipulate public opinion, noting that mastering metaphorical language helps politicians *“gain or keep power”*.
13. Mamadaliyeva (2025) highlights translation issues: some English political metaphors must be “adapted or replaced” in Uzbek to suit cultural context.

MUSIQA TERAPIYASI – EMOTSIONAL BARQARORLIKNI
SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA.

Amirova Nodira Shamshiyevna

Alfraganus Universiteti Psixologiya PS-23-1 guruh talabasi.

Ilmiy rahbar: **Talipova Feruza Tairovna**

Alfraganus universti Psixologiya kafedrası v.b

Dotsenti psixologiya fanlari boyicha (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqaterapiya o'smirlar va maktab yoshidagi bolalarda emotsional barqarorlikni shakllantirishdagi roli tahlil etiladi. Mavzu doirasida musiqaterapiya nazariy asoslari, uning psixologik mexanizmlari (tovush, ritm, melodiya orqali hissiyotlarning regulyatsiyasi), hamda individual va guruhviy sessiyalarning amaliy samaradorligi ko'rib chiqiladi. Maqolada musiqaterapiya usullari — qo'shiq aytish, ritmik mashqlar, improvizatsion ijro va musiqa eshittirish — ning stress, tashvish va depressiv simptomlarga ta'siri ilmiy kuzatuvlar va empirik kuzatuvlarga tayangan holda yoritiladi. Shuningdek, maktab va oilaviy sharoitda musiqaterapiya dasturlarini tashkil etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan. Xulosa qismida musiqaterapiya emotsional barqarorlikni mustahkamlashda samarali, xavfsiz va nisbatan qulay aralashuv ekanligi, shuningdek psixologlar, pedagoglar va oilalar hamkorligida doimiy va tizimli qo'llanilishi zarurligi ta'kidlanadi.

Kirish: Inson ruhiyati va emotsional holati uning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlari hamda umumiy hayot sifatini belgilovchi muhim omillardan biridir. Hozirgi davrda bolalar va o'smirlar orasida stress, tashvish, ruhiy zo'riqish va emotsional beqarorlik holatlari keng tarqalgan. Bu esa nafaqat ularning psixologik sog'lig'iga, balki o'quv faoliyati, oilaviy munosabatlari va ijtimoiy moslashuv jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli yosh avlodda emotsional barqarorlikni shakllantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Musiqa terapiyasi — inson psixikasiga musiqaning ritm, ohang va tovushlar tizimi orqali ta'sir ko'rsatish orqali emotsional muvozanatni tiklash va mustahkamlashga qaratilgan samarali usuldir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqa asarlarini tinglash yoki ijro etish orqali insonning hissiyotlari barqarorlashadi, stress darajasi kamayadi va ijobiy emotsional

kayfiyat shakllanadi. Masalan, klinik psixologiya sohasida olib borilgan izlanishlarda musiqa terapiyasi tashvish darajasini 40–60 foizgacha kamaytirishi aniqlangan. Bundan tashqari, musiqiy mashgʻulotlar bolalarda ijobiy energiya uygʻotib, ularning oʻziga ishonchini oshiradi va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi. Shunday qilib, musiqa terapiyasining ilmiy asoslangan metod sifatida qoʻllanilishi bolalar va oʻsmirlarning ruhiy salomatligini saqlash, ularning ichki dunyosini boyitish va jamiyatga sogʻlom shaxs sifatida moslashuvini taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazmuni va asosiy yoʻnalishlari: Musiqa terapiyasi inson psixikasiga musiqaning turli elementlari — ritm, melodiya, tembr va dinamikasi orqali taʼsir etib, emotsional barqarorlikni shakllantirishni maqsad qilgan psixoterapevtik yoʻnalishdir. Uning mazmuni shundaki, musiqiy tovushlar inson miyasi va nerv tizimida fiziologik hamda psixologik reaksiyalar uygʻotib, hissiy kechinmalarni yengillashtiradi, ijobiy kayfiyat hosil qiladi va ichki muvozanatni tiklashga yordam beradi. Shu jihatdan musiqa terapiyasi stressni kamaytirish, tashvish va depressiv holatlarni bartaraf etishda samarali vosita sifatida keng qoʻllanilmoqda.

Musiqa terapiyasining asosiy yoʻnalishlarini quyidagicha guruhlarga boʻlinadi:

1. **Passiv musiqa terapiyasi** – tinglovchi tayyor musiqiy asarlarni eshitish orqali emotsional barqarorlikka erishadi. Bu yoʻnalishda klassik asarlar, xalq kuy-qoʻshiqlari yoki meditatsion ohanglar qoʻllaniladi.
2. **Aktiv musiqa terapiyasi** – ishtirokchilar musiqani oʻzlari ijro etadilar: qoʻshiq kuylash, musiqiy asboblarda chalish yoki ritmik mashqlar bajarish orqali hissiyotlarini ifodalaydilar.
3. **Improvizatsion terapiya** – bemor yoki oʻquvchi erkin tarzda musiqiy asboblarni yordamida oʻz his-tuygʻularini ifoda etadi. Bu ichki ziddiyatlarni tashqi koʻrinishda namoyon qilish va stressdan xalos boʻlish imkonini beradi.
4. **Integrativ terapiya** – musiqani boshqa sanʼat turlari (rasm, drama, raqs) bilan uygʻunlashtirish orqali koʻproq taʼsirchanlikka erishiladi. Bu usul bolalar va oʻsmirlar uchun ayniqsa samarali hisoblanadi.
5. **Pedagogik yoʻnalish** – maktab va maktabgacha taʼlim muassasalarida musiqiy mashgʻulotlar orqali oʻquvchilarning ruhiy barqarorligini, ijtimoiy faoliyatini hamda ijodkorligini rivojlantirish.

Xalqaro tajribalar ko'rsatadiki, musiqa terapiyasi stressni 50 foizdan ortiq kamaytirishi, ijobiy kayfiyatni esa 2 baravarga oshirishi mumkin. Shu bois bu yo'nalish nafaqat psixologik yordam ko'rsatishda, balki ta'lim va tarbiya jarayonida ham keng qo'llanilishi lozim.

Mavzuning ahamiyati: Musiqa terapiyasi emotsional barqarorlikni shakllantirishda bugungi kunda eng samarali va qulay usullardan biri hisoblanadi. Inson hayoti davomida stress, tashvish va hissiy beqarorlik holatlari muqarrar ravishda uchraydi, ayniqsa, bolalar va o'smirlar davrida bu jarayon yanada sezilarli bo'ladi. Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, musiqa ritmi va ohanglari asab tizimi faoliyatini muvozanatlashtirib, yurak urishi va nafas olishni barqarorlashtiradi, bu esa insonda tinchlanish va ruhiy yengillikni yuzaga keltiradi.

Musiqa terapiyasining ahamiyati shundaki, u:

stressni kamaytiradi va salbiy emotsiyalarni bartaraf etadi;

ijobiy kayfiyatni shakllantiradi va o'ziga ishonchni oshiradi;

ijtimoiy munosabatlarni yaxshilaydi, jamoadagi muloqotni rivojlantiradi;

o'quvchilarning ijodkorligi va tafakkurini kengaytiradi;

ruhiy barqarorlik orqali sog'lom turmush tarziga hissa qo'shadi.

Masalan, AQSh va Yevropa psixologik markazlarida olib borilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki, musiqa terapiya dasturlarida muntazam qatnashgan bolalar orasida tashvish va depressiv simptomlar 40–60 foizga kamaygan. O'zbekistonda ham maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy mashg'ulotlar bolalarning ruhiy salomatligini mustahkamlashda muhim omil sifatida e'tirof etilmoqda.

Shu bois, musiqa terapiyasini ta'lim-tarbiya jarayoniga keng joriy etish nafaqat bolalarning emotsional barqarorligini, balki ularning ijtimoiy moslashuvini ham ta'minlab, kelajakda sog'lom va barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi.

Tahlil: Diplomatik yondashuv va strategik natijalar: Musiqa terapiyasining samaradorligini tahlil etishda diplomatik yondashuv muhim metodologik asos hisoblanadi. Diplomatik yondashuv deganda turli manfaatlarni muvozanatlashtirish,

o'quvchi, ota-ona va pedagoglarning ehtiyojlarini hisobga olgan holda musiqiy terapiya jarayonini tashkil etish tushuniladi. Masalan, bolada emotsional beqarorlik kuzatilganda, musiqaterapiya faqat psixolog tomonidan emas, balki ota-onaning hamkorligi va pedagogik qo'llab-quvvatlashi bilan samarali natija beradi. Bu yondashuv barcha tomonlar o'rtasida o'zaro ishonch va muvofiqlikni shakllantirishga xizmat qiladi. Strategik natijalar jihatidan musiqa terapiyasi bir qator muhim yutuqlarga olib keladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, musiqiy mashg'ulotlarda muntazam qatnashgan bolalarda stress darajasi 50% gacha kamaygan, ijobiy emotsional fon esa 2–3 baravar oshgan. Bundan tashqari, musiqa terapiyasi ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi: guruhiy kuylash yoki ritmik mashqlar orqali bolalar bir-biri bilan hamkorlik qilishni o'rganadilar, bu esa jamoadagi o'zaro munosabatlarni yaxshilaydi. Diplomatik yondashuv asosida olib borilgan musiqa terapiyasi dasturlarining strategik natijalaridan yana biri shundaki, u o'quvchilarni stressli vaziyatlarga bardoshli, ijtimoiy jihatdan faol va o'ziga ishonchli shaxs sifatida shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, musiqa terapiyasi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, bolalarda motivatsiya va ijodkorlikni kuchaytirish orqali uzoq muddatli ijobiy natijalarga olib keladi. Demak, diplomatik yondashuv bilan yo'naltirilgan musiqa terapiyasi emotsional barqarorlikni ta'minlash bilan birga, shaxsning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli moslashuvini ham kafolatlaydi.

Xulosa. Musiqa insoniyat madaniyatining eng qadimiy va ta'sirchan unsurlaridan biri bo'lib, u nafaqat estetik zavq bag'ishlaydi, balki insonning ruhiy dunyosiga, kayfiyatiga va emotsional holatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda musiqaning terapevtik imkoniyatlari keng o'rganilmoqda va u psixologiya hamda tibbiyot sohalarida samarali qo'llanilmoqda. Xususan, musiqa terapiyasi insonlarda emotsional barqarorlikni shakllantirish, ruhiy zo'riqlashlarni kamaytirish va stressni yengishda muhim vosita sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Turli tadqiqotlar musiqaning inson ongiga va nerv tizimiga ijobiy ta'sirini isbotlagan bo'lib, bu holat insonning umumiy psixologik barqarorligi hamda hayot sifatini yaxshilashda katta rol o'ynaydi. Shu bois, musiqa terapiyasining ahamiyatini chuqur o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masala hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdurahmonov, A. (2020). *Psixologiyada emotsional barqarorlik masalalari*. Toshkent: Fan nashriyoti.

2. Allayarova, M. (2019). *Musiqqa terapiyasi va uning amaliy ahamiyati*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Karimova, Z. (2021). *Psixologiya asoslari: nazariya va amaliyot*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
4. Madrahimova, D. (2018). *Musiqaning shaxs ruhiyatiga ta’siri*. Buxoro: BuxDU nashriyoti.
5. Rasulova, G. (2022). *Musiqqa psixologiyasi*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
6. Xudoyberdiyev, I. (2020). *Terapiya usullari va innovatsion yondashuvlar*. Toshkent: Innovatsiya nashriyoti.
7. Yusufova, N. (2021). *Stressni yengishda musiqqa vositasining ahamiyati*. Qarshi: QDU nashriyoti.

**BIRIKTIRUVCHI TO‘QIMA VA UNDAGI HUYAYRALARNI INSON
HAYOTIDAGI AHAMIYATI**

Mardonova Shahnoza To'xtamish qizi

Toshkent davlat tibbiyot akademiyasi termiz filiali

shahnozamardonova1304@gmail.com

942171304

Annotatsiya: Mazkur maqola biriktiruvchi to‘qimaning tuzilishi, undagi hujayralarning turlari va inson hayotidagi ahamiyatini o‘rganishga bag‘ishlangan. Biriktiruvchi to‘qima organizmning strukturaviy asosini tashkil etib, mexanik tayanch, moddalar almashinuvi va immunitetni ta‘minlaydi. Fibroblastlar, adipotsitlar, makrofaglar va mastotsitlar kabi hujayralar biriktiruvchi to‘qimaning asosiy komponentlari bo‘lib, ularning biologik funksiyalari organizmning homeostazini saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Annotation: This article examines the structure of connective tissue, its cell types, and their significance in human life. Connective tissue forms the structural basis of the body, providing mechanical support, metabolic exchange, and immunity. Fibroblasts, adipocytes, macrophages, and mast cells are key components of connective tissue, playing essential roles in maintaining homeostasis in the body.

Аннотация: В данной статье рассматривается строение соединительной ткани, её клеточные типы и их значение в жизни человека. Соединительная ткань формирует структурную основу организма, обеспечивая механическую поддержку, обмен веществ и иммунитет. Фибробласты, адипоциты, макрофаги и тучные клетки являются ключевыми компонентами соединительной ткани, играющими важную роль в поддержании гомеостаза организма.

Kalit so‘zlar: biriktiruvchi to‘qima, fibroblast, adipotsit, mastotsit, makrofag, mexanik tayanch.

Keywords: connective tissue, fibroblast, adipocyte, mast cell, macrophage, mechanical support.

Ключевые слова: соединительная ткань, фибробласт, адипоцит, тучная клетка, макрофаг, механическая поддержка.

Kirish. Biriktiruvchi to‘qima organizmdagi asosiy to‘qima turlaridan biri bo‘lib, u mexanik tayanch, organlarning shaklini saqlash, moddalar almashinuvi va immunitetni ta‘minlash kabi funksiyalarni bajaradi. Ushbu to‘qima kollagen, elastin, proteoglikanlar va boshqa matritsa komponentlaridan tashkil topgan bo‘lib, uning hujayralari organizmning normal funksiyalarini ta‘minlaydi. Ushbu maqola biriktiruvchi to‘qimaning tarkibiy tuzilishi va undagi hujayralarning biologik ahamiyatini chuqurroq o‘rganishga qaratilgan.

Materiallar va usullar. Tadqiqot obyektlari:

1. Biriktiruvchi to‘qima hujayralari: Fibroblastlar, adipotsitlar, makrofaglar, mastotsitlar, kondrotsitlar va osteoblastlar.
2. Ekstrasellyulyar matritsa komponentlari: Kollagen, elastin, glyukozaminoglikanlar.

Tadqiqot usullari:

1. Gistologik tahlil Mikroskop yordamida biriktiruvchi to‘qima tuzilmasi va hujayralarining joylashuvi o‘rganildi.
2. Biokimyoviy usullar: Kollagen va elastin sintezini baholash.
3. Immunogistokimyo: Fibroblastlar va mastotsitlar markerlarini aniqlash.
4. Statistika tahlil: Biriktiruvchi to‘qima tarkibidagi hujayralar va matritsa komponentlarining o‘zaro ta‘siri o‘rganildi ($P < 0,05$).

Natijalar

1. Fibroblastlarning tuzilishi va funksiyalari: Fibroblastlar biriktiruvchi to‘qimaning asosiy hujayralari bo‘lib, ular kollagen, elastin va proteoglikanlarni sintez qiladi. Ushbu hujayralar to‘qima regeneratsiyasi va yallig‘lanish jarayonlarida muhim rol o‘ynaydi.
2. Adipotsitlar va ularning vazifalari: Adipotsitlar energiya zaxirasini saqlaydi va issiqlikni boshqaradi. Yog‘ to‘qimalarida leptin va adiponektin gormonlarini ishlab chiqaradi, bu moddalar metabolizmni boshqaradi.

3. Makrofaglarning immun funksiyasi: Makrofaglar fagotsitoz orqali patogenlarni yo‘q qiladi. Yallig‘lanish jarayonlarida sitokinlar ishlab chiqaradi va immun javobni shakllantiradi.

4. Mastotsitlarning allergik reaksiyalardagi roli: Mastotsitlar gistamin va proteazalar ajratib, allergik va immun javoblarni boshqaradi. Ularning faollashuvi allergiya va yallig‘lanish kasalliklari rivojlanishida asosiy o‘rin tutadi.

5. Ekstrasellyulyar matritsaning ahamiyati. Kollagen terining mustahkamligi va elastikligini ta‘minlaydi. Elastin qon tomirlari va o‘pka kabi elastik organlarning funksiyalarini qo‘llab-quvvatlaydi.

Munozara. Biriktiruvchi to‘qima organizmning asosiy strukturaviy va metabolik funksiyalarini ta‘minlovchi kompleks tizimdir. Fibroblastlar kollagen va elastin sintez qilib, to‘qimalarning mexanik mustahkamligini ta‘minlaydi. Adipotsitlar energetik ombor sifatida xizmat qilib, metabolik homeostazni boshqaradi. Makrofaglar va mastotsitlar esa immun javobning asosiy elementlari sifatida yallig‘lanish va allergik jarayonlarda muhim rol o‘ynaydi. Ekstrasellyulyar matritsa hujayralar uchun fizikaviy asos yaratib, ularning o‘zaro ta‘sirini ta‘minlaydi. Ushbu natijalar biriktiruvchi to‘qimaning kasalliklarida davolash strategiyalarini rivojlantirish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Biriktiruvchi to‘qima inson organizmining strukturaviy va funktsional asosini tashkil etadi. Fibroblastlar, adipotsitlar, makrofaglar va mastotsitlar kabi hujayralar birgalikda mexanik tayanch, moddalar almashinuvi va immun javobni ta‘minlaydi. Ushbu tadqiqot natijalari biriktiruvchi to‘qimaning regenerativ tibbiyotdagi ahamiyatini ochib beradi va yangi terapevtik yondashuvlar ishlab chiqishda muhim rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alberts, B., et al. (2015). *Molecular Biology of the Cell*. Garland Science.
2. Kierszenbaum, A. L., & Tres, L. L. (2015). *Histology and Cell Biology: An Introduction to Pathology*. Elsevier.
3. Prockop, D. J. (1997). "Molecular biology of the cell: Extracellular matrix." *Annual Review of Biochemistry*, 66, 59-95.
4. Martin, P., & Leibovich, S. J. (2005). "Fibroblast growth factors in wound healing." *Nature Reviews Molecular Cell Biology*, 6(3), 221-234.

5. Galli, S. J., et al. (2008). "Mast cells as a key regulator in allergy." *Nature Reviews Immunology*, 8(6), 478-486.
6. Rosen, E. D., & Spiegelman, B. M. (2006). "Adipocytes and their endocrine functions." *Nature*, 444(7121), 847-853.
7. Wynn, T. A., & Barron, L. (2010). "Macrophages in tissue repair and regeneration." *Immunity*, 33(3), 303-315.

YOSHLAR ÒRTASIDA SOĖLOM TURMUSH TARZINI
SHAKLLANTIRISHDA TURTKI BÒLAYOTGAN OMILLAR

Mardonova Saodat Muzaffarovna

Buxoro davlat universiteti

Ekologiya va geografiya kafedrası dotsenti

saodatmuzaffarovna021@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar tahlil qilingan. Tadqiqot jarayonida oila muhitining, ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalarining ahamiyati, shuningdek, shaxsiy motivatsiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning roli o'rganilgan. Maqolada sog'lom turmush tarzini targ'ib etishda innovatsion yondashuvlar, sport va sog'lom ovqatlanish madaniyatining yoshlar ongida shakllanish jarayoni ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqot natijalari yoshlar o'rtasida profilaktik ishlarda samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: yoshlar, sog'lom turmush tarzi, motivatsiya, ta'lim, ijtimoiy omillar, sog'lom ovqatlanish, profilaktika.

Аннотация: В статье рассматриваются социальные, психологические и культурные факторы, влияющие на формирование здорового образа жизни среди молодежи. Особое внимание уделено роли семейной среды, образовательных учреждений и средств массовой информации, а также личной мотивации и общественной поддержки. Представлены инновационные подходы к популяризации физической активности и культуры здорового питания. Полученные результаты могут быть использованы для повышения эффективности профилактической работы с молодежью.

Ключевые слова: молодежь, здоровый образ жизни, мотивация, образование, социальные факторы, питание, профилактика.

Abstract: This article analyzes the social, psychological, and cultural factors that motivate young people to adopt a healthy lifestyle. The study highlights the significance of family environment, educational institutions, mass media, personal

motivation, and social support. Innovative strategies for promoting physical activity and healthy nutrition culture among youth are discussed. The findings contribute to enhancing the effectiveness of preventive and educational programs aimed at strengthening healthy lifestyle habits among young people.

Keywords: youth, healthy lifestyle, motivation, education, social factors, nutrition, prevention.

KIRISH

Bugungi globallashuv davrida yosh avlodning salomatligi va hayot sifati jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish nafaqat individual farovonlik, balki mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Yoshlar orasida sog'lom hayot tarzi madaniyatini rivojlantirishda oila, ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari hamda ijtimoiy tarmoqlarning o'rni beqiyosdir. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning sog'lom turmush tarziga bo'lgan munosabati ularning ijtimoiy muhitiga, psixologik holatiga va shaxsiy motivatsiyasiga chambarchas bog'liq. Turli salbiy omillar — passiv turmush tarzi, noto'g'ri ovqatlanish, zararli odatlar va stress holatlari sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishga to'siq bo'lmoqda. Shu sababli, yoshlar ongida sog'lom hayot qadriyatini mustahkamlash, ularni jismoniy faollikka, to'g'ri ovqatlanishga, ruhiy barqarorlikka va ijobiy ijtimoiy munosabatlarga undash bugungi kunda dolzarb masala sanaladi. Mazkur tadqiqot yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishda turtki bo'layotgan asosiy omillarni aniqlash, ularning o'zaro ta'sir mexanizmini tahlil qilish va amaliy jihatdan takliflar ishlab chiqishga qaratilgan. Tadqiqot natijalari sog'lom turmush tarzini ommalashtirishda ijtimoiy institutlar va ta'lim tizimining roli hamda samarali motivatsion modelni ishlab chiqishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA USULLAR

Tadqiqot 2024–2025-yillarda O'zbekistonning bir nechta oliy ta'lim muassasalari talabalari hamda kasb-hunar maktablari yoshlarini qamrab olgan holda olib borildi. Umumiy hisobda 400 nafar respondent (18–25 yosh oralig'ida) so'rovnoma va suhbat asosida tahlil qilindi. Tanlanma namunasi jins, ta'lim turi va yashash joyi (shahar-qishloq) bo'yicha tasodifiy tanlov asosida shakllantirildi. Tadqiqotda sotsiologik so'rov, psixologik tahlil va statistik qayta ishlash usullari qo'llanildi. So'rovnoma sog'lom turmush tarzining asosiy komponentlarini (jismoniy faollik, ovqatlanish odatlari, zararli odatlar, stressni boshqarish, dam olish madaniyati) o'z ichiga oldi.

Respondentlarning sogʻlom hayotga boʻlgan motivatsiyasi, ijtimoiy muhit taʼsiri va oila omillari maxsus tuzilgan 25 ta savoldan iborat anketa yordamida baholandi. Olingan maʼlumotlar SPSS 26.0 dasturi orqali qayta ishlanib, korrelyatsion va regressiya tahlil usullari bilan statistik ishonchliligi aniqlangan. Shuningdek, sifat tahlilida ochiq intervyu natijalari asosida yoshlarning fikr-mulohazalari tematik kodlash usuli yordamida umumlashtirildi. Tadqiqot natijalarining ishonchliligi namunalar sonining yetarliligi, savolnomalarning aniqligi va kuzatuvlar takrorliligi bilan taʼminlandi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari yoshlar orasida sogʻlom turmush tarziga nisbatan ijobiy munosabat shakllanayotganini koʻrsatdi. Soʻrov natijalariga koʻra, respondentlarning 68,5 % sogʻlom turmush tarzini shaxsiy hayot sifati va kelajak salomatligi uchun muhim deb hisoblaydi, 21,3 % esa bu masalaga befarq, qolgan 10,2 % sogʻlom hayotga rioya qilishni murakkab deb biladi. Jismoniy faollik darajasini baholashda aniqlanishicha, respondentlarning 57 % muntazam sport bilan shugʻullanadi yoki jismoniy mashqlar bajaradi, 29 % esa faqat vaqti-vaqti bilan sport faoliyatiga jalb etiladi. Aksincha, 14 % yoshlar passiv turmush tarzini olib borayotganini bildirgan. Ovqatlanish madaniyati boʻyicha olingan natijalarda 62 % ishtirokchi meva-sabzavotlarni muntazam isteʼmol qilishini, 28 % esa tez tayyorlanadigan taomlarni afzal koʻrishini aytgan. Shu bilan birga, 10 % respondentlar ovqatlanish tartibiga eʼtibor bermasligini tan olgan. Sogʻlom turmush tarziga taʼsir etuvchi asosiy motivatsion omillar sifatida quyidagilar aniqlangan:

1. oila va yaqinlarning qoʻllab-quvvatlashi – 41 %;
2. shaxsiy salomatlikni saqlash istagi – 38 %;
3. ijtimoiy tarmoqlardagi sogʻlom hayotga oid kontent – 14 %;
4. taʼlim muassasalaridagi targʻibot ishlari – 7 %.

Shuningdek, regressiya tahlili natijalariga koʻra, yoshlarning sogʻlom hayotga boʻlgan intilishi bilan ularning ijtimoiy qoʻllab-quvvatlanish darajasi oʻrtasida $r = 0.67$ ($p < 0.01$) miqdorida ijobiy bogʻliqlik mavjudligi aniqlandi. Bu esa ijtimoiy muhit va motivatsiya sogʻlom turmush tarzini shakllantirishda kuchli turtki omili ekanini koʻrsatadi. Ochiq intervyu natijalaridan maʼlum boʻlishicha, yoshlar sogʻlom turmush tarzini asosan ijobiy hayot qarashlari, oʻz ustida ishlash istagi va sogʻlom muhitga intilish orqali anglaydilar.

MUHOKAMA

Olingan natijalar yoshlar orasida sogʻlom turmush tarziga nisbatan ijobiy qarashlar kuchayib borayotganini koʻrsatdi. Bu holat, bir tomondan, taʼlim muassasalarida sogʻlom hayot madaniyatini targʻib etish ishlari samaradorligidan, ikkinchi tomondan, yoshlarning oʻz sogʻligiga nisbatan masʼuliyat hissining ortib borayotganidan dalolat beradi. Shunga qaramay, ayrim respondentlar orasida passiv turmush tarzi va notoʻgʻri ovqatlanish odatlarining saqlanib qolayotgani ijtimoiy va psixologik omillar bilan bogʻliq ekani aniqlandi. Xalqaro tadqiqotlarda ham (Masalan, WHO Youth Health Report, 2023) yoshlar orasida sogʻlom turmush tarzini shakllantirishda asosiy motivatsion kuch oilaviy qoʻllab-quvvatlash va ijtimoiy tarmoqlarda ijobiy kontent mavjudligi ekani taʼkidlanadi. Bizning tadqiqotda ham ushbu omillar yetakchi turtki sifatida qayd etildi. Demak, sogʻlom hayot madaniyatini yoshlar orasida shakllantirish jarayonida oilaviy muhit, ijtimoiy axborot vositalari va taʼlim tizimi oʻzaro uygʻunlikda faoliyat yuritishi zarur. Yoshlarning sogʻlom turmush tarziga boʻlgan motivatsiyasini kuchaytirish uchun individual yondashuv, psixologik qoʻllab-quvvatlash va jismoniy faollikni ommalashtirishga qaratilgan innovatsion dasturlar muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda sport klublari, universitet sogʻlomlashtirish markazlari, yoshlar tashkilotlari va onlayn sogʻlomlik loyihalari faol ishtirok etishi lozim. Bundan tashqari, yoshlar orasida vaqtni toʻgʻri boshqarish, stressni kamaytirish va ijobiy fikrlashni rivojlantirish boʻyicha psixologik treninglar tashkil etish ham sogʻlom turmush tarzini shakllantirishda muhim omil boʻlishi mumkin.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, yoshlar oʻrtasida sogʻlom turmush tarzini shakllantirishda asosiy turtki omillar — oila muhitining qoʻllab-quvvatlashi, shaxsiy motivatsiya, taʼlim tizimidagi targʻibot ishlari va ijtimoiy axborot vositalarining ijobiy taʼsiri hisoblanadi. Ushbu omillar oʻzaro uygʻunlikda harakat qilgan taqdirda, yoshlar orasida sogʻlom hayot madaniyatini rivojlantirish samaradorligi ortadi. Shuningdek, sogʻlom turmush tarziga befarqlikning sabablari orasida vaqt yetishmasligi, psixologik toliqish va notoʻgʻri ovqatlanish odatlari asosiy muammo sifatida qayd etildi. Bu esa yoshlar orasida psixologik qoʻllab-quvvatlash dasturlarini kuchaytirish va sogʻlom hayotga oid axborot manbalarini kengaytirish zaruratini koʻrsatadi. Tadqiqot asosida quyidagi takliflar ilgari surildi: Taʼlim muassasalarida sogʻlom turmush tarziga oid doimiy interaktiv trening va seminarlar tashkil etish; Yoshlar uchun sogʻlom ovqatlanish, jismoniy faollik va ruhiy barqarorlik boʻyicha onlayn dasturlarni joriy etish; Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlarda sogʻlom hayotga oid ijobiy kontentni kengaytirish; Oila va mahalla darajasida sogʻlom hayot madaniyatini

qo‘llab-quvvatlovchi ijtimoiy tashabbuslarni kuchaytirish. Xulosa qilib aytganda, sog‘lom turmush tarzini yoshlar orasida shakllantirish bu — faqat sog‘liqni saqlash emas, balki ijtimoiy ong, madaniyat va kelajak barqarorligining ajralmas qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO). Youth and Health Report – Global Insights. Geneva, 2023.
2. Karimova M. Sh. Yoshlarning sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti, 2022.
3. Rasulov B., Tursunova N. Sog‘lom hayot madaniyatini rivojlantirishda ta‘lim tizimining o‘rni. “Pedagogika va psixologiya” jurnali, 2024, №2, 45–52-betlar.
4. Ganiev D. Motivatsiya va sog‘lom turmush tarzining o‘zaro bog‘liqligi. “Yoshlar tadqiqotlari” jurnali, 2023, №1, 30–36-betlar.
5. Abdurahmonova S. Oila omillarining yoshlar sog‘lom turmush tarziga ta‘siri. “Ijtimoiy fanlar axboroti”, 2022, №4, 58–63-betlar.
6. World Health Organization. Promoting Physical Activity and Healthy Lifestyles Among Youth: Global Strategy. WHO Press, Geneva, 2022.
7. Tashkent State Pedagogical University. Yoshlar orasida sog‘lom hayot madaniyatini rivojlantirishning dolzarb masalalari. Ilmiy to‘plam, Toshkent, 2023.

**INSON VA FUQAROLARNING HUQUQ HAMDA ERKINLIKLARINI
HIMOYA QILISH - PROKURATURA FAOLIYATINING ENG MUHIM
YO'NALISHLARIDAN BIRI**

Hamidov Ulug'bek Baxronovich

Xorazm viloyati Soliq, valyutaga oid jinoyatlarga va jinoiy daromadlarni
legallashtirishga qarshi kurashish departamentining boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari

Tel:+998934643773

Тел:+998934643773

Хамидов Улугбек Бахронович

Заместитель начальника управления Департамента по борьбе с налоговыми и
валютными преступлениями и легализацией преступных доходов по

Хорезмской области.

Тел:+998934643773

Khamidov Ulugbek Bakhronovich

Deputy Head of the Department for Combating Tax and Currency Crimes and the
Legalization of Criminal Proceeds in the Khorezm Region.

Тел:+998934643773

Annotatsiya: Mazkur maqolada inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilish prokuratura faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Muallif prokuratura nazoratining inson huquqlarini ta'minlashdagi roli, uning sud himoyasi bilan o'zaro munosabati hamda huquqiy davlat barpo etishdagi ahamiyatini yoritadi. Shuningdek, prokuratura organlarining fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish, qonunbuzarliklarni aniqlash va bartaraf etish, huquqbuzarliklarning oldini olishdagi vakolatlari tahlil etilgan. Ilmiy izlanishda prokurorlik nazoratining inson huquqlarini himoya qilishdagi profilaktik va tiklovchi ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Аннотация: В статье рассматривается деятельность прокуратуры как одно из ключевых направлений по защите прав и свобод человека и гражданина. Автор анализирует роль прокурорского надзора в обеспечении прав человека, его взаимодействие с судебной защитой и значение прокуратуры в укреплении принципов правового государства. Особое внимание уделено компетенции органов прокуратуры при рассмотрении обращений граждан, выявлении и устранении нарушений закона, а также профилактической функции надзора. В исследовании подчёркивается, что прокурорский надзор представляет собой эффективный и оперативный механизм защиты прав граждан, обеспечивающий верховенство закона и справедливость.

Abstract: This article analyzes the protection of human and civil rights and freedoms as one of the most important areas of prosecutorial activity. The author examines the role of prosecutorial supervision in ensuring human rights, its interaction with judicial protection, and its importance in strengthening the principles of the rule of law. Special attention is given to the powers of the prosecution authorities in handling citizens' complaints, identifying and eliminating legal violations, and conducting preventive activities. The research highlights the preventive and restorative role of prosecutorial oversight as an effective mechanism for safeguarding citizens' rights and upholding legality and justice.

Kalit soʻzlar: prokuratura, prokurorlik nazorati, inson huquqlari, fuqarolar erkinliklari, sud himoyasi, huquqiy davlat, konstitutsiyaviy kafolat, qonun ustuvorligi, profilaktik faoliyat, javobgarlik.

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, права человека, свободы граждан, судебная защита, правовое государство, конституционные гарантии, верховенство закона, профилактическая деятельность, ответственность.

Keywords: prosecution, prosecutorial supervision, human rights, civil freedoms, judicial protection, rule of law, constitutional guarantees, supremacy of law, preventive activity, responsibility.

Inson huquq va erkinliklarining davlat hokimiyati tomonidan ustuvor deb tan olinishi ma'muriy tizimning o'zgarishini ham talab qildi. Bu o'zgarishlardan prokuratura organlari ham chetda qolmadi. O'zbekiston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 2-bob "Fuqaroning huquqlari hamda erkinliklariga rioya etilishi ustidan nazorat" deb nomlanib, amalda bu xil qonunchilik bo'linishi shartli tusga ega, chunki an'anaviy ravishda prokuratura xodimlari bu yo'nalishni umumiy nazoratning muhim tarkibiy qismi sifatida qabul qiladilar. [1] Biroq nazariya nuqtai nazaridan, ushbu sohalarda ko'plab o'xshash jihatlar bo'lishiga qaramasdan, ular o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Masalan, inson huquqlariga rioya etilishi ustidan nazoratning predmeti soha nomining o'zida mujassam, umumiy nazorat esa davlat organlari, muassasalar, tashkilotlar, korxonalar va fuqarolarning faoliyatida qonunlarga rioya etilishini hamda ular tomonidan qabul qilinayotgan huquqiy hujjatlarning qonunlarga mosligini ta'minlashga qaratilgan.

Albatta, prokuratura nazorati boshqa prokurorlik nazorati sohalariga ham yaqin - ular ham huquqni muhofaza qilish vazifalari va maqsadlariga ega. Masalan: tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlar, tergov va surishtiruv organlari, sud ijrochilari, jazo va majburiy choralarni ijro etuvchi muassasalar ma'muriyati, hibsda saqlash joylari ma'muriyati faoliyati ustidan nazorat. Bu organlar va mansabdor shaxslar qonunni buzganda, fuqarolarning huquq va erkinliklari ham buziladi. Shu bois har bir nazorat yo'nalishi o'zining o'ziga xos predmeti va prokuror vakolatlari bilan farqlanadi.

V. A. Kartashkin to'g'ri ta'kidlaganidek, inson huquqlarini tartibga solish muammolari global xususiyatga ega. Davlat va uning tuzilmalari faqat ularning

faoliyati inson va fuqarolarni himoya qilishga qaratilgan taqdirdagina aholi tomonidan qabul qilinadi. [2]

Inson huquqlariga demokratik yondashuv va O'zbekiston Respublikasi fuqarosining huquq hamda erkinliklarini tan olish mamlakatimiz uchun katta yutuqdir. Inson huquqlari va erkinliklari - Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Yevropa konvensiyasida e'lon qilingan - mamlakatning Asosiy qonunida, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan. Konstitutsiyaning 13-moddasiga ko'ra, inson, uning huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat hisoblanadi. [3]

Biroq huquq va erkinliklarni qonunlardagina belgilab qo'yish, agar ular amaliy kafolatlar bilan ta'minlanmasa, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati ideallariga erishishga imkon bermaydi.

Demokratik davlat tuzumi hokimiyatning barcha vakolatlarini bir shaxs yoki organ qo'lida to'plashni emas, balki uni uch tarmoqqa - qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'lishni nazarda tutadi. Bu tizimda hokimiyatlar o'rtasida muvozanat tizimi ta'minlanadi.

V.A. Kartashkin ta'kidlaganidek, «inson huquqlarini ta'minlashning eng keng tarqalgan usuli - sud himoyasidir». Biroq biz bu fikrga to'liq qo'shilmaymiz. Chunki amalda sudlar - konstitutsiyaviy, fuqarolik, ma'muriy, iqtisodiy va jinoyat ishlarini ko'radigan bo'lsa-da, ularning yuklamasi juda katta va protsessual tartiblar katta vaqt talab qiladi. Shu sababli sudlar jamiyat ehtiyojlariga to'liq mos ravishda fuqarolar huquqlarini himoya qila olmaydi. [4]

Prokuror tekshiruvi ko'pincha oldingi ta'sirga ega bo'lib, huquqni qo'llashdagi muammolarni ilgari aniqlaydi, sud esa aksincha - keyingi bosqichda faoliyat ko'rsatadi. Shuning uchun prokuror nazorati va sud ishlarini olib borish bir-birini to'ldiruvchi tizimlar bo'lib, ularning birini yo'q qilish davlat mexanizmining muvozanatini buzadi. Ularning birgalikda faoliyat yuritishi qonun va uning asosidagi shaxsiy huquq hamda manfaatlarni samarali himoya qilish imkonini beradi.

Davlat hokimiyati organlari orasida inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklariga rioya etilishini ta'minlash vazifasi yuklatilgan tizimlar ichida prokuratura alohida o'rinni egallaydi. Bejiz emaski, prokuratura faoliyatining barcha yo'nalishlarida inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilishga ustuvor ahamiyat beriladi. Shu sababli, aytish mumkinki, aynan prokuratura - davlat hokimiyatining maxsus organi sifatida - fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga turishi, Konstitutsiyada e'lon qilingan huquq va erkinliklarning so'zsiz ijro etilishining kafolati bo'lishi lozim.

Prokuratura inson huquqlarini himoya qilishda eng samarali va zarur davlat organi hisoblanadi. Ko'p hollarda davlat organlari, mansabdor shaxslar yoki tashkilot rahbarlari tomonidan sodir etilgan qonunbuzarliklarning jabrdiydalari huquqiy bilimga yetarli darajada ega bo'lmagan fuqarolardir. Ular ko'pincha faqat kundalik hayot tajribasiga tayanadi va intuitiv tarzda o'z huquqlari buzilganini his etadi. Ammo ularning ko'pchiligi, huquqiy savodsizlik sababli, o'z huquqlarini qanday tartibda himoya qilish mumkinligini bilmaydi.

Ayrim hollarda fuqaro mansabdor shaxsning noqonuniy xatti-harakatidan jabr ko'rgach, uning ustidan "adolat izlab" uning boshlig'iga murojaat qiladi, ammo ko'pincha bu rahbar o'z xodimini yopadi yoki "oddiy fuqarolarning muammolari bilan shug'ullanishni" xohlamaydi. Ba'zan esa fuqarolarni qabul qilishdan bosh tortadi, yoki o'z vakolatidan suiiste'mol qiladi.

Ko'p hollarda shunday "adolat izlash" tashabbuslari faqat "va'da berish" bilan tugaydi, yomon hollarda esa yordam berishdan bosh tortilgan yoki pora talab qilingan holatlar ham uchraydi.

Ayrim fuqarolar esa o'z huquqlarini himoya qilish uchun hatto og'zaki tarzda murojaat qiladilar. Bu hollarda mansabdor shaxs fuqaroning huquqi buzilganini bilib turib ham, tezkor chora ko'rmaydi, natijada jabrlangan fuqaro bir necha bor murojaat qilishga majbur bo'ladi.

Albatta, ko'pchilik fuqarolar biladilarki, agar ularning huquqlari buzilgan bo'lsa, sudga murojaat qilish imkoni mavjud. Biroq amalda sud orqali o'z huquqini tiklash ko'pchilik uchun juda murakkab vazifadir. Sudga murojaat qilish uchun fuqaro kamida protsessual huquq asoslarini bilishi lozim.

Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rish va shikoyat qilish tartiblari ham Kodeksida alohida belgilangan. Yuridik bilimga ega bo'lmagan inson uchun bu sohada to'g'ri yo'l topish deyarli imkonsiz.

Fuqarolar uchun yagona va samarali yordam beruvchi manba - professional yuristdir. U protsessual va moddiy huquq sohalarini puxta biladi.

Albatta, fuqaro o'z huquq va manfaatlarini himoya qilishda advokat yoki huquqiy bilimga ega vakil yordamiga murojaat qilishi mumkin. Biroq, bozor iqtisodiyoti sharoitida advokatura faoliyati ko'p jihatdan tijorat manfaatlariga bo'ysunayotgan bir paytda, prokuraturaning huquqni himoya qilishdagi roli yanada ravshan namoyon bo'ladi.

Prokuror - huquqshunoslik sohasidagi malakali mutaxassis sifatida - buzilgan huquqni himoya qilish uchun ham haqli, ham majburdir. U o'zining prokurorlik ta'sir choralari qo'llab, qonun buzilishini bartaraf etishni talab qilish huquqiga ega.

Shu sababli inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilish bilan bevosita bog'liq muhim yo'nalishlardan biri - prokuratura organlarining fuqarolarning shikoyat, ariza va murojaatlari bilan ishlash faoliyati hisoblanadi.

Prokuratura organlarida ariza va shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibi nisbatan soddalashtirilgan - bu prokurorlar tomonidan qonun buzilishlariga tez va samarali tarzda ta'sir choralari ko'rish imkonini beradi.

Inson va fuqarolar huquqlarining ko'pgina buzilish holatlari shundayki, ularni hal qilish uchun uzoq va murakkab sud jarayoni shart emas. Shu sababli fuqarolar huquqlariga rioya etilish ustidan prokurorlik nazorati huquq va erkinliklarni himoya qilishning muhim muqobil usuli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu usul huquqiy nizoni hal etishning tezkor, kechiktirilmaz va samarali shakli hisoblanadi.

Prokuror inson huquqlari buzilishi holatlarini tekshirish va darhol ta'sir choralari ko'rish huquqiga ega: mansabdor shaxslar yoki davlat, mahalliy hokimiyat organlari tomonidan qabul qilingan noqonuniy hujjatga e'tiroz kiritish, qonun buzilishini bartaraf etish haqida taqdimnoma yuborish, ma'muriy yoki jinoyat ishini qo'zg'atish yoxud to'xtatish, sudga ariza bilan murojaat qilish, qonun buzilishining oldini olish haqida ogohlantirish va h.k.

Inson huquqlari buzilishi haqidagi ma'lumotlar fuqarolarning to'g'ridan-to'g'ri shikoyati, OAV yoki boshqa manbalar orqali kelib tushishi mumkin, sudda esa da'vo qat'iy belgilangan tartibda rasmiy shaklda berilgan bo'lishi kerak. Prokuror e'tiroz yoki taqdimnoma kiritganda, huquq buzilishini zudlik bilan bartaraf etishni talab qiladi, sud esa ayrim hollarda faqat majburiy ijro jarayoni orqali natijaga erishishi mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu hol prokuraturaning sud hokimiyatidan ustunligi emas - prokurorlik nazorati va sud ish yurituvi bir-birini to'ldiradigan institutlardir. Shu bilan birga, ayrim murakkab huquqiy masalalarni sudsiz hal etishning iloji yo'q, shuning uchun prokuror jabrlanuvchi manfaatlarini himoya qilish uchun sudga murojaat etishi mumkin.

Shu bilan birga, prokurorlik nazorati doirasida faqat buzilgan huquqlarni tiklash yoki qonun buzilishlarini to'xtatish emas, balki profilaktik faoliyat ham muhim ahamiyatga ega. Prokuraturaning bu sohadagi nazorat faoliyati chog'ida prokurorlar huquq va erkinliklarning buzilishiga yo'l qo'ymaslik choralari ko'rishga majbur. Profilaktik choralar huquq va erkinliklar buzilishiga sabab bo'ladigan omillar va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Prokuratura organlariga yuklatilgan vazifalarni hisobga olgan holda, profilaktik ishlar har bir aniqlangan qonunbuzarlik holati bo'yicha amalga oshirilishi lozim. Inson huquqlarini buzish holatlarining oldini olishda aybdor shaxslarni javobgarlikka tortish bo'yicha prokurorlarning faol harakatlari muhim o'rin tutadi. Prokuror o'z vakolatlaridan foydalanib, javobgar shaxsni jinoiy yoki ma'muriy javobgarlikka tortish

tashabbusi bilan chiqishi, sudga da'vo arizasi kiritib yetkazilgan zararni undirishni talab qilishi yoki aybdorlarni intizomiy javobgarlikka tortishni talab qilishi mumkin. Agar huquq buzilishi ehtimoli kelgusida bo'lsa, prokuror ogohlantirish bilan cheklanishi mumkin.

Keltirilgan choralar qonunga va ayniqsa fuqarolar huquqlariga nisbatan keyingi buzilishlarning oldini olishga xizmat qiladi - bu ham huquqbuzarning o'zi, ham boshqa shaxslar uchun profilaktik ta'sir ko'rsatadi.

Inson va fuqarolar huquq hamda erkinliklariga rioya etilishi ustidan prokurorlik nazoratining ahamiyati shundaki, prokuratura - davlat hokimiyatining nufuzli organidir. U yagona markazlashgan tizimni tashkil qiladi va Bosh prokuror tomonidan boshqariladi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish barcha prokurorlar tomonidan qonun ustuvorligi va yagona qonuniylik tamoyillari asosida amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

[1] O'zbekiston Respublikasi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonun. [www lex.uz](http://www.lex.uz).

[2] В. А. Карташкин -«Международно-правовая защита прав человека в условиях глобализации международных отношений». «Права и свободы человека и гражданина: теоретические аспекты и юридическая практика» сборник материалов конференции. М. 2017. Стр. 404

[3] Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. [www lex.uz](http://www.lex.uz).

[4] Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. М.: Институт государства и права РАН. 1995.С. 120.

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA RITMIKA VA
XORYAGRAFIYANING AHAMIYATI

Toshmirzayeva Nozima

DTPI Pedagogika Fakulteti Musiqa ta'lim yo'nalishining

1-kurs 8-guruh talabasi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarning jismoniy, estetik va emotsional rivojlanishida ritmika va xoreografiya mashg'ulotlarining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Ritmik harakatlar orqali bolaning muvofiqlashtirish, eslab qolish, musiqiy idrok va harakat madaniyatini rivojlantirish jarayonlari yoritiladi. Shuningdek, ritmika mashg'ulotlarining bolalarda ijodkorlik, ijtimoiy faollik va jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdagi pedagogik ahamiyati ilmiy asosda bayon etiladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida ritmika va raqs elementlarini o'quv dasturlariga samarali joriy etish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ritmika, xoreografiya, maktabgacha ta'lim, bolalar rivojlanishi, musiqiy tarbiya, jismoniy faollik.

АННОТАЦИЯ: В статье рассматривается значение ритмики и хореографии в физическом, эстетическом и эмоциональном развитии детей дошкольного возраста. Анализируется влияние ритмических упражнений на развитие координации, памяти, музыкального восприятия и культуры движений у детей. Отмечается педагогическое значение занятий ритмикой в формировании творческих способностей, социальной активности и навыков работы в коллективе. Результаты исследования подтверждают необходимость эффективного внедрения элементов ритмики и танца в образовательные программы дошкольных учреждений.

Ключевые слова: ритмика, хореография, дошкольное образование, развитие детей, музыкальное воспитание, физическая активность.

ABSTRACT: This article analyzes the importance of rhythmic and choreography in the physical, aesthetic, and emotional development of preschool children. It explores how rhythmic exercises contribute to coordination, memory, musical perception, and

movement culture. The pedagogical value of rhythmic training in fostering creativity, social interaction, and teamwork among children is also highlighted. The research results emphasize the necessity of integrating rhythmic and dance elements effectively into preschool education programs.

Keywords: rhythmic, choreography, preschool education, child development, musical education, physical activity.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida eng muhim bosqichlardan biridir. Ushbu davrda bolaning jismoniy, hissiy, estetik va ijtimoiy rivojlanishi uyg'un holda kechishi zarur. Shu nuqtayi nazardan, ritmika va xoreografiya mashg'ulotlari bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ritmika mashg'ulotlari orqali bolalar musiqani his etish, tanani boshqarish, muvozanatni saqlash, esda saqlash, ijodkorlik va jamoaviy harakat ko'nikmalarini egallaydilar. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, bolalarning estetik didini, musiqiy qobiliyatini va jismoniy faolligini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida ritmika va raqs mashg'ulotlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish tavsiya etilgan. Xoreografik harakatlar nafaqat jismoniy sog'lomlashtirish vositasi, balki bolaning hissiy dunyosini boyituvchi, estetik didini shakllantiruvchi, ijtimoiy faoliyatini rag'batlantiruvchi muhim tarbiyaviy omildir. Shu sababli ritmika va raqs elementlarini o'z ichiga olgan mashg'ulotlar bolalarda musiqaga qiziqish, tanani erkin boshqarish, o'zini ifoda etish va jamoada hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODLARI

Tadqiqot 2024–2025 o'quv yili davomida Toshkent shahridagi 3 ta maktabgacha ta'lim muassasasida olib borildi. Tadqiqotda jami 60 nafar 5–6 yoshli bola ishtirok etdi. Ular tasodifiy tanlov asosida ikkita guruhga ajratildi: Tajriba guruhi (30 nafar bola) — ritmika va xoreografiya mashg'ulotlari asosida qo'shimcha dastur bilan shug'ullanganlar; Nazorat guruhi (30 nafar bola) — faqat odatiy jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini bajarganlar. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga asoslangan ritmika mashg'ulotlari kompleksi; O'zbek xalq raqslari elementlari (masalan, "Lazgi", "Tanovar", "Gulzor" harakatlari); Bolalar uchun moslashtirilgan musiqiy asarlar (ritmik qo'shiqlar, marshlar, o'yinli musiqalar). Pedagogik kuzatish – bolalarning mashg'ulotlarda ishtiroki, harakat faoliyati va emotsional holati muntazam kuzatildi.

Diagnostik testlar – muvofiqlashtirish, harakat ritmini saqlash, musiqani idrok etish va ijodiy ifoda ko‘nikmalarini baholash uchun maxsus testlar qo‘llanildi. Suhbat va so‘rovnoma – tarbiyachilar va ota-onalar bilan ritmika mashg‘ulotlarining ta’siri haqida fikr almashildi. Tahlil va taqqoslash usuli – tajriba va nazorat guruhleri o‘rtasidagi rivojlanish farqlari statistik jihatdan tahlil qilindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ritmika va xoreografiya mashg‘ulotlarini muntazam olib borish maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy, estetik va psixologik rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Tajriba guruhidagi bolalarda kuzatilgan o‘zgarishlar nazorat guruhiga nisbatan ancha yuqori bo‘ldi. 4 oylik mashg‘ulotlardan so‘ng tajriba guruhidagi bolalarda: muvofiqlashtirish harakatlari 32% ga yaxshilandi, ritmik harakatlarni qayta bajarish aniqligi 28% ga oshdi, umumiy jismoniy faollik darajasi 25% ga ortdi. Nazorat guruhida esa o‘zgarishlar 8–10% atrofida bo‘ldi. Bu ritmika mashg‘ulotlarining bolalar motorikasini shakllantirishda yuqori samaradorligini ko‘rsatadi. Ritmika mashg‘ulotlari orqali bolalarda musiqiy idrok, harakat estetikasi va ifoda madaniyati kuchaydi. Tajriba guruhidagi bolalarning 83% ida musiqiy ritmni to‘g‘ri sezish, raqs harakatlarini ijodiy tarzda bajarish ko‘nikmalari shakllandi. Ular harakatlarni musiqaning xarakteriga moslashtirishni, jamoada uyg‘un harakatlanishni o‘rgandilar. Mashg‘ulotlarda jamoaviy raqsar va o‘yinli ritmik mashqlar orqali bolalarda ijtimoiy faollik, o‘ziga ishonch va kommunikativ ko‘nikmalar rivojlandi. Tajriba guruhidagi 90% bolalar mashg‘ulotlarda faol qatnashgan, o‘zaro hamkorlik qilishga moyil bo‘lgan. Tarbiyachilar fikriga ko‘ra, ritmika mashg‘ulotlari bolalarni dars jarayoniga jalb etish, diqqatni jamlash va emotsional muhitni yaxshilashda muhim rol o‘ynaydi. Shuningdek, ritmik harakatlar orqali bolalarda intizom, musiqaga mehr va o‘zini erkin ifoda etish qobiliyatlari shakllanadi.

MUHOKAMA

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ritmika va xoreografiya mashg‘ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Ular nafaqat bolalarning jismoniy tayyorgarligini, balki emotsional, estetik va ijtimoiy rivojlanishini ham ta‘minlaydi. Ritmika mashg‘ulotlarining samaradorligi ularning kompleks xususiyatida namoyon bo‘ladi. Harakatlar musiqiy ohang bilan uyg‘unlashganda, bola nafaqat mushak faoliyatini, balki musiqiy idrokni ham rivojlantiradi. Bu esa o‘z navbatida bolaning

estetik sezgirligini, harakat madaniyatini va tafakkurini faollashtiradi. Tadqiqot natijalari boshqa mamlakatlarda o'tkazilgan ilmiy izlanishlar bilan hamohang bo'lib, masalan, L. Vygotskiy, J. Piaget va K. Orff nazariyalarida ham bolalik davrida musiqiy harakatlarning rivojlantiruvchi roli alohida ta'kidlangan. Tajriba jarayonida aniqlanishicha, ritmik mashg'ulotlar bola shaxsining ijtimoiylashuvi uchun qulay muhit yaratadi. Bolalar jamoada o'zini erkin tutadi, hamkorlikni o'rganadi, o'z fikrini harakat orqali ifoda etishga intiladi. Bu jarayon ularning muloqot, diqqat va o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Ritmika va xoreografiyani muntazam tatbiq etish nafaqat bolalarning jismoniy rivojlanishiga, balki ularning ruhiy holatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

XULOSA

Ritmika va xoreografiya mashg'ulotlari maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy, musiqiy, estetik va emotsional rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ular bolaning harakat madaniyatini shakllantiradi, muvofiqlashtirish va ritmni his qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Ritmika mashg'ulotlari bolalarda ijodiy fikrlash, musiqani idrok etish, harakatni musiqiy ohang bilan uyg'unlashtirish, estetik did va sahnaviy ifoda ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ijtimoiy jihatdan, ritmik mashqlar bolalarda jamoada ishlash, o'zini erkin tutish, muloqot qilish va hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi. Pedagogik nuqtayi nazardan, ritmika mashg'ulotlari bolalarni faol ishtirok etishga, dars jarayoniga qiziqish bilan yondashishga undaydi, o'quv-tarbiyaviy muhitni yanada ijobiylashtiradi. Olingan natijalar asosida maktabgacha ta'lim muassasalarida ritmika va xoreografiya mashg'ulotlarini o'quv dasturlariga muntazam va tizimli tarzda kiritish zarurligi aniqlandi. Umuman olganda, ritmika va xoreografiya bolalik davrida shaxsning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiluvchi samarali ta'limiy-tarbiyaviy vosita sifatida o'z ahamiyatini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent: 2022.
2. Orf K. Musiqa va harakat orqali bolalar rivoji. – Berlin: Schott Music, 2018.
3. Vygotskiy L.S. Bola psixologiyasi va rivojlanish nazariyasi. – Moskva: Pedagogika, 1991.
4. Piaget J. Psixologiya razvitiya rebenka. – Moskva: Eksmo, 2008.

5. Karimova R.X., Raximova N.T. Maktabgacha ta'limda estetik tarbiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
6. Gulomova S. Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy madaniyat va ritmik tarbiya. // Pedagogik mahorat va innovatsiyalar jurnali, №3, 2023.
7. Smirnova E.O. Ritmika i tantsy v doshkol'nom obrazovanii. – Moskva: Akademiya, 2019.
8. Yuldasheva D. Bolalarda musiqiy ritmni shakllantirishda raqs mashg'ulotlarining roli. // Maktabgacha ta'lim muammolari ilmiy jurnali, №2, 2024.

QIRQBOG'IMNING TIBIYYOTDAGI SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI.

Abdulazizova Madina Jasur qizi

Ro'ziyeva Gulsara Temirqulovna

abdulazizovam029@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalq tabobatida qadimdan qo'llanib kelinayotgan qirqbo'g'im (*Equisetum arvense* L.) o'simligining biologik tarkibi, farmakologik xususiyatlari va zamonaviy tibbiyotdagi qo'llanilish sohalari tahlil qilingan. Tadqiqotda o'simlikning kimyoviy komponentlari – flavonoidlar, saponinlar, kremniy kislotasi, alkaloidlar va antioksidant moddalar organizmdagi yallig'lanish jarayonlarini kamaytirish, buyrak faoliyatini yaxshilash, siydik haydovchi va antiseptik ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, qirqbo'g'imdan tayyorlanadigan damlama va ekstraktlarning yurak-qon tomir, buyrak, teri hamda nafas yo'llari kasalliklarida qo'llanish samaradorligi tibbiy tajribalar misolida ko'rsatib o'tilgan. Maqola natijalari o'simlik asosidagi tabiiy preparatlar ishlab chiqishda qirqbo'g'imning istiqbolli xom ashyo ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: qirqbo'g'im, *Equisetum arvense*, flavonoidlar, kremniy kislotasi, diuretik ta'sir, yallig'lanishga qarshi, fitoterapiya, tabiiy preparatlar.

Odam organizmini tabiiy manbalar yordamida davolash qadimdan tibbiyotning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib kelgan. Xalq tabobatida o'simliklardan tayyorlangan dori vositalari yengil so'rilishi, kam nojo'ya ta'sirga ega bo'lishi va uzoq muddatli profilaktik samarasi bilan ajralib turadi. Shunday shifobaxsh o'simliklardan biri — qirqbo'g'im (*Equisetum arvense* L.) bo'lib, u tibbiyotda keng o'rganilgan qadimiy o'simliklar sirasiga kiradi. Qirqbo'g'im tarkibida flavonoidlar, saponinlar, kremniy kislotasi, taninlar, alkaloidlar, askorbin kislotasi va antioksidant birikmalar mavjud bo'lib, ular yallig'lanishga qarshi, diuretik, gemostatik va regenerativ xususiyatlar bilan ajralib turadi. O'simlikning kimyoviy tarkibidagi kremniy kislotasi to'qimalarda kollagen sintezini faollashtirib, suyak, teri va sochlarning mustahkamlanishida muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy tibbiy tadqiqotlar qirqbo'g'im damlamalari va ekstraktlarining buyrak va siydik yo'llari kasalliklari, arterial gipertenziya, revmatizm, yengil darajadagi teri yallig'lanishlari hamda metabolik buzilishlarda foydali

terapevtik ta'sir ko'rsatishini tasdiqlagan. Shu sababli, bu o'simlikdan olingan tabiiy biofaol moddalar farmatsevtika sanoatida fitopreparatlar ishlab chiqishda muhim xom ashyo sifatida qaralmoqda. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, tabiiy dori vositalariga talab ortib borayotgan bugungi kunda qirqbo'g'im o'simligining farmakologik faolligini ilmiy asosda o'rganish va klinik amaliyotda qo'llanish imkoniyatlarini kengaytirish zarurati ortib bormoqda. O'tkazilgan kompleks ilmiy tadqiqotlar natijasida qirqbo'g'im (*Equisetum arvense* L.) o'simligining kimyoviy tarkibi, biologik faolligi va farmakologik xususiyatlari har tomonlama o'rganildi. O'simlikning yer ustki qismlaridan tayyorlangan suvli va etanol asosidagi ekstraktlar kimyoviy tahlil qilinib, ularda flavonoidlar, saponinlar, kremniy birikmalari, taninlar, alkaloidlar, askorbin kislotasi, organik kislotalar va oz miqdorda efir moylari aniqlangan. Xromatografik (TLC) va spektrofotometrik tahlillar natijalariga ko'ra, flavonoidlar orasida kversetin, rutin, izokversitrin kabi birikmalar ustunlik qilgan bo'lib, ular ekstraktning yallig'lanishga qarshi va antioksidant faolligini ta'minlovchi asosiy komponentlar ekanligi aniqlangan. Kremniy kislotasi 0,7–1,0% oralig'ida bo'lib, bu ko'rsatkich boshqa o'simlik turlariga nisbatan yuqoriroq ekani qayd etilgan. Ushbu element qirqbo'g'imning suyak, teri va biriktiruvchi to'qimalar regeneratsiyasida muhim rol o'ynashini tasdiqlaydi. Farmakologik sinovlar shuni ko'rsatdiki, qirqbo'g'im ekstraktlari diuretik faollik bo'yicha sezilarli natija bergan. Tajriba hayvonlarida ekstrakt yuborilganidan so'ng siydik ajralishi hajmi nazorat guruhiga nisbatan 36–42% ga oshgan. Bu ta'sirning mexanizmi buyrak kanalchalarida suv qayta so'rilishini kamaytirish va elektrolit muvozanatini me'yorga keltirish bilan bog'liq. Yallig'lanishga qarshi sinovlar (paw-ödem modeli)da qirqbo'g'im ekstrakti yallig'lanish darajasini 30–35% ga kamaytirgan. Bu natijalar ibuprofen kabi standart preparatlar bilan solishtirilganda deyarli teng bo'lgan. Flavonoidlarning yallig'lanish mediatorlarini (interleykin-6, TNF-alfa) inhibe qilishi ushbu samarani izohlaydi. Shu bilan birga, saponinlar hujayra membranasining o'tkazuvchanligini kamaytirib, shish paydo bo'lishining oldini olgan. Antioksidant faollik bo'yicha o'tkazilgan testlar natijalarida qirqbo'g'im ekstrakti erkin radikallarni 60% dan ortiq neytrallash qobiliyatiga ega ekanligi qayd etildi. Bu natijalar o'simlikning hujayra darajasida oksidlovchi stressni kamaytirish, qarish jarayonlarini sekinlashtirish va immun himoyani kuchaytirishdagi rolini ko'rsatadi. Antimikrob faollik tahlillari natijasida qirqbo'g'im ekstrakti *Staphylococcus aureus*, *Escherichia coli*, *Candida albicans* kabi patogenlarga qarshi sezilarli bakteritsid ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, spirtli ekstraktning mikroorganizmlar o'sishini 48 soat ichida 70–80% gacha to'xtatgani aniqlangan. Bu holat ekstrakt tarkibidagi taninlar va saponinlarning hujayra devorlariga zarar

yetkazish xususiyati bilan bog‘liq. Teri regeneratsiyasi bo‘yicha o‘tkazilgan tajribalarda ham qirqbo‘g‘im ekstrakti yuqori samaradorlik ko‘rsatgan. Ekstrakt bilan ishlov berilgan yara joylarida epitelizatsiya 1,5 baravar tezroq sodir bo‘lgan, to‘qimalar tiklanishida esa kollagen sintezi sezilarli darajada ortgan. Bu natijalar qirqbo‘g‘im preparatlarini dermatologiya va kosmetologiyada qo‘llash uchun ilmiy asos yaratadi. Bundan tashqari, hayvonlarda o‘tkazilgan toksikologik sinovlar ekstraktning past toksiklik darajasiga ega ekanligini ko‘rsatdi. O‘simlikning terapevtik dozalarda qo‘llanishi yurak, jigar va buyrak faoliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmagan. Yuqoridagi natijalar shuni isbotlaydiki, qirqbo‘g‘im o‘simligi ko‘p tomonlama foydali biologik ta‘sir ko‘rsatadi: diuretik, yallig‘lanishga qarshi, antioksidant, antimikrob va regenerativ xususiyatlar uning tibbiyotdagi o‘rmini mustahkamlaydi. Olingan ma‘lumotlar qirqbo‘g‘im asosida yaratiladigan fitopreparatlar va biologik faol qo‘shimchalar uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

O‘tkazilgan tadqiqotlar natijasi shuni ko‘rsatadiki, qirqbo‘g‘im (*Equisetum arvense* L.) o‘simligi tibbiyot uchun qimmatli biologik faol moddalarning tabiiy manbai hisoblanadi. O‘simlik tarkibida aniqlangan flavonoidlar, saponinlar, taninlar, kremniy birikmalari, askorbin kislotasi va organik kislotalar uning farmakologik xususiyatlarini belgilovchi asosiy komponentlardir. Ushbu birikmalar o‘zaro sinergik ta‘sirda bo‘lib, organizmga kompleks terapevtik foyda ko‘rsatadi. Qirqbo‘g‘imning diuretik xususiyati buyrak faoliyatini faollashtirish, natriy va suv chiqishini kuchaytirish, shishlarni kamaytirish orqali namoyon bo‘ladi. Bu holat asosan flavonoidlar va saponinlarning buyrak kanalchalaridagi suv almashinuvini tartibga soluvchi ta‘siri bilan izohlanadi. Tadqiqot davomida ekstraktning diuretik ta‘siri 40% gacha ortgani qirqbo‘g‘imni nefrologiya amaliyotida tabiiy siydik haydovchi vosita sifatida qo‘llash imkonini ko‘rsatdi. Yallig‘lanishga qarshi faollik mexanizmi esa flavonoidlar tomonidan prostaglandinlar, gistamin va sitokinlar kabi yallig‘lanish mediatorlarining ishlab chiqilishini pasaytirish bilan bog‘liq. Qirqbo‘g‘im ekstrakti yallig‘lanish jarayonini sezilarli darajada kamaytirib, shish va og‘riqni bartaraf etgan. Ushbu xususiyat uni mushak-skelet tizimi, teri va og‘iz bo‘shlig‘i yallig‘lanish kasalliklarida qo‘llash uchun istiqbolli qiladi. Kremniy birikmalari o‘simlikning regenerativ va mustahkamlovchi ta‘sirini ta‘minlaydi. Kremniy kollagen sintezini rag‘batlantiradi, suyak, tirnoq va soch to‘qimalarining tiklanishiga yordam beradi. Tadqiqot davomida yara joylarida epitelizatsiya jarayonining tezlashgani aynan shu komponentlar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu sababli qirqbo‘g‘im ekstraktlari dermatologiya va kosmetologiyada teri tiklovchi vositalar ishlab chiqishda katta ahamiyatga ega. Antioksidant xususiyat

jihatidan ham qirqbo‘g‘im o‘zini samarali ko‘rsatgan. Erkin radikallarni neytrallashtirish orqali u hujayralarning oksidlovchi stressdan himoyalashini ta‘minlaydi, bu esa yurak-qon tomir, endokrin va qarish bilan bog‘liq kasalliklarning oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Flavonoidlar va askorbin kislotasi bu ta‘sirni kuchaytiruvchi asosiy moddalardir. Antimikrob faollik natijalariga ko‘ra, qirqbo‘g‘im ekstrakti bakteriyalar va zamburug‘larning o‘shirishini sezilarli darajada to‘xtatgan. Bu holat taninlar va saponinlarning hujayra devorini buzuvchi xususiyati bilan izohlanadi. Shu bois qirqbo‘g‘im asosidagi preparatlar yiringli jarayonlar, teri va shilliq qavat infeksiyalarini davolashda tabiiy antiseptik vosita sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, o‘tkazilgan sinovlarda ekstraktning toksik ta‘siri kuzatilmadi, bu esa uni uzoq muddatli qo‘llash uchun xavfsiz ekanligini tasdiqlaydi. O‘tkazilgan tadqiqotlar natijasida qirqbo‘g‘im (*Equisetum arvense* L.) o‘simligi tarkibida biologik faol moddalarning keng majmuasi — flavonoidlar, saponinlar, kremniy birikmalari, taninlar, askorbin kislotasi va organik kislotalar mavjudligi aniqlanib, ularning farmakologik ahamiyati ilmiy jihatdan tasdiqlandi. Qirqbo‘g‘im ekstrakti diuretik, yallig‘lanishga qarshi, antioksidant, antimikrob va regenerativ ta‘sir ko‘rsatib, buyrak faoliyatini yaxshilaydi, yallig‘lanish jarayonlarini kamaytiradi, hujayralarni oksidlovchi stressdan himoya qiladi hamda teri va to‘qima tiklanish jarayonlarini tezlashtiradi. O‘simlik ekstraktining toksikligi past bo‘lgani uni uzoq muddatli terapevtik maqsadlarda xavfsiz qo‘llash imkonini beradi. Natijalar asosida qirqbo‘g‘im o‘simligi asosida yangi fitopreparatlar, biologik faol qo‘shimchalar va kosmetik vositalar ishlab chiqish istiqbollari mavjudligi ta‘kidlandi. Kelgusida qirqbo‘g‘imning klinik samaradorligini o‘rganish, dozlash me‘yorlarini aniqlash hamda ekstraktni standartlashtirish yo‘nalishida chuqurroq ilmiy izlanishlar olib borish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Akhmedov A.M., Rasulova N.K. O‘zbekiston florasidagi dorivor o‘simliklarning kimyoviy tarkibi va farmakologiyasi. – Toshkent: Fan, 2020. – 312 b.
2. Khusainov Sh.A., Mamatqulova G.Y. Fitoterapiya asoslari. – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2019. – 278 b.
3. Popov D.A. Medicinal Plants: Pharmacognosy and Pharmacology. – Moscow: GEOTAR-Media, 2021. – 420 p.
4. Singh R., Sharma P. Phytochemical and pharmacological potential of *Equisetum arvense* L. – Journal of Herbal Medicine, 2022; 28: 100465.

5. Petrov V.V., Kuznetsova I.L. The role of flavonoids and saponins in anti-inflammatory processes. – Pharmaceutical Chemistry Journal, 2021; 55(3): 215–222.
6. Karimova S., Usmonov B. Dorivor o‘simliklardan tayyorlangan preparatlarning terapevtik xususiyatlari. – Samarqand: SamDTI nashriyoti, 2023. – 198 b.
7. Aliyev R.R. Phytotherapeutic use of horsetail extracts in nephrology and dermatology. – Asian Journal of Natural Sciences, 2023; 14(2): 145–153.

QIZIL RAYHON (TULSI)**Qarshiyeva Dilobar Valijon qizi****Ro‘ziyeva Gulsara Temirqulovna**qarwiyevalilobar06@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qizil rayhon (Tulsi, *Ocimum sanctum* L.) o‘simligining tibbiyotdagi o‘rni, biologik faol moddalari, farmakologik ta’siri hamda xalq tabobati va zamonaviy farmatsevtikadagi qo‘llanilish yo‘nalishlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, rayhon o‘simligi tarkibida efir moylari, flavonoidlar, eugenol, saponinlar, fenol birikmalari va askorbin kislotasi mavjud bo‘lib, ular organizmda antibakterial, yallig‘lanishga qarshi, immunomodulyator, antioksidant va stressga qarshi ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, qizil rayhon yurak-qon tomir tizimi faoliyatini yaxshilaydi, moddalar almashinuvini faollashtiradi va asab tizimining barqaror ishlashiga yordam beradi. Tadqiqotlar ushbu o‘simlik asosida yaratilgan fitopreparatlar profilaktik va davolovchi maqsadlarda yuqori samaradorlikka ega ekanini ko‘rsatdi. Maqolada rayhonning xalq tabobatidagi o‘rni bilan bir qatorda, farmatsevtik texnologiyada qo‘llanilish istiqbollari ham tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Qizil rayhon, Tulsi, *Ocimum sanctum* L., efir moylari, eugenol, antioksidant, immunomodulyator, yallig‘lanishga qarshi ta’sir, fitopreparat, fitoterapiya.

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida tabiiy manbali dorivor o‘simliklarga bo‘lgan qiziqish ortib bormoqda. Kimyoviy preparatlarga nisbatan salbiy ta’sirlar va organizmga toksik yuklamaning kuchayishi fonida, tabiiy xomashyo asosidagi dori vositalarini ishlab chiqish farmatsevtika va tibbiyot sohaslarining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ana shunday noyob dorivor o‘simliklardan biri — qizil rayhon (*Tulsi, Ocimum sanctum* L.) bo‘lib, u qadimdan Sharq xalqlari tabobatida “muqaddas o‘simlik” sifatida qo‘llanilgan. Qizil rayhon Lamiaceae (labguldoshlar) oilasiga mansub bo‘lib, o‘ziga xos yoqimli hid, efir moylariga boy barg va gullari bilan ajralib turadi. O‘simlikning kimyoviy tarkibi juda boy: eugenol, ursolik kislota, flavonoidlar, taninlar, saponinlar, karotin, A, C va K vitaminlari kabi biologik faol

moddalarga ega. Aynan ushbu komponentlar tufayli rayhon antibakterial, yallig‘lanishga qarshi, viruslarga qarshi, immun tizimini mustahkamlovchi, antioksidant va stressga qarshi ta‘sir ko‘rsatadi. Zamonaviy tibbiyotda rayhon ekstraktlari va efir moylari nafas yo‘llari kasalliklari, yurak-qon tomir tizimi buzilishlari, oshqozon-ichak muammolari, teri yallig‘lanishlari hamda asab tizimi kasalliklarini davolashda keng qo‘llanilmoqda. Shuningdek, uning antioksidant ta‘siri hujayralarni erkin radikallardan himoya qilib, qarish jarayonlarini sekinlashtiradi. O‘zbekiston sharoitida qizil rayhon qadimdan oziq-ovqat, kosmetika va xalq tabobatida ishlatilib kelinadi. Biroq so‘nggi yillarda bu o‘simlikning fitokimyoviy tarkibi, farmakologik faol moddalari va ularning tibbiyotdagi qo‘llanilish mexanizmlarini ilmiy asosda chuqur o‘rganish zarurati ortib bormoqda. Shu boisdan, ushbu tadqiqotning dolzarbligi rayhon o‘simligining tabiiy shifobaxsh xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganish, u asosida yangi fitopreparatlar ishlab chiqish imkoniyatlarini aniqlash bilan belgilanadi. Tadqiqot obyekti sifatida O‘zbekistonning Toshkent viloyati hududida o‘stirilgan qizil rayhon (*Tulsi*, *Ocimum sanctum* L.) o‘simligining yer usti qismlari — barglari, gullari va yosh poyalari tanlab olindi. O‘simlik namunalarning tozaligi va biologik faolligini saqlash maqsadida ular gullash davrida yig‘ildi va 25–30°C haroratda soyada quritildi. Quritilgan xomashyo mayda kukun holatiga keltirilib, tahlil uchun tayyorlandi. Kimyoviy tarkibni aniqlash maqsadida etanol va suvli ekstraksiya usullaridan foydalanildi. Ekstraktlar rotatsion bug‘latgich yordamida kontsentratsiyalandi va keyinchalik gaz-suyuqlik xromatografiyasi (GSX) hamda yupqa qatlamli xromatografiya (YQX) orqali komponentlar tarkibi tahlil qilindi. Biologik faol moddalarning mavjudligi flavonoidlar, saponinlar, taninlar, efir moylari va askorbin kislotasini aniqlash bo‘yicha standart fitokimyoviy sinovlar yordamida tasdiqlandi. Farmakologik faoliyatini baholash uchun rayhon ekstraktining antibakterial, antioksidant va yallig‘lanishga qarshi ta‘siri laboratoriya sharoitida sinovdan o‘tkazildi. Antibakterial faollik *Staphylococcus aureus* va *Escherichia coli* shtammlariga nisbatan disk-diffuziya usuli orqali aniqlangan bo‘lsa, antioksidant faollik DPPH (2,2-difenil-1-pikrilgidrazil) radikalini neytrallash ko‘rsatkichi asosida o‘lchandi. Shuningdek, o‘simlik ekstraktining toksikologik xavfsizligi laboratoriya hayvonlari (sichqonlar)da LD₅₀ mezoni bo‘yicha baholandi. Olingan natijalar statistik tahlil qilinib, ishonchlilik darajasi $p < 0.05$ chegarasida aniqlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, qizil rayhon (*Tulsi*) o‘simligi tarkibida organizmga foydali bo‘lgan biologik faol moddalarning murakkab majmuasi mavjud. O‘simlikning etanol ekstrakti tahlili davomida eugenol, metilxavikol, linalool, kamfen, flavonoidlar (rutin, kversetin), saponinlar, taninlar va organik kislotalar aniqlangan. Gaz-suyuqlik

xromatografiyasi natijalariga ko'ra, efir moylarining asosiy komponenti eugenol (54,6%) bo'lib, u o'simlikning antibakterial va yallig'lanishga qarshi ta'sirida yetakchi rol o'ynaydi. Antioksidant faollikni baholash natijasida rayhon ekstrakti DPPH radikalini $79,4 \pm 1,3\%$ darajada neytrallagani aniqlandi, bu uning kuchli erkin radikallarni yo'qotuvchi va hujayralarni oksidlovchi stressdan himoya qiluvchi xususiyatga egaligini ko'rsatadi. Flavonoidlar va fenol birikmalarning yuqori miqdori bu natijani tasdiqlaydi. Antibakterial sinovlarda rayhon ekstrakti *Staphylococcus aureus* bakteriyasiga nisbatan $19 \pm 0,5$ mm, *Escherichia coli* bakteriyasiga nisbatan esa $16 \pm 0,4$ mm inhibisiya zonasi hosil qilgan. Bu natijalar rayhon ekstrakti tabiiy antibiotik sifatida ishlatilishi mumkinligini ko'rsatdi. Yallig'lanishga qarshi faollikni baholashda, rayhon ekstrakti indometatsin bilan taqqoslaganda 68–72% yallig'lanishni kamaytirish samaradorligini namoyon etdi. Bunday natija o'simlik tarkibidagi ursolik kislota, eugenol va flavonoidlarning sinergik ta'siri bilan izohlanadi. Toksikologik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, rayhon ekstrakti past toksiklikka ega, LD₅₀ qiymati 2000 mg/kg dan yuqori bo'lib, bu uni xavfsiz terapevtik preparat sifatida qo'llash imkonini beradi. Olingan natijalar tahlili shuni tasdiqlaydiki, qizil rayhon o'simligi immun tizimini faollashtiruvchi, yallig'lanishga qarshi, antioksidant, antibakterial va adaptogen xususiyatlarga ega bo'lib, uni fitoterapiya va farmatsevtik preparatlar ishlab chiqishda istiqbolli xomashyo sifatida qo'llash mumkin. Tadqiqot natijalari qizil rayhon (*Ocimum sanctum* L.) o'simligining tibbiyotdagi o'rni beqiyos ekanini tasdiqlaydi. O'simlik tarkibidagi efir moylari, flavonoidlar, eugenol, saponinlar, taninlar va fenolik birikmalar yuqori biologik faollikka ega bo'lib, ular organizmning bir nechta tizimlariga bir vaqtning o'zida kompleks ta'sir ko'rsatadi. Bu komponentlarning o'zaro sinergiyasi rayhonning yallig'lanishga qarshi, antibakterial, antioksidant va immunomodulyator ta'sir mexanizmlarini kuchaytiradi. Olingan natijalar xalqaro tadqiqotlar bilan hamohang. Masalan, Hindiston va Tailand olimlari tomonidan o'tkazilgan izlanishlarda Tulsi ekstrakti *Staphylococcus aureus*, *E. coli* va *Pseudomonas aeruginosa* bakteriyalariga nisbatan yuqori antibakterial faollik ko'rsatgan. Bizning tahlillarimiz ham shunga o'xshash natijalarni qayd etdi — bu esa o'simlikning tabiiy antibiotik sifatida ishlatilish imkonini isbotlaydi. Qizil rayhondagi eugenol moddasi — fenolik tuzilmali birikma bo'lib, u yallig'lanish mediatorlari (interleykin-6, prostaglandinlar) faoliyatini cheklaydi, bu esa to'qimalarda yallig'lanish jarayonining pasayishiga olib keladi. Bundan tashqari, flavonoidlar va saponinlar antioksidant fermentlar (superoksid dismutaza, katalaza, glutation peroksidaza) faolligini oshirib, hujayralarni oksidlovchi stressdan himoya qiladi. Qizil rayhonning immunomodulyator ta'siri ham alohida e'tiborga loyiq. Tadqiqotlar

ko'rsatishicha, Tulsi ekstrakti limfotsitlarning faolligini oshiradi, T-hujayralarning proliferatsiyasini kuchaytiradi va interferon ishlab chiqarilishini rag'batlantiradi. Bu xususiyat o'simlikni shamollash, gripp, virusli infeksiyalar va immun tanqisligi holatlarida tabiiy himoya vositasi sifatida qo'llash imkonini beradi. Bundan tashqari, rayhon ekstrakti asabi tizimiga tinchlantiruvchi va adaptogen ta'sir ko'rsatadi. O'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida qizil rayhon (Tulsi, *Ocimum sanctum* L.) o'simligi tarkibida biologik faol moddalarning keng spektri mavjudligi aniqlanib, ularning farmakologik ahamiyati ilmiy jihatdan isbotlandi. O'simlikning asosiy faol komponentlari — eugenol, flavonoidlar, saponinlar, taninlar, fenolik birikmalar va askorbin kislotasi bo'lib, ular o'zaro sinergik ta'sirda antibakterial, yallig'lanishga qarshi, antioksidant, immunomodulyator va adaptogen xususiyatlarni namoyon etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimova S., Abdurahmonov A. Dorivor o'simliklarning farmakologik xususiyatlari. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2022. – 315 b.
2. Pandey A., Singh R. Pharmacological potentials of *Ocimum sanctum* L. (Tulsi): A review. – *Journal of Ethnopharmacology*, 2021; 276: 114182.
3. Khakimova D., Rasulov B. Fitoterapiya va tabiiy dori vositalari. – Samarqand: SamDTI nashriyoti, 2020. – 280 b.
4. Jamshidov M., Alimova N. O'zbekiston florasidagi efir moyli o'simliklarning tibbiyotdagi ahamiyati. – *O'zbekiston tibbiyot jurnali*, 2023; 2(4): 45–52.
5. Singh N., Yadav R. Therapeutic applications of *Ocimum sanctum* in modern medicine. – *Asian Pacific Journal of Tropical Medicine*, 2022; 15(8): 362–369.
6. Petrov V., Kuznetsova I. Biologically active components of aromatic plants. – *Pharmaceutical Chemistry Journal*, 2020; 54(6): 112–118.
7. Rajan R., Thomas J. Immunomodulatory and adaptogenic properties of Tulsi (Holy Basil). – *Phytomedicine*, 2023; 115: 154831..

**XORIJIY ISLOM BANKI MISOLIDA O'ZBEKISTONDA ISLOM BANKINI
RIVOJLANTIRISH**

Tashmatova Nozima

Annotatsiya: Maqola dunyo bo'yicha eng barqaror va yangi hisoblangan islom bankchiligining mamlakatimizga olib kirilishi va iqtisodiyotga ta'sir qilishi haqida. Bunda islom bankchiligi haqida umumiy ma'lumotlar berilib, Al Rajhi islom banki misolida mamlakatimizga olib kirilishi mumkin bo'lgan bank faoliyati haqida tavsfiyalar beriladi.

Tayanch iboralar: islom moliyasi, islom banki, mudoraba, vadia, mushoraka, ijara.

Annotation: The article is about the introduction of Islamic banking, considered the most stable and new in the world, to our country and its impact on the economy. In this, general information about Islamic banking is provided, as well as descriptions of banking activities that can be brought to our country on the example of Al Rajhi Islamic Bank.

Key words: Islamic finance, Islamic banking, mudarabah, wadia, musharakah, rent.

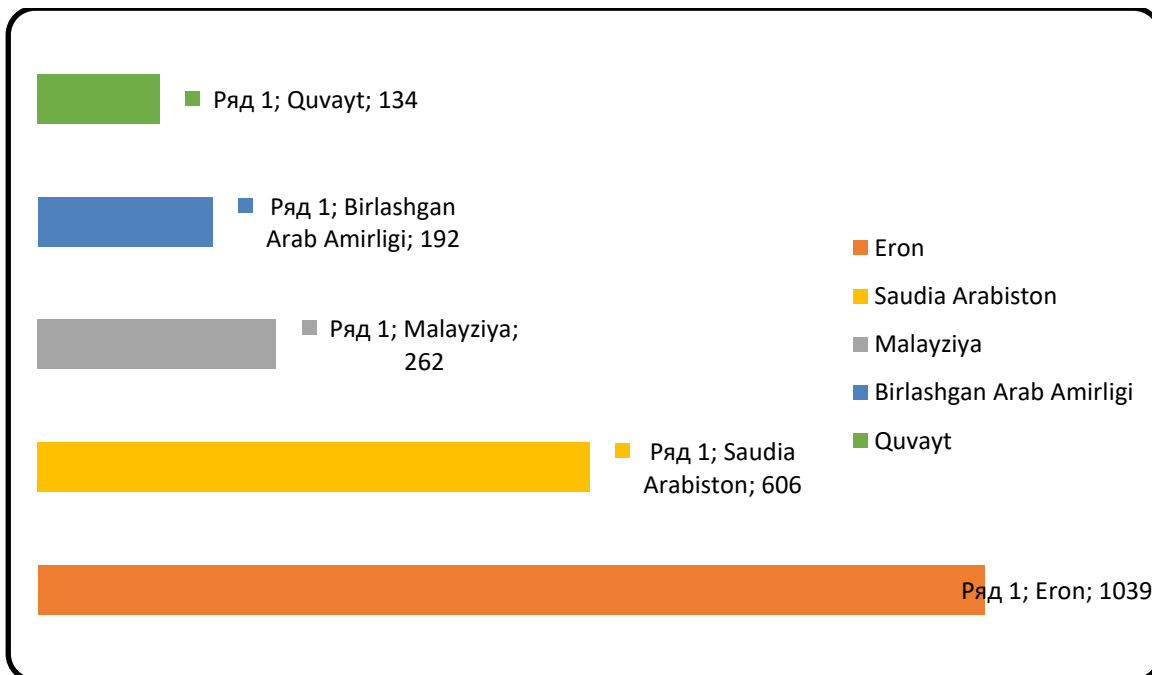
KIRISH

Islom moliyasi dunyo bo'yicha barqaror o'sib borayotgan yo'nalish bo'lib o'z ichiga: islom bankchiliga, islom qimmatli qog'ozlari(suquq), islom sug'urtasi (takafful), islom fondlari va boshqa islomiy moliya institutlarni o'z ichiga oladi. Islom bankchiligi eng rivojlangan islom moliyasi segmenti hisoblanib, O'rta Sharq va Shimoliy Afrika mamlakatlarida yaxshi rivojlangan. Saudi Arabistoning "Al-Rajhi" Islom banki dunyo bo'yicha eng yaxshi rivojlangan va capital aylanmasi katta bo'lgan bank bo'lib, quyida aynan shu bank misolida mamlakatimiz islom bankchiligini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Nafaqat musulmon bo'lgan davlatlar, balki musulmon bo'lmagan davlatlar (Buyuk Britaniya, Italiya) da ham rivojlanib iqtisodiyotga sezilarli darajada ijobiy ta'sir qilmoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston, Qozog'iston kabi iqtisodiyoti rivojlanayotgan mamlakatlarda islom moliyasi, islom bankchiligini rivojlantirish, moliyaviy risklilik darajasi past bo'lganligi uchun yaxshi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Shariat qonun qoidalariga asosan o'z faoliyatini olib boruvchi islom moliyasi, moliyaviy risklarni to'g'ri taqsimlanishi va adolatli ulush tengligiga asoslanganligi uchun eng kam risklilikka ega moliya hisoblanadi. Buning asosiy sababi musulmonarning muqaddas kitobi bo'lmish "Qur'on" da Niso surasining 29-oyatida: "Ey iymon keltirganlar! Bir-birlaringizning mollaringizni botil yo'l bilan yemang. Magar, o'zaro rozilik ila tijorat bo'lsa, mayli."¹ keltirilgan. Global islom moliya bozori 3,98 trillion A.Q.Sh.dollariga teng bo'lgan 2022-yil, 2027-yilga borib esa, 5,6 trillion A.Q.Sh. dollariga teng deb taxmin qilingan. O'tgan asrda hali yaxshi rivojlanmagan islom moliyasi oxirgi 10 yil ichida qasholikni kamytirish, mamlakat yashash farovonligini oshirish, iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir qildi. Foyda va zararni to'g'ri taqsimlashnishi orqali xatto 2008-yil global iqtisodiy inqirozda va COVID-19 pandemiyasi davrida deyarli zararsiz o'tti. Aynan shu sabab ham ko'plab musulmon bo'lmagan mamlakatlar ham islom moliyasiga o'z qiziqishini uyg'otti. Hozirda 136 ta davlatda 1 679 ta islom moliya institutlari mavjud bo'lib, dunyo bo'yicha islom moliya kapitali 17% ga 2021-yildan 2022-yilga nisbatan oshgan. Yetakchi mamlkatlar bo'lib, Malayziya, Saudia Arabistoni, Eron kiradi. Quyida berilgan rasm orqali islom moliyasidagi kapitalning mamlkatlar kesimidagi ulushini ko'rsak bo'ladi. (1-rasm)



¹ "Tafsiri Hilol" Shayh Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf.

1-rasm. Islom moliyasidagi kapitalning mamlakatlar kesimidagi ulushi (2022 milliard A.Q.Sh. dollarda)²

Yuqoridagi jadvaldan shuni ko'rsak bo'ladiki, islom moliyasining deyarlik 4 dan 1 qism kapitali Eron davlatiga tegishlik bo'lib, Saudiya Arabiston, Malayziya ikkinchi va uchinchi o'rinda (606 va 262 milliard A.Q.Sh. dollari).

Sektorlar bo'yicha islom moliyasi 5 ga bo'linadi:

- Islom banki;
- Islom sug'urtasi (takafful);
- Islom qimmatli qog'ozlari (suquq);
- Islom fondlari;
- Boshqa islom moliya institutarini o'z ichiga oladi.

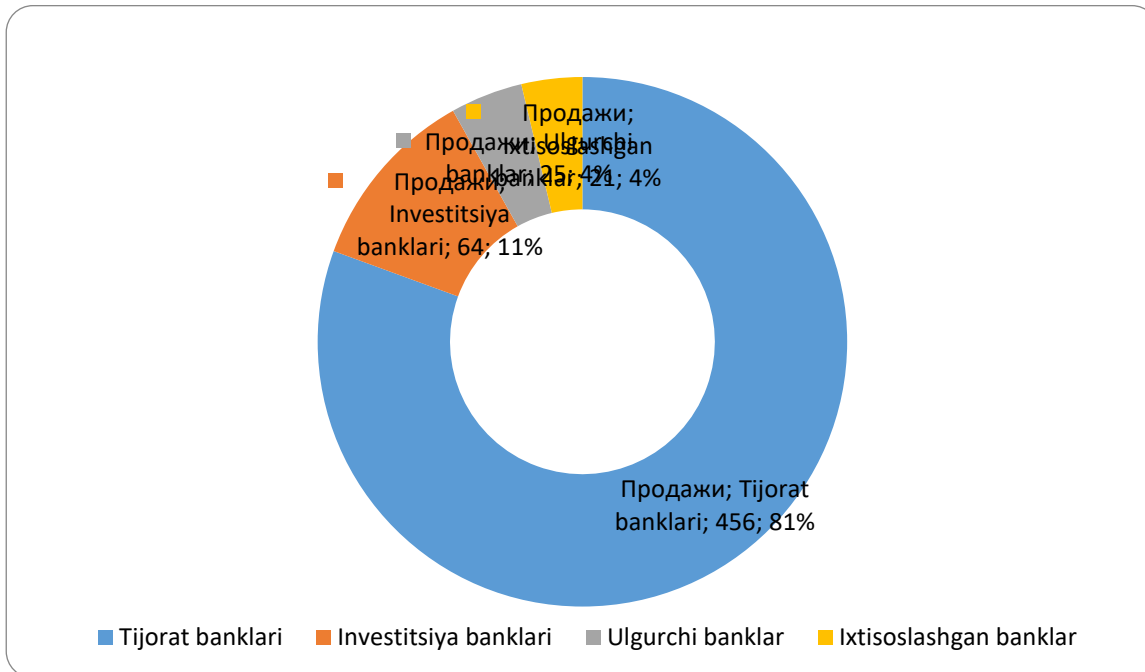
Islom bankchiligi islom moliyasida eng ko'p qo'llaniladigan va eng katta kapital aylanmaga ega sektor hisoblanadi. Islom bankchiligining qisqacha bayoni shundaki, u shariat qonun qoidalariga asoslangan bank faoliyat. Islom bankchiligida foyda va zarar adolatli taqsimlanadi va foiz stavkasi bo'yicha kreditlar ajratmaydi va omonatga pul qabul qilmaydi. Aynan shular ananaviy banklardan asosiy farqlari hisoblanadi. Ananaviy bank tomonidan berilgan pul qaytarilinayotganida albatta ma'lum bir miqdorda foiz stavkasi bilan qaytarilinadi. Bu esa ribo hisoblanib, musulmonlarning muqaddas kitobi "Qur'on"da bir necha joyda kelib, qattiq taqiqlangan hisoblanadi. Masalan,

- Baqara surasi, 278-oyat: "Ey, iymon keltirganlar! Mo'min bo'lsangiz, Allohga taqvo qiling va riboning sarqitini ham tark qiling!"
- Niso suras, 130-oyat: "Ey, iymon keltirganlar! Riboni bir necha barobar qilib yemang. Allohga taqvo qiling, shoyadki, najot topsangiz."
- Rum surasi, 39-oyat: "Odamlar mollari ichida ziyoda bo'lsin deb ribo uchun bergan molingiz Alloh huzurida ziyoda bo'lmas. Allohning yuzini ko'zlab bergan zakotingiz esa, bas, ana o'shalar bir necha barobar qilib oluvchilardir."

Dunyo bo'yicha umumiy kapital islom bankchiligida 2,765 trillion dollarga teng bo'lib, islom moliyasining 70% ni tashkil etadi va 566 ta islom moliya banklariga ega. Quyida 2-ramda 4 xil islom banklari ko'rsatilgan. Son jihatdan eng ko'p tijorat banki hisoblanib, 456 taga 2022-yil yetibdi. Islomiy investitsiya banki esa, 64 ta bo'lib,

² Islomiy moliyani rivojlantirish hisoboti 2022. (Islamic Finance Development Report 2022)

ulgurchi va ixtisoslashgan banklarning soni deyarlik bir xil 25 va 21 tadan to'g'ri kelayapti.



Islom tijorat banklari asosan aholi bilan ishlagani uchun son jihatdan ko'pdir. Bundan tashqari tijorat banklriga bo'lgan talab ham naafaqat musulmonlarni balki musulmon bo'lmaganlarni ham hozirda qiziqtirib qo'ygan. Buning asosiy sababi, Islom bankchiligining barcha xizmatlari shariat qonun qoidalariga asosan ish tutushidadir va foyda va zararni ham bank ham mijoz teng taqsimlashidadir. Quyida islom bankida foydalaniladigan asosiy xizmatlarini keltirib o'taman.

1. Mudoraba – sherikchilikning o'ziga xos bir turi bo'lib, bunda bir tomon mablag' (sarmoya) beradi, ikkinchi taraf sherikchilik doirasidagi biznesni (ya'ni korxonaga yoki tadbirkorlik loyihasini) boshqaradi. Malbag' bergan «robbul mol» deyiladi (arabchadan mol/mulk/mablag' egasi yoki sarmoyador deb tarjima qilish mumkin), loyihani boshqaruvchi esa «mudorib» deyiladi.³
2. Mushoraka- “Mushorakar” atamasi “shirkat” o'zagidan olingan. “Shirkat” atamasi islom huquqshunosligida keng qo'llaniladi va uning ma'nosi ham “mushoraka”ga qaraganda kengroq.⁴ Mushoraka- bir va undan ortiq tomonlar foyda olish maqsadida birlashishi. Bunda foyda va zarar tomonlar kelishuviga qarab, ulush qo'shilganligiga qarab yoki shartnomada teng taqsimlanganligiga qarab bo'linadi.

³ <https://islommoliyasi.uz/uz/mudoraba-kirish/>

⁴ <https://islommoliyasi.uz/uz/mushoraka-tushunchasi/>

3. Ijara - bu ijaraga beruvchi (muajjir) jismoniy mulk yoki mulkni ijaraga oluvchiga (musta'jir) ijaraga beradigan shartnoma bo'lib, u mulkka egalik qilish bilan bog'liq imtiyozlarni oldindan belgilangan ijara haqini (ujra) to'lash evaziga ma'lum muddatga oladi. Bu muddat ijara davri deb ataladi.
4. Vadia-bir shaxs tomonidan islom bankiga pul mablag'lari yoki aktivlarini qo'yishga ishora qiladi. Ushbu kelishuvda omonatchi o'z mablag'larini yoki aktivlarini saqlash uchun bankka qo'yadi va ko'pgina shartnomalarda bank omonatchining mablag'larini xavfsiz saqlash uchun haq oladi.
5. Mudoraba – sherikchilikning o'ziga xos bir turi bo'lib, bunda bir tomon mablag' (sarmoya) beradi, ikkinchi taraf sherikchilik doirasidagi biznesni (ya'ni korxonani yoki tadbirkorlik loyihasini) boshqaradi. Malbag' bergan «robbul mol» deyiladi (arabchadan mol/mulk/mablag' egasi yoki sarmoyador deb tarjima qilish mumkin), loyihani boshqaruvchi esa «mudorib» deyiladi.

Islom banklari ko'rsatadigan xizmatlar turli xildir. Shu sababdan, eng rivojlangan islom banki misolida, uning tajribalari, xizmatlari, moliya bozoridagi o'rnini ko'rib chiqib, mamlakatimiz moliya bozoriga olib kirish yo'llarini sanab o'tamiz.

Eng rivojlangan islom banklari Yaqin Sharqda joylashgan bo'lib, quyidagi jadval orqali ko'rib chiqamiz.

1-jadval

	Bank nomi	Mamlakat	Kapital (million A.Q.Sh. dollarda)	Sof daromadi (million A.Q.Sh. dollarda)
1.	Al Rajhi Bank	Saudiya Arabiston	97.298	12.943
2.	Dubai Islamic Bank	BAA	60.899	8.566
3.	Kuwait Finance House	Quvayt	58.515	6.236
4.	Maybank Islamic	Malaysiya	54.459	2.534
5.	Qatar Islamic Bank	Qatar	42.088	5.334
6.	Abu Dhabi Islamic Bank	BAA	34.085	4.826
7.	Alinma Bank	Saudiya Arabiston	32.398	5.677

8.	Parsian Bank	Eran	31.024	394
9.	Masraf Al Rayan	Qatar	26.723	3.647
10.	Bank Rakyat	Malaysiya	25.846	4.322

Eng rivojlangan islom banklari reytingi.⁵

Saudiya Arabistoni. Birlashgan Araba Amirligi va Quvayt islom banklari ham kapital, ham sof daromadi bo'yicha kuchli 3 ta bankka ega mamlakatlar hisoblanib, Malayziya, Qatar, Eron mamlakatlaridagi banklar top 10 ta kapitali ko'p bo'lgan islom banklariga ega ekan. 97 milliard 298 million A.Q.Sh dollarlik kapitalga ega bo'lgan Al-Rajhi banki eng yirik banklardan hisoblanadi. Al-Rajhi banki umumiy ma'lumotlari va bank ko'rsatadigan xizmatlarini qisqacha yoritib bersam.

1957-yilda tashkil topilgan Al-Rajhi banki Yaqin Sharq va Saudiya Arabistonidagi eng yirik islom banki hisoblanib, umumiy aktivlari 710 mlrd SAR (Saudiya Arabistoni riyoli)ga va sihcilar soni 9 300 tadan ko'pdir. . Bank va savdo faoliyatida 60 yildan ortiq tajribaga ega bo'lgan Al rajhi nomidagi turli xil individual muassasalar 1978-yilda 'Al Rajhi trading and exchange corporation' birlashadi va 1988-yilda bank "Saudiya Arabistoni aksiyadorlik jamiyati" sifatida tashkil etildi. Keyinchalik esa, 2006-yilda "Al rajhi bank" deb nomlandi. Islomiy bank tamoyillariga chuqur ildiz otgan, shariatga mos keladigan bank guruhi, zamonaviy moliyaviy talablar va shariatning ichki qadriyatlarini o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi, shu bilan birga ko'plab sanoat standartlari va rivojlanishiga rahbarlik qiladi

Saudiya Arabistonining Ar-Riyod shahrida tashkil etilgan bazasi bilan Alrajhi bank 515 dan ortiq filiallari, 4 824 dan ortiq bankomatlari, savdogarlar bilan o'rnatilgan 547 507 POS-terminallari va 205 pul o'tkazma markazlaridan tashqari, Qirollikdagi istalgan bankning eng yirik mijozlar bazasiga egadir.⁶

Bank o'z missiyasini quyidagicha ta'riflaydi: Mahalliy va xalqaro miqyosda o'zining innovatsion xizmatlari, odamlari, texnologiyasi va shariatga muvofiq mahsulotlari bilan hayratga tushgan eng muvaffaqiyatli bank bo'lish. Al-Rajhi banki Direktorlar Kengashiga ega va Bank Direktorlar Kengashi har uch yilda bir marta Bosh Assambleya tomonidan saylanadigan a'zolar yig'indisini ifodalaydi. A'zolar Kapital bozori organining korporativ boshqaruv qoidalarida ko'rsatilgan ta'riflarga muvofiq tasniflanadi. Bundan tashqari Shariat guruhi mavjud bo'lib, Al Rajhi operatsiyalarining asosiy ustuni hisoblanadi. Guruh yetakchi Islom banki bo'lish maqsadini amalga

⁵ <https://money-gate.com/largest-islamic-banks-in-the-world/>

⁶ <https://www.alrajhibank.com.sa/About-alrajhi-bank>

oshirish uchun birgalikda ishlaydigan bir qator integratsiyalashgan bo‘limlardan iborat. Ushbu maqsadga barcha Al Rajhi bank operatsiyalari shariat qonunlari tamoyillariga mos kelishini ta'minlaydigan zarur rejalar va siyosatlarini kiritish orqali erishiladi.

Keeling ba'zi islom bank xizmatlarini ko'rib chiqsak.

Jismoniy shaxslarga ko'rsatiladigan asosiy xizmatlar va ularning tavrasi:

- Hassad hisob varag'i- bu mudorabaga asoslangan omonat hisobvarag'idir. Bu islom shariati qoidalariga mos keladi, bunda bank mijozga ushbu hisobvaraقدan pul yechib olish va omonatga qo'yish hamda boshqa bank xizmatlarini ko'rsatish shartlari va shartlariga muvofiq amalga oshirishda moslashuvchanlik imkonini beradi. Avzalliklari shundaki, hisobvaraقد Al Rajhi bank ilovasi orqali ochiladi, hisobvaraقدni ochish va yopish to'lovlari yo'q, har oy dividendlar shariat qonun qoidalariga mos ravishda taqsimlanadi. Kutilayotgan foyda stavkasi quyidagicha: 10 000 SAR- 299 999 SAR oralig'idagi pul mablag'lari uchun yiliga 2.40%, 300 000 SAR- 999 999 SAR oralig'idagi pul mablag'lari uchun yiliga 2.75%, 1 000 000 SAR va undan yuqori pul mablag'lari uchun yiliga 3.00%. Yillik ekvivalent stavka yuqoridagi misollardagi turli vaqt davrlariga qarab farq qilishi mumkin va qaytishi qat'iy emas va o'zgarishi mumkin. Bu haqda bankning elektron kanallari orqali mijozlarga vaqti-vaqti bilan e'lon qilinadi.,
- Kelajakdagi hisob varag'i- islom shariatiga muvofiq jamg'arma rejasi bo'lib, mijozning joriy hisobvarag'idan avtomatik ravishda oylik summani o'rnatadi va tizim jamg'arma muddatidan kelib chiqib kutilayotgan foydani hisoblab chiqadi. Al Rajhi bank ilovasi orqali ochilib, avtomatik tarzda necha summa qaysi vaqtgacha ochilishi belgilanadi. Shu orqali oylik va yillik qo'shib boriladigan pul hisoblab chiqiladi. Ilova orqali ochilgan hisob varaقدga mukofaa, ya'ni mukofot beriladi 1000 ball. Bu ballarning yig'indisini ma'lum bir xizmat uchun ishlatilinsa bo'ladi. Masalan, 12 oy uchun hisob varaقد ochilsa, oyiga 1 500 SAR ni avtomatik tarzda mizoning hisobidan yechilad va yillik ekvivalent stavkasi 2.03% dan bo'ladi. Kutilayotgan foyda oxirgi muddatta 197 SAR gat eng bo'ladi. Yillik ekvivalent stavka fikserlanmagan bo'lib, o'zgarishi ham mumkin. O'zgarishlar bankning saytida ko'rsatiladi.
- Mukofaa ballari- bank xizmatlari va maxsulotlarini sotib olishdan beriladigan ballar hisoblanadi. mukofaa ballari orqali mijoz bankning hamkor kompaniyalarining tovar va xizmatlarni foydalanishi mumkin. Restoran,

dorixona, sayohatlar, haridlar, mehmonxonalar va ko'plab vaucherlar orqali mukofaa ballarini ishlatsa bo'ladi.

- Avtomobil lizingi-mijozlarga avtomobillarni shariat asosida kizing asosida sotib olish imkonini beradi. Birlamchi va ikkilamchi bozordagi mashinalarni xarid qilsa bo'ladi. Lizing obyektini boshqa mijozga o'tkazish mumkin. Al Rajhi ilovasi orqali avtomobil olishni rejalashtirgan mijozlarga 50 000 mukofaa bali ham beriladi. Agar mijoz vafot etsa yoki nogiron bo'lib qolsa, lizing to'lashdan ozod etiladi. Agar mijoz maoshidan to'g'ridan to'g'ri lizing to'lovini otkazsa lizingga beriladigan summasi nisbatan kam bo'ladi. Chunki, maoshidan to'g'ridan to'g'ri pul o'tkazadigan mijozlarning yillik stavkasi 7.04% bo'lsa, maoshdan o'tkazmaydigan mijozlar uchun foiz 7.97%. Daromadi 1 900 SAR dan boshlanishi lozim va bank o'z xizmatini 1 oy ichida ko'rsatadi.
- Takafful (sug'urta)- takaffulning omonat va himoy dasturi o'z mablag'larini omonatta saqlash va investitsiya qilish chuniladi. Oyiga 300 SAR dan boshlanadigan takafful sug'urtasi uzoq muddatli investitsiya hisoblanadi va agar mijoz vafost etsa yoki nogironlik holatiga tushib qolsa, kompaniya kelishilga himoya miqdorini yoki investitsiya miqdorini to'laydi. Mijoz vafot etsa, shariat qonun qoidalariga asosan uning merosxo'rlari kompaniyadan badal oladi. Kamida 10 yil muddatga shartnoma kelishiladi.

Yuqorida keltirilgan xizmatlardan tashqari bank mijozlarga tadbirkorlikni rivojlantirish uchun islomiy moliya shartnomasi tuzadi, tadbirkorlar uchun alohida takafful shartnomalarni taklif qiladi va savdo jarayonida halol kompaniyalar va mijozlar o'rtasida brokerlik xizmatlarini ham olib boradi. Bundan tashqari Al Rajhi bankining boshqa davlatlarda ham filiallari mavjud. Masalan, Al Rajhi Iordaniya, Al Rajhi Quvayt, Al Rajhi Malayziya, Tahweel Al Rajhi. Har bir mamlakatdagi bank o'z mamlakatining qonun qoidalariga va iqtisodiga asosan islomiy bank xizmatlarini taklif qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-martdagi "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan sheriklikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilingan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi bank sektoriga islomiy moliyalashtirish infratuzilmasini rivojlantirish doirasida Xususiy Sektorni Rivojlantirish bo'yicha Islom Korporatsiyasining maslahat yordamini jalb qilish belgilangan. Qolaversa, Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 23-maydagi "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan hamkorlikni yanada rivojlantirish chora-

tadbirlari to'g'risida"gi qarorida ham Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi bilan hamkorlikni yanada kengaytirish masalalariga urg'u berilgan.

Yuqoridagi qarorlar ijrosini ta'minlash maqsadida 2019-yil 22-avgust kuni "Trastbank" xususiy aksiyadorlik banki va Xususiy Sektorni Rivojlantirish bo'yicha Islom Korporatsiyasi (ICD) o'rtasida "Maslahat yordami to'g'risida"gi shartnoma imzolandi. Unga ko'ra, bank tizimiga "Islom darchasi" xizmatlarini joriy etish rejalashtirilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, hamkorlik va shariat shartlari asosida kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishga xizmat qiladi.

2023-yil 10-yanvar kuni "Trastbank" xususiy aksiyadorlik banki sho'ba lizing kompaniyasi – "Trast Muamalat" mas'uliyati cheklangan jamiyatining ochildi. "Trast Muamalat" MChJning asosiy vazifasi amaldagi qonunchilik doirasida samarali "Murabaha (Nasiya savdo)" va "Ijara (Lizing)" operatsiyalarini amalga oshirish orqali moliyaviy xizmatlarni kengaytirish strategiyasini amalga oshirish, shuningdek, xalqaro islom moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirishdan iborat.⁷

16 mart, 2023 yil 3-MDH Islom bankchligi va moliyasi forumi Toshkent shahrida Hyatt Regency mehmonxonasida bo'lib o'tdi. Ushbu forumning asosiy vazifasi "MDH hududi- Islom moliyaviy tizimini qurish va rivojlantirish uchun yangi va istiqbolli manzil" shiori ostida Islom moliyasi tarmog'i tarkibidagi tashkilotlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, kuchaytirish va birlashtirishdir. Shu bilan birgalikda, MDH davlatlarida Islom moliya tizimi istiqbollari va imkoniyatlari, Islomiy moliyaviy texnologiyalar, Sukuk, Takaful va Islom kapital bozori tarmoqlari rivojlanish tendensiyalari bo'yicha ushbu sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotgan taniqli tashkilotlarning nufuzli va ilg'or mutaxassislari ko'magida munozaralar o'tkazish va shu tariqa forum ishtirokchilarini Islom moliya tizimi bo'yicha moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish va qamrab olish – ushbu forumni tashkil etishdan ko'zlangan asosiy maqsad hisoblanadi.

Forumda Sarakshi Islom moliyasi xalqaro tadqiqot akademiyasi va "Nahda Islamic Finance" xalqaro biznes assotsiatsiyasi delegatlari, Islom moliya muassasalari uchun buxgalteriya va auditorlik tashkiloti (AAOIFI), MChJ MK "M. Bulak" (Qirg'iziston), Qozog'iston Respublikasi Milliy (Markaziy) banki, YAJ MDT "Humo" (Tojikiston), "Iman Halal Investments" MChJ (O'zbekiston), "Avati Consulting Solutions" MChJ (Hindiston), "Alif Moliya" MChJ (O'zbekiston), "Alif Bank" OAJ (Tojikiston),

⁷ <https://islommoliyasi.uz/uz/6562-2/>

“Centil” yuridik firmasi (O‘zbekiston), “BankWaqf International” (Malayziya), IFAAS (Islom moliyasi bo‘yicha konsalting xizmatlari), INCEIF universiteti (Malayziya), ATB “Hamkorbank” (O‘zbekiston), “Hamkor Sug‘urta” AJ SK (O‘zbekiston), “Apex Life Insurance” AJ SK (O‘zbekiston), “Uzagrosug‘urta” AJ SK (O‘zbekiston), Ansar Moliya va Taraqqiyot Korporatsiyas (AFDC) (Shimoliy Amerika), “Aman for Microfinance” kompaniyasi (Misr) va 15 dan ortiq mamlakatlardan kelgan boshqa ko‘plab delegatlar ishtirok etishdi. Forum sessiyalari davomida moliyaviy inklyuzivlik, moliyaviy texnologiyalar, Sukuk, Islom moliyasini rivojlantirishda Shariat tuzilmasi, Takaful, shu bilan birga islom kapital bozorlarining barqaror rivojlanish masalalari keng nuqtai nazardan muhokama qilindi. Yakunda soha ishtirokchilarini rag‘batlantirish va e‘tirof etish hamda MDH mamlakatlarida ushbu sohaning kelgusidagi taraqqiyotini qo‘llab-quvvatlash maqsadida taqdirlash marosimi bo‘lib o‘tdi.⁸

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda islom bankchiligini rivojlantirish bir qancha iqtisodiy ijobiy ko‘rsatkichlarni beradi. Islom moliyasiga asoslangan bank ochilsa, avvalo, aholi uchun yangi ish o‘rinlari ochilishidan darak beradi, yangi bozorga ya‘ni islomiy moliya bozoriga kirish tezlashadi, aholining deyarlik 95% islom diniga e‘tiqod qilganligi sababli islom banklariga bo‘lgan talab oshib boraveradi va shu kabi ko‘plab ijobiy tomonlari mavjud. Shularni hisobga olgan holda islom banklarini ochish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar tayyorlanishi uni hayotga tadbiiq iqlinishi taklif qilib beriladi. Chunki, hali yangi bo‘lgan bu islom bankchiligi kelajakda rivojlanish ehtimoli katta hisoblanadi.

Xulosa

Mamlakatimizda islom bankchiligini rivojlantirish uchun ma‘lum bir takliflar beriladigan bo‘lsa, avvalo, islom moliyasining O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta‘siri haqida to‘xtalib o‘tamiz.

1. Yangi ish o‘rinlari paydo bo‘lishi bilan ishsizlik darajasini pasayishi va aholining turmush darajasi ko‘tarilishi mumkin. Islom moliya kompaniyalari, banklari ochilishi bilan. albatta, u yerda ishlaydigan mutaxassislariga bo‘lgan extiyoj oshadi. Bu esa, yangi ish o‘rinlari degani. 36 mln aholisiga ega bo‘lgan davlat o‘z aholisini himoya qilish uchun ham yangi sohani olib kirishi va rivojlantirishi

⁸ <https://islommoliyasi.uz/uz/alhuda-cis3/>

davlatning maqsadlaridan biri hisoblanadi. O'z ishiga ega bo'lgan mamlakatning ma'lum bir qatlami yashash darajasi o'rtadan yuqori bo'ladi albatta.

2. Aholining 95% i islom diniga e'tiqod qilayotganligi e'tiborga olsak, an'anaviy banklardagi xizmatlar e'tiqodlariga ziddir. Aynan shu sabab ham, aholi o'z qo'lidagi bo'sh pul mablag'larini halol yo'l bilan to'g'ri investitsiya qilishga harakat qiladi. Ammo, islom moliya darchalari va kompaniyalari kam bo'lganligi sababdan ularning qo'lida bo'sh pul mablag'lari ko'p qolib ketadi va bu o'z-o'zidan inflatsiya darajasining oshishiga ta'sir qiladi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda islom bankchiligini rivojlantirish uchun takliflarni bersam:

1. Islom bankchiligi mamlakat iqtisodiyotida real raqobatni kuchayishiga olib keladi. Islom bank xizmatlari shariat asosida bo'lganligi uchun va musulmon bo'lganlarning e'tiqodiga zid bo'lmaganligi uchun aholisining 95% i musulmon bo'lgan mamlakatimizning islom bankiga bo'lgan talabi alabatta oshadi. Buning uchun albatta islom moliyasiga zid bo'lmagan qonuniy hujjatlar ishlab chiqilishi lozim. Qonuniy huquqiy asosi bo'lmagan faoliyatta ko'pgina chunmovchiliklar yuzaga kelib, ish sifatini pasaytirishi mumkin.
2. Aholini islom moliya instrumentlaridan to'g'ri foydalanishni o'rgatish maqsadida, dastlabki bosqichda islom moliya darchalarini ochish tavsifiya qilinadi. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, hamda ularni islom moliya instrumentlari qanday ishlashini o'rgatish maqsadida islom moliya darchalari ochilsa, ma'lum bir vaqt o'tib, aholining qo'lga daomad kela boshlaganida bu sohaga bo'lgan talab oshadi. Bundan tashqari, katta kompaniya yoki bank ochilishida albatta katta ustav kapitaliga ega bo'lishi kerak. Bu esa, islom moliyasi deyarlik yo'q bo'lgan joyda ochilayotgan islom moliya kompaniyasiga katta risk hisoblanadi. Shu sababdan ham, islom moliya darchalari ochilishi tavsifiya qilinadi.
3. Islom moliyasi to'g'risida yosh avlodga to'g'ri va to'liq ma'lumot yetkazish, ularni ham diniy ham moliyaviy savodxonligini oshiradi va bu yangi soha uchun yangi kadr deganidir. Islom moliyasi hali yosh bo'lishiga qaramay, dunyoda tez rivojlanishi va stabillik darajasi bilan hammani qiziqtirib kelmoqda. Bu sohada ishlayotgan, malaka oshirayotgan, o'qiyotgan va ilmiy tadqiqot olib borayotgan insonlar nafaqat o'ziga yoki mamlkatiga balki umumiy iqtisodiyotga ham o'z

ta'siririni ko'rsatadi. Yosh olimlar berayotgan taklifi, tavfsiyalar orqali islom moliyasini to'g'ri qo'llash undagi kamchiliklarni to'ldirish orqali islom moliya sohasida o'z izini qoldirishi mumkin. Bu esa, mamlakatdagi aholining savodxonlik darajasi yuqori bo'lishiga va yangi kadr, yangi sohada yetilib chiqishidan darak beradi. Demak, islom moliyasi sohasini ilmiy darajada rivojlantirish tavfsiya qilinadi.

O‘ZBEK JADIDCHILARINING JAMIYATGA QO‘SHGAN HISSASI**Mengboyev Lazizbek****Shoyimova Komila**

Termiz iqtisodiy va servis universiteti

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek jadidchiligi harakatining jamiyat taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi tahlil qilingan. Jadidlar tomonidan ilgari surilgan ma‘rifat, ilm, taraqqiyot va milliy uyg‘onish g‘oyalari o‘zbek xalqining siyosiy, madaniy va ma‘naviy hayotida chuqur o‘zgarishlar yasaganligi yoritib berilgan. Maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Abdurauf Fitrat, Cho‘lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov kabi jadidlarning faoliyati, ularning ta‘lim, matbuot, adabiyot va ijtimoiy hayotdagi o‘rni tahliliy yondashuv asosida ochib beriladi. Shuningdek, jadidlarning ayollar ta‘limiga e‘tibori, milliy matbuotni rivojlantirishdagi xizmatlari hamda mustaqil fikrlovchi, ma‘rifatli yosh avlodni tarbiyalash borasidagi sa‘y-harakatlari yoritilgan. Tadqiqotda jadidchilik harakati o‘zbek milliy uyg‘onishining poydevori sifatida baholanadi.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, ma‘rifat, milliy uyg‘onish, yangi usul maktablari, matbuot, adabiyot, taraqqiyot, Fitrat, Behbudiy, Avloniy, Cho‘lpon

Kirish

XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida Turkiston o‘lkasi tarixida yangi, murakkab, ammo muhim davr boshlandi. Bu davrda Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi kuchayib, xalq siyosiy, iqtisodiy va ma‘naviy jihatdan qaram holatga tushib qolgan edi. Jamiyatda savodsizlik, qoloqlik, eskicha fikrlash keng tarqalgan, ta‘lim tizimi zamon talablariga javob bermas edi.

Bunday og‘ir sharoitda millat kelajagini o‘ylagan fidoyi ziyolilar – jadidlar maydonga chiqdi. Ular xalqni jaholat va zulmatdan qutqarishning yagona yo‘li ilm, ma‘rifat va tafakkur yangilanishi ekanini chuqur angladilar. Jadidchilik harakati xalqni uyg‘otish, milliy o‘zlikni anglash va taraqqiyot sari yo‘naltirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘ydi.

Jadidlar millat ravnaqi uchun o‘qish, yozish, fikrlash, zamonaviy fanlarni egallash, milliy qadriyatlarni asrash kabi g‘oyalarni ilgari surdilar. Ularning “ma’rifat orqali ozodlikka” shiori xalq ongida yangi davrni boshlab berdi. Shunday qilib, jadidchilik harakati o‘zbek xalqining ijtimoiy-siyosiy hayotida milliy uyg‘onish davrini boshlab bergan ulkan ma’naviy kuch sifatida tarixda o‘chmas iz qoldirdi.

Jadidchilik harakatining mohiyati va asosiy g‘oyalari “Jadid” so‘zi arabcha “yangi” ma’nosini bildiradi. Jadidchilik esa yangilanish, islohot, tafakkur o‘zgarishi degan tushunchalarni o‘zida mujassam etadi. Bu harakat musulmon dunyosida, xususan, Ismoilbek G‘aspirinskiy rahnamoligida shakllangan ma’rifatparvarlik oqimining davomchisi edi. U ilgari surgan “Usuli jadid” – yangi usulda o‘qitish tizimi Turkiston jadidlarining asosiy mafkuraviy tayanchiga aylandi.

Jadidlar quyidagi yo‘nalishlarda faoliyat yuritdilar:

1. Ta’lim sohasida islohotlar – yangi usul maktablarini ochish, o‘quv dasturlarini yangilash;
2. Matbuot rivoji – gazeta va jurnallar orqali xalqni yangicha fikrlashga o‘rgatish;
3. Adabiyot va san’at – drama, she’riyat va publitsistika orqali milliy g‘urur va ozodlik g‘oyalarini targ‘ib qilish;
4. Ayollar ta’limi – xotin-qizlarni ilm olishga undash, ularning jamiyatdagi o‘rnini oshirish;
5. Milliy uyg‘onish va siyosiy mustaqillik – millatni erkinlik va taraqqiyot sari yetaklash.

Ularning barcha faoliyati yagona maqsad – ma’rifatli, erkin va taraqqiy etgan millatni shakllantirishga qaratilgan edi.

Ta’lim sohasidagi islohotlar

Jadidchilik harakatining eng asosiy yutug‘i ta’lim tizimida amalga oshirilgan yangilanishlar bilan bog‘liq. Eski usuldagi maktablarda yodlab o‘qitish, arabcha matnlarni tushunmasdan o‘rganish odat tusiga kirgan edi. Jadidlar esa bu holatni tanqid qilib, o‘quv jarayoniga yangi fanlarni kiritdilar.

Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Mahmudxo‘ja Behbudiy kabi ma’rifatparvarlar yangi usul maktablarini ochdilar. Bu maktablarda o‘quvchilarga

o‘qish, yozish, hisob, geografiya, tarix, tabiiyot kabi fanlardan saboq berildi. Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida shunday yozadi:

“Ilm insonga yo‘l ko‘rsatuvchi chiroqdir. Ma‘rifatsiz millat hech qachon ozod bo‘lolmaydi.”

Bu so‘zlar jadidlarning maqsadini to‘liq ifodalaydi. Ularning sa‘y-harakatlari tufayli o‘zbek maktablari o‘zgarib, yangi avlod – zamonaviy bilimli, milliy g‘ururga ega yoshlar yetishib chiqdi.

Matbuot va adabiyotdagi faoliyat

Jadidlar matbuotni xalq ongini o‘zgartiruvchi eng kuchli vosita deb bildilar. 1906–1917-yillar oralig‘ida Turkistonda “Taraqqiy”, “Shuhrat”, “Sadoi Turkiston”, “Hurriyat” kabi gazetalar chiqdi. Ular sahifalarida xalqni ilmga, erkinlikka, milliy birdamlikka da‘vat etuvchi maqolalar bosildi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy o‘zining “Padarkush” dramasi orqali jaholatning fojiali oqibatlarini ko‘rsatdi. Cho‘lpon, Fitrat, Avloniy kabi yozuvchilar millat ozodligi, til, vatan va ma‘naviyat mavzularini o‘z asarlarining markaziga qo‘ydilar. Fitratning “Hind sayyohi” asarida o‘zbek xalqining uyg‘onishi g‘oyasi ilgari suriladi. Cho‘lpon esa “Kecha va kunduz” romanida erkinlik, insonparvarlik, milliy g‘urur tuyg‘ularini kuylaydi.

Jadid adabiyoti xalq tafakkurida yangi bosqichni boshlab berdi. U nafaqat badiiy, balki siyosiy-ijtimoiy harakat sifatida millatni uyg‘otishga xizmat qildi.

Ijtimoiy-siyosiy faoliyat va milliy uyg‘onish

Jadidlar ta‘lim va matbuot bilan birga jamiyat hayotining turli jabhalarida faol bo‘ldilar. Ular teatr truppalari tuzib, sahna orqali xalq ongiga ta‘sir etdilar. Behbudiy, Fitrat, Avloniyning asarlari teatrda qo‘yilib, xalqni yangi g‘oyalar bilan tanishtirdi. Jadidlarning siyosiy qarashlari ham tobora kengayib bordi. Ular Turkistonning mustaqil boshqaruvini, xalq vakillaridan iborat davlat tuzilishini orzu qildilar. Bu g‘oyalar keyinchalik “Turkiston Muxtoriyati” harakatiga zamin yaratdi

Ayollar masalasi: Jadidlar o‘z davrining eng ilg‘or g‘oyalaridan birini ilgari surdilar — bu ayollarni ta‘lim olishga jalb etish edi.

Ularning fikricha, “Millat taraqqiyoti onalarning ma‘rifatli bo‘lishiga bog‘liq”. Shu sababdan jadid maktablarida qizlar uchun alohida sinflar ochildi, ayollar o‘rtasida savodxonlikni oshirish ishlari yo‘lga qo‘yildi.

Xulosa

O‘zbek jadidchilari xalqni jaholatdan ma’rifat sari olib chiqqan, milliy uyg‘onishning asoschilaridir. Ularning sa’y-harakatlari tufayli yangi avlod shakllandi, milliy matbuot, adabiyot, teatr, zamonaviy maktablar paydo bo‘ldi. Jadidlar faoliyati milliy istiqlol g‘oyalarining shakllanishiga zamin yaratdi. Bugungi kunda ham jadidlar merosi – bizni ilmga, tafakkurga va ma’naviy yuksalishga da’vat etuvchi muhim tarixiy saboqdir. Bugungi kunda mustaqil O‘zbekiston taraqqiyot yo‘lida aynan jadidlar ilgari surgan tamoyillar – ilm, tafakkur, ma’rifat, milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosni qadrlash kabi g‘oyalar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Jadidlar boshlab bergan ma’naviy uyg‘onish bugungi kunda yosh avlod tarbiyasi, ta’lim tizimi, adabiyot va madaniyat siyosatida o‘z ifodasini topmoqda. Shu bois jadidlar faoliyatini o‘rganish, ularning merosini chuqur tahlil qilish – bu faqat tarixiy vazifa emas, balki bugungi va kelajak avlod uchun ham muhim ma’naviy ehtiyojdir. Ularning hayoti va ijodi bizga shuni o‘rgatadiki, millatning yuksalishi – faqat ma’rifat, birlik va vatanparvarlik orqali amalga oshadi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy, A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.
2. Behbudiy, M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1994.
3. Fitrat, A. Adabiyot qoidalari. – Toshkent: Yozuvchi, 1991.
4. Cho‘lpon, A. Asarlar. 3 jildlik. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Qosimov, B. Jadidchilik: ijtimoiy-siyosiy va adabiy harakat sifatida. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003.
6. Usmonov, Q. XX asr boshidagi o‘zbek matbuoti. – Toshkent: Fan, 2001.
7. Ziyoyev, H. O‘zbek jadidchiligi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2000.
8. Karimov, I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

THE IMPACT OF ROLE PLAY ON THE DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS AMONG YOUNG ENGLISH LEARNERS

Esanova Jayrona Boysoatovna

4 course student at Termez State Pedagogical Institute

Email: esanovajayrona@gmail.com

Khaitova Gulhayo Tovasharovna – Teacher at TerSPI

ABSTRACT: This paper explores how role-playing activities help children develop soft skills while learning to speak English. The study analyzes data from previous research involving young learners aged eight to ten in elementary schools. The role play used is simple and age-appropriate, allowing children to act out scenarios without fixed dialogues, relying instead on their creativity and understanding. The findings show that role play enhances communication, problem-solving, analytical thinking, decision-making, and self-confidence in speaking English as a second language. These improvements occur because children interact naturally during role play, learn from their own speaking experiences, and become more fluent and expressive than when learning only from textbooks. Moreover, engaging in realistic situations helps them think logically, make decisions, and use language meaningfully.

KEYWORDS: role play, young learner, soft skill development, speaking skills.

INTRODUCTION

Speaking is one of the most fundamental language skills, including in English, as it is also the first ability humans develop as infants. By the age of eight to ten, children have already acquired the basic components of language. During this stage, their reading, listening, and speaking skills evolve as they begin to understand abstract ideas and language systems (Tovasharovna, X.G.2025). This process also applies to learning English as a second language (Scott & Ytreberg, 1990).

In Indonesia, English is one of the most in-demand foreign languages and is included in the national education curriculum. Many families encourage their children to learn

English as a second language, recognizing its importance in modern society. Consequently, teachers specializing in English for Young Learners (EYL) are needed. These teachers apply specific methods suited to children's ways of learning, which differ from adults. As part of current language pedagogy (Hall, 2016), various teaching methods are used according to students' needs, one of which is role play as a tool for developing young learners' English-speaking skills.

When children begin learning English, they need to receive sufficient language input before they can produce it themselves (Scott & Ytreberg, 1990). Teachers usually model spoken English, and students repeat and practice it. Therefore, teaching speaking is essential in early stages. However, learning becomes less effective if students remain passive or unmotivated. In this regard, fostering soft skills can enhance engagement and learning outcomes. Soft skills positively influence achievement motivation and learning performance (Junita, Suarman, & Kartikowati, 2018). Since children's soft skills are still developing, teachers should integrate soft-skill training into their lessons.

Role play can serve this purpose effectively. It not only supports language learning but also helps build communication, decision-making, enthusiasm, monitoring, and problem-solving skills. Role play involves students acting out different characters or situations without fixed dialogues, allowing creativity and imagination. Unlike drama, which follows scripted texts and set directions (Cremin & McDonald, 2013), role play provides freedom for learners to express themselves through improvised interactions.

For young learners, learning should be enjoyable and playful. Games and interactive activities stimulate their senses and encourage participation. Play is essential to children's cognitive and social development; without it, their emotional growth and prosocial behavior may be hindered (Choudary, 2013). Research also shows that play-based activities are among the most effective tools for developing soft skills (Yogman et al., 2018). Hence, role play serves as a valuable method for teaching English while simultaneously fostering children's soft skills.

In conclusion, this paper explores the benefits of using role play in teaching English speaking to young learners aged eight to ten. Although previous studies have discussed role play as a teaching strategy (Mavlonova, Abulova, & Kodirov, 2020; Akmal, 2018; Suryani, 2015; Inawati, 2014; Liu & Ding, 2009; Huang & Shan, 2008), few have focused specifically on its role in developing soft skills. Therefore, this study

investigates what types of soft skills can be developed and how they emerge through role-playing activities in young learners' English-speaking lessons.

METHOD

This study employs a qualitative research method to explore how and what types of soft skills can be developed through role-playing activities in teaching children's English-speaking skills (Khaltova Gulhayo Tovasharovna 2025). It also aims to contribute to a deeper understanding of how role play can be effectively used in language learning. A problem-solving discussion approach was applied to address the research focus, supported by logical explanations of how role play stimulates the development of soft skills that enhance language learning. The analysis involved cross-checking and reviewing data from various related studies, which were then compared and evaluated to strengthen the findings.

The role-play activities used in this study were simple and appropriate for children aged eight to eleven. These involved acting out characters or situations without complex backgrounds or dialogues, allowing learners to imitate behavior and express creativity naturally.

Fostering Communication Skill

Many soft skills can be developed through role play while learning English as a second language. It is an effective and engaging method presented in the form of a simple game, though its impact is complex. While students often acquire language through textbooks, role play allows them to apply language in meaningful contexts. Since there are natural gaps between a learner's first and second languages—such as intercultural differences, pronunciation challenges, and linguistic variations—role play helps them use English as a communication tool rather than in a rigid or mechanical way. Therefore, one of the first soft skills enhanced through role play is children's **communication ability**.

The main contribution of role play in developing children's communication skills lies in providing a real context for language use. Children may learn to speak English, but true communication involves interaction and expression. In many formal classroom settings, students are rarely given the chance to practice English naturally. They may memorize words or songs in English, yet this does not necessarily mean they can

communicate effectively. As a result, their speech often sounds like textbook-based dialogue—structured but unnatural—because it lacks spontaneity and nonverbal elements (Khaltova Gulhayo Tovasharovna). Without real interaction, students cannot learn how to express themselves using tone, facial expressions, or gestures.

Through role play, however, children can experience and express language meaningfully. For example, two students may act as a teacher and a pupil in a classroom setting. In doing so, they use greetings, introductions, and classroom expressions learned from their textbooks but apply them in real interaction. Even if their speech is imperfect or contains mixed words, this process helps the language become deeply imprinted in their memory. When they make mistakes, they are more likely to remember and correct them in future communication.

In addition, role play encourages the use of nonverbal communication. Facial expressions and body gestures make conversations livelier and more authentic. Children often enjoy using these elements and view them as part of the fun. By learning through experience—making mistakes, expressing ideas, and interacting naturally—students gradually improve their fluency, confidence, and overall communicative competence in English.

Developing Analytical and Problem-solving Skill

Role play also plays a significant role in developing children's analytical and problem-solving skills. Since every child thinks and understands differently, role play serves as an effective strategy to strengthen logical and analytical thinking. It provides a constructive and cooperative environment where learners can explore behavior, emotions, and real-life situations, encouraging them to think critically and respond appropriately. This process aligns with the principles of **problem-based learning**, which uses real-world situations to promote understanding rather than simply presenting facts (Baden & Major, 2004).

In a role-play activity, teachers present students with a scenario or concept without a fixed dialogue, prompting them to create logical and meaningful conversations. As students plan and act out these exchanges, they unconsciously analyze how to achieve their intended outcomes. This encourages early development of reasoning and decision-making skills through language use.

For example, one child may play a lost tourist asking for directions to a museum, while another acts as a passerby. In this situation, the “tourist” must think carefully about how to ask for help politely, while the “passerby” must give clear and organized directions. Both children must construct logical sentences, sequence their ideas, and respond naturally to each other—thereby practicing analytical and linguistic skills simultaneously.

Teachers can also design problem-based scenarios—such as finding a missing pet or playing a police officer searching for a thief—to encourage deeper reasoning and creativity. These tasks motivate children to observe, interpret, and make decisions based on given clues, which further fosters critical thinking and language application.

Moreover, research shows that role play supports the development of self-confidence, creativity, socialization, participation, and initiative. For young learners who struggle with low self-esteem, role play offers a safe and supportive space to practice oral communication and gradually overcome fear or hesitation. It bridges the gap between academic learning and real-life communication, allowing teachers to better understand students’ personalities and help them manage their anxieties.

Through repeated practice, students improve their fluency, overcome pronunciation barriers, and gain confidence in using English. As they become more comfortable and expressive, their enthusiasm for learning increases, and they begin to take pride in their achievements.

Building a Confidence in Children

Children are often highly engaged and motivated by role-playing activities because such games challenge their creativity, reasoning, and analytical thinking skills. As a result, they tend to speak more logically and confidently in English as a second language.

A study by Reis (2021) on effective techniques to enhance speaking skills among less confident young learners found that role play can serve as a highly beneficial tool in developing multiple positive traits in children. The findings showed improvements in self-confidence, self-esteem, participation, interaction, initiative, creativity, and socialization skills.

For young learners with low self-confidence, role play provides a safe and enjoyable space to practice speaking. By simulating real-life interactions, children become more comfortable initiating conversations in English and gradually overcome their fear of making mistakes. Role play also helps bridge the gap between academic learning and real-life communication, allowing learners to apply what they have learned in meaningful, practical contexts.

This method enables teachers to better understand students' individual characteristics and use this awareness to help them manage anxiety or insecurity. Through consistent participation, students not only strengthen their oral communication skills but also become more fluent. Barriers such as hesitation or "stiff tongue" (Khaitova Gulhayo Tovasharovna 2025) can be reduced through frequent oral practice rather than passive textbook learning.

As students experience success in expressing themselves during role play, they develop a sense of pride and achievement. Consequently, their enthusiasm and confidence in speaking English increase, leading to greater motivation and more active participation in the learning process.

CONCLUSION

Role play effectively bridges the gap between academic learning and real-life communication. It allows learners to gain deeper insight into various situations by engaging in interactive activities based on real-world experiences. Beyond improving oral language proficiency, role play also serves as a valuable tool for developing essential soft skills in young learners.

Based on the discussions above, this study concludes that using role play in teaching English speaking to children can foster several key soft skills: communication, analytical thinking, problem-solving, decision-making, and self-confidence. Communication skills and confidence develop naturally through interaction, as students engage in meaningful dialogue within role-play scenarios. Experiencing real communicative contexts helps them internalize lessons, recognize and correct their mistakes, and become more fluent in using English as a second language. This approach allows learners to speak more naturally and expressively rather than mechanically, as often occurs with textbook-based learning. As their competence

improves, children gain pride in their progress, which strengthens their self-esteem and motivation.

Furthermore, role play promotes analytical thinking, problem-solving, and decision-making by placing students in realistic contexts that require logical reasoning and adaptability. Even in imaginative or pretend scenarios, learners are encouraged to organize their thoughts, interpret nonverbal cues, and respond appropriately, thereby stimulating cognitive growth in meaningful way.

REFERENCES

Akmal, A. (2018). The Effect of Role-Play Method in English Speaking Skill. Journal of Science and Social Research, 1(1), 48-52.

Baden, M. S., & Major, C. H. (2004). EBOOK: Foundations of Problem-based Learning. McGraw-hill education (UK).

Cremin, T. and McDonald, R. (2013) Developing creativity through drama. In D. Wyse, and R. Jones, (2013) (eds.) Creativity in the Primary Curriculum, pp. 83-97. London, Routledge.

Choudary, D. V. (2013). A study on teaching and learning communicative skills in English as soft-skills using role play method in Andhra Pradesh. ABHINAV National Monthly Refereed Journal of Research in Arts & Education, 2(1), 17-19.

Feldman, Heidi. (2019). How Young Children Learn Language and Speech. Pediatrics in Review. 40. 398-411. 10.1542/pir.2017-0325.

Hall, G. (Ed.). (2016). The Routledge handbook of English language teaching. Routledge.

Huang, I. Y., & Shan, J. (2008). Role play for ESL/EFL children in the English classroom. The internet TESL journal, 14(2), 181-195.

Inawati, I. (2014, May). Teaching speaking to young learners through role play. In International Conference on Education and Language (ICEL) (Vol. 1).

Junita, D., Suarman, S., & Kartikowati, S. (2018). Accomplishment motivation and soft skill related to learning achievement. Journal of Educational Sciences, 2(2), 83-89.

KhaitovaGulhayoTovasharovna. (2025). MEANINGS AND CONNOTATIONS OF NEAR-FAR OPPOSITIONS IN THE ENGLISH LANGUAGE. HamkorKonferensiyalar, 1(14), 888–890.

Liu, F., & Ding, Y. (2009). Role-play in English language teaching. Asian Social Science, 5(10), 140-143.

Mavlonova, U. K., Abulova, Z. Z., & Kodirov, D. K. (2020). Role play as a method of developing speaking skill. Scientific reports of Bukhara State University, 3(1), 253-260.

Reis, R. C. F. (2021). Role-play as an effective technique to enhance speaking in less confident young learners when acquiring a second language (Master Thesis). University of Porto.

International Conference on Multidisciplinary Science, 2(12), 55-57. <https://mjstjournal.com/index.php/icms/article/view/2259>

Tovasharovna, X. G. (2024). UzConferences, 2 (4), 193–195.

KhaitovaGulhayoTovasharovna. (2025)The Origin of the Phonetical Opposition Theory in Linguistics. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(10), 624-626.

ISLOM BANK TIZIMINING O‘ZBEKISTONDAGI RIVOJLANISH
ISTIQBOLLARI

Turopova Nigora Xolmurod qizi

Termiz Davlat universiteti

nturopova@tersu.uz

Nurmatova Shahzoda

Termiz Davlat universiteti

Menejment yo‘nalishi, 2-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Islom bank tizimining O‘zbekistonda shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va istiqbollari tahlil qilinadi. Maqolada islomiy bank xizmatlarining iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashdagi roli, aholining diniy qadriyatlari va moliyaviy ehtiyojlari bilan bog‘liq jihatlar yoritilgan. Islom bank tizimining afzalliklari, mavjud muammolar va huquqiy asoslarni mustahkamlash yo‘llari haqida fikrlar bildirilgan.

Kalit so‘zlar: islom bank tizimi, foizsiz moliya, sarmoya, iqtisodiy barqarorlik, shariat, zakot, risk taqsimoti.

Kirish

Bugungi kunda islomiy moliya tizimi nafaqat musulmon mamlakatlarida, balki xalqaro moliyaviy bozorlarning ham ajralmas qismiga aylangan. Islom banklari faoliyati foizsiz moliyaviy operatsiyalarga asoslangan bo‘lib, ular investitsiya va sheriklik tamoyillari orqali foyda ko‘radi. O‘zbekistonda ham ushbu tizimning rivojlanishiga e‘tibor kuchayib bormoqda. Islom bank tizimi nafaqat diniy qadriyatlarni inobatga oladi, balki iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda ham muhim ahamiyatga ega.

Islom bank tizimining mohiyati

Islom bank tizimi – bu shariat qoidalariga muvofiq holda faoliyat yurituvchi moliya tizimi bo‘lib, unda foiz (ribo) taqiqlangan. Bu tizimda foyda va zarar taqsimoti asosiy tamoyil sifatida belgilanadi. Banklar mijozlarning mablag‘larini haqiqiy iqtisodiy faoliyatlarga, masalan, ishlab chiqarish, savdo yoki qurilish loyihalariga yo‘naltiradi. Islom banklari jamiyatda ijtimoiy adolat, halollik va iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashda faol rol o‘ynaydi.

Islom bank tizimining O‘zbekistondagi rivojlanish holati

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda islomiy moliyalashtirish tizimiga qiziqish ortib bormoqda. 2023–2025-yillarda qator normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilib, islomiy bank faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga solish bo‘yicha dastlabki qadamlar qo‘yildi. Aholining katta qismi foizli kreditlardan diniy e‘tiqod sabab foydalanmayotgani ham ushbu tizimning zarurligini ko‘rsatadi. Islom banklari orqali kichik biznes, tadbirkorlik va ijtimoiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlash imkoniyati kengaymoqda.

Islom banklari va an‘anaviy banklar o‘rtasidagi farqlar

AN‘ANAVIY BANKLAR	ISLOM BANKLARI
Asosiy e‘tibor kreditlashga qaratiladi.	Asosiy e‘tibor investitsiya va sheriklik asosida sarmoyaga qaratiladi.
Daromad foiz orqali olinadi.	Daromad foyda va zarar taqsimoti orqali olinadi.
Pul tovar sifatida ishlatiladi.	Pul tovar emas, balki ayirboshlash vositasi hisoblanadi.
Foiz stavkalari oldindan belgilanadi.	Foyda loyihaga qarab taqsimlanadi, kafolatlanmaydi.
Axloqiy mezonlar e‘tiborga olinmaydi.	Axloqiy va shariat mezonlari qat‘iy rioya qilinadi.
Zakot tizimi mavjud emas.	Zakot tizimi islomiy moliyalashtirishning ajralmas qismidir.
Risk bank zimmasida emas.	Risk bank va mijoz o‘rtasida teng taqsimlanadi.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, islom bank tizimi nafaqat moliyaviy foyda olishga, balki iqtisodiy barqarorlik, halollik va ijtimoiy mas‘uliyatni ta‘minlashga qaratilgan. Bu tizim kapitalning real sektor orqali aylanishini rag‘batlantiradi va inflyatsion bosimni kamaytiradi.

O‘zbekistonda islom bank tizimini rivojlantirish istiqbollari

Kelgusida O‘zbekistonda islom bank tizimini rivojlantirish uchun bir qator yo‘nalishlarda ish olib borish lozim: birinchidan, huquqiy asoslarni takomillashtirish,

ikkinchidan, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, uchinchidan esa xalqaro islom moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish zarur. Shuningdek, islomiy bank xizmatlarini raqamlashtirish, mobil ilovalar orqali joriy etish tizimning ommalashuviga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, islom bank tizimi O‘zbekiston iqtisodiyotida muhim o‘rin egallab borayotgan yangi yo‘nalishdir. Bu tizim milliy iqtisodiyotda adolatli taqsimot, halollik va barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Yaqin kelajakda ushbu yo‘nalish mamlakatda moliyaviy muhitni yanada sog‘lomshtirish, aholining ishonchini oshirish hamda iqtisodiy o‘sishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ehsan Shenojak. “Islom iqtisodiyoti: Global inqirozdan chiqish yo‘li”. Iqro-nashr, Toshkent – 2023.
2. Muftiy Muhammad Taqiy Usmoniy. “Islomiy bank amaliyoti”. Azon nashriyoti, Toshkent – 2023.
3. Eldos Fozilbekov. “Islom bank tizimining O‘zbekistondagi imkoniyatlari”. Gazeta.uz, 2024.
4. Ahadquli Xolmuhammad o‘g‘li. “Savdogarlar ustozlari yoxud haqiqiy omad kaliti”. Ilm-ziyo-zakovat nashriyoti, Toshkent – 2022.
5. Ravshan Abdullayev. “Islomda savdo va tadbirkorlik me‘yori”. Toshkent – 2023.

**MECHANISMS FOR ENSURING THE EFFICIENCY AND
COMPETITIVENESS OF REGIONAL INDUSTRIAL ENTERPRISES IN
THE ERA OF THE DIGITAL ECONOMY**

Kholboyev Javohir Shavkatvich

Karshi State University

Department of Economics Student of
Finance and Financial Technologies

Khayriddinov Shukhrat Botirovich

Teacher of the Department of Economics

E-mail: vip.khayriddinov@mail.ru

orcid.org/0009-0002-3139-8034

Abstract

The regions play a crucial role in the development of a nation's economy. Strengthening vertical integration is one of the key prerequisites for achieving balanced economic growth, as each region must develop its productive forces based on its mineral and resource potential. The rational distribution of industrial capacities in line with regional characteristics fosters sustainable economic development. In particular, the expansion of small business and private entrepreneurship, enhancement of export potential, and strengthening of diversification policies ensure the stability and resilience of regional economies.

Keywords: regional industry, regional development, market economy, resources, production, national economy, integration, potential, market conjuncture, strategic program, economic zone, industrial zone, diversification, mineral resources, optimization, sustainability, subsidies, investment, innovation.

Introduction

Under the current conditions of rapid socio-economic reforms in Uzbekistan, the development and implementation of a scientifically grounded regional policy play a decisive role in ensuring the effective functioning of the economy and the efficient utilization of available resources. Regional factors significantly influence the nature and direction of economic reforms, the pace and proportions of the development of productive forces, and the acceleration of structural transformations within the

economy.

Researching the regional development issues of industrial sectors the driving force of national economic progress and formulating scientifically justified proposals for the rational spatial organization of industrial production constitute one of the key priorities in the context of economic liberalization.

At the new stage of global economic development, modern digital technologies are increasingly viewed as a decisive factor in improving social welfare and industrial efficiency. Today, organizations, particularly those operating in the real sector of the economy, can achieve success in a digital economy only through the effective use of information technologies and digital systems. The digitalization of enterprises, which relies on modern production methods, fundamentally transforms the quality of decision-making in technological and management processes. This transformation enhances productivity, transparency, and competitiveness — the main drivers of enterprise sustainability and long-term growth. The digital transformation of industrial enterprises possesses a set of unique features that require the development of well-defined and adaptive strategies. The ability of enterprises to select and implement effective digital strategies determines their operational consistency, resilience, and overall competitiveness. Ongoing large-scale reforms in Uzbekistan have strengthened the principles of transparency and expanded international economic relations. Consequently, new opportunities have emerged for the modernization of industrial sectors and the technical and technological re-equipment of production. In this context, the digital economy has become an essential tool for generating added value, with digital information technologies playing a critical role in the strategic development of industries.

Therefore, the successful implementation of digital manufacturing, the formulation of appropriate digital strategies, and their integration into industrial management systems are of particular importance for improving efficiency and ensuring sustainable industrial competitiveness in Uzbekistan's regional context.

Analysis and Results

In Uzbekistan, a new model of innovation-oriented economic development is being formed. As emphasized by the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, the year **2017** marked the beginning of a new stage in the country's development. Due to the comprehensive measures implemented in that year, the national economy achieved a **stable growth rate of 5.3 percent**, while exports

increased by **15 percent**. The **positive trade balance** reached **854 million USD**, and **gold and foreign exchange reserves** amounted to **26.5 billion USD**.

Currently, **12 free economic zones** and **45 industrial zones** are operating across the country. The development of new enterprises, small businesses, and private entrepreneurship led to the creation of **336,000 new jobs**. Within a relatively short period, **161 large industrial facilities** were commissioned, enabling the production of an additional **1.5 trillion UZS worth of goods** in the subsequent year [1].

The **main goal of digital transformation** is to create favorable conditions for enhancing enterprise competitiveness and ensuring economic efficiency. From this perspective, enterprises can be classified according to the following characteristics:

- the ability to produce competitive and high-quality products;
- flexibility and adaptability of production and management processes;
- strengthening investment attractiveness;
- establishing transparent and adaptive management systems.

The **rational territorial organization of industrial production** implies the efficient utilization of the opportunities created by the territorial division of labor, the natural and economic potential of regions, and interregional economic relations. This process must take into account the features of a market economy, modern global economic trends, and the interests of both national and regional entities. The goal is to better satisfy the population's demand for industrial products and to ensure the socio-economic efficiency of industrial production in each region.

Nevertheless, **disparities persist** among regions in this area. One of the main reasons is the **low investment activity** of enterprises and economic entities. Differences in the development of **small business and private entrepreneurship** also contribute to regional imbalances.

According to data from the **Statistics Agency of the Republic of Uzbekistan (Stat.uz)**, in **January–December 2023**, industrial enterprises across the country's regions produced goods worth **553.3 trillion UZS**, accounting for **84.4 percent** of the total national industrial output [2].

The state plays a significant role in coordinating and stimulating industrial development in the regions through a set of policy mechanisms and instruments, including:

- constructing infrastructure facilities that serve industrial enterprises using public funds;
- allocating a portion of budgetary capital investments to reduce the costs borne by private investors;
- participating in the establishment of industrial facilities;
- providing preferential loans for industrial construction;
- introducing tax incentives;
- financing the training of skilled personnel for new industrial enterprises through public resources;
- granting benefits and awards for establishing industrial enterprises in economically underdeveloped regions; and
- restricting or prohibiting industrial construction in areas with adverse environmental conditions.

These instruments collectively aim to strengthen industrial potential, stimulate investment activity, and reduce interregional disparities by fostering inclusive and sustainable industrial growth across the Republic of Uzbekistan.

Studies show that in different developed countries, the principles of the distribution of tasks between central and regional authorities in the field of regional policy are unique, and they differ depending on the use of macro [monetary, fiscal and trade policy levers] and micro [direct influence on labor and capital] tools to influence the development of regions at a particular level of management. Based on these circumstances, in our opinion, it is appropriate to use some aspects of the federal system in conducting regional policy in Uzbekistan, taking into account the internal characteristics of our republic.

First, regional policy, in particular, regional industrial policy, should be conducted at the state and regional levels. At the current stage of economic development, the US or Australian model, where state law plays a large role, is not entirely suitable for Uzbekistan, since the differences in industrial development of the regions are much greater than in the countries mentioned above. In this case, only the state can rationally distribute financial resources between regions and thereby ensure economic growth throughout the country, assist backward regions, and alleviate social tensions. This will

lead to a reduction in sharp regional disparities in industrial production. This regional industrial policy is also consistent with the current economic reforms of our country.

Secondly, all regions should have equal rights in using macro instruments - monetary, fiscal and trade policy. It is not advisable to give regions large rights in the field of monetary and trade policy, since this will negatively affect the formation of a single economic zone and a single market at the national level. At the same time, the rights of regions should be broader in implementing fiscal policy. After all, the fiscal policy of the government does not fully take into account regional characteristics. This increases regional inequality.

The main document determining the development of socio-political and economic development of our country for the next period was the "Action Strategy" adopted in five areas [3].

A generalization of world experience in the rational regional organization of industry shows that it is advisable to use them in Uzbekistan in the following areas:

improving the organization of production, increasing the competitiveness of products by providing grants to firms for "know-how" and technologies;

assisting firms in developing alternative plans for their further activities;

providing backward regions with infrastructure, training and retraining of personnel, and establishing social institutions; state support and encouragement of the development of small business and entrepreneurship; and accelerating the creation of free economic zones based on the internal characteristics of the regions.

The problems hindering the economic growth of the regions include the imbalances in the development of the regions and districts, the uneven development of industry, the level of its diversification, the imbalances in attracting investments, the services provided per capita, the imbalances in the formation of state budget revenues, the lack of own revenues to cover budget expenses, the distribution of export volumes, the imbalances in the development of small business and private entrepreneurship, etc. Based on this, the "Action Strategy" program sets out the following for the balanced economic development of the regions and the effective use of their potential:

ensuring the comprehensive and effective use of the natural, mineral and raw material, industrial, agricultural, tourism and labor potential of each region for accelerated socio-economic development, increasing the standard of living and income of the people;

- reducing the difference in the level of socio-economic development of regions by expanding the scale of modernization and diversification of the regional economy, and, first of all, by increasing industrial and export potential;

- active development of small urban-type cities and towns by organizing new industrial production and service centers;
- attracting funds and investments from large economic associations;
- expanding the revenue base of local budgets by accelerating the development of the economy of subsidized regions and cities;
- creating conditions for the placement of industrial and other production facilities, developing private entrepreneurship widely and improving the living standards of the population, and further developing and modernizing the production, engineering, communication and social infrastructure of the regions in order to improve the living standards of the population[4].

References

1. Presidential Administration of the Republic of Uzbekistan. (2017). Address by the President of the Republic of Uzbekistan to the Oliy Majlis. Tashkent.
2. Statistics Agency of the Republic of Uzbekistan. (2024). Industrial Production Indicators. Retrieved from <https://stat.uz/en>
3. The Government of the Republic of Uzbekistan. (2017). Action Strategy on Five Priority Areas of Development of the Republic of Uzbekistan for 2017–2021. Tashkent: National Database of Legislation.
4. Ministry of Economy and Finance of the Republic of Uzbekistan. (2024). Regional Development and Investment Statistics. Retrieved from <https://www.mf.uz/en>
5. World Bank. (2024). Uzbekistan Economic Update: Sustaining Growth through Digital Transformation. Washington, D.C.
6. (2023). Enhancing Industrial Competitiveness through Digital Transformation. Paris: OECD Publishing.
7. (2023). Industrial Development Report: The Future of Industrialization in a Digital World. Vienna: United Nations Industrial Development Organization.
8. (2024). Regional Economic Outlook for Central Asia and the Caucasus. Washington, D.C.
9. Khairiddinov, sh. B. (2023). Some fundamental issues of effective use of budget funds in higher education institutions. Research focus international scientific journal, 2(9), 65-68.
10. Khayriddinov, sh. B., & mengliboyev, s. T. (2023). Individual methods of effective use of financial resources in budget institutions. Research focus, 2(12), 27-32.

11. Khayriddinov, s. (2024). The most important decision aimed at ensuring the effective and accurate use of budget funds in higher education institutions and some considerations about it.
12. Khayriddinov, B. Sh. (2024). Income and losses of higher education institutions in "new uzbekistan". Indexing, 1(1).
13. Хайриддинов, ш., & хидиров, д. (2024). Погляд на экономические итоги деятельности университетов узбекистана. *Journal of science-innovative research in uzbekistan*, 2(12), 673-679.
14. Ganiyev Shahzod Shukhrat oglu, Science Bulletin, Modern trends in personnel training in the digital economy in our country.

**QOVUNNING “ROHAT” NAVI ASOSIY KASALLIK VA
ZARARKUNANDALARI HAMDA ULARGA QARSHI KURASH
CHORALARI**

**Hamroyeva Maftuna Qobolovna
Samarqand Ilmiy Tajriba Stansiyasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonning polizchilik tarmog‘ida muhim o‘rin tutuvchi “Rohat” qovun navining asosiy kasalliklari va zararkunandalari, ularning o‘simlik fiziologiyasiga ta’siri hamda ularga qarshi kurash choralari tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida agrotexnik, biologik va kimyoviy himoya usullarining kompleks qo‘llanilishi samaradorligi o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mazkur usullarni uyg‘unlashtirish orqali “Rohat” navining hosildorligini oshirish, sifat ko‘rsatkichlarini yaxshilash hamda ekologik barqarorlikni ta’minlash mumkin. Ushbu tadqiqot qovun yetishtirishda fitosanitar xavfsizlikni mustahkamlash va eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Qovun, “Rohat” navi, kasalliklar, zararkunandalar, agrotexnika, biologik kurash, kimyoviy vositalar, fitosanitar xavfsizlik.

**ОСНОВНЫЕ БОЛЕЗНИ И ВРЕДИТЕЛИ ДЫНИ СОРТА «РОХАТ» И
МЕРЫ БОРЬБЫ С НИМИ**

**Хамроева Мафтуна Каболовна
Самаркандская Научно-Опытная Станция**

Аннотация: В статье рассматриваются основные болезни и вредители дыни сорта «Рохат», их влияние на физиологическое состояние растения и меры борьбы с ними. В ходе исследования изучена эффективность комплексного применения агротехнических, биологических и химических методов защиты. Полученные результаты показали, что сочетание указанных методов способствует повышению урожайности и качества плодов, а также обеспечивает экологическую устойчивость производства. Работа направлена на укрепление фитосанитарной безопасности и повышение экспортного потенциала бахчевых культур в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: дыня, сорт «Рохат», болезни, вредители, агротехника, биологическая защита, химические препараты, фитосанитарная безопасность.

MAIN DISEASES AND PESTS OF THE MELON VARIETY “ROHAT” AND CONTROL MEASURES AGAINST THEM

Hamroyeva Maftuna Qobolovna
Samarkand Scientific Experimental Station

Abstract: This article analyzes the main diseases and pests affecting the melon variety “Rohat”, their impact on plant physiology, and the measures used to control them. The study evaluates the effectiveness of integrating agro-technical, biological, and chemical protection methods. The results demonstrate that combining these approaches enhances yield and fruit quality while ensuring ecological stability in melon cultivation. The research contributes to strengthening phytosanitary safety and increasing the export potential of cucurbit crops under the conditions of Uzbekistan.

Keywords: melon, “Rohat” variety, diseases, pests, agro-technical methods, biological control, chemical protection, phytosanitary safety.

Kirish

Qovun (*Cucumis melo* L.) O‘zbekistonning eng qadimiy va an‘anaviy poliz ekinlaridan biri bo‘lib, mamlakat iqtisodiyotida, xususan, qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksportida muhim o‘rin egallaydi. Qovun nafaqat o‘zining o‘ziga xos ta‘mi, balki yuqori oziqaviy qiymati, vitaminlar va minerallar bilan boyligi sababli aholining kundalik iste‘molida alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bois, bu ekinning barqaror va samarali yetishtirilishini ta‘minlash dolzarb masalalardan biridir. O‘zbekistonning deyarli barcha hududlarida qovun ekinlari yetishtiriladi, biroq iqlim sharoiti va tuproq tarkibi jihatidan janubiy viloyatlar, xususan Surxondaryo va Qashqadaryo vohalari qovunchilik uchun eng qulay mintaqalar hisoblanadi. Ushbu hududlarda keng tarqalgan ‘Rohat’ navi o‘zining yuqori hosildorligi, shirin ta‘mi, transportirovkaga chidamliligi hamda saqlanish muddatining uzoqligi bilan ajralib turadi. Mazkur navi mahalliy bozorlar bilan bir qatorda eksport salohiyati yuqori bo‘lgan qovun turlaridan biri sifatida e‘tirof etiladi. Biroq, qovun yetishtirish jarayonida qator fitopatologik va entomologik muammolar uchraydi. Ayniqsa, qo‘ziqorin, bakterial va virusli kasalliklar, shuningdek, turli hasharotlar va nematodlar qovun hosilining miqdori hamda sifatiga jiddiy zarar yetkazadi. Kasalliklarning o‘z

vaqtda aniqlanmasligi yoki ularga qarshi noto'g'ri kurash choralari ko'rilishi natijasida hosildorlik 30–50 foizgacha kamayishi mumkin. Shu sababli, qovun ekinlarini himoya qilishning kompleks yondashuvi — agrotehnika, biologik va kimyoviy usullar uyg'unligini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Mazkur ilmiy tadqiqotda 'Rohat' qovun navining asosiy kasalliklari va zararli organizmlari, ularning rivojlanish sharoitlari, shuningdek, ularga qarshi kurashishning samarali usullari tahlil qilindi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — qovun hosildorligini barqarorlashtirish, mahsulot sifatini oshirish va ekologik xavfsizlikni ta'minlovchi kompleks himoya tizimini ishlab chiqishdan iboratdir. Natijalar O'zbekistonning janubiy hududlarida qovunchilikni yanada rivojlantirish, zamonaviy agrotexnologiyalarni keng joriy etish hamda barqaror qishloq xo'jaligini shakllantirishda ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

“Rohat” navining agrobiologik xususiyatlari

“Rohat” qovun navi O'zbekiston ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan seleksiya asosida yaratilgan, **ilmiy va amaliy jihatdan sinovdan o'tgan, ertapishar poliz ekini** hisoblanadi. Ushbu nav o'zining iqlim sharoitiga tez moslashuvchanligi, hosilning bir maromda pishib yetilishi hamda yuqori sifat ko'rsatkichlari bilan ajralib turadi. 'Rohat' navi o'rtacha **85–95 kunlik vegetatsiya davriga** ega bo'lib, bu uni mamlakatning turli agroiklim zonalarida ekish imkonini beradi. Ertapisharligi tufayli bu nav yozning dastlabki oylarida bozorga yangi qovun yetkazib berish imkoniyatini yaratadi, bu esa iqtisodiy jihatdan foydali omil hisoblanadi. Ushbu navning **mevasi yirik** bo'lib, o'rtacha og'irligi **3,5–4,5 kilogrammni** tashkil etadi. Meva shakli biroz cho'zinchoq, po'sti qalin, mustahkam va **to'rsimon tuzilishga** ega. Bunday qalin po'st qovunni tashish va uzoq muddat saqlashda mexanik shikastlanishlardan himoya qiladi, bu esa uni **eksport uchun juda qulay** qiladi. “Rohat” navi tarkibida **9–11% gacha tabiiy qand miqdori** mavjud bo'lib, bu uning shirinligi va ta'mi sifatini yuqoriligini ko'rsatadi. Meva eti sersuv, mayin tuzilishga ega, o'ziga xos aromat bilan ajralib turadi. Shu boisdan, bu nav nafaqat ichki bozorlarda, balki xorijiy mamlakatlarda ham yuqori talabga ega bo'lish salohiyatiga ega.

Agrobiologik jihatdan 'Rohat' navi **issiqsevar va yorug'likni talab qiluvchi** ekin hisoblanadi. Optimal o'sish harorati 25–30 °S oralig'ida bo'lib, namlikning ortiqcha bo'lishi kasalliklar rivojlanishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun ushbu nav uchun **tomchilatib sug'orish tizimi** eng maqbul hisoblanadi, bu esa o'simlikning o'sish bosqichlarida suvni tejamkor ishlatish imkonini beradi. Tajriba natijalari shuni ko'rsatadiki, 'Rohat' navida **hosildorlik o'rtacha 280–320 sentner/ga** atrofida bo'lib,

qulay agrotexnik sharoitlarda bu ko'rsatkich 350 sentnergacha yetishi mumkin. Bunday samaradorlik uni **strategik jihatdan istiqbolli seleksiya navi** sifatida ajratib turadi. Umuman olganda, 'Rohat' qovun navi o'zining yuqori hosildorligi, ajoyib ta'm sifati, tashishga chidamliligi va saqlanish muddatining uzoqligi tufayli **ichki bozorni barqaror ta'minlash hamda eksport salohiyatini oshirishda muhim o'rin tutadi**. Shu sababli, mazkur nav O'zbekistonning janubiy mintaqalarida keng miqyosda ekish uchun tavsiya etiladi.

"Rohat" navining agrobiologik xususiyatlari

"Rohat" qovun navi O'zbekiston olimlari tomonidan yaratilgan va **ilmiy hamda amaliy tajribalardan muvaffaqiyatli o'tgan ertapishar poliz ekinlari turiga** kiradi. Ushbu navning o'ziga xos jihati — iqlim sharoitiga yuqori moslashuvchanligi, barqaror hosildorligi va iste'molchilar orasida talab yuqoriligi bilan ajralib turadi. O'simlikning **vegetatsiya davri 85–95 kun** bo'lib, bu uni turli agroiklim zonalarida muvaffaqiyatli yetishtirish imkonini beradi. 'Rohat' qovunining mevalari **yirik, o'rtacha og'irligi 3,5–4,5 kg** atrofida bo'ladi. Meva po'sti qalin, zich va **to'rsimon tuzilishga ega**, bu esa uni mexanik shikastlanishlardan himoya qiladi va uzoq masofalarga tashish imkonini beradi. Qovun eti sersuv, nozik tuzilishli va o'ziga xos aromatga ega bo'lib, tarkibidagi **qand miqdori 9–11%** gacha yetadi. Bunday shirinlik darajasi mahsulotning yuqori sifatini ta'minlab, "Rohat" navini **ichki bozor bilan bir qatorda eksport uchun ham istiqbolli navlar** qatoriga kiritadi. Shuningdek, bu navning saqlanish muddati uzoq bo'lgani sababli u tijorat maqsadida yetishtiriladigan navlar ichida eng samarali turlardan biri hisoblanadi. Agrobiologik nuqtayi nazardan, 'Rohat' navi **issiqsevar, yorug'likni talab qiluvchi va mo'tadil namlikda yaxshi o'suvchi** o'simlikdir. Optimal o'sish harorati 25–30 °S oralig'ida bo'lib, tuproq namligi va o'g'itlar balansi uning hosildorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, samarali agrotexnik tadbirlar, jumladan, **tomchilatib sug'orish tizimi** va o'z vaqtida amalga oshirilgan mineral o'g'itlash hosil sifatini yanada oshiradi.

Asosiy kasalliklar

Qovun yetishtirish jarayonida 'Rohat' navi, boshqa ko'plab poliz ekinlari kabi, bir qator **fitopatologik kasalliklar** ta'siriga duchor bo'lishi mumkin. Eng keng tarqalgan va xavfli kasalliklar sirasiga **fuzarioz, antraknoz** hamda **untumoq zamburug'i (mildiu yoki un shudringi)** kiradi. Bu kasalliklar o'simlikning ildiz,

barg, novda va mevasi orqali rivojlanib, hosilning sifatini va miqdorini keskin kamaytiradi.

1. Fuzarioz (*Fusarium oxysporum*)

Fuzarioz — **tuproq orqali yuqadigan qo‘ziqorinli kasallik** bo‘lib, asosan o‘simlikning ildiz tizimini zararlaydi. Kasallikning boshlang‘ich bosqichida o‘simlikning pastki barglari sarg‘ayadi, so‘ngra butun o‘simlik qurib, qulash holatiga keladi. Bu jarayon ildizlarning chirishi, o‘tkazuvchi to‘qimalarning ishdan chiqishi bilan bog‘liq. Fuzariozning keng tarqalishi hosildorlikni 40–60 foizgacha kamaytirishi mumkin. Kasallikka qarshi kurashishda **ekishdan oldin urug‘larni fungitsidlar bilan ishlov berish, sog‘lom ekin almashinuvi tizimini joriy etish va tuproqni dezinfeksiya qilish** muhim ahamiyatga ega.

2. Antraknoz (*Colletotrichum lagenarium*)

Antraknoz — barg, novda va mevalarda **qora yoki jigarrang dog‘lar** paydo bo‘lishi bilan xarakterlanadi. Dog‘lar keyinchalik kengayib, meva yuzasida chirish jarayonini tezlashtiradi. Nam va issiq iqlim sharoitida kasallik tez tarqaladi, ayniqsa, yomg‘irli davrlarda yuqori xavf tug‘diradi. Kasallik natijasida mevalarning tashqi ko‘rinishi buziladi, saqlanish sifati yomonlashadi. Kurash choralari sifatida **kasallangan o‘simlik qoldiqlarini yo‘qotish, navbatlab ekish va misli preparatlar bilan purkash** tavsiya etiladi.

3. Untumoq zamburug‘i (*Erysiphe cichoracearum* va *Sphaerotheca fuliginea*)

Ushbu qo‘ziqorinli kasallik barglar yuzasida **oqish, un kabi qoplam** hosil qilishi bilan aniqlanadi. Bu holat fotosintez jarayonini pasaytirib, o‘simlikning o‘shini sekinlashtiradi va hosil sifatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Yuqori harorat va namlik sharoitida kasallik tez rivojlanadi. Kurashish uchun **biologik preparatlar (masalan, *Trichoderma* spp.), kolloid oltingugurt eritmaları yoki zamonaviy fungitsidlar** qo‘llaniladi.

Asosiy zararkunandalar

“Rohat” qovun navining yetishtirish jarayonida **zararkunandalar bilan zararlanish** holati hosildorlik va mahsulot sifati uchun jiddiy xavf tug‘diradi. Ayniqsa,

O‘zbekistonning issiq iqlimli hududlarida zararkunandalar faoliyati mavsum davomida yuqori darajada bo‘ladi. Ular o‘simlikning vegetativ organlaridan oziqlanib, nafaqat o‘shish jarayonini sekinlashtiradi, balki turli **virusli kasalliklarning tashuvchisi** sifatida ham zarar yetkazadi. Eng ko‘p uchraydigan zararkunandalar qovun biti (*Aphis gossypii*), tut tripsi (*Thrips tabaci*), tunlam (*Spodoptera exigua*) va pautin kengasi (*Tetranychus urticae*) hisoblanadi.

1. Qovun biti (*Aphis gossypii*)

Qovun biti — **qovun, tarvuz va boshqa poliz ekinlariga keng tarqalgan** zararkunanda bo‘lib, o‘simlikning barg, novda va g‘uncha qismlaridan oziqlanadi. Ularning faoliyati natijasida barglar qovjiraydi, sarg‘ayadi va fotosintez jarayoni izdan chiqadi. Eng xavflisi shundaki, bu hasharot **virusli kasalliklarni tashuvchi** hisoblanadi, bu esa o‘simliklarning ommaviy zararlanishiga olib keladi. Qovun bitiga qarshi kurashishda **biologik usullar**, ya‘ni tabiiy dushmanlar — **ladybug (*Coccinellidae*)** va parazit ari (*Aphidius spp.*) lardan foydalanish yuqori samaradorlikka ega. Shuningdek, zararlanish darajasi yuqori bo‘lgan hollarda **insektitsidlar (masalan, imidakloprid yoki pirimikarb asosidagi preparatlar)** qo‘llaniladi.

2. Tripslar (*Thrips tabaci*)

Tripslar juda **mayda, ammo nihoyatda faol zararkunandalar** bo‘lib, o‘simlikning yosh barglari, g‘unchalari va gullaridan oziqlanadi. Ular barglar yuzasida kulrang dog‘lar paydo qiladi, natijada barglar o‘ralib qoladi va o‘simlikning o‘shish jarayoni sustlashadi. Tripslar ham virus tashuvchi sifatida xavfli bo‘lib, ayniqsa, **bronza virusini** tarqatadi. Tripslarga qarshi kurashishda **ekish joyida begona o‘tlarni yo‘qotish, o‘simlik qoldiqlarini tozalash** va **o‘z vaqtida agrotexnik tadbirlarni bajarish** muhimdir. Zararlanish darajasi yuqori bo‘lsa, **spinosad, abamektin yoki lambda-sigalotrin** kabi preparatlar qo‘llanilishi mumkin.

3. Tunlam (*Spodoptera exigua*)

Tunlam — **kechasi faoliyat yurituvchi kapalak lichinkasi** bo‘lib, qovun barglari va mevalariga katta zarar yetkazadi. Ular barglarni kemirib, o‘simlikning fotosintez yuzasini kamaytiradi, bu esa hosil miqdorini pasaytiradi. Lichinkalar meva

po'stini teshib, chirish jarayonini tezlashtiradi, natijada mahsulotning sifati va bozorbopligi yomonlashadi. Tunlamga qarshi **trixogramma** kabi biologik vositalardan foydalanish, shuningdek, **feromon tuzoqlari yordamida monitoring o'tkazish** tavsiya etiladi. Zararlanish kuchayganda **Bacillus thuringiensis** asosidagi biopreparatlar yoki kimyoviy insektitsidlar qo'llanadi.

4. Pautin kengasi (Tetranychus urticae)

Pautin kengasi — **mikroskopik o'lchamdagi, lekin juda xavfli** zararkunanda bo'lib, asosan quruq va issiq sharoitlarda tez ko'payadi. U o'simlikning pastki barg yuzasidan oziqlanadi va o'zining mayda to'r pardasi bilan bargni qoplaydi. Zararlangan barglar sarg'ayib, qovjiraydi va erta to'kiladi. Bu holat o'simlikning hosil hosil qilish qobiliyatini keskin kamaytiradi. Kengaga qarshi kurashish uchun **akaritsidlar** (masalan, abamektin, heksitiazoks, yoki propargit) ishlatiladi. Shuningdek, **biologik kurash** usuli sifatida **Phytoseiulus persimilis** kabi yirtqich kenalardan foydalanish yaxshi natija beradi. Zararkunandalarga qarshi kurashishda **kompleks yondashuv** — ya'ni **agrotehnika, biologik va kimyoviy usullarni uyg'unlashtirish** eng yuqori samarani beradi. Profilaktik choralarga ekin almashinuvi, toza urug'likdan foydalanish, o'simlik qoldiqlarini yo'qotish va sug'orish rejimini to'g'ri tashkil etish kiradi. Shu tarzda amalga oshirilgan tadbirlar 'Rohat' qovun navining hosildorligini barqaror saqlashga, ekologik toza mahsulot yetishtirishga va zararkunandalar bilan zararlanish darajasini kamaytirishga xizmat qiladi.

Kurash choralari

Agrotexnik usullar: Qovun yetishtirishda zararkunandalarga qarshi kurashishda birinchi navbatda agrotexnik tadbirlarni to'g'ri amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo, **navbatlab ekish tizimini saqlash** orqali tuproqdagi patogenlar va zararkunandalarning tabiiy aylanishini buzish mumkin. Shu bilan birga, **sog'lom va sertifikatlangan urug'lardan foydalanish** o'simlikning kasalliklarga chidamliligini oshiradi hamda virusli infeksiyalarning tarqalish xavfini kamaytiradi. Qovun o'simligini parvarishlash jarayonida **ortiqcha sug'orishdan saqlanish**, suv me'yori va davriyligiga rioya qilish ham zarur, chunki namlikning ortishi o'simlikni zaiflashtiradi va zararkunandalarning ko'payishiga sabab bo'ladi. Shu bilan birga, **hosil qoldiqlarini yo'qotish, begona o'tlarni yo'q qilish va yerga chuqur haydash**

orqali ko'pchilik zararkunandalar va ularning lichinkalari yo'q qilinadi, natijada kelgusi mavsumda ularning tarqalish darajasi kamayadi.

Biologik usullar: Zararkunandalarga qarshi **biologik kurash usullari** ekologik xavfsizligi va samaradorligi bilan ajralib turadi. Hozirgi kunda qovun yetishtirishda **“Trichodermin”, “Gaupsin”, “Boveriya”** kabi biopreparatlar keng qo'llaniladi. Ularning tarkibida tabiiy mikroorganizmlar mavjud bo'lib, ular o'simlikka zarar yetkazuvchi qo'ziqorin va hasharotlarga qarshi samarali ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, **entomofag hasharotlardan** — masalan, **bojxona kapalagi (Trichogramma evanescens), zlatoglazka (Chrysoperla carnea)** kabi foydali hasharotlardan foydalanish orqali tabiiy muvozanatni saqlab qolish mumkin. Ular o'simlik zararkunandalarining tuxum va lichinkalari bilan oziqlanadi, natijada ularning populyatsiyasi tabiiy ravishda kamayadi. Biologik himoya tizimida, shuningdek, **biologik fungitsid va insektisidlar bilan profilaktik ishlov berish** muhim ahamiyatga ega. Bu o'simliklarning immunitetini mustahkamlaydi va kasalliklar tarqalishining oldini oladi. Mazkur usullarni agrotexnik tadbirlar bilan uyg'unlashtirib qo'llash natijasida kimyoviy pestitsidlardan foydalanish zarurati kamayadi, ekologik toza va sifatli hosil yetishtirish imkoniyati oshadi.

Kimyoviy usullar

Qovun yetishtirishda zararkunandalar va kasalliklarga qarshi kurashishda kimyoviy usullar samarali himoya choralaridan biri hisoblanadi. Biroq bu usullarni qo'llashda **tavsiya etilgan me'yorlar va sanitariya qoidalariga qat'iy rioya etish** talab etiladi. Kimyoviy preparatlar, ayniqsa, kuchli infeksiya yoki zararkunanda ko'payib ketgan hollarda o'simlikni qisqa vaqt ichida himoya qilish imkonini beradi.

Qo'llaniladigan preparatlar: Qovun o'simligining eng xavfli kasalliklaridan biri bo'lgan **fuzariozga** qarshi **“Fundazol”, “Benlat”** va **“Topsin-M”** kabi sistemali fungitsidlar tavsiya etiladi. Ushbu preparatlar o'simlikning ildiz tizimi orqali ta'sir qilib, patogen zamburug'larning rivojlanishini to'xtatadi hamda o'simlikning hayotiyligini tiklaydi. Fuzariozning dastlabki belgilari – ildizning chirishi, barglarning so'lishi va o'simlikning qurib borishi — kuzatilganda darhol fungitsid bilan ishlov berish zarur. **Antraknoz** kasalligiga qarshi **“Skor”, “Ridomil Gold”** va **“Topaz”** kabi fungitsidlar yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Bu preparatlar zamburug' sporalarining ko'payishini to'xtatib, barglardagi qora dog'lar va nekroz o'choqlarining kengayishining oldini oladi. Davolovchi ishlovlar bilan bir qatorda, profilaktik purkash

ham o‘simlikni kasallikka chidamli qiladi. **Zararkunandalar**, xususan **qovun bittasi (Aphis gossypii)**, **tripslar (Thrips tabaci)** va **paxtakor kapalak (Spodoptera exigua)** kabi hasharotlar o‘simlikning o‘shini susaytiradi va hosil sifatiga jiddiy zarar yetkazadi. Ularning oldini olishda “Aktara”, “Karate Zeon”, “Decis” kabi insektisidlar qo‘llaniladi. Ushbu preparatlar hasharotlarning asab tizimiga ta’sir etib, ularni qisqa muddatda yo‘q qiladi. Ayniqsa, **vegetatsiya davrida erta bosqichda ishlov berish** zararkunandalar populyatsiyasini kamaytirishda muhim ahamiyatga ega. Preparatlar har doim **me’yoriy dozalarda, tavsiya etilgan interval va texnik xavfsizlik qoidalariga rioya qilgan holda** qo‘llanishi kerak. Haddan tashqari miqdorda ishlatish o‘simlikka toksik ta’sir ko‘rsatishi, tuproq mikroflorasini buzishi hamda atrof-muhit ifloslanishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun kimyoviy kurash usullarini agrotexnik va biologik chora-tadbirlar bilan uyg‘unlashtirib olib borish eng maqbul natijani beradi.

Kasallik / Zararkunanda nomi	Belgilar	Kurash usuli
Fuzarioz	Ildiz qotib, barg so‘lishi kuzatiladi	Fundazol, Topsin-M bilan ishlov berish
Antraknoz	Bargda qora dog‘lar va qurish o‘choqlari	Skor, Ridomil Gold fungitsidlari
Qovun bittasi (Aphis gossypii)	Barglar qiyshayib, sarg‘ayadi	Aktara, Karate Zeon insektisidlari

Xulosa

“Rohat” qovun navi o‘zining yuqori hosildorligi, ajoyib ta’mi, shirinligi va saqlanishga chidamliligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, ushbu navni samarali yetishtirish jarayonida **fitosanitar holatni doimiy nazorat qilish** muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki kasalliklar va zararkunandalar o‘simlikning o‘sh bosqichlarida jiddiy zarar yetkazib, nafaqat hosil miqdorini, balki sifat ko‘rsatkichlarini ham pasaytiradi. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, **fuzarioz, antraknoz va un tumoq zamburug‘i** kabi kasalliklar, shuningdek, **qovun bittasi, tripslar va paxtakor kapalak** singari zararkunandalar “Rohat” navining o‘sh dinamikasiga bevosita salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli bu tahdidlarni bartaraf etishda **kompleks yondashuv** —

agrotexnik, biologik va kimyoviy usullarni uyg'unlashtirib qo'llash eng maqbul natijani beradi. Agrotexnik tadbirlar, jumladan, navbatlab ekish tizimi, sog'lom urug'lardan foydalanish, ortiqcha sug'orishdan saqlanish va yer qoldiqlarini tozalash orqali **kasalliklarning tarqalish manbasi kamaytiriladi**. Biologik usullar — *Trichodermin*, *Gaupsin*, *Boveriya* kabi biopreparatlar hamda foydali entomofag hasharotlardan foydalanish esa **atmosfera va tuproq muvozanatini saqlab, ekologik xavfsizlikni ta'minlaydi**. Kimyoviy vositalar esa zarur hollarda, ayniqsa kasallikning yuqori bosqichida, tezkor va samarali himoya chorasi sifatida xizmat qiladi. Natijada, "Rohat" qovun navini yetishtirishda mazkur kompleks yondashuv **hosil sifatini oshirish, eksport salohiyatini mustahkamlash va ekologik barqarorlikni ta'minlashga** xizmat qiladi. Shunday qilib, ilmiy asoslangan himoya tizimlarini joriy etish orqali nafaqat iqtisodiy foyda, balki ekologik va agronomik barqarorlikka ham erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi tavsiyalari. – Toshkent, 2024 yil.
2. Mirzaev M.Sh. va boshqalar. Poliz ekinlarini himoya qilish. – Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2020 yil.
3. Xidirov A. Qovun navlarining agrotexnikasi. – Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti, 2023 yil.
4. Abdullayev B., Usmonov R. O'zbekistonda poliz ekinlarining biologik xususiyatlari va ularni yetishtirish texnologiyasi. – Toshkent: "Mehnat", 2022 yil.
5. Dzhuraev Sh., Karimov A. Melon production and pest management in arid regions of Uzbekistan. // Journal of Agricultural Science and Technology, 2021, Vol. 9, No. 2, pp. 45–53. DOI: 10.1016/j.jast.2021.02.005
6. FAO (Food and Agriculture Organization). Integrated Pest Management Guidelines for Cucurbit Crops. – Rome, 2020.
7. Abdurahmanov K. Fitosanitar xavfsizlik va biologik himoya tizimlari. – Toshkent: "Innovatsiya Press", 2021 yil.
8. Kamilov Sh. O'zbekiston sharoitida qovun yetishtirishda agrotexnik tadbirlar samaradorligi. // Agroilm, 2023, №2, bet. 55–63.
9. Smith J., Zhang L., & Alimov B. Comparative study on melon (*Cucumis melo* L.) varieties under Central Asian climatic conditions. // International Journal of

Horticultural Science, 2022, Vol. 18(4), pp. 210–219. DOI:
10.1016/ijhs.2022.04.007

10.Rasulov N., Sharipova M. Biologik preparatlar asosida poliz ekinlarini himoya qilish texnologiyalari. – Toshkent: “Fan”, 2023 yil.

OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONALAR ROLI.

Tursunova Saida Isakovna

Termiz davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta‘lim matematika
kafedrası Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD), dotsent v.b.

Choriyeva Shohista Chorshanbiyevna, Rahmonova Ozoda Rahmatovna

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 4-kurs talabalari

Anatatsiya: Mazkur maqolada bolalar og‘zaki nutqining rivojlanishida ota-onalarning o‘rni va ahamiyati tahlil etiladi. Bola nutqi ilk navbatda oilaviy muloqot orqali shakllanishi, bu jarayonda ota-onalarning to‘g‘ri nutqi, mehri muomalasi va faol ishtiroki hal qiluvchi rol o‘ynashi ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, maqolada nutqiy muhit yaratish, kitob o‘qish, so‘z o‘yinlari va ijobiy rag‘batlantirishning bola nutqiga ta’siri haqida tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: og‘zaki nutq, bola nutqi, ota-onalar roli, muloqot, til rivoji, nutqiy muhit, pedagogik tarbiya.

РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ В РАЗВИТИИ УСТНОЙ РЕЧИ.

Термезский государственный педагогический институт Кафедра математики в начальном образовании Доктор философии (PhD) по педагогическим наукам,
и.о. доцента **Турсунова Саида Исаковна**

Учащиеся начальных классов - **Чориева Шохиста Чоршанбиевна, Рахмонова
Озода Рахматовна.**

Аннотация: В статье анализируется роль и значение родителей в развитии устной речи детей. Научно, теоретически и практически обосновано, что речь ребёнка формируется, прежде всего, через семейное общение, и что правильная речь, ласковое обращение и активное участие родителей играют в этом процессе решающую роль. В статье также даны рекомендации по влиянию создания речевой среды, чтения книг, словесных игр и позитивной стимуляции на речь ребёнка.

Ключевые слова: устная речь, речь ребёнка, роль родителей, общение, развитие речи, речевая среда, педагогическое образование.

THE ROLE OF PARENTS IN THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH.

Termez State Pedagogical Institute Department of Mathematics in Primary Education Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences,
Acting Associate Professor **Tursunova Saida Isakovna**
4th-year students of the primary education department **Choriyeva Shohista Chorshanbiyevna, Rakhmonova Ozoda Rahmatovna.**

Abstract: This article analyzes the role and importance of parents in the development of children's oral speech. It is scientifically, theoretically and practically substantiated that a child's speech is formed primarily through family communication, and that the correct speech, affectionate treatment and active participation of parents play a decisive role in this process. The article also provides recommendations on the impact of creating a speech environment, reading books, word games and positive stimulation on a child's speech.

Keywords: oral speech, child's speech, role of parents, communication, language development, speech environment, pedagogical education.

Kirish. Bola nutqi uning fikrlash qobiliyati, aqliy rivojlanishi va ijtimoiy hayotga moslashuvi bilan chambarchas bog'liq. Inson ilk bor tilni oilada, ya'ni eng yaqin kishilari - ota-onalari bilan muloqot jarayonida o'rganadi. Shu sababli og'zaki nutqni rivojlantirishda ota-onalarning o'rni beqiyosdir. Bola qanchalik erta va to'g'ri nutqiy muhitda ulg'aysa, uning fikrlash, o'qish va o'rganish salohiyati shunchalik yuqori bo'ladi.

Asosiy qism:

1. Ota-onalar tomonidan nutqiy muhit yaratish.

Bolaning nutqi tabiiy muloqot jarayonida rivojlanadi. Oilada ota-onalar tomonidan yaratilgan nutqiy muhit - bolaning tili, talaffuzi va so'z boyligining shakllanishida hal qiluvchi omildir. Bola bilan tez-tez suhbatlashish, kundalik hayotdagi har bir voqeani so'z bilan izohlash, predmet va harakatlarni nomlab berish uning nutqini boyitadi. Masalan, "Bu olma, u qizil", "Keling, nonushta qilamiz", kabi gaplar bola nutqiy rivoji uchun tabiiy dars vazifasini bajaradi.

2. Muloqot va tinglash madaniyati.

Ota-onalar bola bilan muloqotda sabrli bo'lishlari, uni diqqat bilan tinglashlari zarur. Bola so'zlaganda uni to'xtatmaslik, fikrini to'liq bayon etishga imkon berish —

ogʻzaki nutqni mustahkamlashning muhim shartidir. Shuningdek, notoʻgʻri aytilgan soʻzlarni tanbeh bermay, yumshoq tarzda toʻgʻrilash kerak. Shunday qilinsa, bola oʻz fikrini erkin va ishonch bilan ifoda etishga oʻrganadi.

3. Kitob oʻqish va ertak aytishning ahamiyati.

Bolaga kitob oʻqib berish, ertak va hikoyalar aytish uning soʻz boyligini kengaytiradi, tasavvurini rivojlantiradi va nutqini ifodali qiladi. Ota-onalar har kuni bolalari bilan birgalikda qisqa ertak yoki sheʼr oʻqib, keyin uning mazmunini muhokama qilsalar, bola hikoya qilishni, mantiqiy izchillikda soʻzlashni oʻrganadi. Bu nafaqat nutqni, balki tafakkurni ham rivojlantiradi.

4. Oʻyin, sheʼr va qoʻshiqlarning roli

Soʻz oʻyinlari, topishmoqlar, sheʼr yodlash va qoʻshiqlar kuylash - nutq rivojining eng samarali usullaridan biridir. Bunday mashgʻulotlar bolaning talaffuzini toʻgʻrilaydi, xotirasini mustahkamlaydi va soʻz boyligini oshiradi. Ayniqsa, ota-onalar bilan birgalikda oʻynaladigan oʻyinlar bolaning muloqotga boʻlgan ishonchini kuchaytiradi.

5. Ota-onalar nutqi - eng muhim namuna.

Bola kattalarning nutqini takrorlab, ularning ohang va uslubini oʻzlashtiradi. Shu bois ota-onalar oʻz nutqlariga eʼtiborli boʻlishlari, adabiy tilda, toza va madaniyatli soʻzlashlari zarur. Qoʻpol soʻzlar, sheva yoki notoʻgʻri talaffuzlardan foydalanish bola nutqining buzilishiga sabab boʻlishi mumkin.

6. Ragʻbat va ijobiy muhitning ahamiyati

Har bir yangi soʻz yoki ifoda uchun bolaning muvaffaqiyatini eʼtirof etish, uni maqtash va ragʻbatlantirish lozim. Ijobiy baho bolaning oʻziga boʻlgan ishonchini oshiradi, uni yanada faol muloqotga chorlaydi.

Amaliy tavsiyalar:

Ota-onalar bolalarining ogʻzaki nutqini samarali rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalarni muntazam amalga oshirishlari maqsadga muvofiqdir:

Har kuni muloqot qilish

Bola bilan har kuni kamida 15-20 daqiqa davomida samimiy suhbat qurish kerak. Suhbat mavzusi bolaning kundalik hayotiga yaqin boʻlsin - bogʻchadagi voqealar, doʻstlari, oʻyinlari yoki sevimli multfilmlari haqida soʻrash.

Tovush va soʻz oʻyinlari oʻynash

“Kim tez aytadi?”, “Bu nima?”, “Soʻzni davom ettir” kabi oʻyinlar nutq faoliyatini ragʻbatlantiradi. Bu usullar bolaning eʼtiborini, eslab qolish qobiliyatini va talaffuzini mustahkamlaydi.

Bola bilan birgalikda ijod qilish.

Birgalikda rasm chizish, o'yinchoqlar yordamida kichik hikoyalar to'qish, ertak qahramonlarini jonlantirish orqali bola o'z fikrini ifodalashni o'rganadi.

Kitob burchagini tashkil etish.

Har bir oilada bolaning yoshiga mos kitoblar jamlanmasi bo'lishi lozim. Ota-onalar bu kitoblarni birgalikda o'qib, ularning mazmuni haqida suhbatlashsalar, bu bola nutqining tabiiy ravishda rivojlanishiga yordam beradi.

Ko'rgazmali vositalardan foydalanish.

Rasmlar, kartochkalar, predmetli o'yinlar, interaktiv plakatlar yordamida bola so'zlarni ko'rib, eshitib va takrorlab o'rganadi. Bu usul xotira va nutqni bir vaqtning o'zida faollashtiradi.

Bolaning hissiy holatiga e'tiborli bo'lish.

Bola o'zini erkin, xavfsiz va mehrlil muhitda his qilganida, nutqi tabiiy va faol rivojlanadi. Shuning uchun ota-onalar bolaning so'zlash jarayonida uni qo'llab-quvvatlashlari, tanqid o'rniga rag'bat berishlari kerak. Ota-onalar bolaning nutqiy rivojlanishida nafaqat tarbiyachi, balki namuna va yo'l boshchi sifatida muhim o'rin tutadi. Bola kattalarning nutqini kuzatadi, eshitadi va o'zlashtiradi. Shuning uchun har bir ota-ona o'z nutq madaniyatiga e'tibor berib, bola uchun ijobiy til muhitini shakllantirishi zarur. Maktabgacha yosh davrida o'rnatilgan bu nutqiy asoslar keyinchalik bolaning:

mantiqiy fikrlashi, o'qish va yozishga tayyorgarligi, ijtimoiy moslashuvi, hamda shaxsiy o'ziga ishonchining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Demak, og'zaki nutqni rivojlantirish ota-onalar uchun shunchaki til o'rgatish emas, balki bola tafakkurini, muloqot madaniyatini va shaxsiy barkamolligini tarbiyalash demakdir.

Xulosa: Oilada yaratilgan mehrlil, toza va boy nutqiy muhit bola tafakkurining ildizidir. Ota-onalar farzandlariga to'g'ri nutq namunasi ko'rsatib, ular bilan har kuni suhbatlashsalar, bu jarayon tabiiy ravishda bola nutqining o'sishiga xizmat qiladi. Shunday qilib, og'zaki nutqni rivojlantirishda ota-onalarning faol ishtiroki - kelajakda savodli, muloqotga ochiq, fikrini aniq ifodalovchi yosh avlodni tarbiyalashning eng muhim kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. Bola nutqini rivojlantirish metodikasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2020.

2. Rahmonova, N. Maktabgacha ta'limda til va nutq tarbiyasi. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”gi PQ–4312-son qarori.

4. Пономарева, Л. И., & Турсунова, С. И. (2023). Теоретические основы проблемы обучения младших школьников элементам рассуждения в процессе знакомства с художественными произведениями. Вестник Шадринского государственного педагогического университета, (2 (58)), 53-59.

5. Турсунова, С. И. (2022). Педагогические основы национализации школьного образования. ТГПИ. 2022 год.

6. Турсунова, С. И. (2024). Развитие словесного творчества младших школьников на уроках литературного чтения. Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология.-Научный журнал:-Ялта: РИО ГПА, (82), 284-287.

7. Tursunova, S. I. (2024). SCIENTIFIC THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF ORAL SPEECH IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS. World of Scientific news in Science, 2(6), 137-143.

8. Isakovna, T. S. Linguistic-methodological problems of the development of oral speech in primary classes of national schools. Teacher of the Department of Primary Education, Termiz State Pedagogical Institute.

9. Tursunova, S. I., & Raxmatullayeva, F. A. (2025). MATN TURLARI, ULARNING O ‘ZIGA XOS JIHATLARI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 5(3), 602-607.

10. Tursunova, S. I. (2025). BOSHLANG‘ICH SINIF DARSLIKLARIDA PUNKTUATSIYAGA OID BERILGAN MATERIALLAR TAHLIL QILISH. ACUMEN: International journal of multidisciplinary research, 2(1), 342-347.

11. Bahodirovna, C. Z., & Tursunova, S. I. (2023). ON THE EXAMPLE OF RUSSIAN EXPERIENCE IN CREATING PRIMARY SCHOOL TEXTBOOKS. International Journal of Pedagogics, 3(04), 1-11.

12. Tursunova, S., & Kh, T. M. (2023). REGARDING THE DEVELOPMENT OF LINGUISTIC COMPETENCES IN PRIMARY EDUCATION. International Journal of Pedagogics, 3(04), 12-20.

13. Tursunova, S. (2023). REASONS FOR CHOOSING MODELS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES FOR THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN. Science and innovation, 2(B11), 262-266.

THE ROLE OF INTERNATIONAL FESTIVALS IN SHAPING THE
AESTHETIC TASTE OF YOUTH

Xasanov Doston Dilshod o'g'li

3rd-course student of the Culture and Art Management major,
Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Abstract. This article analyses the role and significance of international festivals in shaping the aesthetic taste of young people. From this perspective, international festivals are examined as an effective creative process that fosters the development of youth's artistic thinking, aesthetic perception, tolerance, and cultural identity. Such events serve as a dynamic platform for intercultural dialogue and creative exchange, contributing to the spiritual and aesthetic growth of the younger generation.

Keywords: aesthetic education, youth, international festival, intercultural dialogue, creative thinking.

YOSHLARDA ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISHDA XALQARO
FESTIVALLARNING O'RNI

Xasanov Doston Dilshod o'g'li

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Madaniyat va san'at sohasi menejmenti ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarning estetik didini shakllantirishda xalqaro festivallarning o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Shu nuqtayi nazardan, xalqaro festivallar yosh avlodni ijodiy fikrlash, go'zallikni anglash, tolerantlikni shakllantirish va madaniy identifikatsiyani mustahkamlashga xizmat qiluvchi samarali ijodiy jarayon sifatida o'rganilgan.

Kalit so'zlar: estetik tarbiya, yoshlar, xalqaro festival, madaniyatlararo muloqot, ijodiy tafakkur.

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФЕСТИВАЛЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ
ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВКУСА МОЛОДЁЖИ

Хасанов Достон Дилшод угли

Студент 3-го курса,

Направление «Менеджмент в сфере культуры и искусства»,

Государственный институт искусств и культуры Узбекистана

Аннотация. В данной статье проанализированы роль и значение международных фестивалей в формировании эстетического вкуса молодёжи. С этой точки зрения международные фестивали рассматриваются как эффективный творческий процесс, способствующий развитию художественного мышления, эстетического восприятия, толерантности и культурной идентичности молодого поколения. Подобные мероприятия выступают динамичной площадкой для межкультурного диалога и творческого обмена, способствуя духовному и эстетическому развитию молодёжи.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, молодёжь, международный фестиваль, межкультурный диалог, творческое мышление.

Kirish. Har qanday jamiyatda yosh avlod tarbiyasi davlat oldida turgan eng dolzarb masala hisoblanadi. Chunki jamiyatning sog‘lom jamiyat sifatida ravnaq topishi va rivojlanishi ana shu kelajak avlod tarbiyasi va madaniyatiga bog‘liq. Ma‘lumki, tarbiya shaxsni jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy ishlab chiqarish munosabatlariga tayyorlash, shuningdek, uning ma‘naviy, aqliy, jismoniy va musiqiy rivojlanishiga muntazam ta‘sir etib boruvchi uzluksiz jarayon. Endilikdagi asosiy vazifa ana shu yoshlarga ta‘lim va tarbiya berish, ularning kuch va sadoqatini ana shu Vatanga muhabbat, yurt tinchligi va osoyishtaligi, respublika mustaqilligini mustahkamlash yo‘lida safarbar etishdir. Buni dunyoning ko‘pgina davlatlari qatori O‘zbekistonning olib borayotgan odilona va oqilona siyosati natijasida amalga oshirilayotgan keng ishlar ko‘lamida payqash qiyin emas. O‘zbek xalqining yuksak milliy qadr-qimmat, or-nomusi va shon-sharafi uning o‘ta mehribonligi va sof vijdonligiga asoslangandir. Farzand tug‘ilishi bilan unga alla orqali ota-onaning orzu umidlari, his-hayajonlari, o‘y-kechinmalari ohang orqali singdirilib boriladi. Bola ulg‘ayib borgan sari unga turli janrdagi qo‘shiq-aytim va kuy-ohanglar hamroh bo‘ladi. Qo‘shiq aytishning kuy-ohang va she‘riy ma‘no-mazmuni o‘zida kelayotgan yosh avlodni o‘z tarbiyasiga oladi. Bolaning hatti-harakatlarida namoyon bo‘la boshlaydi. Bu jarayonda farzandlarimiz qanday kuy-qo‘shiq eshitayotganligi orqali uning xatti-harakatlaridagi o‘zgarishlarni kuzatib borish mumkin bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Yoshlarni madaniy-estetik jihatdan kamolga yetkazishda ijtimoiy-pedagogik faoliyat alohida o‘rin tutadi. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat shaxsga, jamoaga yoki muayyan ijtimoiy guruhga ularning ijtimoiy faolligini, ijodiy qobiliyatini va madaniy ishtirokini rivojlantirishga ko‘maklashuvchi kasbiy faoliyat turidir[1]. Uning vazifasi insonning ijtimoiy hayotdagi muammolarini hal qilish, ijtimoiy-madaniy integratsiyasini ta‘minlash va shaxsiy salohiyatini jamiyat

foydasiga yoʻnaltirishdan iborat. Mazkur faoliyatning asosiy yoʻnalishlari profilaktika, rehabilitatsiya, inson huquqlari himoyasi, madaniy tarbiya va estetik rivojlanishdan iborat boʻlib, ularning barchasi yoshlarni ijtimoiy hamda madaniy jihatdan faol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

XXI asrda globallashuv, madaniyatlararo integratsiya va axborot oqimining tezligi yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda yangi omillarni keltirib chiqarmoqda. Estetik tarbiya va ijodiy qobiliyatning rivoji endilikda faqat taʼlim muassasalari doirasidagina emas, balki keng ijtimoiy-madaniy maydon, xususan, xalqaro festivallar, madaniyat almashinuvi dasturlari va yoshlar sanʼat forumi kabi madaniy-maʼrifiy tadbirlarda amalga oshmoqda. Shu bois, yoshlarning estetik didini rivojlantirishda xalqaro festival harakatining oʻrni va pedagogik ahamiyati alohida ilmiy tahlilni talab etadi[2].

Estetik tarbiya shaxsda goʻzallikni anglash, sanʼatni qadrlash va ijodiy ifoda topish qobiliyatini rivojlantiruvchi murakkab ijtimoiy jarayondir. Bu jarayon orqali yoshlar atrofdagi voqelikni nafaqat biladi, balki uni his etadi, baholaydi va oʻz estetik qarashlarini shakllantiradi.

Natija va muhokama. Bugungi kunda xalqaro festivallar yoshlarning estetik dunyoqarashini kengaytiruvchi, ijodiy salohiyatini oshiruvchi eng samarali madaniy muhitlardan biridir. Masalan, Venetsiya Biennalesi (Italiya), Edinburgh Fringe Festival (Buyuk Britaniya), Sharq taronalari (Oʻzbekiston) yoki World Youth Festival (Rossiya) kabi tadbirlar yoshlarni nafaqat ijodiy raqobatga, balki madaniyatlararo muloqotga undaydi.

Xalqaro festival muhiti uchta asosiy pedagogik xususiyatga ega:

- yosh ijodkor oʻz asari orqali xalqaro auditoriyaga chiqish imkonini sezadi;
- u boshqa millat vakillarining estetik qadriyatlarini idrok etadi, tolerantlik shakllanadi;
- oʻz ijodiy ishiga tanqidiy nazar bilan qarash, badiiy tafakkurini chuqurlashtirish imkoniyati tugʻiladi[3].

Bu jarayonlar yosh avlodda madaniy salohiyat, fikrlash va global estetik didni rivojlantiradi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, estetik tarbiya quyidagi mexanizmlar orqali amalga oshiriladi:

- yoshlar festivallarda bevosita qatnashib, ijodiy muhitni his etadi;
- xalqaro jamoaviy ijod loyihalari orqali estetik tafakkur boyiydi;
- festival ishtirokchilari oʻz tajribalarini tahlil qiladi, badiiy baholash koʻnikmasini shakllantiradi.

Masalan, “Sharq taronalari” festivalida ishtirok etgan yosh musiqachilar milliy cholgʻularni global sahnada namoyish etish orqali oʻzida milliy gʻurur va xalqaro estetik uygʻunlikni his qiladi. Bu esa oʻz navbatida, estetik tarbiya va ijtimoiy-pedagogik jarayonning eng yuksak koʻrinishidir.

Xalqaro festivallar ijtimoiy jihatdan quyidagi natijalarga erishishga xizmat qiladi:

- yoshlarning madaniy identifikatsiyasi mustahkamlanadi;
- ijodiy muhitda oʻz-oʻzini anglash va oʻzini ifoda etish koʻnikmalari rivojlanadi;
- millatlararo doʻstlik va bagʻrikenglik qadriyatlari mustahkamlanadi.

Biroq muammolar ham yoʻq emas: ayrim hollarda festivallar tijoratlashib borayotgani, yosh ijodkorlar uchun moddiy imkoniyatlarning cheklangani kuzatilmoqda. Shu bois davlat, nodavlat va xalqaro tashkilotlarning hamkorlikdagi madaniy-pedagogik dasturlari muhim ahamiyat kasb etadi[4].

Xalqaro festivallar yoshlarning estetik didini shakllantirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va madaniy ongini yuksaltirishda noyob ijtimoiy-pedagogik muhit yaratadi. Ular orqali yosh avlod milliy merosni anglaydi, global estetik qadriyatlarni oʻzlashtiradi va oʻz ijodini jahon madaniyatining ajralmas qismi sifatida koʻra boshlaydi. Shu bois, bunday festival harakatlarini taʼlim tizimi bilan integratsiyalash, yoshlar siyosatining ustuvor yoʻnalishiga aylantirish zarur.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, xalqaro festivallar yoshlarning estetik didini shakllantirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va madaniy ongini yuksaltirishda noyob ijtimoiy-pedagogik muhit yaratadi. Ular orqali yosh avlod milliy merosni anglaydi, global estetik qadriyatlarni oʻzlashtiradi va oʻz ijodini jahon madaniyatining ajralmas qismi sifatida koʻra boshlaydi. Shu bois bunday festival harakatlarini taʼlim tizimi bilan integratsiyalash, ularni yoshlar siyosatining ustuvor yoʻnalishiga aylantirish zamon talabi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мудрик, А. В. Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик / под ред. В. А. Слостенина. 3-е изд., испр. и доп. М.: Изд. центр Академия, 2002. 200 с.
2. Dewey, J. *Art as Experience*. New York: Penguin, 2005, p. 445.
3. Csikszentmihalyi, M. *Creativity: Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. Harper Perennial, 1996.

4. European Festivals Association. *Festivals and the City: Social Impact Study*. Brussels, 2021.
5. Kalkanatov, Asilbek. "PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE MANAGER IN THE CULTURAL FIELD." *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE* 2 (2023): 19-23.
6. Eldor o'g'li, Z. J. (2024). STRATEGIC MANAGEMENT OF CULTURAL AND ART TRAINING INSTITUTIONS BASED ON CULTURAL INTELLIGENCE. *ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 2(15), 21-25.
7. Jumanazarov, Z. (2025). FEATURES OF CULTURAL POLICY IN NEW UZBEKISTAN. *Journal of Applied Science and Social Science*, 1(4), 352-354.
8. Eldor o'g'li, J. Z. (2025). KREATIVLIK PARADIGMASI: SAN'AT, IQTISODIYOT VA IJTIMOY O'ZGARISHLARNING CHORRAXASI. *SYNAPSES: Insights across the disciplines*, 2(6), 98-106.
9. QOLQANATOV, Asilbek. "MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN." *News of UzMU journal* 1.1 (2024): 1.
10. Yuldasheva, Manzura, and Asilbek Qolqanatov. "O'ZBEKISTONDA MUZEY MENEJMENTI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH XUSUSIYATLARI." *Oriental art and culture* 3.1 (2022): 254-260.
11. QOLQANATOV, Asilbek. "'O'ZBEKKONSERT" DAVLAT MUASSASASI FAOLIYATI: TADQIQOT VA TAHLIL." *TA'LIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* 12 (2023): 8-14.
12. Nazarbay o'g'li, Q. A., & Eldor o'g'li, J. Z. (2025). AUDIOVIZUAL INDUSTRIYA TUSINDIRMESI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 5(5), 122-129.
13. Юсупалиева, Д. К. (2020). Международные отношения-Зеркало мирового прогресса. *Молодой ученый*, 23, 522.
14. Юсупалиева, Д. К. (2024, October). ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН В СФЕРЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСТИТУТОВ ТЕЛЕВИДЕНИЯ. In *Russian-Uzbekistan Conference* (Vol. 1, No. 1).
15. Yusupalieva, D. K. (2020). Development of mutually beneficial cooperation of Uzbekistan within the SCO. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 5(85), 901-903.
16. Shermanov, E. U. (2025). DAXLDORLIK FAZILATI ORQALI TALABALARNING MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH: STRATEGIYA VA MEXANIZMLAR. *Inter education & global study*, (3), 596-603.

- 17.Saidovich, J. S., Uralovich, S. E., Kurbanov, A., & Erkinovna, A. N. (2022). The role of cinema in the system of education.
- 18.Shermanov, E. (2024). Madaniy intellektning ijtimoiy soha mutaxassislarini tayyorlash jarayonidagi integratsion roli. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 1(8).
- 19.Ganieva, E. R. (2022). Genesis and Evolution: From Multi-Part TV Film to TV Series. *International Journal on Integrated Education*, 5(4), 286-290.
- 20.Ганиева, Э. Р. (2014). Из истории взаимосвязи кино и телевидения Узбекистана. *Молодой ученый*, (14), 316-318.
- 21.Ганиева, Э. Р. (2017). Новые страницы истории телевидения Узбекистана. *Молодой ученый*, (21), 57-59.
- 22.Ganieva, E. R. (2015). Prospects of development and modernization of cinema reproduction channels in Uzbekistan. in the world of science and art: questions of Philology, art criticism and cultural studies. no. 43.
- 23.Rinatovna, E. G. (2024). NATIONAL TELEVISION SERIES OF UZBEKISTAN: ACHIEVEMENTS AND SHORTCOMINGS. *Inter education & global study*, (10), 482-492.
- 24.Alfiya, Q. (2023). Milliy Musiqa San'ati Va Yoshlar Tarbiyasi. *Journal of Creativity in Art and Design*, 1, 16-20.
- 25.Nazarbaevna, Q. A., & Serjanovich, K. S. (2024). The Importance of Scenario in Cultural Events. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4, 259-262.
- 26.Kalkanatov, Asilbek. "THE IMPORTANCE OF MANAGING THE PARTICIPATION OF CULTURAL AND ART INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN CULTURAL ACTIVITIES." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2 (2023): 7-10.
- 27.Yuldasheva, M. B., and A. N. Qolqanatov. "Kadrlar potentsiali ijtimoiy-madaniy sohada tashkilot faoliyati samaradorliligini oshirishshning yetakchi omili sifatida." *Inter education & global study* 8 (2024): 58-68.
- 28.Yusupalieva, D. K. (2020). Political role of television in the development of national ideology. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 6(86), 665-667.
- 29.Ганиева, Э. Р. (2017). Кино и телевидение как одни из основных факторов формирования визуальной культуры зрителя. *Молодой ученый*, (21), 59-61.
- 30.Jummanazarov, Z. E. (2025). MUSIQANING YOSHLAR AQLIY VA JISMONIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. *Inter education & global study*, (3), 563-573.

31. Eldor o'g'li, J. Z. (2025). MADANIY VA KREATIV INDUSTRIYA. *SYNAPSES: Insights across the disciplines*, 2(6), 107-115.

32. Eldor o'g'li, J. Z., & Tolibjonovna, B. G. (2025). TALABALARDA TA'LIMIY MOBILLIK SHAROITIDA JAHON ADABIYOTI ORQALI KROSS-MADANIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISH. *ACUMEN: International journal of multidisciplinary research*, 2(6), 99-104.

33. Eldor o'g'li, J. Z. (2025). REFIKATSIYADAN KREATIV IQTISODIYOTGACHA: MADANIYAT INDUSTRIYASINING TARIXI VA BUGUNI. *Journal of new century innovations*, 78(1), 314-322.

34. Eldor o'g'li, J. Z. (2025). KREATIV VA MADANIY INDUSTRIYALAR: IQTISODIY-IJTIMOY O'ZGARISHLARNING YANGI PARADIGMASI. *Journal of new century innovations*, 78(1), 323-331.

VOYAGA YETMAGANLARGA NISBATAN OZODLIKDAN MAHRUM
QILISHGA MUQOBIL JAZOLARNI IJRO ETISHNING O‘ZIGA XOS
JIHATLARI

Kulturayeva Sarvinoz Sadridin qizi

Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: maqolada muallif tomonidan voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolarni ijro etish bilan bog‘liq masalalar bayon etilgan. Shuningdek, bu boradagi qonun hujjatlarini takomillashtirish yuzasidan ayrim takliflar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmaganlar, jinoiy jazo, jarima, axloq tuzatish ishlari, majburiy jamoat ishlari, ozodlikni cheklash.

Jinoiy jazolarning liberallashtirilishi qonun ustuvorligini ta‘minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanib, ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolarni tayinlash jazodan ko‘zlangan maqsadga samarali erishishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga egadir. Bu borada, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 7 noyabrdagi PQ–4006-sonli “Jinoiyat-ijroiya qonunchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga asosan tasdiqlangan **2019–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasi jinoiyat-ijroiya qonunchiligini takomillashtirish Konsepsiyasida** jinoiy jazolarning ijrosini ta‘minlash sohasidagi normativ-huquqiy bazani yanada takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolarni ijro etish mexanizmlarini tubdan qayta ko‘rib chiqish va ular samaradorligini oshirish [1] belgilanganligini ta‘kidlash lozim.

Shuningdek, ushbu qaror bilan ichki ishlar organlarining ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolarni ijro etish bo‘yicha faoliyatini boshqa davlat organlari va tashkilotlari, shuningdek jamoat tuzilmalari bilan o‘zaro hamkorlikda samarali tashkil etish maqsadida 2019-yil 1-yanvardan e‘tiboran, O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Huquqbuzarliklar profilaktikasi bosh boshqarmasining Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolarni ijro etilishini nazorat qilish boshqarmasi va uning hududiy bo‘linmalari negizida vazirlikning Jazoni ijro etish bosh boshqarmasi huzuridagi Probatsiya xizmati va tegishli uning hududiy bo‘linmalari tashkil etildi, ushbu tuzilmalarning asosiy

vazifalaridan biri bu ozodlikdan mahrum qilishga muqobil bo'lgan jazolarni ijro etishdir.

Qayd etish lozimki, amaldagi jinoyat qonunchiligiga asosan voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan jazolar tizimida ozodlikdan mahrum qilishga muqobil bo'lgan jazolar – jarima, axloq tuzatish ishlari, majburiy jamoat ishlari hamda ozodlikni cheklashning belgilanishidan ko'zlangan asosiy maqsad ham ularni jamiyatdan ajratmagan holda jinoyat sodir etgan voyaga yetmagan shaxslarni axloqan tuzatish, tarbiyalash hamda ular tomonidan qayta jinoyat sodir etilishini oldini olish bo'lib, bunday turdagi jazo tizimining jinoyat qonunchiligida o'z ifodasini topganligi insonparvarlik nuqtai nazaridan ham, odillik nuqtai nazarida ham maqsadga muvofiqdir.

Voyaga yetmaganlarni axloqan tuzatish va tarbiyalashda tayinlangan jazoni ijro etishning qanchalik samarali tashkil etilganligi ahamiyatlidir. Bu borada, yuridik fanlar doktori, professor N.S.Salayevning fikrini keltirish o'rinli. Faqatgina mahkum axloqan tuzalgan va u tomonidan boshqa jinoyatlar sodir etilishining oldi olingan hollardagina jazoning maqsadlariga erishilgan deb hisoblash mumkin. Ushbu yakuniy maqsad esa o'z navbatida, ko'p jihatdan har qanda turdagi jazoni ijro etish sifatiga, qonuniyligiga, huquqiy mexanizmning adolatliligiga, eng muhimi, jazoni ijro etishda differentsiatsiya va individualizatsiya prinsiplarining huquqni qo'llash amaliyotiga tatbiq etilishiga bevosita bog'liqdir [2].

Voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan jazolar o'zining ijro etish tartibi hamda jazoni o'tash shartlari bilan farqlanib, voyaga yetmaganlarga nisbatan jinoyat-ijroiya qonunchiligida bunday tartibning nazarda tutilganligi adolat, insonparvarlik hamda jazoni ijro etishda differentsiatsiya va individuallashtirishga rioya etish prinsiplarining mazmun-mohiyatidan kelib chiqqanligi bilan belgilanadi.

Ta'kidlash lozimki, voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan jazolarni ijro etish uchun O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 5-moddasiga asosan sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi asos bo'ladi. Jazoga hukm qilingan voyaga yetmagan shaxsning jinoyat-ijroiya huquqiy munosabatlarga kirishish jarayoni ham aynan hukm qonuniy kuchga kirgan vaqtdan boshlanadi va mazkur munosabat shaxs sud tomonidan belgilangan jazoni o'tab bo'lgunga qadar yoki jazodan ozod etilgunga qadar davom etadi.

Shu o'rinda voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan ozodlikdan mahrum qilishga muqobil bo'lgan jazolarni ijro etishning o'ziga xos xususiyatlariga to'xtalib o'tishimiz maqsadga muvofiq. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 19-moddasiga asosan o'n sakkiz yoshga to'lmasdan turib

jinoyat sodir etgan va jarima tariqasidagi jazoga hukm qilingan voyaga yetmagan shaxslarga jarima jazosini ijro etishning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- jarimani ixtiyoriy ravishda to'lashi mumkin bo'lgan muddat hukm qonuniy kuchga kirgan kundan boshlab olti oylik muddatni tashkil etadi;

- jarima ixtiyoriy ijro etilmagan taqdirda majburiy ijro etish choralari qo'llanilmaydi;

- agar belgilangan muddatda jarimani to'liq miqdorda to'lashga mahkumning imkoni bo'lmasa, sud uning iltimosnomasiga ko'ra hukmning ijrosini Jinoyat-protsessual kodeksining [533-moddasida](#) belgilangan tartibda kechiktirishi yoki jarimani bo'lib-bo'lib to'lashga ruxsat etishi mumkin.

Ta'kidlash lozimki, agar jarima tegishli moddada muqobil jazo chorasi sifatida sanksiyada ko'rsatilgan bo'lsa, uni tayinlash orqali aybdorning mulkiy manfaatlariga ta'sir ko'rsatilib, jazoning maqsadiga (tarbiyalash va mahkum tomonidan yangi jinoyat sodir etilishining oldini olish) erishish mumkin bo'lgan taqdirdagina voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llanilishi mumkin [3, B.16].

Jarima tariqasidagi jazoni ijro etish boshqa turdagi jinoiy jazolardan farqli ravishda O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Majburiy ijro byurosi tomonidan amalga oshiriladi. Shu bilan bir qatorda, O'zbekiston Respublikasi "Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risida"gi Qonunining [32¹-moddasi](#)da jarimani to'lashdan bo'yin tovlash oqibatlari belgilangan bo'lib, quyidagi holatlardan biri mavjud bo'lganda davlat ijrochisi jarima tariqasidagi jazoni jazoning boshqa turi bilan almashtirish to'g'risidagi taqdimnoma bilan sudga o'n kunlik muddat ichida murojaat qilishi lozim [4], jumladan:

- agar hukm qilingan shaxs jazo tariqasida tayinlangan jarimani majburiy ijro etish uchun belgilangan muddatlarda to'lashdan bo'yin tovlasa;

- qarzdorda undiruv qaratilishi mumkin bo'lgan mol-mulk mavjud emasligi tufayli majburiy ijro etish uchun belgilangan muddat mobaynida jarimani undirishning imkoni bo'lmasa;

- kechiktirish muddati tugaganidan keyin jarima to'lanmagan yoki jarimani bo'lib-bo'lib to'lash shartlari buzilgan taqdirda.

Qayd etish lozimki, amaldagi Jinoyat-ijroiya qonunchiligida jarima tariqasidagi jazoni bo'lib-bo'lib to'lash nazarda tutilgan bo'lsa-da, jarimani bo'lib-bo'lib to'lash qanday tartib asosida amalga oshirilishi, bo'lib-bo'lib to'lashda jarimaning to'lanishi lozim bo'lgan muayyan miqdori va uni to'lash muddatlari aniq belgilanmagan, bu esa o'z navbatida huquqni qo'llash amaliyotida mazkur jazoni ijro

etish to'g'risidagi normalarini turli xil tarzida talqin etilishi hamda qo'llanilishiga sabab bo'lmoqda.

Xorijiy davlatlar, xususan Rossiya Federatsiyasi Jinoyat kodeksining 88-moddasi ikkinchi qismida jarima jazosini ijro etish voyaga yetmagan mahkumlarning ota-onasi yoxud ularning qonuniy vakillari roziligi bilan ular tomonidan ijro etilishi mumkinligi belgilangan. Bugungi kunda esa mazkur tartib jazodan ko'zlangan maqsadga erishishda samarali yordam bermayotganligi uchun ko'plab muhokamalarga sabab bo'lmoqda.

Fransiya va Germaniya jinoyat-ijroiya qonunchiligida jarimani bo'lib-bo'lib to'lashning kunlik, xaftalik va oylik miqdorlari belgilab qo'yilgan bo'lib, bunda muayyan ish bilan mashg'ul bo'lgan voyaga yetmaganning mustaqil daromad manbai miqdori e'tiborga olinadi. Bir yo'la to'lab yuboriladigan jarima esa nafaqat pul ko'rinishda, balki mulkiy xarakterdagi boshqa buyum yoxud predmetni berish shaklida ham ijro etilishi mumkin [5].

Voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan jazolardan biri majburiy jamoat ishlari jazosi bo'lib, mazkur jazoni ijro etish voyaga yetmagan mahkumning yashash joyidagi tuman (shahar) ichki ishlar organlari probatsiya bo'linmasi tomonidan amalga oshiriladi. ushbu tuzilmalarning asosiy vazifalaridan biri bu ozodlikdan mahrum qilishga muqobil bo'lgan jazolarni ijro etishdir.

Majburiy jamoat ishlari jazosini ijro etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksi hamda Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-maydagi 346-son qarori bilan tasdiqlangan "Majburiy jamoat ishlari tariqasidagi jazoning ijrosini tashkil etish tartibi haqida"gi [nizom](#)da belgilangan. Majburiy jamoat ishlariga hukm qilingan shaxs jazoni o'tashga sudning hukm qonuniy kuchga kirganligi haqidagi xabarnomasi kelib tuman (shahar) ichki ishlar organlari probatsiya bo'linmasiga kelib tushgan kundan e'tiboran o'n kundan kechiktirmay jalb qilinadi va jazo bepul asosda bajariladi.

Mazkur jazoni voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlash va ijro etishning o'ziga xos xususiyatlaridan biri shundaki, "Majburiy jamoat ishlari tariqasidagi jazoning ijrosini tashkil etish tartibi haqida"gi [nizom](#)ning 3-bandida majburiy jamoat ishlari jazosini o'n olti yoshga to'lmagan shaxslarga nisbatan qo'llanilmasligi belgilanganligidan kelib chiqib, shuni aytishimiz mumkinki, ushbu jazo faqatgina 16 – 18 yoshdagi voyaga yetmaganlarga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, jazoni ijro etishda voyaga yetmaganlar agrosanoat kompleksidagi mavsumiy ishlar – mavsumiy qishloq xo'jaligi ishlaridan quyidagilarni bajarishga jalb etishlari taqiqlanadi:

- meva-sabzavot mahsulotlarini yig'ishtirish;
- paxta terish;
- ekinlarni o'tash [6].

Ta'kidlash lozimki, mahkumni majburiy jamoat ishlariga jalb qilishda agar majburiy jamoat ishlari turlari ro'yxatiga mos bo'lsa, mahkumning kasbiy ko'nikmalari (mavjud bo'lganda), sodir etilgan jinoyat turi, mahkum ish va (yoki) o'qishga ega bo'lsa – asosiy ish va (yoki) o'qish jadvali, yoshi, sog'lig'i kabi holatlar e'tiborga olinishi lozim. Voyaga yetmagan mahkum majburiy jamoat ishlariga jalb qilinganda ishlarning turlari va mazmuni quyidagi talablarga javob berishi talab etiladi, jumladan:

- ish voyaga yetmaganlarning qo'lidan keladigan (kuchi yetadigan) bo'lishi shart;
- ish maqbul ishchanlik qobiliyatini, foydali hayotiy ko'nikma va bilimlarni rivojlantirishga imkon yaratishi lozim.

Majburiy jamoat ishlari jazosi faqat mehnatga layoqatli voyaga yetmaganlarga nisbatan oltmish soatdan ikki yuz qirq soatgacha bo'lgan muddatga tayinlanadi. Voyaga yetmagan tomonidan o'taladigan majburiy jamoat ishlari vaqti dam olish kunlari va mahkum o'qishda yoxud asosiy ishda band bo'lmagan kunlari uch soatdan, ish kunlari, o'quv mashg'ulotlari o'tkaziladigan kunlari esa — ikki soatdan, biroq haftasiga uch kundan oshmasligi lozim.

Yuridik manbalarga ko'ra, majburiy jamoat ishlari jazosini penalizatsiya qilinishi uzoq tarixga borib taqaladi. Mazkur jazo ko'plab xorijiy davlatlarda “jamoat ishlari” deb nomlanib, birinchi marta mazkur jazo turi 1971 yilda Shveysariya Jinoyat kodeksida belgilangan va faqat 7 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan jinoyatchilarga nisbatan qo'llanilgan. Keyinchalik, Shveysariyada jamoat ishlari jazosi voyaga yetmaganlar uchun asosiy jazo sifatida va mamlakatning ba'zi kantonlarida voyaga yetganlar uchun qo'shimcha jazo sifatida ham tayinlana boshlangan [7].

Bugungi kunda majburiy jamoat ishlari jazosini ijro etish Shveysariya, Angliya va Uels, Daniya, Germaniya, Fransiya, Germaniya, Isroil, Italiya, Lyuksemburg, Gollandiya, Shimoliy Irlandiya, Finlyandiya, Portugaliya, Shotlandiya, Chexiya, Kanada, AQSh kabi mamlakatlarda probatsiya xizmati vakolatiga kiritilganligi bilan e'tiborga molikdir.

Mehnatga layoqatli voyaga yetmaganlarga nisbatan tayinlanadigan hamda majburiy jamoat ishlaridan farqli ravishda haq evaziga bajariladigan axloq tuzatish ishlari jazosi O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2006-yil 3-fevraldagi 1-sonli “Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to'g'risida”gi qarori

19-bandining [ikkinchi xatboshisi](#)ga asosan 16 yoshga to‘lmagan shaxslarga nisbatan qo‘llanilmaydi [8].

Voyaga yetmaganlarga nisbatan axloq tuzatish ishlari jazosini ijro etishning o‘ziga xos xususiyatlari haqida to‘xtaladigan bo‘lsak, ushbu jazoni tayinlash va ijro etish tartibi O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat, Jinoyat-ijroiya kodekslari hamda O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirining 2017-yil 27-iyuldagi 157-son [buyrug‘iga](#) asosan tasdiqlangan “Muayyan huquqdan mahrum qilish, axloq tuzatish ishlari va ozodlikni cheklash tariqasidagi jazolarning ijrosini tashkil etish hamda shartli hukm qilingan shaxslar ustidan nazoratni amalga oshirish tartibi to‘g‘risida”gi Yo‘riqnomada belgilangan.

Yuridik fanlar doktori S.S.Niyozovanning fikricha, axloq tuzatish tariqasidagi jazolarni ijro etishda mahkumlarning yoshi va ijtimoiy maqomi ahamiyatga ega bo‘lib, bu mahkumlarni muayyan toifalarga ajratib (differensiatsiya) ular bilan individual ishlashni ta‘minlaydi [9, B.50].

Qayd etish lozimki, axloq tuzatish ishlari tariqasidagi jazoni ijro etish jarayonida mahkum O‘zbekiston Respublikasi qonunlarida va sud hukmida ko‘zda tutilgan cheklanishlardan tashqari O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun belgilangan barcha huquqlardan foydalanadilar va majburiyatlarni bajaradilar. Bu qoida O‘zbekiston Respublikasi hududida shunday jazoni o‘tayotgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarga nisbatan ham qo‘llaniladi.

Jazoni o‘tash muddati korxonada, muassasa, tashkilot ma‘muriyati voyaga yetmagan mahkumning yashash joyidagi tuman (shahar) ichki ishlar organlari probatsiya bo‘linmasidan xabarnoma olgan kundan, boshqa joylarda o‘taladigan axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslar uchun esa — ular jazoni o‘tash uchun yuborilgan korxonada, muassasa, tashkilotda ish boshlagan kundan boshlanadi. Axloq tuzatish ishlariga jalb qilish haqidagi sud hukmlari (ajrimlari) ijroga kelgan kundan boshlab 10 kunlik muddatdan kechikmasdan ijro qilinadi.

Mahkumlarga nisbatan hukm ijrosini tashkil etish, mahkumlarni jazo o‘tashga jalb qilish, ularning ish haqidagi ajratmalarni to‘g‘ri ushlab qolish va o‘z vaqtida davlat foydasiga o‘tkazilishini nazorat qilish, shuningdek mahkumlarni o‘z vaqtida jazo o‘tashdan ozod qilish maqsadida axloq tuzatish ishlariga hukm qilingan shaxslarning shaxsiy hisobi yuritiladi.

Axloq tuzatish ishiga hukm qilingan mahkumlarning oylik ish haqidagi davlat daromadi hisobiga ushlab qolish mahkumning jazo muddatini o‘tashni boshlagan kundan amalga oshiriladi. Tuman (shahar) probatsiya bo‘linmalari xodimlari mahkumlarning hisobvaraqlari bo‘yicha oyma-oy ish haqidagi ushlab qolingani

chegirmalarning tushganligini “UzASBO” dasturiy majmuasi orqali Yagona g‘azna hisobvarag‘iga kirim qilingan mablag‘lar bilan solishtirib boradi hamda mahkumlarning ish haqidan ushlab qolgan chegirmalar o‘z vaqtida o‘tkazilmaganligi aniqlangan hollarda darhol undirish choralarini ko‘rishlari lozim.

Voyaga yetmaganlarga nisbatan ozodlikdan mahrum qilishga muqobil bo‘lgan jazolardan biri sifatida ozodlikni cheklash jazosi esa O‘zbekiston Respublikasining 2015-yil 10-avgustdagi O‘RQ-389-sonli [Qonuniga](#) asosan Jinoyat kodeksiga penalizatsiya qilingan bo‘lib, ushbu jazo voyaga yetmagan mahkumlarga nisbatan asosiy jazo chorasi sifatida olti oydan ikki yilgacha muddatga tayinlanadi. Mazkur jazoni ijro etish mahkumning yashash joyidagi tuman (shahar) probatsiya bo‘linmalari tomonidan yoki sud belgilaydigan, mahkumlarning sud belgilagan muayyan taqiqlarga (cheklashlarga) rioya etishi ustidan nazoratni amalga oshiradigan boshqa organ tomonidan amalga oshiriladi.

Ozodlikni cheklash jazosini ijro etish bo‘yicha xorijiy davlatlar tajribasiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, Yevropaning ko‘plab mamlakatlarida, shuningdek Meksika va AQShda balog‘atga yetmagan bolalarga nisbatan ozodlikni cheklash jazosini hamda sudlangan voyaga yetmaganlar ustidan nazoratni probatsiya xizmati amalga oshirishini ko‘rishimiz mumkin, ushbu tuzilmalar tarkibida maxsus nazoratni amalga oshiruvchi alohida zobitlar, shuningdek ularga jazoni ijro etishda maslahat beradigan psixologlar ham mavjud [10, C. 85.].

Litva va Polshada esa ozodlikni cheklash jazosi mahkumga ma‘lum vazifalar va taqiqlarni kiritishdan iborat bo‘lib, agar mahkum biron bir muhim sabablarga ko‘ra muayyan majburiyatlarni bajara olmasa, sud ozodlikni cheklash jazosini Jinoyat qurbonlari fondiga naqd pul to‘lash bilan almashtirishi mumkin[11].

Germaniya, Kanada hamda Latviya kabi mamlakatlarda favqulodda holatlar yuz bergan taqdirda mahkum jazoni ijro etuvchi organlarni xabardor etmagan holda o‘zining yashash joyini tark etishi mumkin. Biroq, xavf bartaraf etilishi bilan bu to‘g‘risida jazo ijrosini amalga oshiruvchi organni xabardor etish majburiyati mahkum zimamsiga yuklatiladi.

Ozodlikni cheklash jazosini ijro etish Angliyada ham probatsiya xizmati vakolatiga kiritilib, ushbu jazoga hukm qilinganlar ustidan elektron monitoringni muvofiqlashtirish Bosh inspeksiya zimmasiga yuklatilgan. Singapurda esa ozodlikni cheklash jazosini ijro etuvchi probatsiya xizmati Yoshlar siyosati va sport vazirligi tomonidan boshqarilishi [12, C. 38] e‘tiborlidir.

Ozodlikdan mahrum qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan jazolarni ijro etish masalalarini va ilg‘or xorijiy davlatlar tajribasini tahlil qilgan holda xulosa sifatida quyidagilarni ta’kidlash lozim.

Birinchidan, ilg‘or xorijiy davlatlar tajribasini tahlil qilgan holda Jinoyat-ijroiya qonunchiligiga jarima jazosini bo‘lib-bo‘lib to‘lash qanday tartib asosida amalga oshirilishi, bo‘lib-bo‘lib to‘lashda to‘lanishi lozim bo‘lgan jarimaning muayyan miqdori, muddatlari, shakli hamda usullari aniq belgilanishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, voyaga yetmaganlarga nisbatan jarima jazoni ijro etishda ularning mustaqil daromad manbaiga ega ekanligi e’tiborga olinishi lozim.

Ikkinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksining 29-moddasida belgilangan axloq tuzatish ishlari jazosini o‘tayotgan mahkumning majburiyatlari bo‘yicha yuzaga kelayotgan huquqiy bo‘shliqlarni bartaraf etish maqsadida ularning majburiyatlari doirasini aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Xususan, jazoni o‘tash muddati davomida mahkumning mehnat shartnomasini o‘zining tashabbusi bilan bekor qilmasligi to‘g‘risidagi majburiyatni belgilash lozim. Shuningdek, amaldagi Jinoyat-ijroiya kodeksiga axloq tuzatish ishlari jazosini o‘tayotgan mahkumning mehnat vazifalarini o‘zgartirish tartibi va shartlari bilan bog‘liq normalarni kiritilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-ijroiya kodeksiga ozodlikni cheklash jazosini ijro etish davomida qanday holatlar yuz bergan taqdirda (masalan, favqulodda holatlar – tabiiy, texnogen va ekologik tushdagi halokatlar yuz bergan hollarda yoxud mahkumning sog‘lig‘iga jiddiy xavf soluvchi vaziyat yuzaga kelganda) uy-joyidan chiqib ketishiga butunlay taqiq belgilangan mahkum o‘zining yashash joyini tark etishi mumkinligi to‘g‘risidagi norma kiritilishi maqsadga muvofiq. Ushbu mazmundagi normaning jinoyat-ijroiya qonunchiligida belgilanishi jazoni ijrosini amalga oshiruvchi organlar uchun mahkum tomonidan jazoni o‘tashdan bo‘yin tovlash holatlarini aniqlashda qonun normalarini turli xil tarzida talqin etilishini oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 7 noyabrdagi PQ–4006-sonli “Jinoyat-ijroiya qonunchiligini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga asosan tasdiqlangan **2019–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasi jinoyat-ijroiya qonunchiligini takomillashtirish Konsepsiyasi** // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 08.11.2018-y., 07/18/4006/2166-son, 13.12.2018-y., 06/18/5597/2300-son.

2. Salaev N.S. Differentiation, individualization, execution of criminal punishments and its goals: way to success. https://uzjournals.edu.uz/rev_law/vol1/iss1/25/
3. Niyozova S.S., Payzullaev Q.P. Jinoiy jazoni ijro etish muammolari. O‘quv qo‘llanma. – T.: TDYI nashriyoti, 2007.
4. “Sud hujjatlari va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. 03/19/572/3943-son; 04.12.2019-y., 03/19/586/4106-son.
5. Луковин К.Е. Зарубежная модель исполнения уголовного наказания в виде штрафа на примере стран континентальной системы права // Уголовно-исполнительное право. 2018. – Т.: 13(1–4), № 3
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-maydagi 346-son qarori bilan tasdiqlangan “Majburiy jamoat ishlari tariqasidagi jazoning ijrosini tashkil etish tartibi haqida”gi [nizom](#) // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 05.01.2018 y., 03/18/456/0512-son, 30.01.2018 y., 23.10.2019 y., 03/19/572/3943-son; 13.09.2019 y., 03/19/567/3737-son.
7. Грушин Ф.В. Обязательные работы в Российской Федерации: фактори появления и некоторые проблемы. Право и государство, № 1 (70), 2016.
8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2006-yil 3-fevraldagi 1-sonli “Sudlar tomonidan jinoiyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to‘g‘risida”gi qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 23.10.2018 y, 03/18/485/1552-son; 13.09.2019 y., 03/19/567/3737-son.
9. Niyozova S.S., Xaydarov Sh.D. Jinoiyat-ijroiya huquqi moduli tushunchasi, predmeti va prinsiplari. O‘quv qo‘llanma. Mas’ul muharrir: B.B.Xidoyatov – T.: TDYU nashriyoti, 2020. – B.80
10. Бойко С.Б. Ограничение свободы как вид наказания за границей // Уголовное право. 2014. № 24. С. 205.
11. Foreign experience in the implementation of restriction of freedom as a type of criminal punishment (on the example of the criminal legislation of Poland and Lithuania) <http://sibac.info/conf/law/xi/27218>
12. Степашин В.М. Ограничение свободы как “новое альтернативное наказание” за рубежом // Научные основы уголовного права и процессы глобализации: материалы V Российского конгресса уголовного права. 2017. № 15. С. 38.

THE PROCESS OF DEVELOPING MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL AGE

Qayimova Sevara Dilshod qizi

3rd-year student, Faculty of International Journalism, Uzbekistan State World Languages University

Abstract. Without the development of media literacy, social network users will remain trapped in a whirlpool of manipulative information, critical thinking will not develop, and their scope of thinking and worldview will gradually weaken. This article discusses the role and necessity of media literacy in the 21st century.

Keywords: manipulation, digital age, social media platforms, critical thinking skills, information culture.

INTRODUCTION

The rise of information technologies and the expansion of media platforms have given birth to the era of information. Today, it is not enough to simply read any information; it must be carefully analyzed and observed, because news spreading around the world can negatively influence human thinking and consciousness. In the process of information dissemination on social networks, priority is given not to quality but to speed, and not to socio-political content but to sensational news. This increases the number of viewers but can create internal conflicts or worsen gender-related issues. As the audience consumes information, their thinking and worldview begin to adapt to what they see. In general, mass media play a crucial role in human life. Television, social networks, video games, and even the music we listen to have a strong influence on how we perceive the world.

These processes involve collecting, organizing, analyzing, and publishing information visually. Traditionally, journalism has been practiced through print media, television, and radio. This form of communication is one-directional: the journalist is the main source of information, and the audience receives it. That is, the reader accepts prepared information and can only express their attitude to it. For this reason, traditional journalism today has lost its power of immediacy and is viewed mainly as a reliable means of delivering information.

LITERATURE REVIEW AND METHODS

With the emergence of the Internet and new media platforms, information dissemination has become interactive. Now, users not only read ready-made material, but also express their opinions about it, share it on social networks, leave comments, and in some cases, directly communicate with journalists. This interactive environment strengthens cooperation between journalists and the audience and helps journalists assess public opinion on any topic. Thus, in the digital age, social networks have become a space not only for information consumption but also for social dialogue.

However, one of the main principles—credibility and accuracy—has gained even greater significance. The media audience is large and includes all age groups. Therefore, information must be filtered within the modern information space. During this process, users must develop media literacy and critical thinking skills. The media literacy competence of online users—meaning the ability to recognize, analyze, and evaluate media content—becomes a key factor.

The concept of ‘information literacy’ was first introduced in the USA in 1977 within the national program for reforming higher education. A.P. Ershov defined computer literacy as the ability to solve problems using computers, plan actions, predict their consequences, understand the basic concepts of informatics, and recognize its role.

When analyzing the role of media and information literacy in society, its key components include:

1. Understanding the essence of reforms carried out as active citizens of a democratic society;
2. Developing skills to filter daily information transmitted and received through media;
3. Preventing manipulation of human consciousness through information and making correct decisions;
4. Analyzing positive or negative changes in individuals under the influence of visual images and being able to “read” hidden messages within visual content;
5. Analyzing the nature of textual communication delivered through mass media.

Just as life without the Internet has become unimaginable, living without media literacy is also becoming almost impossible. Due to the rapid development of information technologies, the Internet has become an integral part of daily life: education, work, communication, and even leisure activities rely on it. However, as digital opportunities expand, misinformation, manipulative content, and fake news increase. This requires not just consumption of information, but its critical evaluation, verification, and analysis.

Media literacy is not merely a skill—it is a key protective tool in the digital world. A media-literate person does not blindly trust information. They verify sources, compare multiple perspectives, and try to determine whether the content is real or fake.

Globally, the concept first appeared in the 1930s and was used by British scholars. Media literacy has been introduced as a separate course within humanities in the UK and Australia. Starting from the 1970s, Finland—recognized as the country with the highest capability to resist fake news and disinformation (2021)—has introduced media and information literacy into both school and higher education systems.

Sweden continued this trend. Media education has been taught as a separate subject since the 1980s, aimed at developing critical perception of media content, understanding information from various sources, and expressing opinions about films and television programs. Since autumn 2000, media education has been officially included in the Swedish national curriculum.

In Eastern countries, media literacy in China focuses mainly on the younger generation. The government even limits the use of the entertainment platform “TikTok” to one hour per day. This helps prevent narrowing of worldview, improves concentration, develops critical thinking, increases time spent on learning and research, and even reduces risks of eye and physical health issues.

ANALYSIS AND RESULTS

Today, critical thinking and media literacy skills are extremely important for young people, who are the most active consumers of online content. Proper understanding and interpretation of information determine a person’s consciousness, worldview, and social engagement. A person lacking media literacy may quickly fall victim to manipulation, spread misinformation, or make wrong decisions. Many news

items are driven by certain interests, goals, or ideologies. Therefore, reading information carefully, paying attention to its source, and verifying facts have become integral parts of modern information culture.

In the digital age, due to interactivity, instant dissemination, and the ability to share information rapidly, the likelihood of manipulation increases. Consequently, media literacy becomes even more important.

Competence means not only “knowledge” but also its practical application. The key competences required from media users include:

1. **Analytical approach:** questioning information such as “Who produced this?”, “For what purpose?”, “Is the source reliable?”, “Is the information complete?”
2. **Reflective thinking:** recognizing how media shapes one’s own thoughts and opinions, and analyzing that process.
3. **Technical and platform literacy:** modern journalism now includes videos, infographics, and diagrams, which provide faster and easier understanding. Therefore, it is crucial to avoid traditional thinking and use reliable, improved platforms to understand and evaluate information.
4. **Ethical and social aspects:** responsibility in information dissemination, avoiding and preventing manipulation, and promoting honesty are essential ethical requirements for media literacy development.

To develop these competences, they must be promoted widely. In Uzbekistan, several effective initiatives are being implemented. For example, the Law “On the Foundations of State Youth Policy in the Republic of Uzbekistan” prohibits actions aimed at promoting immorality, violence, and cruelty among youth. The Convention “On Guarantees of the Rights of the Child” bans the use and distribution of media depicting pornography, cruelty, or content harmful to children. Schools and universities introduce subjects such as “Information Security” and “Media Literacy Skills,” raising awareness, teaching responsible media use, and promoting digital culture.

CONCLUSION

The lack of a regulated information culture in today’s social environment leads to the following issues:

- uploading, storing, publishing, and distributing content that threatens peace, is destructive, or violates the privacy of others;
- violation of minors’ rights;
- sharing obscene texts, pornographic images, or content depicting sexual violence involving minors;
- uploading images of animal abuse or content encouraging violence;
- promoting racial, religious, or ethnic hatred, fascism, or ideas of racial superiority;
- posting extremist materials;
- promoting criminal activity or providing instructions for committing crimes;
- sharing restricted information or personal data of third parties;
- distributing advertisements for narcotics, including “digital drugs,” instructions for their preparation and distribution;
- posting fraudulent content;
- irresponsible behavior on social media.

Therefore, the updated Constitution assigns the regulation of these matters and the provision of safe Internet access to the state.

The findings show that the formation of media literacy competence has become both a requirement and a necessity of the modern era. As consumers of media products, we are expected not only to receive information but also to analyze it, verify sources, and detect manipulation. Media literacy is essential not only for journalists or media specialists but for every citizen.

In conclusion, while the Internet has made our lives faster, more convenient, and richer in opportunities, media literacy makes it safer, more conscious, and more meaningful. Therefore, in today’s digital age, developing media literacy is the personal responsibility of every user.

REFERENCES

1. Chi-Kim Cheung. *Media Literacy Education in China*. 2016.
2. Molchanova T.V. “Genesis of the term media competence”// International Scientific Conference “Actual problems of science and education”, Cuba (Varadero), March 20-31th 2011.

3. Park, Jooyeun. *Media Literacy, Media Competence and Media Policy in the Digital Age*. Hankuk University of Foreign Studies, Media & Communication Division, Republic of Korea, 2017.
4. Захарова М.В// Кубанский государственный университет г. Краснодар, Россия “Media competence of modern society: experience and trends”
5. Abdullayeva B.S., Ro‘ziyev Y.Z., Ismoilova K.V. *Mediasavodxonlik va axborot madaniyati: Darslik*. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi. Toshkent: 2024.
6. Anvarov A. “Axborotdan foydalanish madaniyati — Yangi Qomusimizda”.

INFORMATION ATTACKS AND THREATS ON SOCIAL NETWORKS

Mahmudov Murodjon Alisher og'li

3rd-year student, Faculty of International Journalism, UzSWLU

Abstract. Today, social networks have become an integral part of society. Almost every activity is connected to them. Through social networks, one can find sufficient information on any topic, exchange ideas, and gain knowledge. However, due to the vastness of the network, establishing full control over it is a challenging issue. This article discusses the threats and information attacks frequently encountered by users. The information presented below helps users avoid becoming victims of such dangers.

Keywords: virtual social space, cybercrime, social consciousness, cyberbullying, trolling, communication platforms.

INTRODUCTION

Today, it is impossible to imagine human life without social networks. Every person relies on the internet and social networking platforms to stay informed, communicate, express opinions, find jobs, or study. However, the openness and rapidity of information exchange also increase new risks and threats. Information attacks, manipulations, and cybercrimes occurring in the virtual environment directly affect not only a person's digital life but also their psychological state, morality, worldview, and social security.

Observations show that many young people using social networks are not sensitive in selecting information; most of them quickly believe unverified news and rush to make conclusions. This creates conditions for the formation of false beliefs in society. Cybercrimes, misinformation, cyberbullying, pressure, and psychological attacks are among the most damaging factors today. Dangerous ideas, extremist messages, and political manipulations are also spread through social networks. Such threats negatively affect social security. The main reasons are the insufficient development of media literacy among youth and the incomplete content control on social platforms. Media literacy plays an important role in preventing these risks. Without critical thinking skills, a person becomes easily influenced, controlled, and manipulated by social networks.

LITERATURE REVIEW AND METHODS

In the past, social networks were primarily used to strengthen relationships between people, expand areas of interest, and create opportunities for new connections. Today, social networks have transformed into a “virtual social space” of society. They are no longer just online platforms but powerful tools that deeply penetrate users’ personal lives, influencing real-life relations and decisions, especially with the development of artificial intelligence.

A social network is an online platform used for communication, establishing social relations among people with similar interests or offline connections, as well as for entertainment (music and films) and work purposes. The term “social network” was first introduced by sociologist James Barnes in 1954. Social networks hold significant importance in various fields, including education, which has become an integral part of our life. Social platforms enhance learning opportunities, allow users to find study materials and lectures on any topic, and enable students to communicate with peers worldwide at any time. As a result, ideas, experiences, and resources are exchanged. These processes help develop critical thinking, collaborative problem-solving, and the creation of new knowledge.

Characteristics of Information Attacks on Social Networks

Information threat refers to the disruption of protected information in society due to internal or external attacks or malicious intentions. Examples include cybercrime, hacking, dissemination of fake news, and deliberate theft or disclosure of data.

Threats can be classified according to the following criteria:

- **Threats to the main components of information security:** Information security relies on confidentiality and integrity. Sometimes servers freeze or stop functioning. In such cases, signals indicate intrusion attempts, requiring immediate protection. The next stage often involves sending viruses that disable protection systems, causing data leakage or theft.
- **Threats to the components of information systems:** This includes both databases and software. Malicious codes or programs disrupt system stability. In some cases, attackers take advantage of short power surges.

- **Threats by the method of execution (natural, technogenic, accidental, malicious):**

In this category, attackers play a key role at the final stage. Weak or outdated software often becomes the main “cause.” When carried out maliciously, hackers send numerous codes to breach a system. If even one succeeds, the server becomes vulnerable.

- **Threats by the position of the threat source (internal or external):**

Internal threats involve individuals directly connected to the system. Sometimes mistakes by employees lead to risks. External threats include all forms of hacking, virus attacks, and bot-generated overloads.

ANALYSIS AND RESULTS

Below are explanations of some scientific terms used above:

Cybercrime – Cybercrime refers to acts committed by individuals for malicious purposes, such as spreading malware, cracking passwords, stealing personal card details and other bank information, or distributing illegal content using the internet. Cybercrime includes a wide range of activities from financial crimes to fraud, cyberpornographic trade, and advertising scams. If malware infects a device, it can damage both the device and the stored data.

Trolling – Trolling refers to posting provocative articles or messages online to incite conflict, provoke users, insult others, and escalate arguments. Trolls are often anonymous and use fake profiles, nicknames, or bots. They may spread fake information on social and political topics. According to researchers, sometimes competing brands spread such “advertisements” to outperform others.

Cyberbullying – Cyberbullying refers to insulting or threatening users through social media posts, instant messages, emails, or SMS. Examples include:

- spreading false information about someone or posting embarrassing photos online;
- sending harmful or threatening messages via messaging platforms;
- impersonating someone and sending offensive messages on their behalf.

Prolonged exposure to cyberbullying negatively affects a person’s mental health. Such individuals may frequently become angry, lose their sense of belonging in society,

and have few friends. In some cases, symptoms such as inactivity, headaches, and fatigue are observed.

The analysis of these terms shows that cybercrime, trolling, and cyberbullying in the digital environment are closely interconnected and pose serious threats to information security. In all three cases, the primary target is the human factor. While technical systems can be protected, safeguarding a person's emotions, psychological resilience, and social consciousness is much more complex. The destructive content we encounter daily often aims to influence users' psychological state, manipulate them, or distract them. Cybercriminals prioritize data theft through technical means, whereas trolls and cyberbullies aim to inflict psychological pressure and spark social conflicts. Thus, threats are not only technical but also psychological.

Furthermore, users themselves contribute to the rapid spread of negative content online. For example, when people encounter sensational news, they instantly share it with friends or discuss it publicly. As a result, the information spreads widely and turns into discussions or conflicts. Therefore, content related to trolling and cyberbullying often collects more "views" and audience, increasing its negative impact on society.

As mentioned earlier, cyberbullying severely affects mental health. Individuals exposed to constant pressure experience heightened anxiety, depression, insecurity, and fear of social communication. Gradually, they become easier to manipulate. In extreme cases, cyberbullying may lead to self-harm or suicide attempts. This proves that online aggression and seemingly harmless virtual activities can have serious real-life consequences.

CONCLUSION

The threats discussed above negatively affect not only youth but also minors, whose psychological stability is not yet fully developed and who are more vulnerable to cyberbullying. This poses a significant social risk for the entire community.

To prevent these processes and avoid becoming victims of threats, the following important factors must be strictly observed:

- increasing media literacy;
- developing digital culture;
- enabling two-factor authentication on social platforms;

- installing and updating protective software on mobile devices;
- acquiring skills related to information security and promoting awareness;
- improving legal measures.

The rapid development of the digital environment has fundamentally changed communication among people. While the internet and social networks offer convenience in all areas of life, they have also introduced new types of dangers. Developing media literacy, strengthening personal data protection habits, and cultivating skills for verifying information reliability are essential needs of today. Effective security in the digital space consists of technical protection, legal systems, and human awareness. Only through the integration of these three elements can society build strong immunity against digital threats. Thus, ensuring information security should be viewed as personal responsibility, a strategic duty of the state, and an indicator of society's overall cultural maturity.

REFERENCES

1. Uzwikipedia.org. Terms: "Cybercrime," "Social network." Electronic source.
2. Ernazarov A.E., Jumanov V.I. "Types of Social Networks and Their Importance in Modern Education." *Journal of Marketing, Business and Management*.
3. Akbarova M.R., Akbarov J.M. Threats to Information Security. . "Экономика и социум", №6(85), ч.1, 2021.
4. "Cyberbullying: What It Is and How to Stop It?" Electronic article.
5. "10 Things Teenagers Want to Know About Cyberbullying." Electronic article.

FOREIGN EXPERIENCE IN REGULATING EXTERNAL LABOR
MIGRATION: LESSONS FOR UZBEKISTAN

Bakhoviddinova Yasmina Makhmud qizi

Fergana State University

Master's Degree in Economics

yasminaaashurovaa@gmail.com

+998887009903

Abstract

Labor migration is a key factor influencing Uzbekistan's socioeconomic development. Millions of citizens work abroad—mainly in Russia, Kazakhstan, South Korea, and Gulf countries—sending remittances that account for around 16% of the national GDP. However, large-scale migration also creates challenges such as insufficient legal protection, weak reintegration mechanisms, and lack of professional training for migrants. This article examines the foreign experience of regulating external labor migration through the cases of Mexico and Kyrgyzstan, highlighting effective practices that can be adapted in Uzbekistan. Comparative analysis shows that bilateral agreements, institutional support systems, and regional integration mechanisms are essential for building sustainable migration governance.

Keywords: labor migration, migration policy, Mexico, Kyrgyzstan, Uzbekistan, international cooperation, economic development

Introduction

In the globalized economy, international labor migration plays a dual role — it supports household welfare and stabilizes labor markets but also poses policy and social challenges. For Uzbekistan, labor migration has become an inevitable outcome of demographic pressure, limited domestic employment opportunities, and regional income disparities. According to the Central Bank of Uzbekistan (2022), remittances from migrants represent approximately 16% of GDP, making migration one of the main sources of household income.

To improve migration governance, Uzbekistan can benefit from studying successful international experiences. This article focuses on Mexico and Kyrgyzstan, two labor-sending countries that have developed effective frameworks for managing migration flows. Mexico, with its extensive experience in protecting its nationals in the United States, and Kyrgyzstan, through its participation in the Eurasian Economic

Union (EAEU), provide valuable models for bilateral, institutional, and legal regulation of external labor migration.

Theoretical Foundations

The phenomenon of labor migration is widely explained through several economic and sociological theories. The neoclassical theory of migration views migration as an individual decision aimed at maximizing income differences between countries. The dual labor market theory explains the persistent demand for foreign labor in developed economies, while the push-pull model interprets migration as the result of negative conditions in the home country (unemployment, low wages) and attractive opportunities abroad (higher salaries, stability).

Institutional approaches emphasize the importance of state intervention and international coordination in regulating migration. These include the role of the International Labour Organization (ILO), the International Organization for Migration (IOM), and the United Nations (UN) in developing global standards for protecting migrant rights, such as the UN Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers (1990) and ILO Conventions No. 97 and No. 143.

Case Study 1: Mexico

Mexico's migration policy has evolved through decades of economic and political interaction with the United States. Historically, the Bracero Program (1942–1964) allowed seasonal agricultural workers to migrate legally, establishing early institutional cooperation. After its termination, irregular migration surged, leading to social and legal issues for Mexican workers in the U.S.

In the 21st century, Mexico adopted a modern legal framework through the Ley de Migración (2011), guaranteeing the right to humane treatment and legal protection regardless of a migrant's status. The National Institute of Migration (INM) oversees visa issuance, border control, and migrant legalization programs. The government also implements social reintegration initiatives, such as the "*Somos Mexicanos*" program, which provides returning migrants with legal aid, employment support, and vocational retraining.

Through bilateral agreements under NAFTA/USMCA, Mexico has enhanced labor mobility for skilled professionals and improved protection mechanisms for its citizens abroad. This integrated approach—combining national regulation, international cooperation, and social reintegration—forms the foundation of Mexico's migration management model.

Case Study 2: Kyrgyzstan

Kyrgyzstan represents a regional model of migration management within the framework of the Eurasian Economic Union (EAEU). Membership in the EAEU grants Kyrgyz workers the right to freely move and work in Russia, Kazakhstan, Belarus, and Armenia. This significantly simplifies legal employment procedures and strengthens migrants' social protection.

The Kyrgyz government has established the Ministry of Labor, Migration and Youth, which coordinates policies on labor export, professional training, and reintegration of returnees. Programs such as "Amanat" and "Mekendeshter" provide financial literacy training and support for migrant families. In cooperation with Russia and Kazakhstan, Kyrgyzstan also organizes bilateral employment agreements and vocational centers that prepare workers before departure.

This strategy ensures not only the legal employment of citizens abroad but also their reintegration and financial inclusion at home, mitigating the "brain drain" effect and stabilizing national labor markets.

Comparative Analysis

Both Mexico and Kyrgyzstan demonstrate that effective migration regulation depends on three interrelated pillars:

1. Legal and Institutional Frameworks – Ensuring clear legislation on migration, supported by specialized agencies (INM in Mexico, Ministry of Migration in Kyrgyzstan).
2. Bilateral and Regional Cooperation – Developing cross-border agreements (Mexico–USA; Kyrgyzstan–EAEU) that guarantee workers' rights and simplify procedures.
3. Social and Economic Reintegration – Introducing support programs for returning migrants through employment services, retraining, and microfinance initiatives.

While Mexico operates within a North–South migration corridor, Kyrgyzstan exemplifies regional integration-based mobility. Both systems show the value of cooperation, data exchange, and public–private partnerships in ensuring sustainable migration governance.

Lessons and Recommendations for Uzbekistan

Based on the experiences of Mexico and Kyrgyzstan, Uzbekistan can adopt the following measures to strengthen its external labor migration policy:

1. Enhance legal protection abroad through expanded consular networks and bilateral agreements with major host countries.

2. Introduce pre-departure training in language, culture, and labor law to increase migrants' competitiveness and safety.
3. Develop reintegration programs providing microcredit, entrepreneurship training, and local job creation for returnees.
4. Establish a digital migration database for tracking contracts, skills, and remittance flows to improve coordination.
5. Promote gender-sensitive migration policies, recognizing women's role in remittance-based household economies.

Such measures would align Uzbekistan's migration management with international best practices, contributing to sustainable economic development and human capital utilization.

Conclusion

The international experience of Mexico and Kyrgyzstan demonstrates that successful migration management combines legal regulation, international cooperation, and social reintegration. For Uzbekistan, adopting a holistic migration governance strategy can transform labor migration from a temporary solution into a long-term development mechanism that strengthens the national economy, protects citizens abroad, and enhances the country's global integration.

References

1. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Palgrave Macmillan.
2. Центральный банк Республики Узбекистан. Статистика денежных переводов. <https://cbu.uz/ru/statistics/dks/1694711/>
3. Астанакулов О.Т. Миграции в Центральной Азии и России: Монография. – Бишкек: Изд-во Кыргызско-Российского Славянского университета, 2022. – 312 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/366531416_Migracii_v_Centralnoj_Azii_i_Rossii_Kniga
4. Иброхимов Н. Миграции населения в Центральной Азии: прошлое, настоящее и будущее. – Москва: Наука, 2016. – 248 с. URL: https://www.naukabooks.ru/knigi/katalog/migratsii_naseleniya_v_tsentralnoy_azii-proshloe-nastoyashchee-i-budushchee-2016/

5. Абдыкадыров А. Трудовая миграция в Узбекистане: Аналитический доклад. – Ташкент: Программа развития ООН, 2022. – 54 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/uz/un_uzb_Labour_Migration_in_Uzbekistan_rus.pdf
6. Куватов И. Трудовая миграция в Кыргызстане: Анализ текущей ситуации. Бишкек, 2021. – 42 с. URL: https://kyrgyzstan.un.org/sites/default/files/2021-04/Present_MT-1-28%20March.pdf
7. ILO Convention No. 97 and No. 143 on Migration for Employment.
8. UN Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families (1990).
9. Ley de Migración (Mexico), 2011.
10. Eurasian Economic Union Treaty (2014).
11. International Organization for Migration (IOM), *World Migration Report 2024*.
12. Central Bank of Uzbekistan (2022), *Remittance Statistics*.
13. Presidential Decree No. UP-6079 “On Measures to Improve Migration Management,” Republic of Uzbekistan, 2020.
14. World Bank (2023), *Migration and Development Brief*.

BOLALARDA TISH EMALI MINERALLASHUVINING BUZILISHI VA PERIODONT KASALLIKLARI RIVOJLANISHI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK

Qutibiddinov Nuriddin Najmiddinovich

Emu 2-kurs magistranti

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Stomatologiya kafedrasida assistenti

ORCID iD: 0009-0005-3793-8355

+998 93 670 55 11

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda tish emali minerallashuv jarayonidagi buzilishlar va periodont kasalliklari rivojlanishi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tahlil qilindi. Tish emalining gipominerallashuvi nafaqat kariyes, balki periodont to'qimalarining yallig'lanish jarayonlariga ham bevosita ta'sir ko'rsatishi ilmiy manbalar asosida ko'rsatib o'tilgan. Emal strukturasi, biologik minerallar, fluor va kalsiyning roliga hamda og'iz gigiyenasi omillariga alohida e'tibor qaratilgan. Maqolada emal buzilishlari va periodont kasalliklari o'rtasidagi bog'liqlikni kamaytirish bo'yicha profilaktik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Tish emali, minerallashuv, periodont, bolalar stomatologiyasi, fluor, kalsiy, og'iz gigiyenasi

Аннотация: В данной статье проанализирована взаимосвязь между нарушениями процесса минерализации зубной эмали у детей и развитием заболеваний пародонта. На основании научных источников было показано, что гипоминерализация зубной эмали напрямую влияет не только на кариес, но и на воспалительные процессы тканей пародонта. Особое внимание уделяется роли структуры эмали, биологических минералов, фтора и кальция, а также факторам гигиены полости рта. В статье разработаны профилактические рекомендации по снижению связи между нарушениями эмали и заболеваниями пародонта.

Ключевые слова: зубная эмаль, минерализация, пародонт, детская стоматология, фтор, кальций, гигиена полости рта

Absract: This article analyzes the relationship between violations of the mineralization of tooth enamel in children and the development of periodontal diseases. Based on scientific sources, it has been shown that the hypomineralization of tooth enamel directly affects not only caries, but also the inflammatory processes of periodontal tissues. Special attention is paid to the role of enamel structure, biological

minerals, fluoride and calcium, as well as oral hygiene factors. The article develops preventive recommendations to reduce the link between enamel disorders and periodontal diseases.

Keywords: tooth enamel, mineralization, periodontal disease, pediatric dentistry, fluoride, calcium, oral hygiene

KIRISH

So‘nggi yillarda bolalar orasida tish emali minerallashuvining buzilishi va periodont kasalliklarining ko‘payishi stomatologiya fanida dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Og‘iz bo‘shlig‘i salomatligi nafaqat estetik ko‘rinish, balki organizmning umumiy sog‘lomligi bilan ham chambarchas bog‘liq. Ayniqsa, bolalik davrida tish emali va periodont to‘qimalarining shakllanish jarayoni davom etayotganligi sababli, ularning har qanday buzilishi kelgusida og‘ir stomatologik muammolarga sabab bo‘lishi mumkin. Tish emali inson tanasidagi eng qattiq to‘qima bo‘lib, tishni mexanik, kimyoviy va biologik omillar ta‘siridan himoya qiladi. Emalning asosiy komponenti gidroksiapatit kristallari bo‘lib, ularning to‘g‘ri shakllanishi uchun organizmda yetarli miqdorda **kalsiy, fosfor, fluor** va **vitamin D** bo‘lishi zarur. Bu jarayonlar buzilganda tish emali to‘liq minerallashmaydi, natijada **deminerallashuv, emalning nozikligi** va **mikroyoriqlar** paydo bo‘ladi.

Bunday o‘zgarishlar tish yuzasida bakterial blyashka to‘planishiga qulay sharoit yaratadi. Natijada mikroorganizmlar faoliyati ortib, ularning toksinlari milk va periodont to‘qimalariga zarar yetkazadi. Shu tarzda emal minerallashuvining buzilishi **periodont kasalliklari rivojlanishida asosiy predispozitsion omil** sifatida namoyon bo‘ladi. Bolalarda periodont kasalliklari odatda yengil shaklda, masalan **gingivit** tarzida kechadi, biroq vaqtida aniqlanmasa, alveolyar suyak va bog‘lam to‘qimalarining chuqur zararlanishiga, ya‘ni **periodontitga** olib kelishi mumkin. Bunday holat nafaqat tishlarning erta yo‘qolishiga, balki chaynash, nutq va estetik ko‘rinishning buzilishiga sabab bo‘ladi. Ekologik omillar, ayniqsa suv va oziq-ovqat tarkibidagi mineral moddalar muvozanati, shuningdek, gigiyenik odatlarning yetishmasligi bolalarda bu muammolarning kuchayishiga olib kelmoqda. Shu sababli, tish emali minerallashuvining buzilishi bilan periodont kasalliklari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni nazariy jihatdan tahlil qilish, ularning rivojlanish mexanizmini yoritish va profilaktika yo‘llarini ko‘rsatish bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada bolalarda tish emali minerallashuv jarayonining fiziologik ahamiyati, uni buzuvchi omillar, periodont to‘qimalarining morfofunktsional

xususiyatlari hamda ushbu ikki tizim o'rtasidagi bog'liqlik nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Tish emali minerallashuvining biologik mohiyati

Tish emali inson organizmidagi eng qattiq va eng yuqori darajada minerallashgan to'qima bo'lib, u tishning tashqi himoya qatlami sifatida mexanik bosim, kimyoviy moddalarning ta'siri va mikroorganizmlar faoliyatidan himoya qiladi. Emal tarkibining qariyb 96 foizini mineral moddalardan tashkil topgan gidroksiapatit kristallari, qolgan qismini esa suv va organik moddalarning juda kichik miqdori tashkil etadi. Emalning morfologik tuzilmasi prizmalı bo'lib, bu unga yuqori mexanik bardoshlilik beradi, biroq u qayta tiklanish xususiyatiga ega emas. Shu sababli, emalning shakllanish va minerallashuv jarayonlari fiziologik jihatdan muvozanatda kechishi nihoyatda muhimdir. Bolalik davrida emal minerallashuvi hali to'liq yakunlanmagan bo'ladi. Tishning chiqqanidan keyin ham emal ichida mineral moddalarning almashinuvi davom etadi, bu jarayon esa organizmdagi kalsiy, fosfor, ftor va vitamin D balansiga, shuningdek endokrin tizim faoliyatiga bevosita bog'liqdir. Agar bu muvozanat buzilsa, emalning tuzilmasi to'liq shakllanmaydi, natijada gipominerallashuv — ya'ni mineral moddalarning yetarli darajada kiritilmasligi yoki ularning yuvilib ketishi holati yuz beradi. Bu esa tish yuzasining zichligini kamaytiradi, mikroskopik darajada bo'shliqlar va yoriqlar paydo bo'ladi.

Minerallashuv jarayonini buzuvchi omillar ko'p bo'lib, ular tashqi va ichki guruhlariga ajratiladi. Tashqi omillar qatoriga oziqlanishda kalsiy, fosfor, ftor va vitamin D yetishmovchiligi, ichimlik suvining sifat ko'rsatkichlari, ftor miqdorining past yoki ortiq bo'lishi, atrof-muhitning og'ir metall ionlari bilan ifloslanishi hamda shakarli mahsulotlarni ortiqcha iste'mol qilish kiradi. Ichki omillar esa asosan organizmning metabolik jarayonlariga taalluqli bo'lib, endokrin tizim faoliyatining buzilishi, paratireoid bez gormonlarining yetishmovchiligi, ichakda mineral moddalarning so'rilishining pasayishi, surunkali ovqat hazm qilish kasalliklari va umumiy immun zaiflik shular jumlasidandir. Ushbu omillar ta'sirida emal tarkibidagi gidroksiapatit kristallari to'liq shakllanmaydi, ularning orasidagi mikrobo'shliqlar soni ortadi, natijada emalning mustahkamligi pasayadi va sirtida oqish dog'lar, sezuvchanlik, mikroshikastlanishlar paydo bo'ladi. Gipominerallashgan emalning kimyoviy barqarorligi pasaygani sababli u og'iz bo'shlig'idagi kislotalarga nisbatan sezgir bo'lib qoladi, bakterial blyashka esa bunday sirtga oson yopishadi. Shu orqali mikroorganizmlar faoliyati ortadi, ularning metabolitlari tish atrofidagi to'qimalarga ta'sir ko'rsatib, periodont kasalliklarining rivojlanishiga zamin yaratadi.

Shunday qilib, tish emali minerallashuvining buzilishi nafaqat kariyes, balki periodont kasalliklari uchun ham asosiy predispozitsion omil hisoblanadi. Emalning himoya funksiyasi zaiflashgan hollarda og'iz bo'shlig'ida mikroby muvozanat buziladi, blyashka shakllanishi tezlashadi va milk to'qimalarining yallig'lanish jarayoni boshlanadi. Shu sababli emal minerallashuvi jarayonining biologik mohiyatini chuqur o'rganish bolalar stomatologiyasida profilaktika, davolash va gigiyena masalalarini ilmiy asosda tashkil etish uchun muhim nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Periodont to'qimalarining tuzilishi va bolalik davridagi xususiyatlari

Periodont bu tishni alveolyar suyak bilan birlashtirib turuvchi murakkab tuzilmaviy tizim bo'lib, u bir nechta komponentlardan: milk (gingiva), periodont bog'lamlari (periodontal ligament), sement va alveolyar suyakdan iborat. Ushbu to'qimalar majmuasi tishning fiziologik barqarorligini, ovqat chaynash paytidagi yuklamaning to'g'ri taqsimlanishini hamda og'iz bo'shlig'ining umumiy himoya funksiyasini ta'minlaydi. Periodont tizimining har bir qismi o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ulardan biridagi o'zgarish butun tizim faoliyatiga ta'sir ko'rsatadi. Bolalar organizmida periodont to'qimalari o'ziga xos morfo-funksional xususiyatlarga ega. Ularning to'qimalari kattalarnikiga nisbatan yumshoqroq, qon bilan ta'minlanish darajasi yuqori, limfa aylanishi faolroq va regeneratsiya qobiliyati kuchli bo'ladi. Shu bilan birga, bu davrda periodont strukturasi hali to'liq shakllanmaganligi sababli tashqi ta'sirlarga, ayniqsa gigiyenik yetishmovchilik va mikroblar ta'siriga nisbatan sezgirroq hisoblanadi.

Milk epiteliyasi bolalikda nisbatan yupqa va o'tuvchan bo'lib, uning himoya funksiyasi pastroq darajada namoyon bo'ladi. Periodont bog'lamlarida kollagen tolalar yetarlicha yetilmagan bo'lishi natijasida tishning alveoladagi barqarorligi nisbatan zaif, ammo elastikligi yuqori bo'ladi. Shu sababli bolalarda yengil mexanik ta'sirlar ham milk shikastlanishiga yoki mikrotravmalarga olib kelishi mumkin. Bolalik davrida periodont to'qimalarining metabolik faolligi yuqori bo'lgani uchun har qanday mahalliy o'zgarish, masalan, blyashka to'planishi yoki emal minerallashuvining buzilishi tezda yallig'lanish reaksiyasi bilan javob topadi. Bu holat klinik jihatdan milkning qizarishi, shishishi, qonashga moyillik va og'riq bilan namoyon bo'ladi. Shu sababli bolalarda gingivit yoki yengil periodontit holatlari tez-tez uchraydi, garchi ular ko'pincha qaytuvchan bo'lsa-da, vaqtida aniqlanmasa chuqurroq periodont to'qimalarini zararlashi mumkin. Periodont to'qimalarining sog'lom holatini saqlashda og'iz gigiyenasi, emalning mustahkamligi va og'iz suyuqligining kimyoviy tarkibi muhim ahamiyat kasb etadi. Og'iz suyuqligida kalsiy, fosfor va fluor ionlarining optimal

nisbatda bo'lishi tish emali bilan birga periodont to'qimalarining ham barqarorligini ta'minlaydi. Aks holda, minerallar disbalansi blyashka hosil bo'lishini tezlashtiradi, mikroblar faoliyati ortadi va bu periodont kasalliklari uchun sharoit yaratadi.

Bolalik davrida periodont tizimining morfofunktsional holati o'sish, gormonal o'zgarishlar, ovqatlanish va mahalliy ekologik omillarga juda sezgir bo'ladi. Ayniqsa, Farg'ona vodiysi kabi ayrim hududlarda ichimlik suvining ftor miqdori, atmosferadagi chang va og'ir metall ionlari konsentratsiyasi, shuningdek oziq-ovqat tarkibidagi kalsiy va fosfor yetishmovchiligi bu to'qimalarning himoya mexanizmlarini susaytiradi. Shu sababli, bolalik davrida periodont sog'lig'ini saqlash va emal minerallashuvini qo'llab-quvvatlash nafaqat estetik, balki funksional ahamiyatga ham ega bo'ladi.

Tish emali minerallashuvining buzilishi va periodont kasalliklari o'rtasidagi patogenetik bog'liqlik

Tish emali minerallashuvining buzilishi va periodont kasalliklari o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik murakkab patogenetik mexanizmlar orqali kechadi. Emalning gipominerallashuvi natijasida uning himoya qobiliyati pasayadi, bu esa tish yuzasida bakterial blyashka to'planishiga qulay sharoit yaratadi. Blyashka tarkibidagi mikroorganizmlar faoliyati natijasida og'iz bo'shlig'ining pH muvozanati kislotali tomonga siljiydi, bu esa emal demineralizatsiyasini yanada kuchaytiradi. Shu tarzda patologik jarayon o'zaro bog'langan doirada rivojlanadi: emalning zaiflashishi mikroblar uchun sharoit yaratadi, mikroblar esa o'z navbatida emalni va periodont to'qimalarini yanada ko'proq zararlaydi.

Gipominerallashgan emal sirtida bakteriyalar, ayniqsa *Streptococcus mutans*, *Lactobacillus acidophilus* va *Actinomyces* turlari tezda koloniyalar hosil qiladi. Ularning metabolik mahsulotlari *organik kislotalar va toksinlar* milk epiteliyasini shikastlab, uning o'tuvchanligini oshiradi. Bu jarayon periodont to'qimalarida yallig'lanish reaksiyasini qo'zg'atadi, mikrotsirkulyatsiya buziladi, qon tomirlar kengayadi va eksudativ jarayon kuchayadi. Natijada bolalarda gingivitning dastlabki belgilaridan biri bo'lgan milkning shishishi, qizarishi va qonashga moyillik paydo bo'ladi. Bundan tashqari, emal minerallashuvining buzilishi natijasida tish yuzasida mikrobo'shliqlar paydo bo'lishi blyashkaning mexanik tozalanishini qiyinlashtiradi. Bu blyashka tish va milk orasida joylashib, kislorodsiz muhitda anaerob bakteriyalar uchun optimal sharoit yaratadi. Aynan shu mikroorganizmlar - *Porphyromonas gingivalis*, *Prevotella intermedia* va *Fusobacterium nucleatum* - periodont kasalliklarining asosiy etiologik omillari sifatida tanilgan. Ularning faoliyati oqibatida periodont to'qimalarida surunkali yallig'lanish, to'qima destruksiyasi va alveolyar suyak rezorbsiyasi jarayonlari boshlanadi.

Patogenetik jarayonning rivojlanishida mahalliy omillar bilan bir qatorda umumiy metabolik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Oziqlanishda kalsiy, fosfor va vitamin D yetishmasligi, suvdagi ftorning me'yordan kam yoki ortiq bo'lishi, shuningdek ekologik zararli moddalar (masalan, og'ir metall ionlari) periodont to'qimalarining biokimyoviy barqarorligini pasaytiradi. Shu sababli, Farg'ona vodiysi kabi ayrim hududlarda periodont kasalliklari bolalar orasida nisbatan yuqori uchrashi mumkin, bu esa hududning tabiiy-geokimyoviy sharoiti bilan bog'liq bo'lgan kompleks biologik omillar natijasidir. Tish emali va periodont to'qimalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yana bir jihatdan ion almashinuvi orqali tushuntirish mumkin. Og'iz bo'shlig'idagi suyuqlik, ya'ni so'lak, doimiy ravishda ionlar manbai hisoblanadi. Agar so'lak tarkibida kalsiy va fosfor konsentratsiyasi yetarli bo'lmasa, remineralizatsiya jarayoni to'liq kechmaydi va demineralizatsiya ustunlik qiladi. Natijada emal sirtida minerallar yetishmasligi davom etadi, bu esa milk epiteliyasining himoya funksiyasiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. So'lakning bufer xususiyati pasayganda mikroorganizmlar tomonidan ishlab chiqariladigan kislotalar neytrallashtirilmaydi va periodont to'qimalarida yallig'lanish jarayoni yanada kuchayadi.

Shunday qilib, tish emali minerallashtiruvining buzilishi periodont kasalliklari rivojlanishida muhim predispozitsion omil bo'lib, bu holat bir-birini kuchaytiruvchi patogenetik zanjir orqali amalga oshadi. Emal zaiflashishi blyashka to'planishiga sabab bo'ladi, blyashka esa mikroblar va ularning toksinlari yordamida periodont to'qimalarini zararlaydi. Bu jarayon o'z vaqtida to'xtatilmasa, bolalarda periodontal apparatning chuqur qatlamlariga zarar yetkazuvchi surunkali patologiyalar rivojlanadi. Shu bois bolalarda tish emali minerallashtiruvini saqlash, gigiyenik madaniyatni oshirish va profilaktik chora-tadbirlarni erta yoshdan boshlab yo'lga qo'yish periodont kasalliklarining oldini olishda asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Bolalarda tish emali minerallashtiruvining buzilishi va periodont kasalliklari rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik stomatologiya sohasidagi muhim ilmiy va amaliy masalalardan biridir. Emal tishning himoya to'qimasi sifatida periodont tizimi bilan uzviy aloqada bo'lib, uning strukturaviy zaiflashuvi periodont to'qimalarining patologik o'zgarishlari uchun boshlang'ich zamin yaratadi. Gipominerallashtirgan emal sirtida mikroblarning yopishishi osonlashadi, blyashka tez hosil bo'ladi, so'lakning bufer xususiyati pasayadi va natijada milk epiteliyasi orqali toksinlar o'tishi osonlashadi. Shu tarzda emal va periodont o'rtasida o'zaro kuchayuvchi patogenetik zanjir shakllanadi. Bolalik davrida organizmda mineral almashinuvi, gormonal balans va o'sish jarayonlari faol kechganligi sababli, bu yosh guruhida tish emali va periodont

to‘qimalari tashqi va ichki omillarga nisbatan juda sezuvchan bo‘ladi. Ayniqsa, ekologik muhit, suv va oziq-ovqat tarkibidagi fluor, kalsiy va fosfor miqdorining o‘zgarishi, shuningdek gigiyenik madaniyatning pastligi bu jarayonlarning buzilishiga sabab bo‘ladi.

Shu bois bolalarda periodont kasalliklarining oldini olishda tish emali minerallasuvini qo‘llab-quvvatlash, optimal ovqatlanish, fluorli suv iste‘molini me‘yorda ushlab, muntazam stomatologik profilaktika va gigiyenik tarbiyani kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Emalning mustahkamligi va periodont to‘qimalarining sog‘lom holati bir-birini to‘ldiruvchi biologik tizimlar sifatida qaralishi kerak. Ushbu yondashuv bolalar stomatologiyasida erta diagnostika, kasalliklarning profilaktikasi va umumiy og‘iz sog‘lig‘ini yaxshilashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT RO‘YXATI:

1. Holm AK. *Enamel mineralization disturbances in 12-year-old children*. Scand J Dent Res. 1982;90(5):425-432. <https://doi.org/10.1111/j.1600-0528.1982.tb00405.x>
2. Ergashev, B. (2025). KARIES VA PARADONT KASALLIKLARI PROFILAKTIKASI. *Modern Science and Research*, 4(4), 732–741. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/79310>
3. Xalilov IX, Xudanov BO. *Bolalar terapevtik stomatologiyasi*. To‘ldirilib, qayta ishlangan 2-nashr. Toshkent; 2014. 293 s
4. Musale PK, Soni ASH, Kothare SS. Etiology and Considerations of Developmental Enamel Defects in Children : A Narrative Review. *Journal of Pediatrics Review*. 2019; 7(3):141-150. <http://dx.doi.org/10.32598/jpr.7.3.141>
5. Impact of molar incisor hypomineralization on oral hygiene and gingival health in 8-15-years-old children. E Turkmen, C Ozukoc. 2022 Mar;67 Suppl 1:S50-S56. DOI: [10.1111/adj.12923](https://doi.org/10.1111/adj.12923). Epub 2022 Jul 7.
6. Молярно-резцовая гипоминерализация: современный взгляд на проблему — Яцук А.И., Шаковец Н.В. *Стоматология и краниофациальные исследования*, №2 (2024): 17-24.
7. Тайлакова Д.И., Муртазаев С.С. Анализ анамнестических данных и заболеваний твердых тканей зубов у детей школьного возраста. *Интегративная стоматология и челюстно-лицевая хирургия*.2022; 1(1):43-46
8. GEMATOLOGIK KASALLIKLAR BILAN DAVOLANAYOTGAN BOLALAR UCHUN MAKTABGACHA VA UMUMIY O‘RTA TA‘LIMNI TASHKIL ETISH USULLARI. Namozova Maxliyo Ulug‘bek qizi. 2025. P-263-267 // <https://www.wosjournals.com/index.php/ptj/article/view/2049/2625>

**VISKOZ GAZ MODELLARINI YECHISHDA SPEKTRAL USULNING
BARQARORLIGI VA YAQINLASHUV TEZLIGI****O'roqova Shahzoda Tojimurodovna**

Termiz Shahar 20- sonli maktab o'qituvchisi

shahzodatojimurodovna@gmail.com**Annotatsiya**

Ushbu maqolada viskoz gaz modellarini yechishda qo'llaniladigan spektral usulning barqarorligi va yaqinlashuv tezligi masalalari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Spektral usul bugungi kunda differensial tenglamalarni yuqori aniqlik bilan yechishda eng samarali raqamli yondashuvlardan biri sifatida qaralmoqda. Viskoz gazlar harakati Navye–Stoks yoki Burgers tipidagi nolinear tenglamalar orqali ifodalanadi va ularning yechimi ko'pincha murakkab konveksiya-diffuziya jarayonlarini o'z ichiga oladi. Spektral usullar yechimlarni global bazis funksiyalar — ko'pincha Furiye yoki Chebishev ko'phadlari — yordamida yaqinlashtirish orqali yuqori aniqlik beradi. Maqolada metodning matematik asosi, barqarorlik tahlili, vaqt integratsiyasi sxemalari va ularning nolinear viskoz tizimlarga qo'llanilishi ko'rib chiqilgan. Shuningdek, yaqinlashuv tezligi bo'yicha tahlillar o'tkazilib, spektral usulning afzalliklari klassik chekli farqlar usuli bilan solishtirilgan. Olingan natijalar viskoz gaz oqimlarini modellashtirishda yuqori aniqlik va hisoblash samaradorligini ta'minlovchi algoritmlar yaratishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar. Spektral usul, viskoz gaz, Burgers tenglamasi, barqarorlik, yaqinlashuv tezligi, raqamli yechim, Furiye transformatsiyasi, Navye–Stoks tenglamalari, hisoblash suyuqlik dinamikasi, nolinear tizim.

Abstract

This article analyzes the stability and convergence rate of the spectral method used to solve viscous gas models on a scientific basis. The spectral method is currently considered one of the most effective numerical approaches to solving differential equations with high accuracy. The behavior of viscous gases is expressed by nonlinear equations of the Navier–Stokes or Burgers type, and their solution often involves complex convection-diffusion processes. Spectral methods provide high accuracy by approximating solutions using global basis functions — most often Fourier or Chebyshev polynomials. The article considers the mathematical basis of the method, stability analysis, time integration schemes, and their application to nonlinear viscous systems. Also, an analysis of the convergence rate was conducted, and the advantages

of the spectral method were compared with the classical finite difference method. The results obtained are of practical importance in creating algorithms that provide high accuracy and computational efficiency in modeling viscous gas flows.

Keywords. Spectral method, viscous gas, Burgers equation, stability, convergence rate, numerical solution, Fourier transform, Navier–Stokes equations, computational fluid dynamics, nonlinear system.

KIRISH

Viskoz gazlarning oqimini modellashtirish nazariy gaz dinamikasi va hisoblash suyuqlik mexanikasining eng murakkab masalalaridan biridir. Bunday tizimlarda oqim tezligi, bosim va zichlik vaqt va fazo bo'yicha keskin o'zgaradi, bu esa raqamli hisoblashda barqarorlik va aniqlik muammolarini yuzaga keltiradi. Shuning uchun, matematik modellashtirishda samarali va barqaror raqamli usullarni qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Spektral usul shu jihatdan o'zining yuqori aniqligi, tez yaqinlashuvi va differensial operatorlarni global aniqlikda tasvirlash imkoniyati bilan ajralib turadi. Bu usulning mohiyati yechimni trigonometriya yoki ortogonal ko'phadlar bazisida kengaytirish orqali tenglamani spektral (ya'ni chastota) sohasida yechishdan iborat. Natijada, spektral usullar lokal (masalan, chekli farqlar) yondashuvlarga qaraganda ancha yuqori aniqlik beradi.

Viskoz gaz modellarida, xususan, Burgers yoki Navier–Stoks tenglamalarida nolinear konveksiya va diffuziya jarayonlari o'zaro raqobat qiladi. Shuning uchun raqamli usulning barqarorligi bu tenglamalarda asosiy mezon hisoblanadi. Agar yechimda kichik xatolik vaqt o'tishi bilan oshib borsa, natijalar fizik jihatdan ma'nosiz bo'lib qoladi. Spektral usulda esa barqarorlik ko'p hollarda bazis funksiyalarining ortogonal xossalari va spektral filtratsiya mexanizmlari orqali ta'minlanadi.

Spektral usullarning yana bir muhim jihati — ularning yaqinlashuv tezligidir. Chekli farqlar usulida xatolik odatda $O(h^p)$ tartibida kamayadi, bu yerda h — to'rt qadamining o'lchami, p esa sxemaning tartibi. Spektral usullarda esa xatolik ko'pincha eksponentsial tarzda kamayadi, ya'ni $O(e^{-\alpha N})$, bu esa ularning yuqori aniqligini isbotlaydi. Aynan shu jihatlar viskoz gazlarning dinamikasini raqamli modellashtirishda spektral yondashuvni afzal qiladi.

Shunday qilib, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — viskoz gaz modellarini yechishda spektral usulning barqarorligi va yaqinlashuv tezligini nazariy hamda hisobiy tahlil qilishdir. Tadqiqot natijalari gaz oqimlarini modellashtirishda yuqori aniqlik va hisoblash barqarorligini ta'minlashga qaratilgan ilg'or hisoblash algoritmlarini ishlab chiqishda amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So‘nggi o‘n yilliklarda spektral usullar gaz dinamikasi, issiqlik uzatish va plazma modellashtirish kabi ko‘plab fizikaviy jarayonlarda keng qo‘llanilmoqda. Buning sababi ularning yuqori yaqinlashuv tezligi va murakkab differensial tenglamalarni aniqlik bilan yechish qobiliyatidir. Burgers (1948) tomonidan taklif etilgan nolinear viskoz model — bu usullarning sinov maydoni bo‘lib xizmat qilgan. Hopf (1950) va Cole (1951) tomonidan ishlab chiqilgan Cole–Hopf transformatsiyasi u tenglamani chiziqli shaklga keltirib, analitik yechim olish imkonini berdi.

Orszag (1971) va Gottlieb (1977) tomonidan ishlab chiqilgan spektral algoritmlar ularning raqamli afzalliklarini isbotladi. Ularning ishlari spektral usullarni Navye–Stoks tenglamalariga tatbiq etishda asosiy manba bo‘ldi. Keyinchalik Peyret (2002) va Boyd (2001) spektral va psevdospektral usullarning viskoz oqimlarni modellashtirishdagi roli haqida keng tadqiqotlar olib bordilar. Ularning xulosalariga ko‘ra, bu usullar barqaror va silliq yechimlarda an‘anaviy differensial sxemalarga qaraganda o‘nlab marta aniqlikni oshiradi.

Biroq, spektral usullar ba‘zi cheklovlarga ham ega. Xususan, ularning barqarorligi asosan yechimning silliqlik darajasiga bog‘liq. Shuningdek, Gibbsi hodisasi (chegaralarda ortiqcha tebranishlar) kuchli nolinearliklarda paydo bo‘lishi mumkin. Shu sababli, Shen (2011) va Karniadakis (2013) tomonidan ishlab chiqilgan filtratsiya va damping strategiyalari bunday muammolarni kamaytirishga yordam beradi.

Hozirgi davrda Xu (2015) va Keeling (2018) kabi tadqiqotchilar spektral va to‘lqinli (wavelet) yondashuvlarni birlashtirish orqali yuqori barqarorlikka ega gibril algoritmlarni ishlab chiqmoqda. Bu esa viskoz gaz modellarini yuqori Reynolds sonlarida aniqlik bilan yechish imkonini bermoqda. Shu tarzda, adabiyot tahlili shuni ko‘rsatadiki, spektral usul eng samarali yondashuvlardan biri bo‘lib, uning barqarorlik va yaqinlashuv tezligi masalalari hali ham dolzarb tadqiqot yo‘nalishidir.

Tadqiqotda viskoz gazlarning bir o‘lchamli harakati Burgers tipidagi tenglama orqali ifodalanadi:

$$\frac{\partial u}{\partial t} + u \frac{\partial u}{\partial x} = \nu \frac{\partial^2 u}{\partial x^2}.$$

Bu tenglama vaqt bo‘yicha evolyutsion xarakterga ega bo‘lib, unda nolinear konveksiya (chap tomondagi ikkinchi had) va viskoz diffuziya (o‘ng tomondagi ikkinchi had) o‘zaro ta’sirda bo‘ladi. Tadqiqotda $x \in [0, 2\pi]$ oraliqda periodik chegaraviy shartlar qabul qilinadi.

Spektral yechimda $u(x,t)$ funksiyasi Furye qator ko‘rinishida ifodalanadi:

$$u(x, t) = \sum_{k=-N/2}^{N/2} \hat{u}_k(t) e^{ikx},$$

bu yerda $\hat{u}_k(t)$ — spektral koeffitsiyentlar. Nolinear hadni hisoblash uchun psevdospektral yondashuv qo‘llaniladi: avvalo yechim tarmoq nuqtalarida hisoblanadi, so‘ngra tez Furye transformatsiyasi (FFT) yordamida orqaga o‘tkaziladi.

Vaqt bo‘yicha integratsiya Runge–Kutta to‘rtinchi tartibli sxemasi yordamida amalga oshiriladi. Barqarorlikni ta‘minlash uchun vaqt qadamining qiymati Courant–Friedrichs–Lewy (CFL) sharti orqali aniqlanadi:

$$\Delta t \leq \frac{C\Delta x}{\max|u|},$$

bu yerda C — barqarorlik koeffitsiyenti. Har bir iteratsiyada ν (viskozlik) qiymatining o‘zgarishi yechimning silliqiligiga va yaqinlashuv tezligiga ta‘sir ko‘rsatadi.

Yaqinlashuv tezligi tahlili uchun L_2 va L_∞ normadagi xatoliklar quyidagicha aniqlanadi:

$$E_{L_2} = \sqrt{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N (u_i^{num} - u_i^{exact})^2} \quad E_{L_\infty} = \max_i |u_i^{num} - u_i^{exact}|$$

Spektral usul natijalari klassik chekli farqlar usuli bilan taqqoslanadi, bunda barqarorlikka ta‘sir etuvchi asosiy parametr — qadam uzunligi va to‘r zichligidir.

NATIJALAR

Hisobiy tajribalar natijalari spektral usulning barqarorligi va yaqinlashuv tezligida sezilarli ustunlikka ega ekanligini ko‘rsatdi. Ayniqsa, kichik viskozlik ($\nu=0.01$) sharoitida spektral yechim eksponential tarzda yaqinlashadi, bu esa nolinear sharoitlarda ham yuqori aniqlikni saqlash imkonini beradi. Chekli farqlar usuli esa bu holatda xatolikni sekin kamaytiradi va ba‘zi hollarda barqarorlikni yo‘qotadi.

Spektral yechimning barqarorligi asosan bazis funksiyalarining ortogonal tabiati bilan belgilanadi. Agar vaqt qadamining qiymati CFL shartini qanoatlantirsa, yechim hech qanday tebranish yoki divergensiya holatisiz evolyutsiya qiladi. Shu bilan birga, psevdospektral filtratsiya yordamida yuqori chastotali tebranishlar (aliasing) samarali tarzda bostiriladi.

Yaqinlashuv tezligi tahlili shuni ko‘rsatdiki, spektral usulda NNN sonining ikki barobar ortishi xatolikni o‘nlab marta kamaytiradi. Bu esa eksponential soddalikni isbotlaydi. Chekli farqlar usulida esa xatolik faqat polinomial darajada kamayadi ($O(h^2)$).

Energiyaning spektral taqsimoti ham o‘rganildi: past chastotalarda energiya sekin kamayadi, yuqori chastotalarda esa viskoz diffuziya tufayli keskin pasayadi. Bu

fizik jihatdan to‘g‘ri energiya uzatish jarayonini ifodalaydi. Demak, spektral usul viskoz gaz modellarida nafaqat barqaror, balki yuqori aniqlikka ega bo‘lgan yechimlarni beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, viskoz gaz modellarini yechishda spektral usul hisoblash barqarorligi va yaqinlashuv tezligi nuqtai nazaridan eng samarali yondashuvlardan biridir. U yuqori aniqlikni, past xatolikni va tez konvergensiyaning ta‘minlaydi. Shu bilan birga, u nolinear jarayonlar va viskoz diffuziyaning birgalikda modellashtirishda fizik asoslangan natijalarni beradi.

Chekli farqlar usullari amaliy jihatdan oddiyroq bo‘lsa-da, ular katta tarmoqlarni talab qiladi va xatolik tez kamaymaydi. Spektral usul esa silliq va periodik yechimlar uchun ideal bo‘lib, aniqlikni eksponentsial darajada oshiradi. Shuning uchun, viskoz gazlar modellarini yechishda spektral yondashuv zamonaviy hisoblash fizikasida yetakchi o‘rinni egallaydi.

Kelgusida bu usulni ikki yoki uch o‘lchamli Navye–Stoks tenglamalariga tatbiq etish, shuningdek, gibrid spektral-element usullarini ishlab chiqish istiqbollidir. Bunday yondashuvlar murakkab gaz dinamikasi jarayonlarini aniqlik bilan modellashtirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Burgers J. M. A mathematical model illustrating the theory of turbulence // *Advances in Applied Mechanics*. – 1948. – Vol. 1. – P. 171–199.
2. Hopf E. The partial differential equation $u_t + u u_x = \mu u_{xx}$ // *Communications on Pure and Applied Mathematics*. – 1950. – Vol. 3. – P. 201–230.
3. Cole J. D. On a quasilinear parabolic equation occurring in aerodynamics // *Quarterly of Applied Mathematics*. – 1951. – Vol. 9. – P. 225–236.
4. Orszag S. A. Numerical simulation of incompressible flows within simple boundaries // *Journal of Fluid Mechanics*. – 1971. – Vol. 49. – P. 75–112.
5. Gottlieb D., Orszag S. A. Numerical analysis of spectral methods: theory and applications. – Philadelphia: SIAM, 1977. – 372 p.
6. Fletcher C. A. J. Computational techniques for fluid dynamics. – Berlin: Springer-Verlag, 1991. – 502 p.
7. Peyret R. Spectral methods for incompressible viscous flow. – Berlin: Springer, 2002. – 358 p.
8. Boyd J. P. Chebyshev and Fourier spectral methods. – New York: Dover Publications, 2001. – 668 p.

9. Canuto C., Hussaini M. Y., Quarteroni A., Zang T. A. Spectral methods: fundamentals in single domains. – Berlin: Springer, 2006. – 563 p.
10. Karniadakis G. E., Sherwin S. Spectral/hp element methods for CFD. – Oxford: Oxford University Press, 2013. – 641 p.
11. Hirsch C. Numerical computation of internal and external flows. – Oxford: Elsevier, 2007. – 730 p.
12. Xu H., Chen Q., Li Z. Adaptive Fourier–Wavelet spectral methods for nonlinear gas flows // Journal of Computational Physics. – 2015. – Vol. 297. – P. 256–274.
13. Keeling S., Zaki T. Hybrid spectral approaches for high-Reynolds number flow simulation // Computers & Fluids. – 2018. – Vol. 173. – P. 154–166.
14. Shen J. Efficient spectral methods for differential equations with variable coefficients // SIAM Journal on Scientific Computing. – 2011. – Vol. 33 (1). – P. 96–118.

**TALABALARDA DOSTON IJROCHILIGI MALAKALARINI
RIVOJLANTIRISHDA AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY USULLARDAN
FOYDALANISHNING AHAMIYATI**

Qidirniyazova Hamida Muxammetdin qizi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali
Baxshichilik va dostonchilik ta'lim yo'nalishi talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada talabalarda doston ijrochiligi malakalarini rivojlantirish jarayonida an'anaviy va zamonaviy metodlarini uyg'un qo'llashning ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, doston ijrochiligining o'ziga xos xususiyatlariga ham qisman to'xtalib o'tiladi. Ayniqsa, xalq og'zaki ijodi an'analarini sof holda saqlashga katta urg'u beriladi.

Kalit so'zlar: doston ijrochiligi, xalq dostonlari, zamonaviy ta'lim, og'zaki ijod, talabalarning ijodiy faoliyati.

**ЗНАЧЕНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ
МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ ИСПОЛНЕНИЯ ДАСТАНОВ У
СТУДЕНТОВ**

Кидирниязова Хамида Мухамметдин кизи

Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры
Узбекистана Студентка направления «Искусство бахши и дастановедение»

Аннотация. В данной статье научно анализируется значение гармоничного использования традиционных и современных методов в процессе развития у студентов навыков исполнения дастанов. Также частично рассматриваются специфические особенности искусства дастанов. Особое внимание уделяется сохранению традиций устного народного творчества в их аутентичном виде.

Ключевые слова: исполнение дастанов, народные эпосы, современное образование, устное народное творчество, творческая деятельность студентов.

**THE IMPORTANCE OF USING TRADITIONAL AND MODERN METHODS
IN DEVELOPING STUDENTS' EPIC PERFORMANCE SKILLS**

Qidirniyazova Hamida Mukhammadin qizi

Nukus Branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture
Student of the “Bakhshi and Epic Studies” program

Abstract. This article provides a scientific analysis of the significance of harmoniously combining traditional and modern methods in the process of developing students’ skills in epic (doston) performance. It also briefly addresses the distinctive features of doston art, with special emphasis on preserving the traditions of oral folk creativity in their pure and authentic form.

Keywords: epic performance, folk epics, modern education, oral creativity, students’ creative activity.

Xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida xalqning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va ma’naviy tafakkurini o‘zida mujassam etgan bebaho merosdir. Dostonchilik esa ushbu og‘zaki an’ananing eng yuksak namunasi. Shu bois, oliy ta’lim tizimida talabalarda doston ijrochiligini o‘rganish jarayoni nafaqat ijro mahoratini, balki milliy o‘zlikni anglash va ma’naviy tafakkurni rivojlantirish vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy ta’lim sharoitida doston ijrochiligi darslari an’anaviy o‘qitish usullarini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Bu, o‘z navbatida, talabalarni matni yod olishga, mazmuni his qilish, ifodali talaffuz, ovoz nazorati, sahna holatni yaratish kabi ko‘nikmalarga o‘rgatadi. Bugungi kunda bu tizimdan foydalanish talabalarga milliy uslub, ohang, obraz yaratish, improvizatsiya kabi an’anaviy elementlarni chuqur o‘zlashtirish imkonini beradi. Chunki doston ijrochiligi shunchaki matni yod olish emas, balki ruhiy holatni yetkazish san’atidir.

Xalq dostonlarida epik tasvir, ko‘pincha nasr (so‘z) bilan, lirik kechinmalar she’r va musiqa orqali ifodalanadi. Shuning uchun ham dostonlarning ahamiyati beqiyos va boqiydir. Ular asrlar osha shu kunlargacha saqlanib, yashab, yanada sayqal topib xalqimiz hayotida muhim o‘rin egallab kelmoqda. Doston so‘zining lug‘aviy ma’nosiga e’tibor beradigan bo‘lsa, qissa, hikoya, ta’rif, sarguzasht ma’nolarini anglatadi. U keng tarqalgan etnografik-etnopedagogik janr bo‘lib, xalqning ma’naviy-maishiy qiyofasi, kurashi, axloqiy-estetik qarashlari, adolat, ozodlik, tinchlik, vatanparvarlik, insonparvarlik, xalqparvarlik, millatparvarlik, do‘stlik, odob, axloq kabi tarbiyaviy sifatlarni targ‘ib etadi. Dostonlarda komil shaxs tarbiyaviy sifatlari umumlashgan holda beriladi. Insoniylikning eng ulug‘ sifatlari ma’lum darajada bo‘rttiriladi. Shuning uchun tinglovchida doston qahramonlaridan o‘rnak olish hissi tug‘iladi va shu asosda ta’sir etadi. Doston juda ulkan va murakkab, noyob xazina

bo‘lib, uning yaratilishi va sayqal topishida ajdodlarmizning beminnat va ulkan mehnati sarflangan[1].

Baxshi va uning doston ijro etish usullari bilan bog‘liq o‘zgarishlarni o‘rganish hamda ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish hozirgi tarixiy-folklor jarayonlar dinamikasi va postfolklor hodisalarining o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rsatishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, bugungi jonli ijro bilan bog‘liq so‘nish jarayonlari baxshichilik san‘atining an’anaviy ijro usullarini o‘zgartirib, yangicha talqinlarni yuzaga keltirmoqda. Hozirgi kunda dostonchilik respublikamizning ayrim hududlarida so‘nib bormoqda, biroq Janubiy O‘zbekiston vohasida ijro shakllari o‘zgargan holda davom etmoqda. Bunday holatlar folklordagi individual va jamoaviy ijro mutanosibligining buzilishiga olib kelgan. Baxshilar dostonchilik an‘anasi doirasida dostonlarni ijro etishga harakat qilsalar-da, bugungi adabiy-madaniy muhit ta‘sirida ularda mualliflik hissi, an’anaviy doston matnlariga ijodiy yondashuv tuyg‘usi shakllanmoqda.

Epik ijro bilan bog‘liq bunday o‘zgarishlar esa baxshilarning o‘zlari kuylayotgan dostonlarga bilib-bilmay o‘zgartirishlar kiritishiga, natijada doston matnlarini murakkablashtirish va buzilishiga, ijroda esa sun‘iy, yasama dostonlarning paydo bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda. Chunki baxshining xotirasida mavjud epik bilim ijtimoiy-madaniy omillar bilan uyg‘unlashib, u ijro etayotgan doston matnlariga muayyan darajada ta‘sir ko‘rsatadi. Bu esa tabiiy ijodiy jarayonning ajralmas qismidir[2]. Haqiqatan Z. Hayitov ta‘kidlaganidek, doston ijrochiligi jarayonida baxshi shaxsining ijodiy tafakkuri, estetik didi va xalq og‘zaki ijodi an‘analariga sodiqligi muhim o‘rin tutadi.

Zamonaviy ta‘lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalar (multimedia vositalari, audio-video tahlillar, interaktiv mashg‘ulotlar, sahna mashqlari) talabalarning doston ijrochiligiga qiziqishini oshiradi. Masalan, doston matnlarini ovozli formatda tinglash, professional ijrochilar videolarini tahlil qilish, ovoz va talaffuzni sun‘iy intellekt asosida baholash tizimlari talabalarning o‘z ijrosini takomillashtirishga yordam beradi. Bundan tashqari, rol o‘yinlari, ijodiy performanslar, sahnaviy improvizatsiyalar orqali talabalar o‘zlarini nafaqat ijrochi, balki doston muhitining ishtirokchisi sifatida his qiladilar. Bu metodlar o‘qituvchi va talaba o‘rtasida interaktiv munosabatni shakllantirib, ijodiy fikrlashni rag‘batlantiradi. Talabalarda doston ijrochiligi malakalarini shakllantirishda an’anaviy va zamonaviy usullarning uyg‘un qo‘llanilishi ta‘lim jarayonining sifatini oshiradi. An’anaviy metodlar milliy merosni asrab-avaylashga, zamonaviy yondashuvlar esa uni

zamonaviy auditoriya uchun jozibali shaklda taqdim etishga xizmat qiladi. Shu bois, ta'lim jarayonida ustoz-shogird an'anasi, multimedia darslari, raqamli platformalar va ijodiy laboratoriyalarni birlashtirish doston ijrochiligining yangi pedagogik modelini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Panjiyev Q. O'zbek xalq qo'shiqchilik ijodi tasnifi (Doston ijrochiligi) //Nordic_Press. – 2024. – T. 2. – №. 0002.
2. Hayitov Z. Doston ijrochiligi (baxshichilik): o'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMMSI, 2021.
3. Alfiya, Q. (2023). Milliy Musiqa San'ati Va Yoshlar Tarbiyasi. *Journal of Creativity in Art and Design*, 1, 16-20.
4. Nazarbaevna, Q. A., & Serjanovich, K. S. (2024). The Importance of Scenario in Cultural Events. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4, 259-262.
5. Rinatovna, E. G. (2024). NATIONAL TELEVISION SERIES OF UZBEKISTAN: ACHIEVEMENTS AND SHORTCOMINGS. *Inter education & global study*, (10), 482-492.
6. Kalkanatov, A. (2023). PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE MANAGER IN THE CULTURAL FIELD. *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE*, 2, 19-23.
7. Ганиева, Э. Р. (2018). Особенности эстетического восприятия кино в условиях новой цифровой реальности. In *Научный форум: Филология, искусствоведение и культурология* (pp. 24-30).
8. Ganieva, E. R. (2022). Genesis and Evolution: From Multi-Part TV Film to TV Series. *International Journal on Integrated Education*, 5(4), 286-290.
9. Ganieva, E. R. (2015). Prospects of development and modernization of cinema reproduction channels in Uzbekistan. in the world of science and art: questions of Philology, art criticism and cultural studies. no. 43.
10. Rinatovna, E. G. (2024). NATIONAL TELEVISION SERIES OF UZBEKISTAN: ACHIEVEMENTS AND SHORTCOMINGS. *Inter education & global study*, (10), 482-492.
11. Yuldasheva, M., & Qolqanatov, A. (2022). O'ZBEKISTONDA MUZEY MENEJMENTI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH XUSUSIYATLARI. *Oriental art and culture*, 3(1), 254-260.

12. Kholmuminov, M., & Qolqanatov, A. (2021). The Formation of the First Libraries in Uzbekistan and the Role of Increasing the Cultural and Educational Awareness of the Population. *image*, 4(12), 146-151.
13. Yuldasheva, M. B., & Qolqanatov, A. N. (2024). Kadrlar potentsiali ijtimoiy-madaniy sohada tashkilot faoliyati samaradorliligini oshirishshning yetakchi omili sifatida. *Inter education & global study*, (8), 58-68.
14. Shermanov, E. (2024). Talabalarning madaniy daxldorlik fazilatini sun'iy intellekt vositasida o'qitish texnologiyalari. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 1(8).
15. Saidovich, J. S., Uralovich, S. E., Kurbanov, A., & Erkinovna, A. N. (2022). The role of cinema in the system of education.
16. Юсупалиева, Д. К., & Жумаев, С. С. (2021). Дошкольное образование в Узбекистане: тенденции и современное состояние. *Молодой ученый*, (22), 492-495.
17. Юсупалиева, Д. К. (2021). СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА СО СТРАНАМИ АЗИИ. *Новые импульсы развития: вопросы научных исследований*, (1), 255-259.
18. Yusupaliyeva, D. Q. (2024). NOMODDIY MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISH, ASRASH VA TARG'IB ETISH MASALALARI. *Inter education & global study*, (4 (1)), 334-342.
19. Юсупалиева, Д. К. (2015). Некоторые страницы деятельности региональных телевещательных компаний в Узбекистане. *Культура. Духовность. Общество*, (17), 34-38.
20. Юсупалиева, Д. К. (2017). Телевидение Узбекистана как источник духовно-нравственного обновления общества. *Апробация*, (1), 100-102.
21. Юсупалиева, Д. К. (2017). Некоторые аспекты становления и развития телевидения Узбекистана. *Апробация*, (1), 103-106.
22. Юсупалиева, Д. К. (2020). Основные особенности политической системы общества. *Молодой ученый*, (46), 520-522.
23. Юсупалиева, Д. К. (2020). Основные направления политики Республики Узбекистан в отношении Европейского Союза. *Молодой ученый*, (40 (330)), 186.

24. Юсупалиева, Д. К. (2020). Сущность политического прогнозирования. *Молодой ученый*, 46, 522.
25. Юсупалиева, Д. К. (2020). История журналистики Узбекистана. *Modern Science*, (2-1), 330-334.
26. Kolkanatov, Asilbek. "IFTIKHORI TIMSOLI TUMOR BRANCH." *JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH* 2 (2023): 67-69.
27. Nazarbai, Kolkanatov Asilbek. "NEW VOICE IN UZBEK DIRECTION." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2 (2023): 65-70.
28. QOLQANATOV, Asilbek. "MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN." *News of UzMU journal* 1.1 (2024): 1.
29. Abatbaevna, Saparbaeva Gulshira, and Qolqanatov Asilbek Nazarbaevich. "History of the Development of Spiritual and Educational Processes in Karakalpakstan." (2023).
30. Kalkanatov, Asilbek, Shahabatdin Makhmatdinov, and Islam Urazbaev. "Activities of new Karakalpakstan cultural centers: Reform and analysis." *Art and Design: Social Science* 3.1 (2023): 1-4.

O‘ZBEKISTON BANK TIZIMIDA KREDIT SIYOSATI VA UNING
IQTISODIY O‘SISHGA TA’SIRI

Qaxriddinova Mekhribon Bunyod qizi

4-kurs BANP-703U Kimyo International University in Tashkent

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston bank tizimidagi kredit siyosati nima va u qanday ishlaydi hozirgi kunda iqtisodiy o‘shishga bo‘lgan fikrlar yorqin aks ettirilgan.

Abstract: This article vividly reflects the current views on economic growth, what is credit policy in the banking system of Uzbekistan and how it works.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston bank tizimi, Kredit siyosati, Tijorat banklari, Iqtisodiy o‘shish, Moliyaviy barqarorlik, Investitsiyalar, Pul kredit siyosati, Kreditlash mexanizmi, Bank faoliyati samaradorligi, Markaziy bank, Foiz stavkalari.

Keywords: Banking system of Uzbekistan, Credit policy, Commercial banks, Economic growth, Financial stability, Investments, Monetary policy, Lending mechanism, Banking efficiency, Central bank, Interest rates

Kirish: Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida O‘zbekiston moliya tizimi, xususan bank sektori mamlakat iqtisodiy rivojlanishining eng muhim tarmoqlaridan biri sifatida shakllandi. Kredit siyosati bu tizimning asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, iqtisodiy o‘shishni rag‘batlantirish, investitsiyalarni kengaytirish va aholi farovonligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

So‘nggi yillarda mamlakatda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar banklarning kredit siyosatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatib, uning sifat jihatidan yangilanishiga sabab bo‘lmoqda. Bu esa, o‘z navbatida, real sektor korxonalarining moliyaviy barqarorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

1. O‘zbekiston bank tizimining kredit siyosatini shakllantiruvchi omillar

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki mamlakatdagi kredit siyosatining asosiy yo‘nalishlarini belgilovchi tartibga soluvchi organ hisoblanadi. Kredit siyosatini shakllantirishda quyidagi omillar muhim ahamiyat kasb etadi:

- **Makroiqtisodiy barqarorlik darajasi** – inflyatsiya, valyuta kursi va foiz stavkalari kredit siyosatiga bevosita ta‘sir qiladi.

- **Bank resurslari bazasi** – tijorat banklarining kredit portfeli, depozit hajmi, xorijiy investitsiyalar va davlat kafolatlari.

- **Qonunchilik muhiti** – bank faoliyatini tartibga soluvchi me'yoriy hujjatlar, kredit shartnomalarini huquqiy himoya qilish tizimi.

O'zbekiston bank tizimida kredit siyosati oxirgi yillarda **iqtisodiy faollikni oshirishga qaratilgan yumshoq yo'nalishga** ega bo'lib bormoqda. Xususan, kichik biznes va tadbirkorlik subyektlariga ajratilayotgan imtiyozli kreditlar soni yildan yilga ortmoqda.

Kredit siyosatining rivojlanish bosqichlari

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, kredit siyosati bosqichma-bosqich rivojlandi. 1990-yillar boshida bank tizimi asosan davlat nazorati ostida faoliyat yuritgan bo'lsa, 2000-yillardan boshlab tijorat banklari faoliyati kengaydi. 2017-yildan keyingi iqtisodiy islohotlar natijasida esa, kredit siyosatida **bozor tamoyillariga asoslangan erkinlik** paydo bo'ldi. Xususan, Markaziy bank tomonidan foiz stavkalari bosqichma-bosqich liberallashtirildi va kredit resurslarini taqsimlashda raqobat mexanizmlari joriy qilindi.

2. Kredit siyosatining iqtisodiy o'sishga ta'siri

Kredit siyosati iqtisodiy o'sishga quyidagi yo'llar orqali ta'sir ko'rsatadi:

- **Investitsiyalarni moliyalashtirish** – ishlab chiqarish korxonalariga berilgan uzoq muddatli kreditlar yangi texnologiyalarni joriy etish va yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam beradi.

- **Iste'mol talabini rag'batlantirish** – aholiga berilgan iste'mol va ipoteka kreditlari ichki bozorni jonlantiradi.

- **Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash** – mikroqarzarlar orqali yangi tadbirkorlik subyektlari paydo bo'lmoqda.

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda kreditlar hajmining o'sishi bilan bir qatorda yalpi ichki mahsulotning (YaIM) o'sish sur'atlari ham sezilarli ravishda oshgan. Masalan, 2020–2024 yillar oralig'ida iqtisodiyotning o'rtacha o'sish sur'ati 5–6% atrofida saqlanib qoldi, bunda kredit siyosatining roli katta bo'ldi.

Kreditlar hajmi bo'yicha statistik tahlil

Markaziy bankning 2024-yil yakunlari bo'yicha hisobotiga ko'ra, tijorat banklarining umumiy kredit portfeli **2018-yildagi 112 trillion so'mdan 2024-yilda 460 trillion so'mga** yetgan. Kreditlarning 45 foizi sanoat tarmoqlariga, 25 foizi xizmatlar sektoriga, 15 foizi qishloq xo'jaligiga, qolgan qismi esa iste'mol kreditlariga to'g'ri keladi.

Kredit hajmlarining bu qadar tez o'sishi ichki investitsion faollikni oshirgan bo'lsa-da, ayrim tarmoqlarda **to'lov intizomi pastligi va kredit risklarining ortishi**

kuzatilmoqda. Shu sababli, 2025-yildan boshlab Markaziy bank kreditlarni “sifat ko‘rsatkichlari” asosida baholash tizimini joriy etishni rejalashtirmoqda.

3. Kredit siyosatida mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

Shunga qaramay, O‘zbekiston bank tizimining kredit siyosati bir qator muammolarga ham duch kelmoqda:

- **Foiz stavkalarining yuqoriligi** – bu korxonalar uchun kredit olish xarajatlarini oshiradi;
- **Garov ta‘minotining yetishmasligi** – kichik biznes subyektlarining kredit olish imkoniyatini cheklaydi;
- **Kredit risklari va to‘lov intizomining pastligi** – bank tizimida barqarorlikka xavf tug‘diradi.

Ushbu muammolarni hal etish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim:

1. Foiz siyosatini bosqichma-bosqich liberallashtirish;
2. Kichik biznes uchun garovsiz kredit dasturlarini kengaytirish;
3. Kredit monitoringi va risk tahlilini raqamlashtirish orqali avtomatlashtirish;
4. Kredit tarixini yurituvchi yagona milliy bazani takomillashtirish.

Kredit siyosatining mintaqaviy iqtisodiyotga ta‘siri

Hududlar kesimida tahlil qilinganda, Toshkent shahri, Farg‘ona va Samarqand viloyatlari kredit olish bo‘yicha yetakchi o‘rinni egallaydi. Shu bilan birga, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va Surxondaryo viloyatlarida bank kreditlari hajmi respublika o‘rtacha darajasidan past.

Bu holat kredit siyosatini mintaqalar kesimida **differensial yondashuv asosida** takomillashtirish zaruratini ko‘rsatadi. Ya‘ni, iqtisodiy faolligi past hududlarda bank kreditlari uchun foiz subsidiyasi va kafolat mexanizmlarini kuchaytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi

4. Xalqaro tajriba va O‘zbekiston uchun tavsiyalar

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy o‘rinni qo‘llab-quvvatlovchi kredit siyosati uchta asosiy tamoyilga tayanadi:

1. Kredit resurslarining **samarali taqsimoti**;
2. **Moliyaviy inklyuziyani** kengaytirish;
3. **Barqaror foiz siyosatini** yuritish.

Masalan, Janubiy Koreya va Malayziyada kichik biznesni kreditlashda davlat kafolat fondlari faol ishlaydi. Shu kabi mexanizmlarni O‘zbekistonda ham kengaytirish orqali kredit risklarini kamaytirish mumkin.

Shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirish ham milliy bank tizimining barqarorligini oshiradi.

Raqamli texnologiyalarning kredit siyosatiga ta'siri.

So'nggi yillarda raqamli bank xizmatlarining jadal rivojlanishi kredit siyosatini sifat jihatdan o'zgartirmoqda. Masalan, **onlayn kreditlash platformalari** va **elektron scoring tizimlari** yordamida mijozlarning kreditga layoqatini tezkor baholash imkoniyati paydo bo'ldi.

Aksariyat tijorat banklari (masalan, Ipoteka-bank, Agrobank, TBC Bank) sun'iy intellekt asosida kredit risklarini tahlil qiluvchi algoritmlarni joriy etmoqda. Bu esa kredit ajratish jarayonini shaffof, tezkor va xavfsiz qiladi.

Xulosa

O'zbekiston bank tizimida kredit siyosati mamlakat iqtisodiy o'sishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida banklarning moliyaviy salohiyati oshib, kredit portfeli diversifikatsiya qilindi. Shu bilan birga, kredit resurslarining samarali taqsimoti, risklarni kamaytirish va bank xizmatlarining inklyuzivligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni davom ettirish iqtisodiy o'sishni yanada jadallashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki yillik hisobotlari (2021–2024 yillar).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bank tizimini isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni.
3. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) – *Financial Sector Assessment Program* (FSAP) ma'lumotlari.
4. Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi (CEIR) – tahliliy hisobotlar.
5. www.cbu.uz – Markaziy bank rasmiy sayti.

**O'RTA OSIYO XVI ASR MINIATYURA SAN'ATIDA SAROY HAYOTI
AKS ETISHI VA TASVIRIY REALIZMNING SHAKLLANISHI**

Ibodov Ixom Sodiqovich

Madaniyatshunoslik va nomoddiy madaniy meros ilmiy-tadqiqot instituti

katta ilmiy xodimi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'rta Osiyoda XVI asr miniatyura san'atining asosiy xususiyatlari, xususan, saroy hayoti va adabiy manbalar tasviri hamda tasviriy realizmning shakllanish jarayoni tahlil etilgan. Miniatyura asarlarida saroy marosimlari, hukmdorlar hayoti, ziyofatlar va adabiy syujetlar orqali ijtimoiy-madaniy muhit aks ettirilgan. maqolada miniatyura san'ati Sharq xalqlarining ko'hna badiiy meroslari qatorida tahlil qilinib, miniatyura nafaqat bezak san'ati, balki xalqning tarixiy xotirasi, estetik didi va ma'naviy qarashlarini mujassamlashtiruvchi hodisa sifatida o'rganiladi. Shuningdek, Kamoliddin Behzod maktabi ta'siri ostida realizm unsurlarining rivojlanishi, inson qiyofasi, kiyim-kechaklar, me'moriy obidalar va tabiat manzaralarining haqqoniy tasviri yoritilgan. Tadqiqotda miniatyura san'ati faqatgina badiiy meros emas, balki tarixiy-ma'naviy manba sifatida ham ahamiyat kasb etishi ilmiy asosda ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: O'rta Osiyo, XVI asr, miniatyura san'ati, saroy hayoti, adabiy manbalar, qo'lyozma, tasviriy realizm, Kamoliddin Behzod, Buxoro maktabi, Hirot maktabi, Sharq san'ati, estetik qarashlar, san'at falsafasi.

**ОТРАЖЕНИЕ ПРИДВОРНОЙ ЖИЗНИ И ФОРМИРОВАНИЕ
ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО РЕАЛИЗМА В ИСКУССТВЕ МИНИАТЮРЫ
СРЕДНЕЙ АЗИИ XVI ВЕКА**

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные особенности искусства миниатюры Средней Азии XVI века, в частности изображения дворцовой жизни и литературных источников, а также процесс формирования изобразительного реализма. В миниатюрных произведениях отражены дворцовые церемонии, жизнь правителей, пиршества и литературные сюжеты, через которые передан социально-культурный контекст эпохи. В статье

миниатюра анализируется в ряду древнейших художественных традиций народов Востока и рассматривается не только как декоративное искусство, но и как явление, воплощающее историческую память народа, его эстетический вкус и духовные представления. Кроме того, освещается развитие элементов реализма под влиянием школы Камолиддина Бехзада, правдивое изображение человеческих образов, одежды, архитектурных сооружений и пейзажей. В исследовании показано, что искусство миниатюры представляет собой не только художественное наследие, но и важный историко-духовный источник.

Ключевые слова: Средняя Азия, XVI век, искусство миниатюры, дворцовая жизнь, литературные источники, рукопись, изобразительный реализм, Камолиддин Бехзад, бухарская школа, гератская школа, восточное искусство, эстетические взгляды, философия искусства.

DEPICTION OF COURT LIFE AND THE FORMATION OF PICTORIAL REALISM IN 16TH-CENTURY CENTRAL ASIAN MINIATURE ART

Annotation: This article examines the main features of the miniature art of sixteenth-century Central Asia, particularly the depiction of court life and literary sources, as well as the process of the formation of pictorial realism. Miniature works reflect court ceremonies, the life of rulers, feasts, and literary plots, through which the socio-cultural context of the era is conveyed. The article analyzes miniature art as part of the ancient artistic traditions of Eastern peoples and considers it not only as a decorative art, but also as a phenomenon embodying the historical memory of the people, their aesthetic taste, and spiritual worldview. In addition, the development of elements of realism under the influence of Kamoliddin Behzod's school is highlighted, including the truthful depiction of human figures, clothing, architectural structures, and landscapes. The study demonstrates that miniature art represents not only an artistic heritage but also an important historical and spiritual source.

Keywords: Central Asia, 16 th century, miniature art, court life, literary sources, manuscript, pictorial realism, Kamoliddin Behzod, Bukhara school, Herat school, Eastern art, aesthetic views, philosophy of art.

XVI asr O'rta Osiyo san'ati, ayniqsa, miniatyura maktabi taraqqiyotida muhim bosqich hisoblanadi. Shayboniylar hukmronligi davrida saroy hayoti, adabiy manbalar asosida yaratilgan qo'lyozmalar va tasviriy san'at yodgorliklari xalqning ma'naviy

hayotida o'chmas iz qoldirgan. Miniatur san'ati bu davrda nafaqat badiiy ifoda vositasi, balki tarixiy voqelikni aks ettiruvchi manba sifatida ham katta ahamiyatga ega bo'lgan[1]. XVI asr yarmidagi O'rta Osiyo miniatur san'atining boshqa yo'nalishi nisbatan yorqin, temuriylar davri mahalliy an'anaviy miniatur san'ati bilan, hamda yuqorida qayd etilgan "Shohnoma" asariga ishlangan miniaturalar, hamda qo'lyozmadagi Ulug'bek va bir gurux portretlar tasviri bilan bog'liq. Uning uslubiy jihatdan o'ziga hosligi bu yirik figuralilik, undagi kamfiguralilik, kolaritning bosiqliqi, me'moriy manzarasiga nisbatan tabiat manzarasining munosabatning afzalligi va tabiat manzarasining oddiyligidir. Ushbu miniatur san'ati yo'nalishida tasviriy uslubiyatning lo'nda va aniqligidan qat'iy nazar kompozitining yorqinligi ranglar mutanosibligi, hamda bir necha baquvvat figuralar chizgisidagi proporsiya va qalam-tasvirning aniqligi bilan ajralib turadi. O'sha davr Xonliklari va yundagi hokimlar va uning a'yonlari talabini qondirish maqsadida bo'lsa kerak, rassomlar o'zbeklarga xos bo'lgan muhitning bir qator detallarini (bo'laklarni) aks ettirishga o'z diqqatlarini jalb etganlar. Bular soqol-mo'yablar tasviri, kigizdan ishlangan oval ko'rinishdagi qora hoshiyalik oq bosh kiyim, otliq harbiylarniki kabi ingichka poshnalik etik, qurol-yaroqlar va boshqalar. A.Navoiyniy "Hamsa"sig'a, hamda "Fatya-noma" va "Tarihi-abulhayr" qo'lyozmalariga ishlangan miniaturalar shu uslubiy yo'nalishda ishlangan. Mir Alisher Navoiyning "Hamsa"si hijriy 928-yilda (1521-1522 yillar) Shohruhiya viloyati hokimi (Toshkent janubida) Shayboniyzoda Abdul muzaffar Suloton Muhammad uchun qayta yozilgan[2].

Bu qo'lyozma asar ikki miniatyurachi rassomlar tomonidan bezatilgan bo'lishi mumkin degan tahmin bor. Ulardan biri ushbu kitob uchun ko'proq miniatur ishlagan bo'lib, u asosan Movoraunnahr uslubida ijod qilgan. Bahromg'orning beqiyos go'zallik sohibasining sur'ati bilan tanishuvi asari xuddi shu uslubda bajarilgan. Oltin rangli osmonda yorqin qirmizi tepalik ustidan jingalak bulutchalar ohista suzib bormoqda. Qirmizi tepalik yon-bag'rida ahyon-ahyonda ritmik holda yam-yshil o'tlar o'smoqda. Ushbu manzarada Bahromg'or oltin rang bilan hoshiyalangan sarg'ish rangli tahtiravonda o'tirib suratni ko'zdan kechirmoqda. Uning oyoq tomonida rassom o'tirgan holda tasvirlangan, tepalik ortidan saroy ayonlaridan 3 kishi qarab turibti, ulardan biri shoh qurollarini ushlab turibti, qolgan ikkisi esa hatti-harakatlari bilan bo'lib o'tayotgan voqeaga o'z munosabatlarini bildirmoqdalar. Kiyimlardagi ranglar majmuyi asar kompozitsiyasiga rangbo-ranglik baxsh etish bilan bir qatorda unga sokin ritm, detallar muvozanati hamda harakatsizlik (statiklik) kiritadi. "Tarihi-Abulhayr"ga ishlangan miniaturalar bo'yoq ranglarining nihoyatda kontrastligi(bir-

biriga nisbatan qarama-qarshi ranglar), ranglar jilosining mustahkamligi (plotnost') va harakatchanligi (intensivnost') bilan ajralib turadi. Shayboniylar sulolasining asoschisi Abulhayrga bag'ishlangan bu qo'lyozma kitobda tarixiy voqealar kompilyativ bayon etilgan, biroq turli davrdagi voqelarni tasvirlashda rassom o'ziga tanish bo'lgan XVI asr o'zbek xonlarining saroy hayoti va turmush tarzidan foydalangan. Shunday qilib "Gazahon va uning a'yonlari ... joyda" deb nomlangan miniatyurada mo'g'il xoni va ko'plab saroy ayonlari o'zbeklarga xos bo'lgan kiyim va bosh kiyimda, xon esa qimmatbaho chodir ostidagi katta gilam ustiga o'rnatilgan taxti ravon ustida o'tirgan holda tasvirlangan. Saroy hayoti tasviri miniatyuralarda aks etishi Shayboniylar saroyida san'at va adabiyotga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, miniatyura asarlarida saroy marosimlari, ziyofatlar, elchilar qabul marosimlari, ov manzaralari keng tasvirlangan. Bu tasvirlar hukmdorlarning siyosiy qudrati bilan bir qatorda, ularning madaniy-ma'naviy qiyofasini ham ifoda etadi. Saroy hayotini tasvirlashda boy ranglar, nafis chiziqlar va detallar asosiy o'rinni egallaydi[3].

XVI asr san'atiga xos bo'lgan "islimi" va "madohil" naqshlar bilan bezatilgan. Bu va boshqa miniatyuralarda rassom aks ettirilgan qatnashchilar figurasini bir qator tik turgan yoki o'tirgan holda tasvirlash orqali o'zi hohlamagan ravishda saroy hayotining naqadar zerikarli ekanini ifodalagan. Biroq bu miniatyuralarning umumiy ko'rinishiga yorqin ranglar hayotiy quvonch va joziba bahsh e'tadi; yam-yashil o'tloqlarning anvoyi gullarga burkanganligi, osmonning oltin rangi, liboslarning, gilamlarning va bezakdor matolarning yorqinligi, oq rangli kiygizdan yasalgan xon o'tovining naqshlar bilan bezatilganligi fikrimizning dalilidir. Rassom tomonidan "Tarixi-Abulxayr" miniatyurasida tog' yon bag'ri manzarasida tasvirlangan saroy hayoti sahna ko'rinishi yaqin kunlarga o'z an'analariga sodiq bo'lgan dasht o'zbeklarining bahor kezlari tog' yon bag'rlariga va bog'u-rog'larga chiqishni xush ko'rganliklarini ifodalashga intilgan bo'lsa ajab emas. Bu mashhur Hirot miniatyura maktabiga xos bo'lgan panjara ortidan tomosha qilinadigan me'morchilik bilan uyg'unlashgan, mevali daraxtlar ekilgan, ariqlari g'ishtlar bilan ishlab chiqilgan va shaklli hovuzlar bilan bezatilgan emas, balki, tabiiy o'tzor va qir-adirlar manzarasidir. Hattoki, podshoh Shokirning o'z haramida javzasi bilan gilamda o'tirgan holati, bir qancha kanizaklar va musiqachi qizlar bir oz nariroqda joylashgan bo'lib, bir juft (cheta) yoshlar xonaning alohida ajratilgan erida osoyishta jimlikda tasvirlangan; sharoitning sirli holati bu erda tungi samoning to'q havo rangda berilishi va oltindan yasalgan shamdonda yonib turgan 2 dona sham orqali aks ettirilgan. XVI asrning 2-yarmidan boshlab O'rta Osiyo miniatyurachi rassomlari ijodida o'z aksini topgan 2

maktab yo‘nalishi, ya‘ni Hirot va Movaraunnahr miniryura maktablari ba‘zan birlashib, ba‘zan esa elpig‘ich kabi boshqa yangi yo‘nalishlarga ajralib turgan. Miniaturachi rassomlarning bir qismi Behzod an‘analarini davom ettirib kelmoqda. “Temur-noma” kitobini 1583 yilda miniatyuralar bilan bezatgan rassom shular jumlasidan bo‘lib, uning miniatyuralari qalam tasvirning aniqligi, figuralarning nozik siyohqalam bilan chizib chiqilganligi, gavda holatining shitobi, kompozitsiya munosabatlarining nafasat to‘laligi bilan Behzod an‘analarini davom ettirib kelganligidan dalolat berib turadi. U nafaqat oddiy taqlidchi, balki asarlarida Behzod ijodiga hos bo‘lgan jang sahna ko‘rinishidagi bosiq, vazmin jo‘shqinlik, hamda kompozitsiyasida, harakatlarida va figuralarning holatlarida asabiy hayajon uning ham asarlariga hosdir. Xirot maktabi an‘analariga goho nozik, goho esa xunarmandlarga xos dag‘alligi bilan itoatkorona amal qilishi shu davrning ko‘plab taqlidchilarni hayratga soladi. Jomiyning “Tuxfatul-Axror” asariga ishlangan miniatyuralar tipik namunada ishlangan. Uning qadimgi qo‘l-yozmalarida yozib qoldirgan sanalarning guvohlik berishicha hattot bu erda 1543-1583 yillarda faoliyat ko‘rsatgan. Uning qalamiga mansub bo‘lgan qo‘lyozmalarining birida “Yusuf va g‘aroyib ko‘zgu” mavzuiga ishlangan miniatyurada ochiq ko‘shkdagi qabul mavzusini aks ettirgan. Biroq, “Sayohatchi toshbaqa” va “Oshiq keksa va go‘zal” miniatyuralarida jonli hayotiy sahna ko‘rinishi o‘z aksini topgan. Ulardan biri tabiat qo‘ynida tasvirlangan bo‘lsa, ikkinchisida esa boy xonadonning ko‘cha tomondan ko‘rinishi tasvirlangan. Bu erda ko‘z o‘ngimizda nozik, bir oz istehzoli rassom benuqson tasvir va toza bo‘yoqlar ustasi sifatida gavdalanadi. Rassom Abdurahmon Jomiyning nasihatimiz she‘rlarining mazmunini aytarliq chuqur yoritib bera olmasada, uning mazmunini maishiy janr yo‘nalishida ifodalashga uringan. Xuddi shu yo‘sinda maqtanchoq toshbaqaning uzoq yurtlarga safari miniatyurada uning uchib borayotganini ko‘rib turgan odamlarning hayratlanishi aks ettirib, asarning nasihatimiz asosi bir chetda qolib ketgandek tuyuladi. XVI asrning 2 chi yarmida ishlangan “Majlis-ul Ushshoq” miniatyurasi ozgina ifoda orqali ijodiy individuallikka erishish o‘z kasbining mohir ustasi ekanligidan dalolat beradi. Boy xonadon hovlisidagi mungli musiqa tovushi qayg‘uli aza sahna ko‘rinishini ifodalaydi. Bu miniatyuradagi mavzu dramatik-ekspressiv holatni tasvirlashi kerakligiga qaramay, u janrli (uslubiy) harakterga egadir. Bu holatni miniatyuradagi qayg‘uni turlicha aks ettiruvchi sahna qatnashchilarining jonli holatlari, maishiy sharoitni aks ettiruvchi detallarga urg‘u berilishi, hovlidan tashqaridagi manzara bezaklarining kamligida ko‘rishimiz mumkin. Sa‘diyning “Bo‘ston” asariga Buxoroda hijriy 974 (m. 1566-67 yillar) yilda, Abdulazizxon I davrida uning vazirga teng ayonlaridan biri Xo‘ja Kamoliddin Xusayn uchun ishlangan miniatyura o‘ta

qobiliyatli miniatyurachi rassom tomonidan bajarilgan. Rassom, ko'p figurali kompozitsion tuzilishini talab qiluvchi mavzu tanlaydi; ko'plab tomoshabinlarni jalb etgan kurash musobaqasi, shox kemasi va uning a'zolari, odamlar bilan to'la boy xonadon tasvirlari shular jumlasidandir. "Podishox va mast qozi" mavzuidagi miniatyura o'ziga xos bo'lib, sevgi extiroslardan xushini yo'qotgan va kayfu safoga berilgan qozining benihoya mast holda shox nazariga tushgan holati aks ettirilgan. Rassom me'moriy obidalaridan iborat bo'lgan murakkab kompozitsiya tuzadi - ko'cha bilan toshdan naqshinkor qilib terib bezatilgan peshgoh – hovlichani bir-biridan ajratib turuvchi, g'ishtdan qurilgan devor va asosiy darvoza, hamda yuqorisi ko'shki-ravonli (павилион) ikki qavatli uy fikrimiz dalilidir. Orqa planda gulzor, oltin rangli tepalik, to'q havo rangli tun samosida porlab turgan yulduzlar va pastga qaragan yarim jy o'z aksini topgan. XVI asr miniatyura san'atida adabiy manbalar asosida yaratilgan qo'lyozmalar alohida o'rin tutadi. Xususan, Firdavsiyning "Shohnoma"si, Navoiy asarlari, "Boburnoma" va boshqa manbalar tasviriy san'atda o'z ifodasini topgan. Miniatyuralarda shoirlar obrazlari, adabiy qahramonlar va ularning voqealari san'atkorona talqin qilingan bo'lib, ular xalqning estetik qarashlari va badiiy tafakkurini aks ettiradi[4]. Xizmatkorlar, qurolli posbonlar, ko'chadagi shohona egar-jabdug'li podshoh oti, darvoza tabaqasini oxista ochayotgan darvozabon, g'ishtdan naqshinkor qilib terilgan hovli o'rtasida ikki yosh mayparastlar bilan birga juda ham mast holatga tushgan qozi va bundan nomaqul ko'rinishidan hayratlangan podshoh, hamda uy derazalaridan qarab turgan, ajablanishdan barmoqlarini lablariga qo'ygan ikki ayol figuralari – bularning barchasi Sa'diy asarining asosini miniatyurada tasviriy uslubda bayon etilgan. Miniatyurachi rassomning umumiy uslubini nozik ishlangan figuralar, me'moriy shakllar va naqshlarning sinchkovlik bilan chizilganligi, manzaraning har bir detallargacha ishlab chiqilganligi, xushchaqchaq yorqin ajoyib uyg'unlashgan ranglar aniqlab beradi. Biroq bularning barchasi befarq tasvir chegarasidan chiqmagan holda uslubiy mahorat bilan ishlanishi uning asosiy vazifasini aniqlab beradi. XVI asrning 2-yarmidagi sharq klassik badiiy adabiyot asarlarining g'oyaviy mazmunini chuqur ochib berishni yoki voqelikni obrazli, ifodali aks ettirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymagan. Egalik qiluvchi homiylar (ular qatorida ba'zan xon va uning oila a'zolari ham bo'lgani) ning judda sodda, oddiy, didiga mos yaratilgan miniatyuralar yuqori ruhiy qoniqish izlamaydilar, balki faqatgina tashqi ko'rinish, yuqori mahoratli uslubiyati va yorqin bezakli ranglar uyg'unligi bilan o'ziga rom etadilar. Ular O'rta Sharq miniatyura an'analarida ishlanib, bazmu-jamshid, ishqiy uchrashuvlar, jang manzarasi, ko'ngilochar bog' sayli va boshqa xolis (нейтрал) mavzularda bo'lib, ular qo'lyozmalar sifatida mos kelmagan matnlar bilan boyitilgan.

XVI asr Buxoro miniatyurachi rassom Abdullo asarlarida saroyning miniatyuralar bilan nafsini qondirish yoʻnalishi oʻz aksini topgan. Usta Abdulla koʻp figurali kompozitsiyalar yaratish boʻyicha mohir boʻlgan, biroq uning eng yaxshi koʻrgan mavzusi bu sevishganlar mavzusidir. Figuralar asosan yirik boʻlib, koʻp hollarda ular butun bir varaq yuzasini egallaganlar va ularning kiyimlari, hamda bezaklari bir-biriga qarama-qarshi yorqin rangli boʻyoqlarda erinmasdan chizib chiqilgan. Saʼdiyning “Boʻston” asariga ishlangan sevgi mavzusiga bagʻishlangan 2 miniatyura barcha uslubiy jihatlariga koʻra Abdulla qalamiga mansub ekanligidan dalolat beradi. Qoʻl yozma hijriy 983 yilda (1577-1576 yillarda) yuqorida aytib oʻtilganidek Kulangi tahallusi bilan nom qozongan hattot Mir-Xusayn tomonidan qayta koʻchirilgan. Bu qoʻlyozma asar Buxoroda qayta koʻchirilganligiga shubha yoʻq. Qoʻlyozma roʻyxatidagi 2 miniatyura Saʼdiyning obrazlarsiz ibratli, maslahatlarga boy, nasihatombur masallarga, bagʻishlangan. Ular gullarga burkangan, shaqirab oqayotgan jilgʻa, bahoriy gullarga burkangan daraxtlar, oltin rangli togʻlar, bulutlari gorizont qatorlab joylashgan koʻm-koʻk osmon hamda yam-yashil maysazor fonida ikki sevishganlarning visol damlari aks ettirilgan. Ularning birida tiz choʻkkan, qiz esa uning qarshisida bosh eggan holda tik turibti, ikkinchi miniatyurada esa qiz yigitning tizzasida oʻtirgan holda unga uzatilgan may toʻla piyolani olishga hozirlangani tasvirlangan. Ularning gavda holatlari teatr sahna koʻrinishidagi kabi nozli yuzlari miniatyuracha bir qarashda kishini maftun etib shu zahoti yoddan koʻtariluvchi dilbar, nazokatlidir. Miniatyuradagi bunday tashqi bezakdorlik uslubi, miniatyura chetlarini bezatib turgan, suyultirilgan oltin bilan serxasham qilib ishlab chiqilganligiga monand keladi. Amir Xusrav Dehlaviyning “Tarixi - Hizirlon” asariga bir qator miniatyuralar mahorati oʻrtaxol boʻlgan, biroq koʻplab neytral mavzularda ijrochilik uslubini bir qadar charhlagan miniatyurachi rassomning katta ehtirosi bilan amalga oshirilgan. Bu rassomning miniatyuralari kompozitsion tuzilishi, ishtirokchilar tarkibi va manzara ifodasida oʻziga hoslik sezilib turadi. Figuralar harakati chaqqon emas, chizma tasvir bir oz qattiqroq (qoʻpolroq), manzara esa nisbiy bezakdor. Shularga qaramay ular kishi nigohiga yoqimli boʻlib bu holat rassomning asosiy maqsadi boʻlsa kerak. Gumbazli koʻshk tasvirlangan miniatyurada saroy aʼyonlari, xizmatkorlar, musiqachilar, bazmi jamshid aʼzolari libosining yorqin ranglarda chiroyli tasvirlanishi, Behzod ijodidagi kabi kuzgi chinor, naqshinkor bezatilgan koʻshk, gʻishtlar bilan gilammisol bezatilgan maydonga koʻrinishi ham ranglarga boy goʻzaldir. Madaniy boyliklar tarixchilar uchun bu erda koʻplab liboslar, idish-tovoqlar, musiqa asboblari kabi, hamda meʼmorlik tarixchilari uchun esa koshinlar bilan bezatilgan koʻshklar, ulardagi tishli sharafalar, mexrobli peshtoq yuqorisida oq fonda tim havorang bilan chizilgan naqshinkor bezak,

ko'shkning ichkarisida esa qush va hayvonlardan iborat manzara kabi ko'plab qiziqarli materiallar (manbalar) joy olgan. Rassom hamma narsani qunt bilan batafsil chizib chiqqan va ulargina uning mahoratini aks ettiruvchi predmet bo'lib xizmat qilgan. XVI asrning 2-yarmida an'anachi rassom va gedonistik (huzur-halovatga intilish insonga hos oily hislat, deb hisoblovchi ta'limot tarofdorlari) – bezakchi yo'nalishidagi rassomlar fonida Muhammad-Murod samarqandiy kabi O'rta Osiyo novator (yangilik yaratuvchi) usta rassomlar alohida o'rin tutadi. 1556 yilda hattot usta Hamadoniy tomonidan xorazm viloyati hokimi Eshmuhammd uchun qayta ko'chirilgan "Shohnoma" qo'lyozma asariga ishlangan 115 ta miniatyura Muhammad-Murod Samarqandiy qalamiga mansubdir. Bu miniatyuralar qo'lyozma bilan bir qatorda ro'yxatga kiritilganmi yoki qo'l yozma tugallangandan so'ng bir oz vaqt o'tgach oldima-кетин varaqlarda tugallangan. Sa'diyning "Bo'ston" qo'lyozma asariga. To'rt miniatyurachi rassomlar tomonidan miniatyuralar ishlangan bo'lib (ularning birida 1616 yilda ishlanganligi haqida yozuv bor), ular orasida Muhammad-Murod Samarqandiy qalamiga mansub miniatyura ham bor ; shular bilan bir qatorda ikki ko'rinishdan iborat (diptix) mashxur miniatyura xam bor bo'lib, u ham Muxammad-Murod Samarqandiy tomonidan muhir qo'yilgan, u 17 asardan avval ishlanmaganligi ma'lum. Agarda bu holda mashxur egasi Muxammad-Murod Samarqandiy bilan isimdosh (adash) bo'lmasa, unda 1556 yilda qayta ko'chirilgan "Shohnoma" asariga rassom yoki 60 yildan oshiq ish faoliyati davrida yoki kitob qo'lyozmadan chiqqandan so'ng 10-20 yillardan keyin miniatyura ishlagan degsn taxminga kelishi mumkin. "Shoxnoma"ga ishlangan miniatyuralar mualliflarning yorqin ijodiy individualligini aniqlab beradi. Muxammad-Murod ehtirosli rassom bo'lib, u Firdavsiy ijodidagi qahramonlik ruhini aks ettirishiga juda monand tusha olgan. U an'anaviy tasviriy sxemada (схемада) neytral (бетапаф) mavzularni chetlab o'tgan. "Shoxnoma" asari tarkibidagi mavzulardan Muxammad-Murod zo'r va keskin g'ayratga boy mavzularni tanlaydi: temirchi Kovaning, yovuz Zaxxakka qarshi xalqni qo'zg'olonga ko'tarishi, tuhmatga uchragan Siyavushning sinovdan o'tishi va o'zini beayb ekanligini olov orqali isbotlab berishi, podishox va donolarning munozaralari, jangmanzarasi va shaxzodaning bevaqt halok bo'lishi kabi mavzularga boy ushbu poetic asar jo'shqin ijodkor Muxammad-Murod miniatyuralarda o'z aksini topgan. Jang mavzulariga boy bu asar matnlar bilan galma-gal ko'p figurali kurash manzaralari bilan almashinib takrorlanib keladi. Tasvirda hattoki ikki figurali yoki figura hamda sardorlar kurashi orqali rassom juda katta jang mavzusini ifoda eta olgan. Ba'zan tasvirda inson yuz tuzilishi juda ifodali, g'ayratga to'la bo'lib, harakterni to'la aks ettirmasada, ularning psixologik xolatlarini juda yaxshi ifodalagan. Muxammad-Murod engil konturlarni

yoqtirmaydi, unuing qalam tasviriga asabiy harakat xos bo‘lib, bu holat ba‘zan qalin, ba‘zan esa soch tolasi kabi ingichka chiziqlar orqali yoritilgan. U ranglarning yumshoqlashtirishni, yoki ranglar mutanosibligida rang-baranglikni ma‘qul ko‘rmagan. Uning asarlarida ranglarning umumiy uyg‘unligida ranglar mutanosibligi kuchli aks ettirilgan, balki ularning nim ranglaridan bir miniatyura asarining o‘zida osoyishta, spohlik bilan va yuqori darajadagi mahorat bilan mutanosib uyg‘unlashtirishni afzal ko‘rganligini kuzatishimiz mumkin. Muxammad-Murod ranglardan foydalanishda norealistik haqqoniylikdan qochadi, u osmonni ba‘zan oltin, ba‘zan esa to‘q qizg‘ish rangdan, tepaliklar esa sarg‘ish-malla va havo rangda, otlar to‘q qizil va och havo rangda tasvirlash orqali sodir bo‘layotgan voqealarni aks ettirishda ularning poetik ertakona karakteri ta‘sirini kuchaytirib beradi. Agarda liboslarda, atrof ko‘rinishning ba‘zi-bir detallarida u o‘z davriga sodiq bo‘lsa, u bu narsalarga o‘zining boshqa zamondosh miniatyurachi rassomlar kabi ahamiyat bilan katta o‘rin ajratmaydi, alohida urg‘u bermaydi. Muxammad-Murod Samarqandiy ijodida emotsional obrazlilik yuqori o‘rin tutgan bo‘lib, bu hol badiiy ifodalikka erishishdagi yangi uslubiyat yaratganligidan dalolat beradi. Shu munosabatda Samarqand miniatyura ustasining ijodi O‘rta Osiyo miniatyura maktabining XVII asrdagi rivojlanishini belgilab berdi. XVI asrning ikkinchi yarmida Sa‘diyning “Guliston” asariga ishlangan, O‘rta Osiyo miniatyuralari ro‘yxatidan o‘rin olgan, voqea xodisaning ruhiy (психологик) xolatini aks ettirishga intilish ruxiyati aks etgan miniatyura muallifi ijodi Muxammad-Murod ijodiy yo‘nalishiga juda yaqindir. Ahloqsizlik yo‘liga kirib qolgan qori tasviri aks ettirilgan miniatyura, yuqorida eslatilgan, ro‘yxatlarda 1566-1567 yillarda ishlanganligi qayd etilgan, Buxorolik rassom ijodiga mansub bo‘lgan bu miniatyuradagi tubdan farq qiladi. Bu erda podshoxning nazari tushgan qozining nomaqul holati ochiq-oydin tasvirlanmay, balki uni podshox oldiga olib kelinishi va bu o‘rinda extiroslarning jo‘shqin holati ustunlik qilganini ko‘ramiz. Bu erda voqea-hodisa uy holatidagi kabi podshoxning yostiqlarga suyanib, yon boshlagan holatida xona ichida aks ettirilgan. Rassom, me‘moriy, libos, bosh kiyimlardagi bezaklar u tomondan aniq va nozik aks ettirilgan bo‘lsa ham, tashqi detallarga aytarlik darajada e‘tibor qaratmaydi. “Guliston” asarini miniatyura bilan bezashda rassom kartina foni jigar rangning neytral turlaridan foydalangan bo‘lib, bu hol sahna ko‘rinishida ishtirok etuvchilar liboslarining yorqin ranglari bilan keskin farq qiladi. Asosiy diqqat e‘tibor ana shu bosh ishtirokchilarga qaratilgan. Oppoq soqolli qozining tiz cho‘kkan holdagi ayanchli figurasi kishida achinish hissini uyg‘otsa, uning yoqasidan tutgan qurollangan, asabiylashgan amir figurasi, bo‘lib o‘tayotgan voqealarni muhokama qilayotgan zodagon kishilar va yoshlarning holatlari sodir

bo'layotgan hodisaning dramatic holatidan darak beradi. Sa'diyning "Guliston" asarida bu holatdan zukkolik bilan qutilib chiqqanligi yozilgan bo'lsa ham, miniatyurada voqeaning yaxshilik bilan tugallanishiga ishora sezilmaydi. Rassom voqeaning eng kulminatsion nuqtasiga katta ahamiyat berib, ishtirokchilarning keskin ruhiy holatlariga urg'u bergan, xususan yuz ifodalarida sharq miniatyurasiga xos bo'lmagan, lekin Muxammad-Murod Samarqandiy qo'llagani kabi mimik ifoda began. Tasviriy realizmning shakllanishi Kamoliddin Behzod ijodi va uning maktabi O'rta Osiyo miniatyura san'atida realizm unsurlarining shakllanishiga asos soldi. XVI asr miniatyuralarida inson qiyofasi, kiyim-kechak, saroy interyeri, me'moriy obidalar va tabiat tasviri aniq va jonli ifodalanadi. Bu esa miniatyuralarning nafaqat badiiy, balki tarixiy hujjat sifatida ham qimmatini oshiradi[5]. XVII asr boshlariga kelib O'rta Osiyoda an'anaviy usulda ishlovchi rassomlar ko'pchilikni tashkil etdi, ular nafaqat qonunlashtirilgan tasviriy sxema asosida ko'chirish, balki ko'p hollarda trafaret yoki tayyor sur'at ustidan qalam yurg'azib, ostidagi oq qog'ozga nusxa ko'chirish hamda ranglash yo'llaridan ham foydalanganlar. Biroq davr talabi hamda ishtiyoqiga moslashish rassomlarga hatto ba'zi bir yangiliklar kiritishga intilish uyg'otdi. Bu borada S.Shedrin nomidagi kutubxonada saqlanayotgan 2 ta qo'lyozmadagi miniatyuralar juda (характерлидир) katta ahamiyatga ega. Bu qo'lyozmalar bir davrning o'zida Buxoroda yaratilgan bo'lib, 1603 yilda Firdavsiyning "Shoxnoma" asariga, hamda Amir Xusrav Dexlaviyning asarlariga 1603-1604 yillarda ishlangan. "Shoxnoma"ga ishlangan miniatyuralarning ko'pchiligining kompozitsiyasi an'anaviy, figuralar esa (шаблон) bir qolipdan chiqqan. Biroq qahramonlarning jasoratlariga bag'ishlangan mazmunda, maxluq bilan olishuv va olishuvga qudratli kuchlarning ajoyib, mo'jizakor aralashuvida rassom xalq ertaklari ruxiyatini aks ettirgan: oddiy-soddalik uslubidan foydalanagan rassom tasvirning soddaligi va bo'yoqlarning yorqinligi orqali asarga kutilmagan soflik olib kiradi. "Xamsa" ga ishlangan miniatyuralar nisbatan maxorat bilan yaratilgan. Bu erda bevosita o'zidan avvalgi miniatyuralarga e'rgashib an'anaviylikni saqlash, alohida miniatyuradan nusxa ko'chirishga nisbatan ko'proq o'rin egallaydi. "Iskandar va parilar" miniatyurasi shular jumlasidandir. Uning kompozitsiyasi 1566-1567 yillar "Guliston" asari uchun yaratilgan dengizdagi sayohat sahna ko'rinishi kompozitsiyasiga juda yaqin, shu sababli bo'lsa kerak, ularning ikkisi ham shunga o'xshash avvalgi kompozitsiyalardan foydalanilgan bo'lishi mumkin. Podshoxning kema shiyponchasida o'tirishi va dengizchilar, a'yonlar, musiqachilar hamda xizmatkorlar bilan to'la ikki qayiq kemadan uzoqlashib suzib ketishi; oldinda yovvoyi hayvonlar makon qilgan bir unumsiz qumloq, yana ham oldinroqda ikki oq baliq va suv to'lqinlarida ikki

yalang'och qizlar. Bularning barchasi shunday joylashtirilganki bir necha planning aldamchi ko'riniwini (illyuziyasini) vujudga keltiradi va shu bilan bir qatorda miniatyuraning umumiy tekislikda ishlanishi uslubiga shamolda shishgan elkan kabi tuyg'uni beruvchi kenglik va teranlikni aks ettiruvchi chizgilar kiritadi. Miniatyurada xarakterlar ko'p bo'lib, ularga ko'plab ishtirokchi odamlarning chalinayotgan karnay sadolarining shirin sasiga turli xolatlarda ko'rsatgan munosabatlarini aks ettirilgan. Yuqorida qayd etilgan Chaster Bitti kolleksiyasiga mansub bo'lgan, 1616 yilda ishlangan, ularning ba'zilari Muxammad-Murod Samarqandiy, Muxammad Sharif va Muxammad Darvesh tomonidan tamg'alangan "Bo'ston" asariga ishlangan miniatyuralar o'zlarining yuqori badiiyliigi bilan alralib turadi. Muxammad Darveshning Samarqandiy tahallusi bilan belgilagan, Britaniya muzeyida saqlanayotgan "Dostoni zebu-zovar" asariga ishlangan miniatyuralar joy olgan. Samoda uchayotgan, birdan yuqoriga ko'tarilib, uzoq vaqt muallaq turgan varrak kabi rassomning buyuk ijodi miniatyura san'atini kutilmagan holda yangi yuksaklikka olib chiqadi. Bunday yo'nalishdagi rassom "Zafar-noma" qo'lyozmasiga hijriy 1030 yilda (1628 y.) Samarqandda ishlangan bir qator miniatyuralarni ismi-sharifi noma'lum bo'lgan muallif bajargan. "Zafarnoma" kitobi A.Temurning g'alabalariga bag'ishlangan. Ushbu asar mavzular tanlanishining keng va rang-barangligi bilan ko'plab rassomlarning, xususan K.Behzodning e'tiborini jalb etadi. Ushbu asarga 1628 yilda Samarqandda murojat qilgan rassom bor-yog'i 12 ta miniatyura ishlangan. Muallif o'z asarlari uchun bu qo'lyozmazdan turli mavzularni tanlangan, ularning ko'plari Jahongir Temurning salb yurishi g'alabalarini aks ettiruvchi jang sahna ko'rinishlariga bag'ishlangan. Shular bilan bir qatorda miniatyuralar orasida ochiq sevgi va bazmi-jamshidga bag'ishlanga mavzular ham o'z aksini topgan. Bu miniatyuralarda barokko davriga xos uslublar ham sezilib turadi. Bu hol ijrochilikning dabdabaligida, kuchli uslubning qo'llanishida rango-ranglikdan dadil foydalanishda, hamda harakatlar va ehtiroslarga boyligi bilan belgilanadi. Jang sahna ko'rinishlari har doimgidek rassom tomonidan tog'lar yon bag'rida aks ettirilgan (ko'plab janglar tekislikda kechganligiga qaramay), bunda ko'plab g'aroyib qoyalar va yolg'iz daraxtlarning bukiluvchan tanalari, egri shohlarining shamolda tebranishi va qizargan barglarining shabbodalar olib ketishi umumiy ko'rinishga o'ziga xos tashvishli holat bag'ishlaydi. Askarlar ot ustida eldek yugirib ba'zi hollarda e'sa piyoda askarlar qo'l jangi bilan mashg'ul bo'lib kamondan o'q otish, nayzalarni bir-biriga yo'llash, qilichlari bilan jang qilish holatlari, inson va otlar figuralari jazavali shiddat bilan tushunib bo'lmas harakatlar bilan yo'naltirilgan harakatga qarshi turish holatlari mahorat bilan tasvirlangan. Miniatyuradagi murakkab rango-ranglik holati

havorangdan pushti qizg'ishrangga o'tilishi, yashil rangdan qizg'ish olovrangga o'tilishi yorqin sariq rangdan siyohrangga o'tilishida qarama-qarshi ranglarning bir-biriga o'tishdagi boy mahoratni belgilab beradi. Bu jang ko'rinishlarida qurollarning jarangi, karnaylarning o'ziga xos tovushlari, yaradorlarning ingrashi, eshitilayotgandek rux berib, Temurning kavkaz tog'larida To'xtamish ustidan qozongan g'alabasi, Sharofiddin Ali-Yazdiy yozib qoldirganidek, A.Temur "Shamol kabi daryoni kesib o'tib, dushmanga qilgan hamlasi, uning yaltiragan qilich bilanmanfur dushmanni qirib tashlashi, tekisliklar va cho'lu biyobonni dushman qoniga botirishi va borliqqa o'z qilichi bilan g'alaba kurtagining ochilishiga majbur qilgan". Bu jang. Biroq bu harakatlarning avj olishi, ranglarning yorqinligi, jonsarak manzaraga xos, "Zafarnomaga" ishlangan illyustratsiyalaridan birida o'z aksini topgan shoxona ba'zim sahna ko'rinishidagi osoyishtalik jonsarak manzaraga xosdir. Bu rassom o'zi badiiy dunyoqarashi orqali oz asarlarida manzarani xuddi shunday aks ettirgan. Boshqa buyuk ijodkorlar kabi uning ham ijodiga taqlid qiluvchi ikkinchi darajali taqlidchilar ham bo'lgan.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, XVI asr O'rta Osiyo miniatyura san'ati saroy hayoti, adabiy manbalar va tasviriy realizm uyg'unligi orqali o'zining yuksak darajada rivojlanganligini ko'rsatadi. Ushbu davr miniatyuralari nafaqat o'z davrining estetik qarashlarini ifodalaydi, balki bugungi kunda ham madaniy va tarixiy meros sifatida ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi. Miniatyura san'ati xalqning ma'naviy xotirasi va estetik didini aks ettiruvchi yuksak badiiy hodisadir. Uning madaniy meros sifatidagi o'rni nafaqat tarixiy, balki hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. Bu san'atni asrab-avaylash va yosh avlodga yetkazish, xalqimizning boy ma'naviy merosini saqlashning eng muhim omillaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashrafi, A. (1997). *O'zbekiston miniatyura san'ati tarixi*. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Navoiy, A. (1991). *Xamsa* (miniatyura nusxalari asosida). Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti.
3. Suleymanov, R. (2005). *Sharq miniatyura maktablari va ularning o'ziga xosligi*. Samarqand.
4. Navoiy, A. (1991). *Xamsa* (miniatyura nusxalari asosida). Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti.

5. Roxmanov, Sh. (2010). *Kamoliddin Behzod va Sharq miniatyura san'ati*. Buxoro.
6. Ibodov, I. S. (2023). O 'ZBEKISTONDA MUZEY PEDAGOGIKASI VA MENEJMENTIGA NAZAR. *Science and innovation*, 2(Special Issue 10), 158-160.
7. Ibodov, I. (2022). AMALIY SAN'AT ASARLARINI TA'MIRLASH VA SAQLASH TUSHUNCHALARI. *Science and innovation*, 1(C4), 107-111.
8. Юсупалиева, Д. К. (2020). Традиции архитектурной культуры Узбекистана. *Modern Science*, (2-1), 23-26.
9. Юсупалиева, Д. К. (2021). СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА СО СТРАНАМИ АЗИИ. *Новые импульсы развития: вопросы научных исследований*, (1), 255-259.
10. Юсупалиева, Д. К. (2021). ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ. *Мир в эпоху глобализации экономики и правовой сферы: роль биотехнологий и цифровых технологий*, 131.
11. Юсупалиева, Д. К. (2021). ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАБОТЫ В ПАРКАХ КУЛЬТУРЫ И ОТДЫХА. *ББК 70 А76 Под общей редакцией ИИ Ивановской, МВ Посновой, кандидата философских наук*.
12. Yusupaliyeva, D. Q. (2024). NOMODDIY MADANIY MEROSNI MUHOFAZA QILISH, ASRASH VA TARG'IB ETISH MASALALARI. *Inter education & global study*, (4 (1)), 334-342.
13. Юсупалиева, Д. К. (2020). Основные особенности политической системы общества. *Молодой ученый*, (46), 520-522.
14. Yusupalieva, D. K., & Sodirzhonov, M. M. (2017). Mass media in Uzbekistan: development trends, dynamics and prospects. *Modern Science*, (1), 23-25.
15. Ганиева, Э. Р. (2018). Трансформация коммуникативной функции кино в эпоху глобализации. In *Культурология, искусствоведение и филология: современные взгляды и научные исследования* (pp. 8-12).
16. Ganieva, E. R. (2022). Genesis and Evolution: From Multi-Part TV Film to TV Series. *International Journal on Integrated Education*, 5(4), 286-290.
17. Ganieva, E. R. (2015). Prospects of development and modernization of cinema reproduction channels in Uzbekistan. in the world of science and art: questions of Philology, art criticism and cultural studies. no. 43.

18. Yuldasheva, M., & Qolqanatov, A. (2022). O 'ZBEKISTONDA MUZEY MENEJMENTI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH XUSUSIYATLARI. *Oriental art and culture*, 3(1), 254-260.
19. Kholmuminov, Muminmirzo, and Asilbek Qolqanatov. "The Formation of the First Libraries in Uzbekistan and the Role of Increasing the Cultural and Educational Awareness of the Population." *image* 4.12 (2021): 146-151.
20. Zokirovich, Muminmirzo Kholmuminov, and Asilbek Kolkanatov Nazarbaevich. "A Look at the History of Club Establishments and Cultural and Educational Process in Uzbekistan." *JournalNX* 8.2 (2022): 9-15.
21. Nazarbaevna, Q. A., & Serjanovich, K. S. (2024). The Importance of Scenario in Cultural Events. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4, 259-262.
22. Rustamov, M. (2025). The importance of cultural and art institutions in the development of the tourism sector (on the example of the activities of theaters and cultural centers). *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(6), 70-74.
23. Kalkanatov, Asilbek. "PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE MANAGER IN THE CULTURAL FIELD." *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE* 2 (2023): 19-23.
24. Nazarbai, Kolkanatov Asilbek. "NEW VOICE IN UZBEK DIRECTION." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2 (2023): 65-70.
25. VA, INSONGA E'TIBOR, and SIFATLI TA'LIM YILI. "Imom Buxoriy saboqlari."
26. Nazarbay o'g'li, Q. A., & Eldor o'g'li, J. Z. (2025). AUDIOVIZUAL INDUSTRIYA TÚSINDIRMESI. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 5(5), 122-129.

**TUPROQ EKOSISTEMALARINI MUHOFAZA QILISHDA AYRIM
DORIVOR O‘SIMLIKLARNING AHAMIYATI**

Haqnazarova Bibixadicha Baxriddinovna.

bibihadicahaknazarova@gmail.com

Annotatsiya:

Ushbu maqolada tuproq ekosistemalarini muhofaza qilishda dorivor o‘simliklarning roli, ularning sog‘liqni saqlash va iqtisodiy sohalaridagi ahamiyati tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda dorivor o‘simliklar nafaqat tibbiyotda, balki funktsional oziq-ovqatlar, bioaktiv moddalar manbai sifatida ham muhim ahamiyat kasb qilmoqda. Maqolada yo‘lbars yong‘og‘i (*Cyperus esculentus*) misolida uning tarkibidagi vitaminlar, minerallar, antioksidantlar va xun tolalari inson salomatligini mustahkamlashda foydali ekanligi ko‘rsatiladi. Shu bilan birga, dorivor o‘simliklarning iqtisodiy salohiyati va ularni keng ko‘lamda ishlab chiqarish istiqbollari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar : Dorivor o‘simliklar, tuproq ekosistemi, funktsional oziq-ovqat, *Cyperus esculentus*, shifobaxsh xususiyatlar.

**ЗНАЧЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ЛЕКАРСТВЕННЫХ РАСТЕНИЙ ДЛЯ
СОХРАНЕНИЯ ПОЧВЕННЫХ ЭКОСИСТЕМ**

Хакназарова Бибахадича Бахриддиновна

bibihadicahaknazarova@gmail.com

Аннотация: В статье анализируется роль лекарственных растений в сохранении почвенных экосистем, а также их значение для здоровья человека и экономики. В последние годы лекарственные растения приобретают важное значение не только в медицине, но и как источник функциональных продуктов питания и

биоактивных веществ. На примере земляного миндаля (*Cyperus esculentus*) рассматривается содержание витаминов, минералов, антиоксидантов и пищевых волокон, полезных для здоровья человека. Также анализируется экономический потенциал лекарственных растений и перспективы их широкого производства.

Ключевые слова: Лекарственные растения, почвенная экосистема, функциональные продукты питания, *Cyperus esculentus*, лечебные свойства.

THE IMPORTANCE OF CERTAIN MEDICINAL PLANTS IN SOIL ECOSYSTEM CONSERVATION

Haqnazarova Bibixadicha Baxriddinovna.

bibihadicahknazarova@gmail.com

Abstract:

This article analyzes the role of medicinal plants in conserving soil ecosystems and their importance for human health and economic sectors. In recent years, medicinal plants have gained significance not only in medicine but also as a source of functional foods and bioactive compounds. Using tiger nut (*Cyperus esculentus*) as an example, the content of vitamins, minerals, antioxidants, and dietary fibers beneficial to human health is highlighted. The economic potential of medicinal plants and prospects for large-scale production are also analyzed.

Keywords: Medicinal plants, soil ecosystem, functional food, *Cyperus esculentus*, medicinal properties.

Kirish

Tuproq insoniyat uchun eng muhim tabiiy resurslardan biridir. Hozirgi kunda dunyo bo'yicha tuproq degradatsiyasi, eroziya va shŷrlanish masalalari dolzarb muammo sifatida ko'rilmoqda. Har yili milliardlab tonna unumdor tuproq yo'qoladi, bu esa qishloq xo'jaligi hosilini pasaytiradi, oziq-ovqat xavfsizligiga tahdid soladi va ekologik muvozanatni buzadi.

Shoʻrlanishning asosiy sabablari orasida notoʻgʻri sugʻorish texnologiyalari, yomon agrotexnika va tabiiy iqlim sharoitlari mavjud. Natijada, koʻplab hududlarda tuproq unumdorligi pasayib, er yuzasining faol qismi degradatsiyaga uchraydi.

Bunday muammolarni hal qilishda oʻsimliklarning roli katta ahamiyatga ega. Dorivor oʻsimliklar tuproqni organik moddalar bilan boyitadi, mikroorganizmlarning faoliyatini faollashtiradi va eroziya jarayonini sekinlashtiradi. Shu bilan birga, ular shʻrlanishni kamaytirishga va tuproq strukturasi yaxshilanishiga yordam beradi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda dorivor oʻsimliklarni yetishtirish, qayta ishlash va eksport qilish boʻyicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu oʻsimliklar nafaqat tibbiy va iqtisodiy, balki ekologik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Dorivor oʻsimliklar tuproqning biologik faolligini oshiradi. Ularning ildiz tizimi tuproqni mustahkamlaydi, organik moddalar bilan boyitadi va eroziya jarayonini kamaytiradi. Shuningdek, ular tuproqdagi mikroorganizmlarning koʻpayishiga yordam berib, azot va boshqa minerallar aylanishini yaxshilaydi.

Yoʻlbars yongʻogʻi (*Cyperus esculentus*) bu sohada alohida ahamiyatga ega. Uning ildizlari tuproqni yaxshilab oziqlantiradi, shʻrlangan yoki unumdorligi pasaygan tuproqni tiklashda yordam beradi. Shu bilan birga, u organik moddalar va antioksidantlarga boy boʻlib, tuproq va inson salomatligi uchun foydali hisoblanadi.

Dorivor oʻsimliklar, xususan yoʻlbars yongʻogʻi, tuproqning qishloq xoʻjaligi ekinlari uchun qulay sharoit yaratadi. Ularning ildizlari tuproqni havalandiradi, namlikni ushlab turadi va eroziya jarayonini kamaytiradi. Shu sababli, dorivor oʻsimliklarni ekish orqali tuproq unumdorligini oshirish va ekologik barqarorlikni taʼminlash mumkin.

Yoʻlbars yongʻogʻi qadim zamonlardan beri anʼanaviy tibbiyot va oziq-ovqat mahsuloti sifatida qoʻllanib kelinadi. U tarkibida minerallar, vitaminlar, antioksidantlar, toʻyinmagan yogʻ kislotalari va xun tolalariga boy. Bu moddalar inson organizmi uchun zarur boʻlib, kasalliklarning oldini olish va davolashda muhim rol oʻynaydi.

Yo'lbars yong'og'i ildizidan oziq-ovqat mahsulotlari, shuningdek, sog'lomlashtiruvchi ichimliklar tayyorlanadi. U shuningdek, dorivor xususiyatlari bilan yurak-qon tomir kasalliklari, qandli diabet, oshqozon-ichak kasalliklarini oldini olishda foydali.

Iqtisodiy jihatdan, yo'lbars yong'og'i respublikamizda dorivor o'simliklar ishlab chiqarish, qayta ishlash va eksport qilish sohasida muhim o'rin tutadi. U nafaqat ichki bozorni ta'minlaydi, balki xalqaro bozorda ham raqobatbardosh mahsulot sifatida e'tibor qozonmoqda.

Xulosa

Tuproq degradatsiyasi va shŷrlanish muammolari global va milliy darajada jiddiy masala bo'lib qolmoqda. Dorivor o'simliklar, xususan yo'lbars yong'og'i, tuproq unumdorligini oshirish, eroziya va shŷrlanishni kamaytirish, shuningdek, inson salomatligini mustahkamlashda katta ahamiyatga ega.

Shu sababli, dorivor o'simliklarni yetishtirish va ilmiy tadqiqotlar asosida ularni qo'llash ekologik barqarorlikni ta'minlash, qishloq xo'jaligi hosildorligini oshirish va iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi. Yo'lbars yong'og'i va boshqa dorivor o'simliklarning iqtisodiy, tibbiy va ekologik ahamiyatini chuqur o'rganish mamlakatimiz uchun istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, M. (2022). *Dorivor o'simliklarning ekologik roli*. Toshkent: Fan.
2. Smith, J. & Brown, L. (2021). *Medicinal plants and soil conservation*. Journal of Ecology, 45(3), 112–128.
3. Ivanov, A. (2020). *Cyperus esculentus: Bioactive compounds and applications*. Moscow: AgroScience.
4. FAO. (2022). *Global medicinal plant market report*. Rome: FAO Publications.



**ACUMEN: INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY
RESEARCH VOLUME-2, ISSUE-10 (31-OKTABR)
MUNDARIJA**

1	THE PROBLEM OF GENRE: TRANSFORMATION OF GENRES IN CONTEMPORARY LITERATURE Badalova Muazzam Ali qizi	5-9
2	LANGUAGE USED IN THE CLASSROOM G'ulomjonova D.F	10-13
3	ФИЗИКАНИ ЎҚИТИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ВА ЛОЙИХАЛАШТИРИШ. А.Х.Эшқороев	14-23
4	ISMOIL GASPRINSKY AND NEW METHOD SCHOOLS Sattorova Dildora Botir qizi	24-26
5	THE ART AND SCIENCE OF WORD CREATION: A COMPREHENSIVE LOOK AT WORD FORMATION AND DERIVATION Nabiyeva Iroda Abdurahmon qizi	27-29
6	ISHLAB CHIQARISH OMILLARI VA INFRATUZILMASI Alimova Sarvara	30-32
7	TEACHING ENGLISH AS A BRIDGE TO INTERCULTURAL UNDERSTANDING IN MULTILINGUAL CLASSROOMS Jumaniyazova Lobar Sirojiddin qizi	33-37
8	SIYOSIY SHAXSLARNING SOLISHTIRMA TA'LIM XARITASI Jabborova Sevara Shuxratovna	38-43
9	YANGI O'ZBEKISTON MAFKURASIDA YOSHLAR VATANPARVARLIGINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY, FALSAFIY, IJTIMOIIY VA PEDAGOGIK ASOSLARI Toirova Feruza Qobilovna	44-49
10	RAQAMLI GLOBALLASHUV FONIDA MILLIY QADRIYATLARNING TRANSFORMATSIYASI VA HIMOYA MEKANIZMLARI Xodjayeva Saida Sharipovna	50-56
11	KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINI KREDITLASHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI X.X.Xakimov, Ilmiy rahbar O.T. Maxmudov	57-61
12	ANALYSIS OF CATTLE FEEDING CONDITIONS. Maxmudov Farhod Baxodir o'g'li, Xaydarova Yulduz Bahodirovna	62-67
13	BUYRAK-TOSH KASALLIGINING KLINIK-PATOMORFOLOGIK XUSUSIYATLARI Saidov Nasimjon	68-72





14	SURXONDARYO VILOYATIDA FARMATSEVTIKA MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQRARISH HAJMINING DINAMIKASI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI O'taganova Umida Egamberdi qizi	73-77
15	METAPHORS OF POWER IN ENGLISH AND UZBEK POLITICAL DISCOURSE Dekhkonova Sevarakhon	78-90
16	MUSIQA TERAPIYASI – EMOTSIONAL BARQARORLIKNI SHAKLLANTIRISH OMILI SIFATIDA. Amirova Nodira Shamshiyevna, Talipova Feruza Tairovna	91-95
17	BIRIKTIRUVCHI TO‘QIMA VA UNDAGI HUYAYRALARNI INSON HAYOTIDAGI AHAMIYATI Mardonova Shahnoza To'xtamish qizi	96-99
18	YOSHLAR ÒRTASIDA SOĠLOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA TURTKI BÒLAYOTGAN OMILLAR Mardonova Saodat Muzaffarovna	100-104
19	INSON VA FUQAROLARNING HUQUQ HAMDA ERKINLIKLARINI HIMOYA QILISH - PROKURATURA FAOLIYATINING ENG MUHIM YO‘NALISHLARIDAN BIRI Hamidov Ulug‘bek Baxronovich, Хамидов Улугбек Бахронович, Khamidov Ulugbek Bakhronovich	105-112
20	MAKTABGACHA TA'LIM YOSHIDAGI BOLALARDA RITMIKA VA XORYAGRAFIYANING AHAMIYATI Toshmirzayeva Nozima	113-122
21	QIRQBOG'IMNING TIBIYYOTDAGI SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI. Abdulazizova Madina Jasur qizi, Ro‘ziyeva Gulsara Temirqulovna	118-122
22	QIZIL RAYHON (TULSI) Qarshiyeva Dilobar Valijon qizi, Ro‘ziyeva Gulsara Temirqulovna	123-126
23	XORIJIY ISLOM BANKI MISOLIDA O‘ZBEKISTONDA ISLOM BANKINI RIVOJLANTIRISH Tashmatova Nozima	127-138
24	O‘ZBEK JADIDCHILARINING JAMIYATGA QO‘SHGAN HISSASI Mengboyev Lazizbek, Shoyimova Komila	139-142
25	THE IMPACT OF ROLE PLAY ON THE DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS AMONG YOUNG ENGLISH LEARNERS Esanova Jayrona Boysoatovna, Khaitova Gulhayo Tovasharovna	143-150





26	ISLOM BANK TIZIMINING O‘ZBEKISTONDAGI RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI Turoпова Nigora Xolmurod qizi, Nurmatova Shahzoda	151-153
27	MECHANISMS FOR ENSURING THE EFFICIENCY AND COMPETITIVENESS OF REGIONAL INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE ERA OF THE DIGITAL ECONOMY Kholboyev Javohir Shavkatvich, Khayriddinov Shukhrat Botirovich	154-160
28	QOVUNNING “ROHAT” NAVI ASOSIY KASALLIK VA ZARARKUNANDALARI HAMDA ULARGA QARSHI KURASH CHORALARI Hamroyeva Maftuna Qobolovna	161-171
29	OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA OTA-ONALAR ROLI. Tursunova Saida Isakovna, Choriyeva Shohista Chorshanbiyevna,	172-176
30	THE ROLE OF INTERNATIONAL FESTIVALS IN SHAPING THE AESTHETIC TASTE OF YOUTH Xasanov Doston Dilshod o‘g‘li	177-183
31	VOYAGA YETMAGANLARGA NISBATAN OZODLIK DAN MAHRUM QILISHGA MUQOBIL JAZOLARNI IJRO ETISHNING O‘ZIGA XOS JIHATLARI Kulturayeva Sarvinoz Sadridin qizi	184-192
32	THE PROCESS OF DEVELOPING MEDIA LITERACY IN THE DIGITAL AGE Qayimova Sevara Dilshod qizi	193-198
33	IJTIMOIIY TARMOQLARDAGI AXBOROT XUJUMLARI VA TAHDILAR Mahmudov Murodjon Alisher og'li	199-203
34	TASHQI MEHNAT MIGRASINI TARTIB BERISH BO‘YICHA XORIJIY TAJRIBASI: O‘ZBEKISTON UCHUN SARSATLAR Baxoviddinova Yasmina Maxmud qizi	204-208
35	BOLALARDA TISH EMALI MINERALLASHUVINING BUZILISHI VA PERIODONT KASALLIKLARI RIVOJLANISHI O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK Qutibiddinov Nuriddin Najmiddinovich	209-215
40	VISKOZ GAZ MODELLARINI YECHISHDA SPEKTRAL USULNING BARQARORLIGI VA YAQINLASHUV TEZLIGI O‘roqova Shahzoda Tojimurodovna	216-221
41	TALABALARDA DOSTON IJROCHILIGI MALAKALARINI RIVOJLANTIRISHDA AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY USULLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI Qidirniyazova Hamida Muxammetdin qizi	222-227
42	O‘ZBEKISTON BANK TIZIMIDA KREDIT SIYOSATI VA UNING IQTISODIY O‘SISHGA TA‘SIRI Qaxriddinova Mehribon Bunyod qizi	228-231





43	O'RTA OSIYO XVI ASR MINIATYURA SAN'ATIDA SAROY HAYOTI AKS ETISHI VA TASVIRIY REALIZMNING SHAKLLANISHI Ibodov Ilxom Sodiqovich	232-245
45	TUPROQ EKOSISTEMALARINI MUHOFAZA QILISHDA AYRIM DORIVOR O'SIMLIKLARNING AHAMIYATI Haqnazarova Bibixadicha Baxriddinovna.	246-249
	MUNDARIJA	250-253

